

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HALK EDEBİYATINDA İSTANBUL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tansu DEMİR

1600007127

Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI

Programı: TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI

TEZ DANIŞMANI: Prof. Dr. Muharrem KAYA

Haziran - 2019

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HALK EDEBİYATINDA İSTANBUL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tansu DEMİR

1600007127

Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI

Programı: TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muharrem KAYA

Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Mehmet AÇA

Dr. Öğr. Üyesi Kayhan Şahan

Haziran - 2019

ÖNSÖZ

İstanbul, hakkında en çok efsaneler söylenen, masalların payitahtı ve şairlerin toplanma noktası olan, köklü bir tarihe sahip ve çeşitli medeniyetleri bünyesinde barındırmasıyla incelenmesi gereken, geniş bir konudur. İstanbul, Türk Edebiyatı'nın her alanında, kendini göstermiştir. Bu çalışma, Halk Edebiyatı edebi türlerinde, İstanbul konusunda yapılmıştır. Şairlerin deyişleriyle, kıyaslanması mümkün olmayan, eşsiz güzellikteki İstanbul, edebiyatta bir konu olmaktan çok edebiyatın, temel taşı olmuştur. İstanbul, edebiyatın üretildiği bir merkez olması ve sanatçıların ruhuna dokunmasıyla, sanatın, kültürün başkenti olmuştur.

Tarihî yarımada, Kadıköy ve Üsküdar bölgelerinin, mitoloji kökenli anlatılara dayanması, zaman kavramı belli olmayan masal türünün en çok gidilen şehri olması destan kahramanlarının mukaddes şehri, kabul edilmesi gibi sebeplerle, İstanbul her edebi tür içinde, varlığını göstermiştir. Ancak, meddah hikâyeleri, Karagöz oyunlarında ve âşık edebiyatı alanında, İstanbul'a ait olma durumu söz konusudur

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu araştırmayı yöneten, yolumu aydınlatan, konu tespitinden, kaynak önerisi ve teminine kadar yardımını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Muharrem Kaya'ya her türlü sabrı ve desteğini gösteren aileme ve bilhassa anneme ve eşime teşekkürlerimi sunarım.

Tansu Demir
İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
ESER ADI KISALTMALARI.....	v
KISALTMALAR	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
1 GİRİŞ	1
2 HALK EDEBİYATI'NDA İSTANBUL	3
2.1 Destanlarda İstanbul	5
2.1.1 Dede Korkut Kitabı'nda İstanbul	5
2.1.2 Battalnâme'de İstanbul	6
2.1.3 Köroğlu Destanı'nda İstanbul	10
2.2 Masallarda İstanbul.....	12
2.2.1 Anadolu'da Derlenen Masallarda İstanbul	15
2.2.2 İstanbul'da Derlenen Masallarda İstanbul	43
2.3 Efsanelerde İstanbul	45
2.3.1 Mitoloji Kaynaklı Efsaneler	45
2.3.2 İstanbul'un Fethi Konusunda Efsaneler	46
2.3.3 İstanbul'un Tarihî Yapıları Hakkında Efsaneler	48
2.4 Halk Şiirinde İstanbul	99
2.4.1 Mânilerde İstanbul	100
2.4.1.1 Mâni Katarlarında İstanbul.....	105
2.4.1.2 Hoyratlarda İstanbul.....	114
2.4.1.3 Elagözlülerde İstanbul.....	115
2.4.2 Ninnilerde İstanbul	117
2.4.2.1 Ninnilerde Gurbet Mekânı olarak İstanbul.....	118
2.4.2.2 Ninnilerde Alışveriş Mekânı Olarak İstanbul.....	119
2.4.3 Türkülerde İstanbul.....	121
2.4.3.1 Türkülerde Gurbet Mekânı Olarak İstanbul	121
2.4.3.2 Türkülerde Eğlence Mekânı Olarak İstanbul.....	125

2.4.4	Âşık Edebiyatı ve Semai Kahvelerinde İstanbul.....	128
2.4.4.1	İstanbul'un Güzelliklerini Anlatan Şiirler	135
2.4.4.2	İstanbul'da Yaşanan Afetleri Anlatan Şiirler	145
2.4.4.3	İstanbul'u Tarihî Yönlerini İşleyen Şiirler	150
2.4.4.4	İstanbul'u Eleştiren Şiirler.....	156
2.5	Halk Hikâyelerinde İstanbul	55
2.6	Halk Tiyatrosunda İstanbul	62
2.6.1	Meddah Hikâyelerinde İstanbul	63
2.6.2	Ortaoyununda İstanbul.....	75
2.6.3	Karagöz Oyunlarında İstanbul.....	78
2.7	Fıkralarda İstanbul.....	84
2.7.1	Sosyal Konulu Fıkralar	86
2.7.2	Siyasi Konulu Fıkralar	96
2.8	Bilmecelerde İstanbul	99
2.8.1	İstanbul'u Tanıtan Bilmeceler	164
2.8.2	İstanbul'da Gelen Eşyaları Tanıtan Bilmeceler.....	166
2.8.3	İ Harfiyle İlgili Bilmeceler	166
2.8.4	İstanbul'a Ulaşımı Sağlayan Unsurların Geçtiği Bilmeceler	167
2.9	Tekerlemelerde İstanbul.....	168
2.10	Deyimlerde İstanbul.....	170
2.11	Atasözlerinde İstanbul.....	184
3	SONUÇ.....	188
4	KAYNAKÇA.....	194
4.1	Basılı Kaynaklar	194
4.2	Elektronik Kaynaklar.....	201

ESER ADI KISALTMALARI

- BB : Ramazan Fasılları-Bekçi Baba
DB : Dastan-1 Bekçi
THT : Türk Halk Türküleri
R : Ramazan-nâme

KISALTMALAR

- s. : sayfa
S. : Sayı
C. : cilt

ÖZET

İstanbul, Edebiyatta hem mekân hem de konu olarak önemli bir yere sahiptir. Halk Edebiyatı alanında varlığını, Dede Korkut Kitabı'ndan başlayarak kendini göstermiştir. İstanbul'un tarihî geçmişi, sosyal ve ekonomik hayatın canlılığı, onu edebiyat dünyasına katmıştır. Halk Edebiyatı'nın, toplumdan beslendiği göz önünde bulundurulursa, İstanbul, halk sanatçıları için bol malzeme sunmaktadır.

İstanbul, eserlerde gidilmesi, görülmesi gereken bir mekândır. Gidiş sebepleri, genellikle iş bulmak, ticaret yapmak veya gezmektir. Anlatılardaki kahramanlar, İstanbul'da akıllı ve erdemli davranmaları sonucu, İstanbul'a gitmekte ki gayesini başardığını, zengin olduğunu, sosyal hayatta güzel bir konuma geldiğini görebiliriz. Bu sebeple İstanbul, halk için bir istikbâl mekânı olmuştur.

Şiirinde İstanbul'u işleyen şairlerde ise İstanbul'u doğal ve tarihî güzelliklerinin övüldüğü, bunun yanında İstanbul'un kalabalığı, ahlaksızlığı, kirliliği gibi konularda, sertçe eleştirildiği görülür. Âşık geleneği şiirlerinde, İstanbul'un önemli siyasi, sosyal olayları tespit edilebilir. Meşhur yangınları, siyasi ayaklanmaları, sanatçıların şiirlerinde işlenmiştir. Türkü, ninni, tekerleme, bilmece gibi türlerde ise İstanbul'a gitmenin yanında, beklemenin duygusunu da vermektedir. Eşini, kardeşini, sevdiğini İstanbul'a yollamanın, yaşattığı duygu, sitemkâr hâl eserlere yansımıştır. Karagöz oyunlarında ve meddah hikâyelerinde İstanbul, mekân olmuş ve konusu içinde İstanbul hayatı verilmiştir. Tüm bunlar doğrultusunda, halkın gözünde bir İstanbul görüntüsü oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, İş, Göç, Payitaht, Tehlike, İmge, Gurbet.

ABSTRACT

In literature, İstanbul has an important role in both place and a topics. Dede Korkut beginning from the book has shown itself in the field of folk literature. The historical background of İstanbul, the vitality of its social and economic life has added it's literature. Folk literature, take it's materials by a society, İstanbul offers plenty of material for folk artists.

İstanbul, fairy tale, story, epic genre is a place to visit, such as. Reasons for going are usually to find a job, to trade or to visit. The heroes of the narratives go to İstanbul as a result of their smart and virtuous behaviors in İstanbul and we can see that they have accomplished their aim, they are rich and they have a good position in social life. For this reason, İstanbul is a destination for the people.

In his poetry, the poets who work in İstanbul are harshly criticized about the natural and historical beauties of İstanbul, as well as the crowd, immorality and pollution of İstanbul. In the poetry of minstrelsy tradition, important political and social events of İstanbul can be determined. Famous fires, political uprisings, poems of artists. In addition to going to İstanbul in the genre, lullaby, rhyme, riddle, it gives the feeling of waiting. His wife, his brother, his beloved, sent to Constantinople, the sentiment of life, mirrored carpet is reflected in the work. In Karagöz plays and Meddah Stories, İstanbul became a venue and İstanbul life was given in its subject. In line with all this, there is an image of İstanbul in the eyes of the people.

Keywords: İstanbul, Business, Migration, Capital, Danger, Imagery, Homesickness.

1 GİRİŞ

İstanbul, geçmişten günümüze köklü tarihî, ünlü tarihî şahsiyetleri, büyüklüğü ve doğal güzellikleri ile dikkatleri üzerine çekmekte olan bir şehirdir. Osmanlı İmparatorluğuna, başkentlik yapmış İstanbul, sanat ve kültür şehri olmuştur. Osmanlı döneminde, padişahların şiirle ilgilenmesi, Divanlara sahip olmaları ve şairleri desteklemeleri, İstanbul'u sanatın merkezi hâline getirmiştir. Şairlere sahip çıkması ve onları rahat ettirmesi sebebiyle, İstanbul sanatçıların yaşamak istediği bir yer olmuştur. Türk Edebiyatı'nda İstanbul, denilince akla Divan Edebiyatı'nın gelmesinin sebebi budur. Dünyanın ünlü şairleri, İstanbul'a gelip, saraya yakın olmak istemişlerdir. Bu sebeple, İstanbul'da Divan şairleri çoğalmış ve Divan Edebiyatı popüler olmuştur. Ancak, aynı dönemlerde Halk Şairleri de İstanbul'a gelmekte, medrese eğitimi almakta ve daha sonraki dönemlerde de semai kahvehanelerinde sanatlarını icra etmektedirler.

Bu bilgiler doğrultusunda, İstanbul, zihinlerde Divan Edebiyatı'yla bütünleşmiştir. Bilhassa, Nedim'in şiirlerinde, güzelliğiyle övülen İstanbul, Divan Edebiyatı'nın merkezi görünümündedir. Tanzimatla birlikte, toplumda yaşanan siyasi, sosyal olaylar, şairlerin şiirine İstanbul konusunu getirmiştir. O dönemin şartları ve sansürün varlığı, şairleri kısıtlasa da Cumhuriyet dönemiyle birlikte İstanbul konusu, sanatçıların eserlerinde olmaya devam etmiştir.

Ancak, tüm bunlardan önce İstanbul, varlığını Halk Edebiyatı alanında göstermektedir. Halk Edebiyatı'nda İstanbul, adlı bu tez çalışmasının amacı, İstanbul'un Halk Edebiyatı alanında varlığının diğer alanlara kıyasla, daha eskiye dayandığını ispatlamak ve Halk Edebiyatı türleri içinde İstanbul'un, hangi işlevde olduğunu tespit etmektir. Bu çalışmada, ilk önce Halk Edebiyatı türleri içindeki eserlerde, İstanbul taraması yapılmıştır. Daha sonra, her edebi türe göre İstanbul'un işlevi tespit edilmeye çalışılmış, İstanbul'u halkın gözünden görmeye çalışılarak, bir İstanbul imajı çıkarmak hedeflenmiştir. Yüksek lisans çalışması olan bu tezde, İstanbul gibi köklü geçmişe sahip ve dillere destan olmuş bu şehri incelerken, tez sınırlamaları dahilinde bazı eserler sadece örneklem bağlamında gösterilmiştir.

Türk Edebiyatı'nda İstanbul konusunda, Mehmet Kaplan ve Selami Alan makaleler yazmışlardır. Bu çalışmalar Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı ve Yeni Türk

Edebiyatı alanlarını kapsayan çalışmalardır. Mehmet Kaplan, İstanbul'un Türk edebiyatı'ndaki yerini tespit ettiği makalesinde, İstanbul'u, zengilik, rahatın lüksün ve ahlaksızlıkla birleştiği yer olarak görür. Doğu'da anlatılan halk hikâyelerinde, aşk konusu geçerken, İstanbul geçen hikâyelerin konusu para, ihtiras, zenginlik oluşturur demektedir (Kaplan, 1997: 39-40).

“Türk Edebiyatı'nda İstanbul” ve “Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul” adlı sempozyumlar düzenlenmiştir. Bu sempozyuma ait makalelerin toplandığı kitaplarda İstanbul hakkında önemli çalışmalar birleştirilmiştir. Bu alan ait kapsamlı çalışmalar yapan, Ferhat Aslan, “Naki Tezel'in Derlediği İstanbul'dan Masallar”, “Tılsımlı Şehir İstanbul”, “İstanbul'un 100 Masalı” adlı çalışmalarından yararlanılmıştır. Bunlar dışında, Halk Edebiyatı alanında, İstanbul Efsaneleri, İstanbul Masalları, İstanbul'da Âşık Edebiyatı konuları, müstakil olarak çalışılmış olsa da Halk Edebiyatı'nda İstanbul şeklinde kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple bu çalışma yapılmıştır. Halk Edebiyatı türleri içerisinde İstanbul'un nerelerde olduğuna dair bir harita çizilmek istenmiştir.

2 HALK EDEBİYATI'NDA İSTANBUL

Türk Edebiyatı'nda, önemli bir yere sahip olan İstanbul'un geçmişi, Dede Korkut Kitabı'na kadar dayanmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda İstanbul, alışveriş için gidilen bir mekândır. Daha sonra, Köroğlu ve Battalname destanlarında ise İstanbul, metne uygun olarak, kahramanların yiğitlik gösterdikleri yerdir.

Masallarda İstanbul, çalışılacak, gezilecek, görülecek ve padişah'a ulaşılabilecek bir merkezdir. Anadolu halkı, payitahta giderek, padişahın yaşadığı şehre ulaşır. Anadolu'da yaşadığı, geçim sıkıntısını, gördüğü zulmü, adaletsizliği aktararak padişahı yardım ister. Yine taşradan, İstanbul'a, en çok görülen geliş sebebi, işsizliktir. Anadolu halkı, İstanbul'un taşı toprağı altındır, diyerek yollara düşer. Bir çok halk anlatısında, İstanbul yoluna düşen kahramanın, daha yolda başlayan macerası, İstanbul'da başına gelenlerle devam eder. Anadolu halkı, gidip görmek isteyip de gidemediği yer olan İstanbul'u, destancıdan, masalcıdan dinlemek ister. Gezgin âşıkları düşündüğümüzde ya da masal anlatıcılarını, göz önüne getirdiğimizde, bu şahıslar, gezip gördükleri yeri halka aktarmaktadır. Söz konusu, İstanbul olduğunda ve dönemin iş göçü düşünüldüğünde, bu anlatıcılar İstanbul'u merak edenlere veya gitmeye niyetli olanlara, İstanbul masalları anlatmaktadır. İstanbul'a, onlar gibi gitmiş kahramanların başına gelenleri anlatmakta ve nasıl davransalrarsa, sonlarının nasıl değişeceğine dair bilgi vermektedirler. Bu bakımdan, dinleyenler, ya korkup İstanbul sevdasından vazgeçer, İstanbul'u hayal etmekle kalır ya da İstanbul'a gitmenin ve başarmanın formülünü alıp gidecektir. Bu bakımdan, İstanbul'u mahalle mahalle gezdiren, İstanbul'u tanıtan bu şahıslar, dönemin oryantasyonunu yapıyor, diyebiliriz. İstanbul'a gitmeyi düşünenler için, bu masallar, halk üzerinde bir eğitim işlevi görür.

Halk, kendi arasında eğlence meclislerinde toplandığında, İstanbul'u, hikâyelerle, destanlarla dile getirir. Anadolu halkı için halk hikâyesi, o dönemin radyosu, televizyonudur. Tıpkı masallarda olduğu gibi halk hikâyelerinde de İstanbul'a iş aramak için giden kahramanlar, İstanbul'un tehlikeli dünyasından, zarar gören ailer vardır. İstanbul realist hikâyelerinde ise İstanbul, masallarda ya da anonim halk hikâyelerindeki gibi Anadolu insanının bakışından değil, İstanbul'da yaşayan kahramanların bakışından yansıtılmıştır. Realist halk hikâyelerinin kahramanları, genellikle İstanbul'da doğmuştur. Ancak, onu diğer türlerle birleştiren

ortak özelliği, İstanbul'un tehlikeli dünyasıdır. Gerek masallarda gerek hikâyelerde gerek tiyatrodaki, İstanbullu olsun ya da olmasın, İstanbul'un kandırmaca dünyasına, maruz kalan kahramanlar vardır.

Bu çalışmada, edebi türlerin işlevsel özellikleri, göz önünde bulundurularak İstanbul, incelemesi yapılmıştır. Buna örnek olarak, ninnilerde İstanbul konusu için ninnilerin işlevleri olan, anneyi sakinleştirmek, bebeğin dil ve hayal hazinesini geliştirmek işlevi, İstanbul üzerinden değerlendirilmiştir. İstanbul, anne için gurbet mekânıdır. Genellikle kocasını, kardeşini İstanbul'a çalışmaya yollayan Anadolu kadını, söylediği ninnide İstanbul'a sitem eder, İstanbul'dan beklentisini dile getirir. Ninnisinde, bebeği için gelecek hediyeleri sayarak hem kendisini rahatlatır hem de bebek için, İstanbul'u tanıtır. Çocuk gelişimi için, önemli işleve sahip, bir diğer edebi tür de bilmecelerdir. Bilmecelerde, genellikle İstanbul'u tanıtan ya da İstanbul'dan gelecek eşyaları tanıtan unsurlar bulunur. Halk, ninnilerinde, türkülerinde, İstanbul'la ilgili acısını dile getirirken bilmecelerde, İstanbul'u keşfetmeye, tanımaya çalışır. Bilmecelerde İstanbul konusuna göre oluşan imaj, İstanbul'un, merak edilen bir yer olmasıdır.

Halk şiirinde ise İstanbul güzelliğiyle, tarihî geçmişiyle kendinden söz ettirirken, kimi şiirlerinde, İstanbul'un tehlikeli dünyası, karmaşası, kalabalığı, ahlaksızlığı, hırsızlığı, rüşveti, çevre kirliliği, betonlaşması, yabancılaşmasıyla eleştirilmiştir. Halk Şiirleri'nde geçen İstanbul konuları, dört başlık altında incelenmiştir. Bunlar, İstanbul'un doğal ve tarihî güzelliklerini öven şiirler, İstanbul'un sosyal, ekonomik yapısını eleştiren şiirler, İstanbul tarihî hakkında bilgi veren şiirler ve İstanbul'da yaşanmış afetleri anlatan şiirler olmuştur. Fıkralarda, ortaoyununda ve Karagöz oyunlarında İstanbul'un siyasi, sosyal yapısı, güldürünün arkasına sığınarak eleştirilmiştir. Genel anlamda, İstanbul konusu geçen Halk Edebiyatı ürünlerinde, İstanbul tanıtılır, sosyo-kültürel ekonomik, siyasi, tarihî yapısı yansıtılır.

2.1 Destanlarda İstanbul

2.1.1 Dede Korkut Kitabı'nda İstanbul

15.yy'da istinsah edilen Dede Korkut Kitabı, Türk Edebiyatı'nın geçmişi köklü ve önemli kaynaklarından. İstanbul'un geçtiği ilk eser olması sebebiyle de İstanbul'u, o dönemin gözünden görme imkanı vermektedir. Eserde, sadece bir yerde geçen İstanbul, kısa da olsa hem ilk olması hem de bu kadar eskiye dayanması sebebiyle önemlidir.

İstanbul, Kam Püre'nün Oğlu Bamsı Beyrek'in hikâyesinde geçmektedir. Bu hikâyede İstanbul, alışveriş için gidilen bir mekândır. İstanbul, o dönemde Bizans'ın yönetimindedir. Bu sebeple, Rum ili olarak geçmektedir. Bu metinden yola çıkarak denilebilir ki, İstanbul o zamanlarda da, bezirganların alışveriş için tercih ettiği bir yerdir. İstanbul, pazarda çeşitliliğin, bolluğun olduğu bir şehirdir. Hikâyede, Bamsı Beyrek'in doğması üzerine, çocuk için alışverişe gidilir. Yol uzun ve kâfirlerle dolu olmasına rağmen alışveriş için gidilen mekân İstanbul'dur. Çocuk için, yay, gürz gibi savaş malzemeleri alınır. İstanbul'dan gelen bu hediyeler, için metinde “dan dansuh” benzetmesi yapılmıştır. Dan dansuh, mana olarak şaşırılan, hayret edilen anlamlarına gelmektedir. Alışveriş için gidilen İstanbul'dan, gelen hediyeler, halk için şaşılacak güzelliكتedir. Dede Korkut Kitabı'nda, İstanbul'un geçtiği yer aşağıda verilmiştir.

“Allah Ta'ala Pay Püre Bige bir oğul, Pay Piçen bige bir kız virdi. Kalın Oğuz bigleri bunu işitdiler, şad olup sevindiler. Pay Püre Big bazirganlarını yanına ohıdı, buyur itdi. Mere bazirgan Allah Ta'la mana bir oğul virdi, varun Rum iline menüm oğlum için yahşı armağanlar getirün menüm oğlum büyüünce didi. Baziranlar daha gice gündüz yola girdiler. İstanbul'a geldiler. Dan dansuh ala yahşı armağanlar aldılar. Pay Pürenün oğlı-y için bir deniz kulunu boz aygır aldılar, bir ağ tozlu katı yay aldılar, bir dahı altı perlü gürz aldılar. Yol yarağın gördüler” (Ergin, 1997: 119).

Dede Korkut Kitabı'nda yeni doğan çocuklara ad koyma geleneği, o çocuğun kahramanlık yapmasına bağlıdır. Her çocuk, kendisine uygun olacak ismi, yaptığı işle belirlemektedir. O dönemin toplumu, çocuktan bir yiğitlik beklemektedir. Bey

çocuğu olan bir çocuktan da, beylik ismine yakışır bir kahramanlık yapması beklenir. Çocuklar, buna göre yetiştirilir, eğitilirdi. Bamsı Beyrek doğduğu zaman, oğlan için İstanbul'dan getirilen hediyelerin, bir çocuk için uygun olmayan yay, gürz gibi savaş aletleri olması ve çocuğun büyüyünce bunları kullanılmasını istemeleri, çocuğun karakterinde ve böylece ismini seçmede etkisi vardır. Bu durumda, çocuğun kaderini belirleyen, ileride nasıl bir hayat yaşacağını belirleyen, ailesinin ve toplumun öğretisidir. Çocuk nihayetinde, bir kahramanlık gösterir. Çocuğun gösterdiği kahramanlık, onun için İstanbul'a gönderilen bezirganları ve kahramanlık için getirilen hediyeleri, kâfirlerin elinden kurtarmasıdır. Dede Korkut gelir ve çocuğa Bamsı Beyrak adını verir. Bamsı Beyrek'in ismini alması, İstanbul'la bağlantılı olmuştur. Bezirganları, kâfir elinden kurtarması, savaş aletlerinin kâfirlerin şehri İstanbul'dan gelmesi, Türk milletinin zihniyetindeki İstanbul imajını göstermektedir. İstanbul, o dönemde kâfirlerin elinde olması ve oradan alışveriş yapılması, bu alışveriş içinde özellikle savaş aletleri seçilmesi mânidardır. Tüm Dede Korkut metinlerinde, İstanbul'a alışveriş için bir kere gidilmekte ve bu gidişte de sadece savaş aletleri alınmaktadır. Daha sonrada, İstanbul'a giden bezirganlar ve savaş aletlerinin kâfirlerce yağmalanması durumu, hikâyelerdeki İstanbul imajını yansıtır. Yani, İstanbul bir kâfir şehridir ve kâfirle savaşmak istenmektedir. İstanbul, tarih boyunca milletlerce arzulanmış ve fethedilmek istenmiş bir şehirdir. Özellikle müslüman halklarda İstanbul, hakkında bilinen hadise nail olmak için uğraşılımıştır. Bu durum, Battalnâme Destanı'nda da görülmektedir. Türk milletinin, bu destanda, İstanbul'a, sahip olmak istemesine dair başka bir kanıt göremediğimiz için öyle bile olsa sadece diyebiliriz ki Dede Korkut Destanı'nda İstanbul kâfir şehri ve alışveriş şehridir.

2.1.2 Battal Gazi Destanında İstanbul

Battalnâme, Battal isimli kahramanın, İslam için verdiği mücadele ve Müslümanlığı yaymak amacıyla, yapmış olduğu savaşlarını anlatıldığı destandır. Bu kahraman, bazı araştırmacılara göre peygamber neslinden gelen, Arap asıllıyken Köprülü'ye göre Anadolu'da, İslam adına mücadele veren, menkıbevî bir kahramandır (Köprülü, 2003: 279-280).

Battal Gazi destanı, Battal Gazi'nin, peygamber soyundan olduğunu ve İstanbul'u fethedeceğini müjdeleyen hadisin anlatımıyla başlar. Hz. Peygamber'e

gelen hadise göre onun soyundan Malatya’da dünyaya gelecek olan Cafer adındaki yiğit İstanbul’a İslamiyeti getirecektir. Hz. Peygamber, 200 yıl sonrası için Battal’a verilmek üzere kutsal emanetleri, sahabelerinden Abdülvehhab’a emanet eder. Destanın başı, Battal Gazi’nin hüviyyetini ve önemi anlatmaktadır. Yaşadığı varsayılan dönem içinde, İslamiyeti yaymak ve korumak gibi bir görev üstlenmiştir. Sahabelerden Abdülvehhab, peygamberin yanına gelerek gezip gördüğü yerleri anlatır. Anlattığına göre, Bizans’ın başkenti Kostantaniyye’ye gider. Bu şehir Boğaz’ın yanındadır. Etrafı surlarla kaplıdır. İstanbul’un suyu bol, çeşmeleri fazla ve havası da güzeldir. Şehrin merkezi sayılan Atmeydanı’nda eğlenceler yapılır. Şehir içinde, göz kamaştıran, güzel kiliseler vardır. Ancak, İstanbul’da yaşayan insanlar tuhaftır, çünkü kâfirdir. Bu durum için, Abdülvehad şöyle dua etmiştir: “İnşallah, tanrımız, bu illeri Müslümanlara nasip ve kısmet eder!”. Cebrail devreye girerek, Cafer adında bir yiğidin, ileride “İslambol” adını alacak olan şehrin kalesini açacak kişi olacağı bildirilmektedir: “Peygamberliğin, risaletin hükmünü tamamladıktan iki yüz sene sonra, peygamber soyundan Müslüman, boyu uzun, teni buğday olan Malatya’da Cafer isimli bir çocuk doğacaktır (Gürtunca, 1979: 14-15-16). Battalnâme’de İstanbul, Battal henüz doğmadan 200 sene önce bahsedilmeye başlar. Anlatının temeli buraya dayanmaktadır. Battal’ın dünyaya geliş amacı İstanbul ve İslamiyettir. Bu kısma kadar, Battal’ı tanıttığı gibi İstanbul’u da tanıtmıştır. Aradan 200 yıl geçer ve Battal, öldürülen babasının intikamını almak için savaşı ve sonunda babasının yerini almayı başarır.

İkinci bölümde, Battal’ın Ahmer’le verdiği mücalede sonunda Ahmer’i müslüman yapması anlatılır. Üçüncü bölümde, Battal ve Zeynep Banu evlenir. Zeynep Banu, savaş esnasında çadırından kaçırılır. Battal bunun üzerine, İstanbul’a gider, Zeynep Banu’yu kurtarır. İstanbul’a ilk gidiş kâfirin elinden, eşini kurtarmak için olur. Dördüncü bölümde ise hikâyenin başında, babasının yerini alan Abdüsselam, Battal’a düşmanlık beslemektedir. Onu yerinden etmek için sinsi planlar yapmaktadır. Yerine geçmenin yollarını araştırır ve bunlardan birini gerçekleştirmek için İstanbul’a gider. Ancak yakalanır ve işkencelerle öldürülmek istenir. Haberi alan Battal, keşiş kılığına girerek İstanbul’a gider. Abdüsselam’ı kurtarır. Gündüzleri vaazlar veren Battal, akşamları Abdüsselam’ı iyileştirir. Buradan anlıyoruz ki Battal, sadece kâfirlere düşmanlık beslemektedir. Müslüman olan birine, şahsi düşmanlığı da olsa bunu yenmekte, onu kâfir elinden kurtarmaktadır. Bu

yönüyle, İslamiyet için cihat eden, ahlaklı bir kahraman imajı çizmektedir. Beşinci hikâyede, babasının katili Mihran'ı öldürüp, ihtiyar bir adamın tutsak düşmüş iki oğlunu, Rum ilinden kurtarması anlatılır. Altıncı hikâyede, Battal bir gün Aliyun adlı kâfirin, İstanbul'da deniz kenarında bir evde Müslümanları öldürüp başlarını ağaçlara astığını öğrenince İstanbul'a gider ve bu zulmü yapanı öldürüp, başını asar. Yedinci hikâyede, Magrib'e gidip Firdevs'i öldürülmesinden bahsedilir. Sekizinci hikâyede, Battal'ın Rum iline, esir olup kurtulmasını anlatır. Dokuzuncu hikâyede kayseri öldürülmesini anlatır. Kayser askerlerini İstanbul'da toplamıştır. Battal saka kılığına girerek savaşı yener. Onuncu bölümde, Fitne Ulbe Kadı Melu'nun hikâyesi anlatılır. Battal Gazi, halifeye Çin padişahına gönderilmek üzere yola çıkarılan kayserin kız kardeşi Dilefuzu, hediye eder. Halife, kızı çok beğenir ancak haberi alan Kayser, kız kardeşini İstanbul'a kaçıtır. Bunun suçunu Battal'a atarlar. İftiraya uğrayan Battal, idam edilecektir. Ancak İstanbul'a gider ve kızı geri getirir. Bu sırada, Ukbe, İstanbul kadısı olur. İstanbul halkına, zulm etmeye başlar. Haberi alan Battal, halkın yardımına koşar ve adaleti sağlar. On ikinci bölümde, Battal'ın karısı Fatıma'ya, Velid aşık olur. Onu, kaçırmak ister. Fatıma, teslim olmaz ve kendini uçurumdan atar. Velid, korkup İstanbul'a kaçar. Battal'da onun peşinden gider. Onüçüncü bölümde, Halife askerlerini toplayıp İstanbul'a yürür. Battal'la baş edemeyen kâfir, çareyi büyülerde bulur. Ancak, Battal, dualar okuyarak büyülerini boşa çıkarır ve savaşı yenerler. On dördüncü hikâyede, Abdülvehab Gazi'nin Ruma'a gidip dinden çıkması anlatılır. Halifeyi ziyaret için Ulular şehirden ayrılınca onların yerine, Battal oğullarını bırakır. Ancak, oğlanlar tek tek kaybolur. Battal, oğlanları bulmak için İstanbul'a gider. Orada, Abdülvehab'ın dinden çıktığını görür ve onu İslam'a döndürür. On beşinci bölümde, Battal Gazi'nin Kaf dağına çıkıp oğlu ve tekfuru kurtarması anlatılır. On altıncı hikâyede, Bebak adlı sahte peygamber anlatılır. Babek, diyar diyar Battal'dan kaçmaktadır. En sonunda, İstanbul'a kaçar. Battal'ın oğlunu ve kırk yakın arkadaşını öldürür. Battal tarafından, yakılarak öldürülür. On sekizinci hikâyede, Battal yaşlanmıştır. Ancak yine savaşır ve düşmanı Kayser, İstanbul'a kaçar. Battal onu kovalar ve orada şehit olur (Demir, Erdem, 2006: 104-127).

Tüm bu bölümlerde, Battal ve İstanbul ilişkisi, yardıma muhtaç, kaçırılmış, zulme uğramış insanlara yardım etmek içindir. Battal, defalarca İstanbul'a gidip, gelir. İslamiyet'e hizmet etmek amacı olan kahraman, kâfirle savaşır, Müslümanları

korur. Bu hikâyelerde dikkat çeken en önemli özellik ise Battal'ın asıl amacının İslamiyet'i yaymak istemesidir. İstanbul'a gittiğinde keşiş kılığına giren, saka kılığına giren, İstanbul halkına vaaz gelecek kadar bilgili ve akıllı kahraman, İstanbul'da kâfir olmuş, eski bir müslümanı gördüğünde, onu düşman diye öldürmemiştir. Tekrar Müslüman yapmıştır.

Battal Gazi Destanı'nda, geçen İstanbul semtleri şunlardır: Haliç, Üsküdar, Kadıköy, Ahırkapı, Kızkulesi, Yedikule'dir. Evliya Çelebi, Seyahatname'e göre Battal, Üsküdar'da yedi yıl yaşar. Yedi yıl boyunca Üsküdar'da, Al-i Bahadır bağları veya Gazi köyü bağları olarak bilinen bahçeleri yetiştirir. Çelebi, Kadıköy adının aslında Gazi köyü olduğunu söylemiştir (Çelebi, 1996: 470). Battal Gazi'den korkan Kral, Battal'ın sefere gittiğini bildiği için Kadıköy'de denizin üzerine bir kule inşa ettirir. Üsküdar Tekfuru'nun kızını ve hazinesinden değerli eşyaları oraya saklar. Bu sığınağa Kız Kulesi anlamına gelen Pirgos Tiskurus, derler (Karadağ, 1995: 68-69).

Battal Gazi Destan'ında, İstanbul hangi bölümlerde geçtiği ve hangi sebeplerle İstanbul konusu geçtiği aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Birinci Bölüm	Hz. Peygamber meclisinde, Battal ve İstanbul tanıtılır.
Üçüncü Bölüm	Battal'ın eşi kaçırılır ve onu kurtarmak için İstanbul'a gider.
Dördüncü Bölüm	Abdüselam'ı kurtarmak için keşiş kılığında İstanbul'a gider.
Beşinci Bölüm	İhtiyar adamın iki oğlunu, İstanbul'da tutsaklıktan kurtarmak için İstanbul'a gider.
Altıncı Bölüm	İstanbul'a müslümanları ağaca asan kâfiri, cezalandırmak için gider.
Sekizinci Bölüm	Battal, İstanbul'da esir düşer. Esaretten kurtuluşu anlatılır.
Dokuzuncu Bölüm	Kayser'in askerlerini yenmek için saka kılığında İstanbul'a gider.
Onuncu Bölüm	Battal kendisine atılan ifrayı temizlemek için İstanbul'a gider.
Onbirinci Bölüm	İstanbul kadısı olan Ukbe'nin halka zulm etmemesi için gider.
Onikinci Bölüm	Eşine göz koyan Velid İstanbul'a kaçır. Onu yakalamak için gider.
Onüçüncü Bölüm	Halifeyle İstanbul savaşına gidilir ve dualarla savaş yenilir
Ondördüncü Bölüm	Kaybolan oğlunu bulmak için gider. İstanbul'da dinden dönen Abdülvehab'ı İslamiyete geri döndürür.
Onaltıncı Bölüm	İstanbul'a kaçan Babek adlı sahte peygamberi öldürmek için gider.
Onsekizinci Bölüm	İstanbul'a kaçan Kayseri yakalamak için gider.

Tablo 1

Bu tabloda, 14 bölümde, Battal'ın İstanbul'a hangi sebeplerle gittiği gösterilmiştir. Metinlerde, Battal'ın İstanbul'a gitme sebebi, şehirdeki adaletsizliği sona erdirmek, zulmü önlemek, esir düşen ya da kaçırılan Müslümanlara yardım etmektir. Genel olarak, Battal, İstanbul'da bir sorunu çözmek için bulunmaktadır. İstanbul, Battalnâme anlatısında kâfir şehridir. kâfirlerin, müslümanlara eziyet ettiği,

onları, yoldan çıkardığı bir yerdir. Battal, İstanbul'a gitmek zorunda kalmaktadır. İstanbul'a kaçırılan, kurtarılması gereken birisi için ya da düşmanın İstanbul'a kaçıp, sığınması söz konusudur. İstanbul, kâfirin sığınağı durumundadır. Diğer halk anlatılarına kıyasla Battalnâme'ye baktığımızda, İstanbul'a bir görev için gidilir. İstanbul, uzak ve kâfirlerin yaşadığı şehirdir. İstanbul'a kâfirler sığınır ve Müslümanların kaçırılmaları İstanbul'a olur. Bu sebeple İstanbul, diğer anlatılardaki gibi tehlikeli bir yerdir. Bu sebeple, bir kahramana ihtiyaç duymaktadır. İstanbul, Türk destanlarında fethedilmeyi bekleyen bir şehridir. Battalnâme, destanı kahramanın İstanbul'u alması beklentisiyle başlar. Destan boyunca, Battal'ın İstanbul'a ve müslümanlara yaptığı hizmetler görülmektedir. Ancak, İstanbul'un fethi, Fatih'e nasip olmuştur. Bu fetih, bugün bir destan oluşturmasa da, hakkında çeşitli efsaneler oluşmuştur. Halk Edebiyatı'nda, konu eğer İstanbul ise ve bir kahraman varsa mutlaka edebiyata yansıyan bir destan veya efsane türleri ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi, Türk halkının İstanbul'a verdiği değerdir.

2.1.3 Köroğlu Destanında İstanbul

Köroğlu Destanı'nın adı, babasının, bey tarafından kör edilen kahramanın lakabından gelmektedir. Köroğlu'nun adı, Ruşen Ali'dir. Babası Bey'in seyisidir. Bey'e verdiği atı beğenememesi üzerine, gözleri kör edilir. Ancak Ruşen, babasının talimatları ile atı besler ve at, eşi benzer olmayan bir küheylan olur. Köroğlu babasının intikamını almak için mücadelelerde bulunur.

Köroğlu Destanı'nda geçen İstanbul, payitahttır ve padişah şehridir. Ancak Köroğlu'nun çeşitli varyantlarında İstanbul konusu, itibariyle değişiklik göstermektedir. Bolu Beyi kolunda, Köroğlu, İstanbul'a sevdiği kıza kavuşmak için gider. Kürt Beyi'nin kızını ister. Bey de kızı vermek için bir şart koşar. İstanbul'da Ayvaz adlı bir oğlanı getirmesini ister. Bu oğlanı, almak içinde dört boynuzlu koyun vermesi gerektiğini söyler. Köroğlu, bir plan yapar ve İbrahim Ağa Çayırı'ndan oğlanı kaçıtır. Bu rivayet, İstanbul, Üsküdar ve İbrahim Ağa Çayır'ında geçmektedir. Yine, Bolu Beyi kolunda, halk Köroğlu'nu padişaha şikâyet eder. Padişah Köroğlu'nu öldürmek için ferman verir. Köroğlu ise derviş kılığına girip, İstanbul'a gelir. Ancak, padişahın savaşa gittiğini öğrenince, o da gidip savaşa katılır. Savaş meydanında gösterdiği kahramanlıklarından dolayı, padişah tarafından bağışlanır (Boratav, 1988: 201-209). Savaş meydanında, kahramanlık göstermesi ile padişah

tarafından ödüllendirilme durumu Moskof kolunda'da geçmekedir (Korkmaz, 2003: 306).

Mehmet Bey ve Celali Bey kolunda, Köroğlu'nun kırklara karışması anlatılır. Rivayetlere göre, Köroğlu'nun kırklara karıştığı yer İstanbul'dur. Kırkın çokluk ifade etmesi ve İstanbul'un mukaddes kabul edilmesi, kırklara karışmak için münasip bir mekân olmuştur. Kutsal ve kalabalık bir şehri simgeleyen İstanbul, Köroğlu'nun rivayetlerinde de kendini gösterir (Çolak, 2009: 282). Köroğlu'nun İstanbul seferinin anlatıldığı kolda, İstanbul'daki padişahın kızı Nigar Hanımı, kendi isteği üzerine kaçırıp Çamlıbel'e getirir (Birdoğan, 1996: 85-101 – Aça, 2009: 56-57).

Köroğlu, kahraman karakteriyle, İstanbul'da bir mecara içindedir. İstanbul'a gitme amacı, maceraya dayanmaktadır. İstanbul'da yapılması imkansız görülen işleri yapan bir karakter olmuştur. Ayvaz'ı kaçırması, padişah ölümüne ferman yazdırmışken kendini affettirmesi, eşkiya olmasına rağmen ödül alması gibi durumlar gerçekleşmiştir. Bu bakımdan, İstanbul kahramanın hayatında önemli etkiler yaratmıştır. Diğer edebi türlerde de olduğu gibi İstanbul, istikbâl mekânıdır. İstanbul'a iş için, payitaht olduğu için gelme durumu, Köroğlu Destanı'nda da görülmüştür. Köroğlu'nun en iyi bildiği iş, savaşmaktır. Eşkiyalık yapan bir karakterdir ve İstanbul'a gidiş sebebi de, ya padişaha ulaşip savaşa katılmak ya da eşkiyalık yapmaktır. Bu bakımdan, Köroğlu Destanı içinde İstanbul, bir iş mekânı sayılabilir. İstanbul'a gitmenin etkisi olarak ise padişaha, kendini affettirmeyi başarır, bazı rivayetlere göre ödüllendirilir, bazı rivayetlere göre ise eşkiyalık yapıp İstanbul'a gelmekteki hedefine ulaşır. Bu sebeple İstanbul, halk gözünde kahramanların gidip, hayatlarının değiştiği yer, bir istikbâl mekânıdır.

2.2 Masallarda İstanbul

İnsanlığın, hayat içinde ve tabiat karşısındaki ortak duygu ve düşüncelerinin temlerini işleyen masallar, söylendikleri dile göre millî karakter kazanırlar (Elçin, 1993: 119). Sakaoğlu'na göre masallar, hayal ürünü olmasına rağmen dinleyicinin inandığı, olağanüstülüklerin olduğu ve mekânın masal ülkesi olduğu anlatılan bir türdür (Sakaoğlu, 1973). Masallar, mekânın ve zamanın net olmaması özelliğiyle bilinir. Mekân olarak, Yemen, Hint, Çin, Kaf dağı gibi hayali mekânlar geçmektedir. Bir de, masalların payitaht mekânı olan İstanbul vardır. Masallarda, mekân olarak geçen İstanbul, öncelikle padişahın yaşadığı yer, yani payitahttır. Masalların, olmazsa olmaz kahramanı, padişahlardır. İstanbul'u bu derece önemli yapan da padişahın orada yaşamasıdır.

Masallar hakkında yapılan derlemeler incelendiğinde, Anadolu'da derlenen masallarda İstanbul, adı geçmekte ve İstanbul'dan bahsetmektedir. Ancak İstanbul'da derlenen masallar incelendiğinde ise İstanbul'un sadece masal başı tekerlemelerinde yer aldığı tespit edilmiştir. İstanbul, masallarda, konu itibarıyla genellikle iş, alışveriş ya da gezip görmek için gidilen bir mekân olmuştur. Kahramanın, İstanbul'u bilmemesi, kandırılması, başına çeşitli tehlikeler gelmesi gibi konular işlenmiştir. Anadolu'da derlenen masallarda, masal kahramanlarının İstanbul yolculuğu anlatılır. Bu sebeple, İstanbul'da derlenen masallardan ziyade, Anadolu coğrafyasında derlenen masallarda, İstanbul hem mekân olarak hem de konunun kendisi olarak bulunmaktadır.

İstanbul konusu geçen masalları, diğer masallardan ayıran en önemli fark, gerçek hayatla bağlantılı olmasıdır. İstanbul'un sosyal, ekonomik hayatı, Anadolu'dan yapılan göçler, gerçek yaşamda da bilinmektedir. Masallarda kahramanlar, İstanbul'a işsizlik veya bir işin çözümü için gitmektedirler. İstanbul, onlar için bir ilaç reçetesi gibidir. İstanbul'un taşı toprağı altın fikri, kahramanların gitmek için en önemli sebebidir. Köyde, iş imkânının az olması ve İstanbul'u bir fırsat kapısı olması İstanbul'u çekici kılmıştır. Anadolu halkı, geçim sıkıntısına çare bulmak için gurbet yolculuğuna bu sebeplerle çıkar. Masallarda da bu yolculuk ve yolcuğun meşakkâti, yolculuk boyunca kahramana kurulan tuzaklar, aldatmacalar

anlatılır. İstanbul'a vardığı zaman ise İstanbul'un tuzaklarından, aldatmacalarından bahsedilir.

Masal anlatıcıları, Anadolu halkına, İstanbul'u anlatarak onlara adeta bir ders vermekte ve onları İstanbul'da yaşayacakları zorluklara karşı eğitmektedir. Bu durum, günümüz tabiri ile oryantasyon olarak nitelendirilebilir. Masalların, eğitimsel işlevleri de göz önünde bulundurularak denilebilir ki masal anlatıcıları, halka anlattığı masallarla uyum ve alıştırmayı sağlamaktadır. İstanbul'da iş bulmanın zorluğu, işin zorluğu ve sosyal yaşam konuları sıklıkla işlenir. Eğer masal kahramanları, İstanbul'da akıllı davranır ve doğru yoldan ayrılmazlarsa İstanbul'a gelme sebeplerini gerçekleştirir, başarılı olurlar. Bu özelliği ile İstanbul'un geçtiği masalların sonunda kahramanların ödüllendirilmesi, İstanbul'a geliş sebepleridir. Zengin olurlar, padişah olur ya da padişahın kızını alırlar.

Bu çalışmada, derlenmiş masal kitapları incelenerek, İstanbul'un masaldaki işlevini tespit edilmeye çalışılmıştır. İnceleme, sonucuna göre, Anadolu'dan İstanbul'a bir sebeple gelişin ve bu gelişin bir sonucu olarak kahramanların hayatına büyük etkileri olduğu tespit edilmiştir. Genellikle iş, ticaret, alışveriş, gezi, ziyaret gibi sebepler gidenlerin hayatlarını, İstanbul etkilemiştir. Ya geride bıraktığı aileleriyle sorunlar yaşamış, aile birliği dağılmıştır ya da İstanbul'da kandırılmış, çaresiz kalıp köyüne geri dönmüştür. Ancak en çok görülen, İstanbul'un masal kahramanlarının, sosyal konumlarını değiştirdiğidir. İstanbul'a gidiş amacı da budur. İstanbul'a gidip zengin olmak, vezir olmak, padişah kızını almak ve hatta padişah olmak isteyen kahraman, İstanbul'da bunu başarabilir. Bu durum bir semboldür. Gerçek hayatta, köyden çıkıp, İstanbul'a giden ve başına bir tehlike gelmeden zengin olan, işini, düzenini kuran adam, köylüsünün gözünde padişaktır. Burada padişah, büyüklüğü ve gücü sembolize eder. Bu çalışmada hangi masalarda, İstanbul'a neden gidildiği ve gittikten sonra nasıl bir etki yaşadığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Derlenmiş Masal Kitapları	Masal Adeti	İstanbul olan masallar	İstanbul'a gidiş sebebi	İstanbul'a gidişin sonucu
Besni Masalları	2	Gelinler Masalı Deniz Kızı ile Adam	İş Askerlik	Aile sorunları
Erzincan Masalları	1	Hatan Kızım Masalı	İş	Aile sorunları
Niğde Masalları	2	Anadolu'lu Mehmet	İş	Sosyal konum
Bingöl Masalları	2	Çoban ve Köylü Güzeli, İstanbul'da Üç Köylü	İş Gezi	Sosyal konum Sosyal konum
Erdemli Masalları	1	Peri Kızı	Evlilik	Kandırılma
Van Masaları	5	Keloğlan Oyunları Perilerin Esir Aldığı Oğlanla Padişahın Kızı Zillet gören padişah İyilik et iyilik bul Sultanın Sırrı	İş İş İş İş İş	Sosyal Konum Sosyal Konum Sosyal Konum Sosyal konum Sosyal konum
Afyon Masalları	1	Dünya Güzeli	İş	Sosyal Konum
Manisa Masalları	1	Kadının Fendi	Alışveriş	Aile sorunları
Muş Masalları	1	Babasının Yerine Askere Giden Kız	Askerlik	Kandırma
Taşeli Masalları	4	Ahmet Ağazade Mehmet Ağa Kuş Şahı Masalı Merkeb Masalı Baş Müneccim	İş İş Ziyaret İş	Sosyal konumun Sosyal konumun Sosyal konumun Sosyal konumun Sosyal konumun
Elazığ Masalları	3	Bir Allah'ım bir Keloğlan Hırsız	İş Psikolojik İş	Sosyal Konum Sosyal Konum Sosyal Konum
Gümüşhane Bayburt Masalları	9	Suyu Altın Eden Tas Haramibaşı Çoban Ahmet Zırlıtlı Dava Çemenderzade Kurnaz Kürt Sultan Mahmud'a Armut Veren Köylü, Cindar Yazılan Yazı bozulmaz	İş İş İş İş Ziyaret İş İş Ziyaret İş Ziyaret	Sosyal Konum Sosyal Konum Sosyal Konum Kandırılma Sosyal Konum Sosyal Konum Pişmanlık Sosyal Konum Sosyal Konum Aile sorunları
İstanbul Masalları	2	Keloğlan ve Padişah Heymola	Ziyaret İş	Sosyal Konum Sosyal Konum
Yukarıçukurova masalları	1	İstanbul'a Giden Köylü	İş	Sosyal Konum
Safranbolu masalları	1	Sebilci Güzeli	İş	Sosyal Konum

Tablo 2

2.2.1 Anadolu'da Derlenen Masalarda İstanbul

Anadolu'da derlenen masallar incelendiğinde, İstanbul'a giden masal kahramanları, bilgisiz ve tedbirsiz olmalarıyla dalga geçildiği ve başlarına kötü olaylar gelerek, gittiğine pişman oldukları veya İstanbul'da zengin olmayı başarıp, İstanbul'a padişah, vezir gibi ünvanlara sahip olduklar görülür.

Anadolu'dan gelen, İstanbul Türkçesi bilmeyen, kendi şivesiyle konuşup, anlaması ve anlaşılması zor olan, okuma yazma bilmeyen Anadolu insanı için, bu masallar, İstanbul için bir ön hazırlık gibidir. Masal anlatıcısı, halkı, İstanbul'a adapte etmek için masallarıyla oryantasyon çalışması yapar. Masal kahramanları, gerçek hayattaki insanlar gibi geçim sıkıntısı yaşamakta, iş bulabilmek için İstanbul'a gitmektedir. Masal kahramanlarının planı İstanbul'a gidip para kazanmak, zengin olmak, sonra memleketine geri dönmektir. Fakat, İstanbul'da başına gelenler, onu bezdirir ve tehlikelerden kaçırarak, memleketine geri gönderir. Ancak bu durumun ters örneği olarak eğer akıllı, ahlaklı, erdemli davranırsa kahraman İstanbul'da zengin ve hatta İstanbul'a padişah olur. Bu noktada, masal anlatıcısı, dinleyicilere, İstanbul'un durumunu anlatır ve bir mesaj vermek ister. Bu durum, masalların sonundaki iyileri ödüllendirme, kötülerini cezalandırma kuralının İstanbul üzerinde uyarlamasıdır. Bazı durumlarda, kahramanlar İstanbul'un zenginliği, şanıyla ödüllendirilir, bazı durumlarda da tehlikesi, aldatmacalarıyla cezalandırılır.

Masalarda bir diğer İstanbul'a gidiş sebebi ise ticaret yapıp dönme ya da alışveriş yapıp dönmektir. Bu durumlarda, kısa süreli işler için giden Anadolu tüccarı, İstanbul'un güzelliğine aldanıp, yanlış yollara sapabilmektedir. Masal anlatıcıları, kimi masallarında İstanbul'a gitmeyi konu alsada, bazı masalarda geride kalan aileyi de işlemiştir. İstanbul'a ticaret için, iş için giden adamlar arkalarında bıraktıkları aileleriyle sorunlar yaşarlar. Bu sorunları, aile birliğinin dağılmasına sebep olur. Bu durum ağıt yakan, hasret çeken kadınların türkülerinde, ninnilerinde de görülür. Masalarda, eşine beddua eden kadınlar ve bu sebeple İstanbul'da başına türlü belalar gelen adamlar, eşini aldatan adamlar yer alır. Uzaktaki kadının hileyle, oyunla derdine çare araması ya da İstanbul'un uzaklığı sebebiyle, memlekette yalnız kalan kadının iftiraya uğraması gibi durumlar masalarda işlenmiştir. İstanbul, gurbet mekânı olması, uzak olması, geride kalan için bir sorundur. Giden için ise İstanbul'un kandırmacalı dünyası, oyunları, tuzakları, eğlence hayatı, onu kendi yolundan alıkoymaktadır. Öyleyse diyebiliriz ki masal

kahramanları, İstanbul'a genellikle iş, askerlik, alışveriş ve gezmek sebebiyle gider. İstanbul'un hayatına olan etkisi ise ailesel sorunlar ya da sosyal konumunun değişmesidir. Tez çalışmasında incelenen masal metinleri şunlardır:

Gelinler Masalı

Bir oğlan, çalışmak için İstanbul'a gider. Anasıyla karısını evde bırakır. Karısı, kaynanasına eziyetler eder. Oğlan, dönüşte durumu anlar ve karısını boşar. Adam, başkasıyla evlenir ve yine İstanbul'a döner. Yeni gelin de kaynanaya çeşitli eziyetlerde bulunur. Oğlan, döndüğünde bunu da anlar ve o kadını da boşar. Bir başka kadınla evlenir. O da, kaynanasını, üstüne para vererek, ayı oynatıcılarına satar. Ayı oynatıcıları, kadını İstanbul'a götürünce, oğlu onu görür ve satın alır. Olanları öğrenir ve geline bir oyun oynamaya karar verirler. Annesini sandığa koyup, evine döner. Gelin, "bana altın kemer almadın mı?" diye sorunca oğlan sandığı gösterir. Böylece, tüm gerçekler ortaya çıkar. Bu gelini de boşar. Bundan sonra evlenmemeye yemin eder. Annesiyle, mutlu mesut yaşarlar (Korkmaz, 2005: 287-290).

Bu masalda, kahraman iş sebebiyle İstanbul'a gitmesi gerekmektedir. Geride bıraktığı ailesini, merak edip ara sıra geri dönmektedir. Ancak karşılaştığı şeyler karşısında, ailesi dağılır. Masalda, giden kahramandan çok, arkada kalan, düzeni bozulan, sorunlar yaşayan aile anlatılmıştır. Yani, İstanbul sadece kahramanı etkilemeyip ailesini de etkilemektedir. Masalarda İstanbul'a gitmenin etkisi olarak aile birliğinin bozulması görülür.

Sebilci Güzeli

Bir ağanın çocuğu olmazmış. Bir dervişten elma almış ve çocuğu olmuş. Ancak bu derviş, çocuğun hayırsız olacağını da söylemiş. Dervişin dediği çıkmış çocuk hayırsız olmuş. Çocuğun babası ölmüş. Annesi de çocuğa söz geçiremeyince onu denize atmaya karar vermiş. O anda, zengin bir tüccarla karşılaşmışlar. Bu tüccar çocuğu almış. Tüccarın da çocuğu yokmuş. Bu sebeple bu çocuğa, tek varisi olduğundan çalışıp, iş öğrenmesini istemiş. Bunun üzerine çocuk, sebilcilik yapmaya başlamış. Bu sırada, padişahın kızına aşık olmuş. Kızı kaçıırıp, bir sandığa koyup, memlekete annesinin yanına göndermiş. Kızın başına, köyde tek başına olduğu için

türlü belalar gelmiş. Kız, müezzin, balıkçı ve doktor tarafından iftiraya uğramış. Kız dayanamayıp erkek kılığına girerek İstanbul'a kaçmış İstanbul'a padişah olmayı başarmış. Resmini çeşme başına astırmış. Kızın resmini gören müezzin, balıkçı ve doktor konuşunca kız onları tutuklatmış. Onları, itiraf ettirince kocası gerçekleri anlamış ve barışmışlar (Dağı, 2008: 67-74).

Bu masalda, iki kahraman vardır. İkisi de İstanbul'a gider ve zorluklar yaşar. Masalın başında, İstanbul'a iş için gidilir. Kahraman, orada evlenip karısını memlekete gönderir. Yaşanan olaylar sonunda, kız İstanbul'a gider. İstanbul'da padişah olmayı başarır. Bu durum, İstanbul'a gelip sosyal konumunun değişmesini anlatır. Memlekette, çeşitli iftiralara uğrayan kahraman, tehlikelerden kaçıp kurtulmayı başarır. İstanbul'a geldiğinde de zorluklar yaşar. Ancak sonunda başarır ve atılmış tüm iftiralar ortaya çıkarır. Bu masalda, İstanbul'un, aile düzenini bozması durumu da vardır. İstanbul'da çalışmak zorunda olan kahraman, eşini memlekete gönderir. Eşinden ayrı kalır. İstanbul, aile birliğini bozmaktadır. Tek başına kalan kadına da iftiralar atılır ve aile dağılır. İstanbul'a gitmek zorunda olmak ve geride ailesini bırakmak, gerçek hayatta da bu gibi sorunlara sebep olabilir. Bu bakımdan, İstanbul masallarında olağanüstülükler çok görülmemekte, bunu yerine gerçekliğe daha yakın olduğu görülmektedir.

Deniz Kızı İle Adam Masalı

Adamın biri, askere gidiyorum diye yola çıkar. Ancak askerden kaçarak memleketine dönmeye çalışır. Yolun uzaklığı ve yolculuğun zorluğu onu yaşlandırır. Masalda mekân için, İstanbul gibi denilmektedir. Ancak uzak olması, altın bulmasından dolayı İstanbul'u bu özellikleriyle niteler. Başına türlü olaylar gelen adam, geride bıraktığı karısının, ona beddua ettiği için, bütün bunların olduğunu anlar (Korkmaz, 2005: 322).

Bu masalda da, ailesinden uzakta bir adamın geride bıraktığı karısının bedduası üzerine başına gelenlerin hikâyesi anlatılır. İstanbul, Anadolu halkı için uzaklıkla ifade edilen bir şehirdir. Eşlerini birbirinden ayıran gurbet şehridir.

Hatan Kızım Masalı

Tembel, iş bilmez bir kız varmış. Annesi, bir gün yoldan geçen bir adama duyurarak, kızını evlendirmek için övmüş. Adam da duyduğu övgülere, hayran kalıp

kızla evlenmiş. Adam, bir gün eve bir batman yün getirmiş. İstanbul'a iş için gideceğini, gelene kadar bu yünleri bitirmesini söymüş. Kız ne kadar denese de becerememiş. Bu esnada, padişahın da bir tane kızı varmış. Bu kız da o evin karşısında oturmuş. Padişahın kızı, hiç gülmezmiş. Padişahta, "kim kızımı güldürürse onun muradını yerine getiririm" demiş. Bu sırada, padişahın kızı camdan bakıp bu tembel kızın yün eğirmesini görüp, hâline gülmüş. Bunu duyan, padişah tembel kıza, "Muradının ne olduğunu sormuş". Kız da, işlerinin yapılmasını istemiş. Kocasını İstanbul'dan dönünce, işlerin bittiğine inanmamış. Kadına, sürekli iş getirmeye başlamış. Uyanık kadın, bu işleri yapmamak için kocasına "çok çalışırsam böceğe dönüşeceğim" diye yalan atmış ve kocasını kandırıp mutlu mesut yaşamış (Kara, 1996: 554).

Bu masalda, İstanbul'a iş için giden kişi, masalın kahramanı değildir. Bu masalda, görmekteyiz ki, İstanbul'a giden yine kandırılmaktadır fakat bu sefer onu kandıran geride bıraktığı karısıdır. Genel itibariyle, İstanbul masalarında kandırılmanın, aldatılmanın yeri iken, bu masalda İstanbul'a gitmenin, kandırılma sebebi olduğu görülmektedir. Yani, İstanbul'a giden ya gittiği yerde tuzağa düşürülür ya da geride bıraktığı tarafından kandırılır. Bu doğrultuda, denilebilir ki İstanbul'a gitmek, evinden uzaklaşmak masal kahramanlarının, aldatılmasına sebep olmaktadır. Bu noktada, masal anlatıcılarının rolünü düşündüğümüzde İstanbul'un tehlikeli yönlerini anlatımlarında iki yönlü kullanılmaktadır. Birincisi İstanbul'a gidenin başına gelenler, ikincisi ise geride kalanların oynadığı oyunlar şeklindedir. İstanbul'un masal kahramanı üzerinde oluşturduğu etkiye bakacak olursak, İstanbul'a gitmesi, İstanbul'un uzak olması sebebiyle eşinin, ona yalanlar atıp, kandırmasına vesile olur. Eşi, uzak yoldan dönene kadar işleri bitirir ve kendisi bitirmiş gibi yalan atar. Bu durum aile sorunlarına sebep olmaktadır.

Suyu Altın Eden Tas

Erzurum'dan İstanbul'a giden adam gecesini gündüzünü bir kahvede geçirir. Ondan bıkan kahveci, ona iş olsun diye balık tutması için bir tas verir. Adam, balık tutarken yanına bir Yahudi gelir. Yahudi, rüyasında bu adamın tutacağı balığın hayırlı olduğunu görmüştür. Ancak ne kadar uğraşsa da balığı adamdan alamaz. Bu sıra da fark ederler ki bu kahvecinin verdiği tas suyu altına dönüştürmektedir. Böylelikle adam, çok zengin olur. Memleketine dönmeye karar verir. Memleketine

dönmeden önce İstanbul'un her yerini gezmek ister. Sonunda da kahveciye uğrar. Kahveci, ona Saraybahçeyi gezmesini söyler. Adam oraya da gider ve çok beğenir. Ağaçlar, çiçekler, havuzlar sanki cennet gibidir. Bu sırada, padişahın kızı adamın havuzdan tasla su aldığı, suyunda altına dönüştüğünü görür. Tası isteyen kız, adama para, ev, paşalık teklif eder. Adam ise kızı ister. Kız, kabul eder ve tası alır. Adam, memleketine döner. Zaman geçer ve padişahın kızının, hamile olduğu anlaşılır. Padişah, kızını öldürtmeye karar verir. Kız da onu öldürecek cellatlara, tası sayesinde altınlar verir ve ellerinde kurtulur. Kız, Erzurum'a gider. Orada büyük, güzel bir kahvehane yaptırır. Erkek kılığına girerek orayı işletir. Adamı da oranın başına koyar. Ancak adam, kızı tanımamıştır. Bu arada da kızın bir oğlu olur. Böylelikle zaman geçer ve günlerden bir gün padişah, halkının durumuna bakmak için ziyaret çıkar ve Erzurum'a varır. Kalacak en güzel yer olarak gösterilen, kızının kahvesine gider. Kız, babasını tanır ancak babası, kızı tanımaz. Kız, babasına bir oyun oynamaya karar verir ve babasının odasına, suyu altın yapan tası koyar. Gece su içmek isteyen padişah, tasın mucizesini görünce, kahveci kılığındaki kızından tası ister. Kız da, bir şartla vereceğini söyler. Padişahı istediğini söyler. Padişahta, kabul eder. Alt katta bir odaya gittiklerinde, kız girdiği kılıktan çıkar ve gerçekleri babasına anlatır. Kendisinin, tas için düşüdüğü durumun aynısına babası da düşmüştür. Böylelikle barışırlar. Kızını, kocasını ve çocuklarını da alıp İstanbul'a dönerler. Orada mutlu mesut yaşarlar (Sakaoğlu, 2002: 288-291).

Bu masalda, başlangıçta bir adamın İstanbul'a gelip zengin olması ve sonunda da İstanbul padişahının damadı olması anlatılır. Ancak masalın, diğer kahramanı da padişahın kızıdır. Padişahın kızı, ölümlerden dönüp, Erzurum'a gidip tek başına bir mücadele verir ve sonunda aklını kullanarak kendini temize çıkarmayı başarıp, İstanbul'a döner. Masalın iki kahramanı içinde diyebiliriz ki ikisinde masal boyunca, sosyal konumu değişmiştir. Adam fakir iken İstanbul'a gidip tası bulması sonucu zengin ve padişah damadı olurken kız, İstanbul'dan kovulup dışlanır. Sonunda akıllı davranması sonucu İstanbul'a geri döner.

Anadolulu Mehmet

Niğde'den İstanbul'a giden Mehmet, balık avlarken, yeşil bir balığa denk gelir. Bu balığın karnında, bir fincan vardır. Bu fincan, suyu altın etme özelliğine sahiptir. Bunu duyan padişahın kızı, bu fincana sahip olmak için kendini Mehmet'e

teslim eder. Kız, hamile kalır ve bunu öğrenen padişah, kızın öldürülmesini emretse de veziri engel olur. Bunun üzerine, Mehmet kızı bir sandığa koyup Niğde'ye annesinin yanına gönderir. Ardından Mehmet'te gider. Aradan zaman geçer. Mehmet ile kızın çocukları olur. Bir gün, babası kızını özleyip Niğde'ye gider. Fincanı talep eder. Mehmet'te kendisine teslim olunmasını şart koşarak fincanı verebileceğini açıklar. Böylelikle padişah, kızını anlar ve barışırlar. Mehmet, karısı ve çocukları hep birlikte İstanbul'a dönerler. Mehmet baş vezir olur. Mutlu mesut yaşarlar (Bakırcı, 2006: 200, 242).

Bu masalda, İstanbul'a göç eden kahramanın, İstanbul'da başına gelen olaylar anlatılmaktadır. Avladığı balığın, olağanüstü özelliği olması Mehmet'in konumunu değiştirmiştir. Taşı toprağı altın olarak anlatılan İstanbul, masal kahramanlarının İstanbul'a gitmek için en önemli sebebiyken bu masaldaki altın Mehmet'in sosyal konumunu değiştirmiştir. Anadolu'da naçar naçar gezen Mehmet, İstanbul'a geldikten sonra vezir olmuştur. Bu yönüyle, masalarda İstanbul, sadece tuzakların kandırılmaların olduğu bir mekân olmadığı, bunun yanında eğer, akıllı olunur ve tuzaklara dikkat edilirse, İstanbul bahsedildiği gibi, imkanlara sahiptir. Kahramanları, çobanlıktan vezirliğe taşıyabilir. İş imkanı sağlayabilir.

Çoban Ve Köyün Güzeli

Bir köyde, çok güzel bir kız varmış. Herkes, çobanda dahil o kıza aşık olmuş. Kız, çobanı reddedince çoban İstanbul'a gidip çalışmaya karar vermiş. Zaman geçmiş ve çoban, kızı merak edip köyüne geri dönmüş. Kızın, çirkin biriyle evlendiğini görünce, bunun nedenini sormuş. Kız da, onu bir gül bahçesine götürüp en güzel gülü getirmesini söylemiş. Adam, en güzel gülü bulmak için uğraşırken, zamanı kalmamış ve en kötü gülü, almak zorunda kalmış. Böylece, kızın durumunu anlamış (Alay, 2005: 208).

Bu masalda, masal kahramanı iş için ve bulunduğu psikolojik durumdan kaçmak için İstanbul'a gider. İstanbul masal, kahramanları için, bir kaçış yeri olmaktadır. Adıyla sanıyla ün yapmış bu büyük şehire, iş bulup, çalışmak ve yeni bir hayata başlamak için giderler. Ancak İstanbul, masal kahramanları için kalıcı bir mekân olmaz. Kahramanlar, sonunda geride bırakılanın merakından ya da İstanbul'un zorluklara dayanamayıp memleketine geri döner. Bu masalda da memlekete geri dönüş görülmektedir.

İstanbul'da Üç Köylü

Üç arkadaş, ilk defa köylerinden çıkıp İstanbul'a gitmeye karar verir. İstanbul'da büyük binaları görünce saymaya başlarlar. Bunların saf olduğunu gören bir adam, onları kandırıp saydığı katların sahibi olduğunu söyleyerek, saydıkları kat kadar para ister. Üç arkadaş arasından biri, adama yirmi beş yerine beş kat saydığını söyleyerek, adamı az paralar verdim, onu kandırdım diye övünür (Alay, 2005: 269).

Bu masalda, İstanbul'un aldatmacı dünyası yansıtılmıştır. Anadolu'dan gelen, İstanbul'u bilmeyen üç arkadaşla alay edilmiştir. İstanbul'a yeni geleni gören kişi, onu kandırdığı gibi İstanbul'a gelen de kandırıldığını düşünür. Masal anlatıcısı İstanbul'da kandırmanın kandırıldığını adeta tuzaklarla dolu bir dünya olduğunu anlatır.

Peri Kızı Masalı

İstanbul padişahı'nın, bir oğlu varmış. Kimseyi beğenip evlenmemiş. Bir gün evlenecek kız, aramak için yollara çıkmış. Bir Yahudi'nin de çocuğu olmazmış. Kendisine hamurdan bir çocuk yapmış. Padişahın oğlu da onu beğenmiş. Yahudi kadın vermek istememiş. Ancak padişahın korkusuna kızını vermiş. İstanbul'a giderken bir oyun oynamış. Kızını nehre atmış ve hamura hemen balıklar yapmış. Padişahın oğlu dalgıçlara aramalarını emretmiş. Nice canlar gitmiş ama kız bulamamışlar. Buna üzülen peri kızı, bunca can gitmesin diye, kendisinin gelin olduğunu söylemeye karar vermiş. Durumu, babasına anlatmış. Babası da, bunu yaparsan sana Yahudi kızı demelerini göze almasını söylemiş. Kendisini, gelin olarak tanıtır şehzade ile evlenmiş. Ancak, bir gün kocası ona Yahudi kızı deyince kocasıyla konuşmamış. Kocası da, bunun üzerine amca kızıyla evlenmiş. Uzun zaman, peri kızını görmemiş. Evlendiği amca kızını hamile olduğunda, o kadar merak etmiş ki bu Yahudi kızını, dayanamayıp bir gün ziyaretine gitmiş. Yahudi kızı, misafirini güzelce karşılamış. Kuzu kesip, pişirip ikram etmiş. Bunu kıskanan kız, eve gidip kuzuyu kesmeyi deneyince, kendini yaralayıp öldürmüştü. Kocası buna üzüldüğü intihar etmek isterken, peri kızı süslenip gelmiş. Ancak, yine konuşmamış. Kocası, bu duruma kızıp, diğer amca kızıyla evlenmiş. Bu kız da, peri kızını ziyarete gidip gergef işlemesine özenip eve gelip, aynısını yapmak isterken, oyuna geldiğini bilmeden yaralanıp ölmüştü. Kocası da, üçüncü kızını almış. Bu kız da, ziyarete gidip çamaşır astığını görüp kıskanıp, eve gelip çamaşır asmak istemiş ama asarken ayağı

kayıp düşüp ölmüş. Peri kızının babası, üç kişinin ölümüne sebep olduğu için benden kızıma izin konuşsun demesiyle, kız kocasıyla konuşmuş (Bozlak, 2007: 161).

Bu masal, İstanbul'da başlıyor. İstanbul padişahının oğlunun istekleri üzerine başına gelenler konu edilmiştir. Masal içinde aile birliğinin bozulması, ailesel sorunlar ve çeşitli enterikalar vardır.

Keloğlan Oyunları

Bir Keloğlan varmış. Köyde, bir türlü kendini sevdirememiş. Köylü, onu sevsin diye, ineğini kesip kavurma yapıp dağıtmış. Köylü, onu yine sevmemiş. Elden giden ineğinden, kalan deriyi satmaya çarşıya giderken, deri bir çalıya takılmış. Çalıyı çekerken, köküyle gelmiş. Çalının altından, altınlar çıkmış. Altınlarla köylüye oyun oynamayı, düşünmüş. Muhtarın karısından, elek isteyip, iki gün sonra eleğe altın yapışık geri vermiş. Köylü de durumu merak edip, Keloğlan'ın kapısına dayanmışlar. İneğin derisini satıp, bu altınları aldım deyince, köylü ne kadar hayvanı varsa kesip, derisini pazara götürmüş. Derileri satamayan köylü, Keloğlan'ı öldürmeye karar verirmiş. Keloğlanı, bir çuvala koyup bırakmışlar. Keloğlan, oradan geçen bir çobanı, kandırıp, çobanı çuvala koyup, kendisi çıkmış. Köylü, onun ölmediğini görünce, evini dağıtmış. Keloğlan'da, köyde kalamayacağını anlayıp İstanbul'a gitmeye karar vermiş. İstanbul'a gitmeden önce torbalarını dışkıyla doldurup eşeğe yüklemiş. Onu görenler, torbalardakileri altın sanmış. Bu sebeble padişah Keloğlan'ı sarayında misafir etmek istemiş. Keloğlan, gece, çuvalları tuvalete döküp olaya hırsızlık süsü vermiş. Padişah, bundan mahcubiyet hissedip, Keloğlan'ın torbalarını altınla doldurmuş. Keloğlan, bu zenginlikle köyüne geri dönmüş. Köylüyü İstanbul'da bokları, ilaç diye satıp, zengin oldum diye, yine kandırıp köylüyü İstanbul'a göndermiş. Köylü, Keloğlan yüzünden İstanbul'da falakaya yatırılmış. Bunu bilen Keloğlan, köyden kaçıp şehre yerleşmiş. Sonunda türlü oyunlar yapıp, padişah kızıyla evlenip vezir olmuş (Önay, 1995: 430).

Masal kahramanı Keloğlan, uyanıklığıyla köylüyü kandıran bir kişiye İstanbul'a gidip, İstanbul padişahını da kandırmıştır. Masalarda, genellikle kahraman kandırılırken, bu masalda kahramanın kendisi önce köylüyü sonra İstanbul'u kandırmıştır. Yine diyebiliriz ki, İstanbul geçen masalların içinde kandırmalar tuzaklar var.

Kadının Fendi

Yaşlı bir adamla, genç bir kız görücü usulü evlenmiş. Bir süre sonra, kadın, adamı aldatmaya başlamış. Bir gün, adam eve horoz almış. Kadın, kendisini namuslu göstermek için horoz erkektir, diyerek örtünmüş. Bunu gören, şaşırın kocasına bana horoz görmez örtü, al demiş. Adam, nereye baksa bulamamış. Bir esnaf, adama karısının onu aldattığı gerçeğini açıklamış. Adama, İstanbul'a gidiyorum diyerek evden çıkmasını ve karısının, onun yokluğunda yapacaklarını izlemesini önermiş. Adam, esnafın dediğini yapınca tüm gerçekleri görmüş. (Tunç, 2008: 247).

Bu masalda, İstanbul alışveriş için gidilecek, herşeyin bulunduğu ve uzak bir mekân olarak anılmaktadır. Adamın uzak bir yere gittiğini düşünen eşi, adamı aldatacak ve bu İstanbul oyunu ile gerçekler ortaya çıkacaktır.

Babasının Yerine Askere Giden Kız

Yaşlı bir adamın, bir kızı varmış. Yaşlı adamı askere çağırmışlar. Adamın yerine kızı, erkek kılığına girip askere gitmiş. Kızın yanında ona yardımcı olsun diye, bir de tazısı varmış. Kız, erkekmiş gibi davranıp, herkesi kandırmış. Zora düştüğünde tazısının, yardımı ile kurtulmuş. Askerlik arkadaşı Ali, onun erkek olmadığından şüphelenip uğraşsa da bir türlü gerçeği öğrenememiş. Askerlik bitince kız, Ali'ye gerçeği söylemiş. Ali ve kız evlenmiş. Mutlu mesut yaşamışlar (Yavuz, 2006: 231).

Masalda geçen İstanbul, yine gidilmesi gereken uzak bir mekândır. Bu masalda da diğerlerinde olduğu gibi İstanbul'da yalanlar, oyunlar mevcuttur. Ancak masalın sonunda, İstanbul'da askerlik bitince tüm gerçekler ortaya çıkınca, kız kahraman evlenir. Bu da, onun sosyal konumunu değiştirir. Sadece yaşlı bir babası olan, yalnız olan kız, İstanbul'a gitmesi sonucunda evlenir.

Benli Bahri

Fakir bir kız varmış. Her gece, kırk odalı bir evi olması için dua edermiş. Bir gün, duaları kabul olmuş ve kırk odalı bir evi kiralamış. Ancak tellal, kızın bu evin kirasını veremeyeceğinden kuşkulunup, kırk gün müddet vermiş. Kız, eve taşınmış. O akşam, komşular yemek getirmiş. Evin, içine bir kara kedi girmiş. Kız, bu kediyi misafir etmiş. Yemek vermiş. Ertesi gün, kedi, ona yumurta şeklinde bir taş vermiş. Böyle, on beş gün geçmiş ve kedi hep taş bırakıp gidiyormuş. Kız, taşları alıp

İstanbul Kuyumcular Çarşısı'na gitmiş. Kuyumcu Mehmet Efendi, kızı hırsız sanmasınlar diye kıza yardım etmeye karar vermiş. Kızın, kıyafetlerini değiştirmiş. Yanında cariyeleri verip, bu hâlde kuyumcuya göndermiş. Kız, böylelikle zengin olmuş. Kırk gün müddet dolunca, tellal gelmiş. Kirasını almış ve gördüklerine de şaşırılmış. Kız, ona bu zenginliği veren kediyi, merak edip, bir gün peşine düşmüş. Kedi, ona tüm gerçekleri anlatmış. Aslında, peri padişahının oğlu olduğunu adınında Benli Bahri olduğunu, yedi yıl sonra özüne dönüşeceğini anlatmış. Kız da, komşulara gidip aslında evli olduğunu, eşinin yakın bir zamanda döneceğini, haber vermiş. Yedi sene bitince, Benli Bahri bir gemiden inip kızın yanına gelmiş. Nikah kıyıp, evlenmişler. Mutlu mesut yaşamışlar (Boratav, 2006: 75).

Masal kahramanı, İstanbul'da tek başına yaşamaktadır. Masalda, komşuluk ilişkileri görülmektedir. Kız, eve taşındığında, komşular yemek getirir, yardımcı olurlar. Kapalıçarşıdaki kuyumcuya giderken, ona yardım eden dostlarından da bu durumu anlayabiliyoruz. İstanbul'da tek başına yaşayan ve fakir olan bir kız kuyumcuya kıymetli eşyaları verdiğinde, çaldığı düşünüleceği için onu uyarırlar. İkinci önemli konu da, masalın sonunda kızın, Benli Bahri'nin bir insan olduğunu öğrenmesi sonucu tüm etrafına, komşulara, aslında bir kocası olduğunu yalnız olmadığını duyurmasıdır. Bu vesileyle, İstanbul'da tek başına yaşamanın, sosyal olarak bir sorun olduğu ve kızın bunu sevinçle etrafına yaydığını görürüz. Masal anlatıcısı, bu masal içinde iki yerde de kadınların tek başına yaşamasının sakıncalarının mesajını vermektedir. Yine bu masalda sosyal konumun değişmesi de görülür. Fakir olan kız, zengin olur ancak bundan daha önemlisi evlenerek, çevreye karşı yalnız olmadığını göstermesi, asıl sosyal konumun yükselmesidir.

Papağan

Padişahın bir kızı varmış. Rüyalarını babasına anlatırmış. Ancak bir gün anlattığı rüya, babasının hoşuna gitmeyince, kızını öldürtmek istemiş. Kıza kıyamayan Lala, kızı serbest bırakmış. Kız, ormanda uyurken, onu bir derviş bulmuş ve evladı yerine koyup evine almış. Kıza, kırk bir anahtar vermiş ancak kırk birinci odayı yasaklamış. Kız, bir gün merakına yenik düşüp, girmiş. İçeride bir papağan görmüş. Papağan kıza dervişin, onu yiyeceğini söyleyince kız korkup herşeyi dervişe anlatmış. Derviş'te kıza gerçekleri anlatmış: "Bu papağan Yemen padişahının kuşudur." demiş. Bu sırada da, padişahın oğlu, papağını merak edip peşine düşmüş.

Papağını bulduğu evdeki bu kıza, aşık olmuş. Annesini, evlerine istemek için göndermiş. Kız, üç kere istemekle oğlanı kabul etmiş. Bu sırada da, kızın babası savaşta İstanbul'u kaybedip ve oradan kaçarak kızın memleketine gelmiş. Kız, babasını ve lalasını misafir etmiş. Böylelikle barışmışlar. Kız, yine bir rüya görmüş ve İstanbul'u geri aldığını söyleyince, babası tekrar savaşa girip kazanmış (Boratav, 2006: 116-126).

Bu masalda, padişahlık, yöneticilik olarak ele alınmalıdır. Masalda yaşanan sorunların sebebi, İstanbul'un yönetiminin elden düşmesidir. Savaşı kaybeden padişahın, İstanbul'dan uzaklaşması gerekir. Kendisinden önce masal kahramanı kız, cezalandırılarak İstanbul'dan ayrılmak zorunda bırakılır. Ancak onu cezalandıran babası, kendisi de İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalır. Ailenin dağılmasına sebep olur. Ancak masal sonunda kız, ikinci rüyasında İstanbul'u geri aldığını görmesi üzerine babayla kız barışır ve İstanbul'a dönüp aile birliği tekrar kurarlar. Bu masalda, İstanbul'un önemini görmekteyiz. Padişahın, İstanbul uğruna, kızından vazgeçtiği bir durum söz konusudur. Kızın rüyasında, İstanbul'un kaybedildiğini görmesi bile padişahı korkutmaktadır. Masal başında ve sonunda, her ne kadar İstanbul'dan ayrılma olsa da masalın merkezi ve konusu İstanbul'dur.

Üç Bilencenler

İstanbul'da yaşlı ve güvenilir bir berber varmış. Berberin, yedi yaşında bir oğlu ve karısı varmış. Anadolu'da Ahmet adında bir genç, her sene İstanbul'a çalışmak için gelirmiş. Gel zaman, git zaman berber ve Ahmet arkadaş olmuşlar. Ahmet, berbere çok güvenir, kazandığı paranın bir kısmını biriktirsin diye ona verirmiş. Bir zaman sonra Ahmet, bir arkadaşını İstanbul'a getirir. Beraber çalışır, para biriktirir, paralarını berbere verirmişler. Bir gün yine, berbere paralarını emanet etmişler. Berberde, çocuğuna paraları verip eve götürmesini istemiş. Ancak, herşeyi öğrenen bir yan kesici, çocuğu eve kadar takip etmiş. Çocuk, dükkana geri dönünce evim hanımına, kendini Ahmet diye tanıtip paraları almış. Akşam berber olanları dinleyince, parayı çaldığını anlamış. Okmeydanı'nda yüksek bir tepeye çıkıp kara kara düşünürken üç derviş yanında belirip ve ona yardım edeceğini söylemişler. Hep birlikte yollara düşerler. Hırsız dervişler sayesinde bulurlar. Hırsızdan parayı alıp, İstanbul'a dönerler (Boratav, 2006: 258-266).

Masal, bir hırsızlık olayı üzerine kurulmuştur. Masal kahramanı güvenilir berber, ona emanet edilene ihanet etmiş gibi gözükmemek için masal boyunca çabalamıştır. Bu masalda, bir meslek erbabı olan berberin, ahlaklı davranışını görmekteyiz. Masalın anlattığı dönemi, düşündüğümüzde esnaflık güven üzerine kurulu olduğunu anlıyoruz. O dönemlerde, bankanın olmaması insanların güvenmek için yıllardır orada varolan, herkes tarafından tanınan biri arandığı anlaşılmaktadır. Masalın başında, adam için yaşlı bir berber demesi, bize yıllardır orada yaşadığını ve esnaf olduğunu anlatmaktadır. Bu masalda, kahraman parayı bulur ve hırsız iftirasından kurtulur. Ancak bu durumun tersi olsaydı, ona güvenen iki arkadaşa paralarını veremeseydi. İstanbul’da bulunduğu yerde, bu durum duyulur, rezil olur ve sosyal anlamdaki, bugünkü yaşlı ve yılların esnafı olan statüsü kalmazdı. Bu durumun gerçekleşmemesi uğruna, maceralardan geçmiş ve masalın sonunda parayı kurtarmayı başarmıştır.

Yazılan Yazı Bozulmaz

Bir gün, padişah, oğluna şöyle vasiyet eder: “Eğer, ben ölürsem kabristanda bir delik var, oraya her gün üç ekmek bırakacaksın”. Padişah, ölünce çocuk vasiyete uyar. Bir gün vermez ve içeride ne olduğunu merak edip, bakınca delikten onu içeriye çekerler. İçeride görevli üç hoca olduğunu öğrenir. Birincisinin görevi, ölen kişi için ikincisinin görevi doğan kişiler için, üçüncüsü de evlenecekleri yazmaktadır. Çocukta kimle evleneceğini sorar. Hocadan adresi alıp İstanbul’a gider. Üç günlük bebeği görünce bunu nasıl yazarlar deyip, bebeğe bıçak saplar. Ancak bebek ölmez. Aradan zaman geçer ve bebeğin babası İstanbul’da yapamayınca oradan göçer. Kız artık büyümüş, güzelleşmiştir. Çocuk, kızını görüp aşık olur evlenirler. Bir gün, kıza, vücudundaki izleri sorar. Kız, bebekken bıçakla birinin onu yaraladığını anlatır. Adam, yazılan yazı bozulmayacağını anlayarak, tüm gerçeği anlatır (Sakaoğlu, 2002: 332-333).

Masalda kahraman, öğrendiği bir bilgi üzerine İstanbul’a gider. Masal başında kaderini kabullenmeyen adam, sonra evlendiği kızın o yaraladığı kız olduğunu öğrenir. Bu olay İstanbul’da yaşanmıştır. Sonra kızın babası İstanbul’da çalışamayınca göç eder. Bu masalda da arka planda da olsa İstanbul’a göç görülmektedir.

Perilerin Esir Aldığı Oğlan ile Padişahın Kızı

Fakir bir adam ve oğlu İstanbul'a iş için giderler. Oğlan, bir da bir çocuk görür. Kuş kılığına girmiş ve elinde mendil, bilezik ve tarak görür. Oğlan şehre girdiğinde, padişahın kızının tarağını, bileziğini, mendilini göreni zengin edeceğini öğrenir. Padişahın kızını, alıp o mağaraya götürür. Oğlan, kızı elma hâline getirip, periler diyarına giderler. Kız kurtulmayı başarır. Çeşitli uğraşlar verirler ve oğlan da kurtulur. Oğlan, kuş hâlinden çıkar. Herşey normale döner (Önay, 1995: 379).

Bu masalda, kahramanımız İstanbul'a iş için gitmekte ancak gördükleri ve duyduklarının peşinden gidip, kendini tehlikeye atmaktadır. Masalın sonunda kahraman, başarısı sebebiyle ödül alır ve zengin olur. Fakir bir adamın oğlu olan İstanbul'a iş için gelen kahraman akli sayesinde zengin olur. İstanbul kahramanı böylece zengin etmiştir.

Zilleti Gören Padişah

İstanbul padişahı, Kur'an okumayı çok severmiş ve çok güzel okumuş. Ancak bir gün okurken, bir ayete inanmamış. Çeşme başında uykuya dalmış. Rüyasında başka bir alemde olduğunu görmüş. Onu, hırsız sanıp ellerini ayaklarını bağlamışlar. Eziyette bulunmuşlar. Kızı, ona acıyarak saraya almış. Padişah, kızına Kur'an öğretmeye başlamış. Sıra inanmadığı ayete gelince ağlamaya başlamış. Gözlerini açtığı anda aynı çeşmenin yanında ve elleri yara içinde uyanmış. Bunu gören padişah, pişman olup ve tekrar iman etmiştir (Önay, 1995: 423).

Bu masalda, kahraman padişaktır. Padişahın İstanbul'da bulunma sebebi yönetimdir. O yüzden, bu masal iş kategorisine dahildir. Masalların bilhassa çocuklar üzerinde eğitici, öğretici yanı olduğu gibi yetişkinler üzerinde de eğitici, öğretici etkisi vardır. Bu masalda İstanbul padişahından kasıt, Osmanlı imparatorluğunun padişahıdır. İstanbul, padişahın ülkeyi yönettiği ve aynı zamanda yaşadığı şehirdir. Bu masalda konusu geçen İstanbul, padişahın şehri olmasıyla vurgulanıp, büyüklüğünden söz etmektedir. Konusu itibarıyla baktığımızda ise, İstanbul padişahının İslamiyet karşısında inkara düşmesi sonucu, başına gelen olay anlatılır. Bu masalı anlatan, dinleyici için eğitici bir mesaj vermektedir. İstanbul padişahı bile olsan, konunun bu dünya içindir. Yanlış davranışının bir sonucu olarak padişah olmaktan çıkar ve bir köle gibi cezalandırılır. Bu masalda, sosyal konunun

davranışlar doğrultusunda değiştiğini görmekteyiz. Diğer masalarda İstanbul'a gelen Anadolu insanının, İstanbul karşısında tuzaklara karşı akıllı davranması gerekirken bu masalda, İstanbul'un sahibinin bile dikkatli ve akıllı davranması gerektiğini görürüz. Davranışların sonucu olarak kahramanların buldukları sosyal konumun değiştiğini görmekteyiz. İstanbul'a gelen köylü, eğer akıllı davranır, erdemli yaşarsa masal sonunda ödüllendirilip ya çok zengin olup köyüne döner ya da İstanbul'a padişah olur. Bu masalda da, bunun tam aksi olarak davranışlar sonucunda padişahlıktan köleliğe bile düşülebilir. Bu sebeple İstanbul, iyi ve kötü olarak içinde yaşayanları etkilmektedir. Bazıları için bir istikbal yeri olurken bazıları için ise cehenneme dönüşebilmektedir.

Sultanın Sırrı

Sultan Mahmut ve veziri namazlarını camide kılarmış. Bir Cuma günü yabancı adamlar görmüşler. Kim olduklarını araştırmışlar. Bu adamın, İstanbul padişahı olduğunu, İstanbul'dan geldiğini öğrenmişler. İstanbul padişahı, başından geçen olayı Sultan Mahmut'a anlatmış. İstanbul padişahının karısı, padişahı haramilerle anlatmış. Padişahta, haramileri öldürüp, karısını da köpeğin yanına bağlamış. Sultanın sırrı ortaya çıkınca, dayanamayıp intihar etmiş (Önay, 1995: 446).

Bu masalın kahramanı padişaktır. Masalda, padişah yaşadığı olay sonucu işini ve İstanbul'u terk eder. Bu yaşananlar, onun hem rezil olmasına sebebiyet vermiş hem de onu padişahlıktan alarak konumunu değiştirmiştir. Masalda anlatılan olayın mekânı İstanbul'dur. İstanbul'un en tanınan, bilinen kişisi padişaktır. Masal anlatıcısı bu masalı herkesin bildiği, tanıdığı ve halk arasında en yüksek konumda olan padişahın bile aldatılacağını bunun sonunda herşeyi bırakıp gideceğini anlatır.

İyilik Et İyilik Bul

Bir gün padişahlar toplanıp, dost olmaya karar vermişler. Bu dost meclislerini ara ara yapmaya başlamışlar. Ancak bu toplantılara bir İstanbul padişahı bir de Diyarbakır padişahı karısı hamile diye katılamamış. Sonra birbirlerine söz vermişler. İkisinin çocuklarını, beşik kertmesi yapmaya karar vermişler. Ancak padişahlardan birisi zamanla çok fakirleşmiş. Bu durumda, beşik kertmesinden vazgeçilmesinden korkmuşlar. Oğlan, padişah kızını almaya giderken yolda üç hayvanla karşılaşmış ve onların yardımlarını almış. Padişahın konuşmayan kızı bu yardımlar sayesinde

konuşmaya başlamış. Kızın karnında bir yılan varmış. Kızın karnındaki yılanı çıkartılıp kızı kurtarmış. Oğlan, kızı almış ve memleketine dönüp padişah olmuş (Önay, 1995: 511).

Bu masalda, iki padişah çocuklarını beşik kertmesi yapar. İstanbul padişahı zamanla fakirleşir. Bu durumdan beşik kertmesinin bozulacağını düşünür. Ancak akıllı davranması, danışması sonucu sağladığı başarı sayesinde tekrardan memleketine dönüp padişah olur. Bu masalda da sosyal konumun, İstanbul sayesinde değişmesi vardır.

Heymola

İstanbul padişahı, halkın durumuna bakmak için ülkeyi gezmeye karar vermiş. Bir gün, bir çobanın evine misafir olmuş. Çobanın kızını, çok beğenmiş ve Allah'ın emriyle kızla evlenmiş. Padişah dönerken, kızın hamile olduğunu öğrenmiş. Oğlunun ismini Mustafa koymasını, bir bez parçasıyla onu, on beş sene sonra İstanbul'a göndermesini istemiş. Çocuk, büyümüş ve on beş sene sonra babasını bulmak için İstanbul yollarına düşmüş. Yolda Keloğlanla karşılaşmış. Keloğlan, İstanbul'a iş bulmak için gidiyormuş. Arkadaş olmuşlar. Yol boyunca yemeklerini paylaşarak gitmişler. Suları bitince su almak için bir kuyuya inmeye karar vermişler. Kuşaklarını bağlayarak Mustafa kuyuya indirmiş. Keloğlan, bir an şeytanlık düşünerek, Mustafa'yı burada bırakıp, onun yerine geçip şehzade olurum diye düşünmüş. Mustafa, yalvarınca, bir şart koyar ve şöyle der:

- “Senin yerine ben geçerim. Sen de benim uşağım olursun. Sırtın tebeşire gelene kadar kimseye söylemezsin.”

Böylelikle saraya gitmişler. Ancak sarayda padişah dahil herkes Mustafa'yı çok sevmiş. Bu durumu kıskanan Keloğlan, Mustafa'dan kurtulmak için plan yapmış. Gidilip dönülmez yer Yemen'e Mustafa'yı gönderip Yemen padişahının kızını istemiş. Mustafa'da bu iş için özel bir gümüş gemi, kırk erkek, kırk kadın ve onların kırk çeşit özel elbiselerini istemiş. İstekleri kabul edilip, yola koyulmuş. Yemen'e giderken, bir Zümrü Anka kuşuna, balığa yardım etmiş. Nihayet yol bitmiş ve Yemen'e varmışlar. Yemen padişahı ve kızı bu güzel gemiye, içinde çalışanlara hayran kalıp, merak edip gemiye gelmişler. Bu vesileyle Yemen padişahı kızını istemiş. Padişahta eskiden denize düşürdüğü yüzüğü bulması ve ab-ı hayat suyunu

getirmesi şartıyla kızını vereceğini söylemiş. Mustafa, yüzük için yolda yardım ettiği balıktan yardım almış. Ab-ı hayat suyunu da Zümrüdü Anka kuşundan almış Böylelikle kızı alıp İstanbul yolluna düşmüşler. Kızla Mustafa birbirlerini sevmişler. İstanbul'a geldiklerinde, bunu farkedene Keloğlan, Mustafa'nın ölüm emrini istemiş. Buna üzölen Yemen padişahının kızı, Mustafa'yla bir plan yapmış. Mustafa vasiyet olarak, öldüröldükten sonra bir gece bekletilip başında Kur'an okunmasını istemiş. Mustafa'nın kafası kesilir ve bir gece öyle bekletilir. O gece kız gelir ve ab-ı hayat suyunu Mustafa'ya verince, Mustafa dirilir ve babasının yanına gidip elindeki bezi gösterir. Tüm gerçeği anlatır. Bunun üzerine Keloğlan:

- "Bana söz vermiştin" der. Mustafa da sözün sırtım tebeşire gelene kadar olduğunu hatırlatır. Keloğlanı uzak diyarlara sürerler. Mustafa, Yemen padişahının kızıyla birlikte İstanbul'da şehzade olarak mutlu mesut yaşar (Tunara, 1961: 2595-2626).

Bu masalda, masalın kahramanı Mustafa, İstanbul padişahının oğlu olarak doğar. Ancak İstanbul'a sonradan gitmektedir. Bu sebeple, onun için İstanbul'a gitmek bir iş gibidir. İstanbul'da şehzade olamayan Mustafa, sarayda görevli olarak çalışmaktadır. Diğer masalarda olduğu gibi bu masalda da kahramanın başına İstanbul yolunda türlü tehlikeler gelir. Tüm bunları, aklıyla ve sabrıyla aşan kahraman sonunda hakettiğini alır ve başarır. İstanbul'a şehzade olur. Bu masalda sosyal konumun değişmesi görölmektedir. İstanbul, Mustafa için tehlikelerle, tuzaklarla dolu bir şehir iken masal sonunda onu ödüllendirip yükseltmiştir.

Merkeb masalı

Bir adam, istasyonda merkebinin kaybetmiş. Her yerde aramış bulamamış. Merkebin trenle İstanbul'a gideceğini düşünöüp, trene binmiş. İstanbul'a inen köylü İstanbul'da ne yapacağını şaşırılmış. Bir otel bulmuş. Otelci bir oda göstermiş. Hiç ranza görmemiş adam, ranzada nasıl yatacağını bilememiş. Köydeki gibi yerde yatmakla daha rahat edeceğini düşünöüp altına yatmış. Bu sırada, odayı boş sanan bir kadın ve erkek odaya gelip yatağa yatmış. Adam kadına "gözlerinde İstanbul'u görüyorum" demiş. Bunu duyan köylü, ranzanın altından çıkarak:

- "Mümkünse benim merkebi de tanıyiverin" demiş (Alptekin, 2002: 469).

Bu masalda, İstanbul'a giden köylünün düştüğü durum anlatır. Masalda köylüyü, alaya aldığı konu, ranzada yatmayı bilmemesi, gözde merkeb araması gibi

gözükse de, en başta masalda, kahramanın İstanbul'a gitmesi alaya alınmıştır. Anadolu'da, geçim sıkıntısı çeken veyahut İstanbul'u duyup merak edip giden köylü, İstanbul'da zor duruma düşmektedir. Gerçek hayattaki bu durumu masalda eğlendirici, gülücü bir dille aktararak, İstanbul'a giden köylü ne yapacağını bilmez. Bir iş için bile gitse, koca İstanbul'da o işi bulamaz, mesajı vermektedir. Masalda ki, merkeb bir simge olarak kullanılmaktadır. Merkeb için kalkıp, İstanbul'a giden rezil olan adamı anlatmaktadır. O dönemlerde o topraklardaki insanlar gerek iş gerek alışveriş gerek gezmek için İstanbul'a gitmeyi arzulamaktadır. Saf, temiz Anadolu insanı için tehlikeli olan İstanbul'a gitmek merkep için İstanbul'a gitmek ve sonunda rezil duruma düşmek demektir. Bu metaforla masal anlatıcısı, dinleyiciye İstanbul'a gideceksen bunun nedenin geçerliliğini sorgulatmaktadır.

İstanbul'a Giden Köylü

İlk defa köyünden İstanbul'a giden köylü, okuma yazma bilmez, İstanbul Türkçesi bilmez ve anlamazmış. İstanbul'a varmış. Ancak yollar evler hiçte köyündeki gibi değilmiş. Arabaların arasından yolun ortasından düşünmeden yürür. Böyle giderken, bir gence çarpar ve genç ona kızıp söylenir. Gencin dediklerinden hiçbir şey anlamayan adam, kendi kendine:

- "İratsız etdik ellame" demiş.

Bunu duyan gençler onu turist sanıp, gülerек, eğlenerek etrafını sararlar. Bu ilgiyi gören köylü sevinerek:

- "Tavladık ellame" der (Şimşek, 2001: 308).

Bu masalda da, Merkeb masalında olduğu gibi İstanbul'a giden köylünün düştüğü komik durumu anlatır. Bu masalda da köylünün dil bilmeden, yer bilmeden İstanbul'a gitmesiyle alay edilir. Köylü ise, İstanbulluların ilgisinden hoşlanmakta alaya alındığını farkına varmamakta ve alaya alındığını bilmemektedir. Son olarak "alemi tavladık" demesiyle İstanbullulara kendini sevdirmenin önemli olduğunu düşündüğünü göstermektedir.

Keloğlan ve Padişah

Keloğlan, bir geyik avlayıp padişah'a hediye etmiş. Keloğlan'ı kıskanan vezir ona tuzak kurmak istemiş. Padişaha, Keloğlan için başarması imkansız görevler

vermesini istemiş. Fildişinden bir saray yapmak, Yemen padişahının kızını, padişah için getirmek gibi zor görevleri, Keloğlan ailesine danışarak, uzun uzadıya düşünerek başarmış. En sonunda, Yemen padişahının kızını kaçırap, İstanbul'a getirmiş. Bu başarılarından sonra, padişah vezirini kovmuş. Keloğlan'ı kendisine vezir yapmış. Keloğlan'ı zengin yapmış.

Bu masal, İstanbul'a padişahı ziyarete ve hediyeler sunmak için giden Keloğlan İstanbul'da vezirin kurduğu tuzaklara kanmayıp, İstanbul'a vezir olarak sosyal konumunu yükseltmiş ve zengin olmuştur. Masallarda görülen bu tuzaklar İstanbul hayatının, tehlikelerini simgeler. İstanbul'a iş için giden, Anadolu gençleri İstanbul'da kendisini rakip gören, kıskanç kimselerin tuzaklarına dikkat eder. Akıllı erdemli ve ailesine sırt çevirmeden istişare ederek, davranması sonucu başardığını masal üzerinden göstermektedir (Aslan, 2014: 84-87).

Baş Müneccim

Fakir bir adam varmış. Ailesini geçindirmek için hoca kılığına girip, köy köy gezip insanları kandırmaya başlamış. Onun hilelerine kanan bir köylü, padişahın böyle bir hoca aradığını söyleyerek, onu İstanbul'a götürmüş. Hoca, padişahın sarayına yerleşmiş. Biraz zaman geçince, padişahın eşinin yüzüğü kaybolmuş. Adam, üç gün, odaya kaz kavurması getirmelerini istemiş. Ona, hizmet eden kıza tesadüfen, bildiğini söyleyince kız, korkudan hemen itiraf etmiş. Böylece, hocaya güven artmış. Daha sonra, padişahın altınları çalınmış. Hoca yine, üç gün odada kalacağını ve yemekler getirilmesini istemiş. Hoca, yemekler için bir geldi, kaldı iki demesine, hizmetliler üstüne alınmış ve hocadan korkusuna, hırsız olduğunu itiraf etmiş. Hocanın ünü artmış. Komşu ülkelerden gelenler bile olmuş. Ancak, bu hocanın Cuma namazı kıldırmadığı da merak konusu olmuş. Bir Cuma, hocadan namaz kıldırması için rica etmişler. Hutbe esnasında hiçbir şey bilmeyen hoca, kitabı evirmiş çevirmiş. Herkesin, çıkmasını istemiş. O da, camdan atlayıp kaçmış. Tam o sırada, cami yıkılmış. Herkes, hocanın bu yüzden insanları çıkardığını düşünüp, hocanın kerametine güvenmiş. Hoca, padişahın ailesini de yanına aldirtmasını istemiş. Ailesi ve çocukları İstanbul'a gelmişler. Padişah'a bu sarayın yıkılacağını söylemiş. Padişah'ta, istifa edip görevi hocaya bırakıp gitmiş (Alptekin, 2002: 367-371).

Bu masalda, İstanbul'un yine kandırmacalar dünyasını görmekteyiz. Anadolu'dan, iş için İstanbul'a giden bir adam, kendini hoca gibi gösterip herkesi kandırmaktadır. Masalın konusunda diğer masallarda görüldüğü gibi işsizlik sorunu ve İstanbul'da yaşanan kandırmacalardır. Masalın başında, adam işsiz fakir bir adam iken zamanla hoca rütbesine ulaşmış ve sonunda padişah olmuştur. Bu sosyal konumun değişmesi, diğer masallarda da mevcuttur. Ancak bu masalda farklı olan, kahraman, Anadolu'dan gelip yalanlar atıp, insanları kandırmakta ve bu yolla yükselmektedir. Diğer masallarda ise kahraman İstanbul'a gelip çalışıp, akıllı ve ahlaklı davranıp, masalın sonunda ödüllendirilerek sosyal konumunu yükseltmektedir. Bu masalda verilmek istenen mesaj yine diğer masallarla benzerlik göstermektedir. İstanbul'da kandırmacalar, tuzaklar vardır. Ancak bu masal dinleyiciye, İstanbul padişahı bile olsan kandırılırsın mesajı vermektedir. Bu masal halk, için İstanbul'un ne derece tehlikeli olduğuna vurgu yapmaktadır.

Kuş Şahı

Bir padişah ava çıkmış. Avda bir geyik görmüş. Geyik, güzel bir geline dönüşmüş. Geyiği takip ederken memleketinden çıkmış ve İstanbul'a varmış. İstanbul'da, Hoca Tarzan'la karşılaşmış. Hoca Tarzan, onu bir dağa çıkarıp, bir hayvan postu giydirip ve bir rüya göreceğini söylemiş. Padişah, yarısı kuş, yarısı insan bir adamla karşılaşmış. Ondak kırk anahtar almış. Otuz dokuz kapıyı aç kırkı açma demesine rağmen merakına yenik düşüp açmış. Orada gördüğü peri padişahının kızına aşık olmuş. O kızın, peşinden gidip, çeşitli belalalarla uğraşmış. Bu belalar sonunda kız ölünce padişah çok üzölmüştür (Alptekin, 2002: 372- 375).

Bu masalda, padişah ava diye çıkıp aldanıp, kendini İstanbul'da bulur. Onu İstanbul'a çeken simge geyiktir. Geyik, güzelliğiyle hoşluğuyla onu İstanbul'a çeker. İnsanları İstanbul'a çeken bir güzellik vardır. İş imkanı, para, alışverişteki güzel eşyalar ya da İstanbul'un tarihî ve doğal güzellikleri masaldaki simgeleşmiş geyiktir. İstanbul'a aldanıp giden kişi de masal kahramanı gibi çeşitli sıkıntılar çeker. Bu masalda da, İstanbul'un diğer masallarda da olduğu gibi tehlikeli dünyasından bahseder.

Ahmet Ağazada Mehmet Ağa

Bir zamanlar yaşlı bir adamın, bir çocuğu olmuş. Bu çocuk, çok akıllı ve zengin olmuş. Adam öldükten sonra işlere oğlu bakmış. Oğlanın, cahilliğinden faydalanan arkadaşları onu kandırıp, parasını harcayıp bitirmişler. Oğlan da İzmir'e ticaret yapmaya gitmiş. Oradan çok pahalı da olsa üç nar almış. Dış ülkere ticaret yapan bir adamla tanışıp, bu üç narı o adama vermiş. Acem padişahına götürmesini istemiş. İçine de bir mektup yazmış. Hediye alıp almadığını bildirmesini istemiş. Acem padişahı, bunu gönderen çok zengindir diye düşünerek, karşılık olarak zümrüt, altın gibi değerli taşlar göndermiş. Oğlan, bu değerli taşlara hiç dokunmadan, İstanbul padişahına göndermiş. Padişah, gönderenin çok zengin olduğunu ve karşılık ne hediye göndereceğini bilememiş. Vezilerini toplamış. Kırk gün düşünme süreri vermiş. Kırk gün dolunca karar vermişler. Bu adamın, hiç birşeye ihtiyacı yoktur. Bu adama padişahın kızını verelim demişler ve kızını göndermişler. Kız gelip, fakir olduğunu görünce babasına mektup yazıp, mühendis usta göndermesini istemiş. Kız babasının gönderdiği mühendislerle güzel bir ev yaptırmış. Multu mesut yaşamışlar (Alptekin 2002: 79).

Bu masalda kahraman, İstanbul'a gitmemektedir. İstanbul'a aracı yoluyla eşya göndermektedir. Bu durum, onun işi olarak adlandırılabilir. Bir plan yapıp önce Acem diyarına sonra İstanbul'a ticaret yapar. Masalda, eşyaları hediye olarak gönderdiğini görürüz. Ancak kahramanın bunun karşılığını beklemesi bunun bir oyun üzerine kurulmuş olması hediye adı altında ticarettir. Diğer masalarda olduğu gibi kahramanın, İstanbul'a kendi gitmesi, şu hâliyle bıraktığı etkiyi bırakmasına engel olur. Yani kahraman önce Acem diyarına sonra İstanbul'a gitse hediye gönderdiği kişilerin karşısındaki gizemini ve görkemini kaybedecekti. Bu yüzden masaldaki kahramanın, İstanbul üzerine kurduğu oyun ancak gizem sayesinde gerçekleşecektir. Masalın sonunda, fakir bir adamın sosyal statüsünün değişmesini görmekteyiz. Sosyal konumunun değişmesinde İstanbul etkili olmuştur. Akıllı ve eğitilmiş olması üzerine kurduğu oyun üzerine zengin olur ve bunun yanında padişaha damat olur. Masalın sosyal yönüne bakacak olursak masal da hediyeleşmenin önemine gözüktür. Hediyeleşmek karşılıklıdır. Bu sebeple hediye gönderdiği kişilerin, onu geri çeviremeyeceğini bilir. İlk gönderdiği hediye nar olması da bu konuda önem arz etmektedir. Narın, hem dinler tarihinde hem mitolojik metinlerde hem de masal dünyasında önemli yeri vardır. Münir Cerrahoğlu, "Mitolojilerde ve

Türkiye’de Derlenen Masallarda Narın Yeri” adlı makalesinde narın, mitolojide ölümsüzlüğü, enerjiyi yenilenmeyi, verimliliği, doğurganlığı sembolize ettiğini açıklamıştır. Masallarda da narın, bazı sembolik anlamları vardır. Bu masalda, bir simge olan nar, bir çok Türk halk masallarında işlenmiştir. Halk yaşayışında narın şekli, çokluğu ve bereketi masallara da yansımıştır. Nar, bazı masalarda sınama aracı, tecrübe aracı, derda derman kaynağı olarak işlenir. İstanbul’un geçtiği masalların çoğunda nar bir imtihan aracı olmuştur (Cerrahoğlu, 2012: 643-651).

Haramibaşı Ahmet

Kırk arkadaş, padişahın hazinesini çalmaya karar verirler. Yerin altından tünel kazarak, hazineye ulaşırlar. Saraydan sesler duyan padişahın kızı, hazinenin önüne gider ve geleni kılıcıyla öldürür. Otuz kişi ölür ancak sıra Ahmet’e gelince Ahmet, intikam alacağını söyleyerek gider. Ahmet, bir plan yapar ve saraya baytar olarak girer. Padişahın en sevdiği atını iyileştirerek herkesin gözüne girmeyi başarır. Böylelikle, padişahın kızıyla evlenir. Kızı alıp, memlekete gitmek ister. Yolda giderken durur, kızı bağlar ve tüm gerçekleri anlatır. Kızı yakar öldürmek ister, ateş aramaya gider. O sırada yoldan geçen bir keloğlan kızı kurtarır. Kızı, bir nenenin yanına bırakır. Kız, nenenin evini temizler, eşyalar alır, yardım eder. Zaman geçer ve kız bir padişah oğluyla evlenir. Ancak bir şart koşar, yüksekte yedi kapılı, muhafızlı, bir ev ister. Bu evi öğrenen Ahmet, durmaz oraya da gidip, bir plan yapar. Muhafızları uyutmak için büyü yapar. Böylelikle içeri girer. Kız, Ahmet’i görünce şaşırır. Kız, akıllıca bir oyun düşünür. Yıllardır bu kuleden çıkmadığı için ayaklarının tutmadığını söyleyerek Ahmet’in sırtına binmek ister. Tam bu sırada bir tekme atar. Ahmet merdivenlerden yuvarlanarak iner ve aslanlara yem olur. Böylece kız kurtulur (Sakaoğlu, 2002: 363-365).

Masal kahramanı Ahmet, diğer masalarda olduğu gibi İstanbul’a çalışmak için gitmez. Ancak yine de İstanbul’a para için gitmektedir. Masalın başında hırsızlık için giden Ahmet masalın sonunda cezalandırılarak aslanlara yem edilir. Masal boyunca Ahmet’in kinci tutumu ve başında hırsızlık için İstanbul’a gitmesi, oyun edip padişahı kandırması gibi kötü tutumların sonunda kazanan taraf olmaz. Masalların bir özelliği olan sonunda iyiler ödüllendirilir, kötüler cezalandırılır kuralı bu masalda görülür. Bunu tam aksi ise kız, akıllı ve erdemli davranması sonucu Ahmet’ten kurtulmayı başarır. Yaşlı kadının evini temizlemesi, eşya alması, ona

bakması gibi iyi davranışların yanında düşmanı Ahmet'ten kaçmak için akıllıca davranması sonucu, masal sonunda ödüllendirilen taraf olur.

Çoban Ahmet

Bir adam, ailesiyle birlikte şehire göç etmiş. Günlük çalışıp eve yemek getirirmiş. Bir gün karısı, et istemiş. Adam, et getiremeyince, şehirden uzaklaşıp bir çobandan yardım istemiş. Çoban Ahmet, ona bir koyun vermiş ve dua etmesini dileğinin kabul olmasını istediğini söylemiş. Karısı koyunu kesip yemiş ve “Allah seni padişah yapsın” diye dua etmiş. Ertesi gün Çoban Ahmet'in annesi, bir koyunun eksik olduğunu farkedince çok kızmış. Çoban Ahmet bu duruma karşılık olarak:

- “Yıllardır size çobanlık yapıyorum yeter artık” deyip, İstanbul'a gitmiş.

İstanbul padişahının da bir kızı varmış. Bu kız, vezirin oğlu Ahmet kaçırmaya karar vermiş. Ancak o gece, yağmur yağdığı için vezirin oğlu Ahmet gitmemiş. Çoban Ahmet, yağmurdan sarayın duvarına sığınmış. Bu sırada kız, aşağı inmiş ve birlikte gitmişler. Sabah olunca kız, isim benzerliği olduğunu anlar ancak geri dönememiş. Bu benim kaderimmiş diyerek kabullenmiş. Bu kız, Ahmet'ti güzelce giydirmiş, bir de ev almış. O evin önünden bir vezir geçmiş ve kızını görmüş. Padişah'ın yanına gidip, “Ahmet'in bir karısı tam size layık, Ahmet'ten taş isteyelim nasılsa getiremez öldürürüz, böylece karısını alırız” diye plan yapmış. Ancak Ahmet, istenilen taşları temin etmiş. Bu taşların devamı istenilince tekrardan ormana dönmüş ve orada güzel bir kız görmüş. O kızı devenin elinden kurtarmış. O kız da Mısır padişahının kızıymış. Böylece Ahmet'in iki hanımı olmuş. Bunu gören vezir, durumu padişaha anlatmış. Ahmet'i öldürmek için plan yapmış. Ahmet'ten gül istemiş. Karısı Ahmet'e yol göstermiş. Ahmet, bir mağaraya gidip o mağarada güldüğü zaman, gül düşen bir kız bulup eve getirmiş. Vezir, yine evin önünden geçerken üçüncü kızını da görmüş. Ahmet'i zehirlemeye karar vermişler. Tüm kahvehanelere zehirli kahve dağıtmışlar. O gün Ahmet, padişahla vezirini, evine davet etmiş. Kahveyi içen padişahla vezir ölmüş. Halk bunun üzerine, yeni padişah seçimi için devlet kuşu uçurmuş. Kuş Ahmet'in başına konmuş. İtiraz üzerine, üç kere daha denemişler ve Ahmet, padişah olmuş. (Sakaoğlu, 2002: 423-427).

Bu masal'da İstanbul'a giden Ahmet'in çobanlıktan padişahlığa yükselmesi, sosyal konumunun değişmesi görülmektedir. Ancak İstanbul'a padişah olmak için

devlerle savaşmış, olması mümkün olmayan işleri başarmıştır. Bunları başarırken bir bilene, tecrübesi olan karılarına danışmıştır. İstanbul'un tehlikelerine karşı padişah kızları ona yol göstermiştir. Bu masalda saf, temiz Anadolu insanı olan Ahmet, eğitilmiş, akıllı padişah kızları sayesinde yükselmiştir. Masalların eğitici yönü düşünüldüğünde bu masal için denilebilir ki, bir bilene danışmak, tecrübeden faydalanmak önemlidir. İstanbul söz konusu olduğunda ise, masal anlatıcıları halkını İstanbul'a karşı hazırladığında bilginin ve tecrübenin önemini bir daha vurgulamaktadır.

Zırlı Dava

İki Kürt arkadaşı, İstanbul'a iş için giderler. Ancak bir türlü iş bulamazlar. Karınları da çok açıktır. Kurnaz Kürt, bir oyun planlar. Bir restorana gidip bütün yemekleri yer bitirirler. Aşçı da gelip parayı isteyince de, "kuru para bütün" diyerek şarkı söylenmeye başlarlar. İş hakime taşımaya karar verirler. Hakime, herşeyi anlatırlar. Ancak, bu iki Kürt arkadaşı:

- "Biz parayı veriyoruz ancak o almıyor" derler.

Aşçı parasını orda bir daha isteyince yine iki arkadaş aynı şarkıyı söylerler. Hakim de zurna çalarak onlara eşlik eder. Bu işin böyle çözülmeyeceğini anlayan aşçı, hakimi de yanlarına katıp, müftüye giderler. Müftü de, bu gaydayı duyunca hemen dümbeliğini çıkartır ve eşlik eder. Aşçı da böyle fırtına bir daha ele geçmez deyip dönmeye başlar (Sakaoğlu, 2002: 503).

Bu masalı diğer masallarla benzer kılan tarafı, İstanbul'a iş için gidilmesidir. Ancak farklı tarafı da İstanbul'a giden iki arkadaşın İstanbul hakimini, müftüsünü ve aşçıyı kandırmasıdır. İstanbul masallarının olmazsa olmazı kandırılma yine vardır. Ancak, bu sefer kurnaz olan İstanbul'a gelenlerdir. Bu masaldan da anlaşılacağı üzere İstanbul'da kimin kimi kandıracağı belli olmuyor. Masallarda, bazen padişahlar bile kandırılabilir. Bu masalda da hakim, müftü gibi yüksek makama sahip iki şahsın kandırılması söz konusudur.

Çemenderzade

Bir köylü, İstanbul'a çalışmak için gider, çalışıp bir zaman sonra geri dönmek ister. Kendisine bir merkep alıp, köyün yolunu tutar. Yolda giderken, bir çifçi görür.

Selam vermeden, geçip gider. Biraz daha yol gidip, bir ağaca eşeğini bağlar ve uykuya dalar. Uyandığında ise eşeğin kaçtığını görür. Geri dönüp çifçiye, beyefendi diyerek selam verir. Çifçi, beyefendi olmadığını söyler. Delikanlı adama dönemin İstanbul Türkçesi ile konuşur. Adam anlamaz. Delikanlı tekrarlar. Bunun üzerine adam sinirlenip:

- “Babanın dilini konuş ulan.” deyince delikanlı normal hâline döner. (Sakaoğlu, 2002: 504-506)

Bu masalda, İstanbul’a giden delikanlının değişimi anlatılır. Özünden uzaklaşan delikanlının konuşması da değişmiştir. Köyüne, bir iki yıl sonra geri döndüğünde köylüsü, onun konuşmasını anlayamaz hâle gelmiş ve iletişim kuramaz olmuştur. Ancak çifçi, ona kızınca normale dönmesiyle bu durumun özentilik olduğu da düşünülebilir. Masallarda, İstanbul’a gidiş kahramanların hayatlarına etki eder. Hayatlarını değiştirir. Bazı kahramanları, fakirlikten zenginliğe bazı kahramanları, çobanlıktan padişahlığa taşır. Sosyal konumunu değiştirirken bazı kahramanları da bu masalda görüldüğü gibi özünü, dilini, kültürü değiştirebilir. Bu masalda, iki sınıf görülür. Köylü ve şehirli olarak iki sınıf görülmektedir. İstanbul’a gitmesi sonucu dilinin değişmesi kahramanı,

şehirli yapmış köylüsünden uzaklaştırmıştır.

Kurnaz Kürt

Padişah veziriyle gezmeye çıkar. Kürt’ün evine misafir olurlar. Kürt onlar için bir koyun kestirir. Akşam yemeği olunca, bir koyun daha kestirir. Padişah bu duruma şaşırır ancak kurnaz Kürt, hane sahibinin işine karışılmaz diyerek, bir tokat atar. Padişah, bu duruma sesini çıkarmaz ancak onu İstanbul’a davet eder. Zaman geçer ve Kürt’ün yolu İstanbul’a düşer. Padişaha ziyarete gider. Vezir de bunu fırsat bilip bir oyun oynamaya karar verir. Deniz kenarında yemek yerler. Padişah, yemek kaplarını denize atar. Ancak kurnaz Kürt, hiç sesini çıkarmaz. Vezir, bu duruma dayanamayıp:

- “Neden hiç birşey demiyorsun” der. Kurnaz Kürt, ikisine de bir tokat daha atarak:

- “Ev sahibinin işene karışılmaz” der. Böylece, ikinci tokatı da atmış olur (Sakaoğlu, 2002: 507).

Bu masal padişah, vezir ve Kürt arasında geçer. O dönemi düşündüğümüz zaman padişaha tokat atmanın mümkün olmadığını hatta bunu canına mâl olacağını düşündüğümüzde masalımızın kahramanı, kurnazlığı sayesinde padişaha bile tokat atma hakkına sahip olur. Bu durumu hazmedemeyen vezir, bir oyun tertip etse de ikinci tokatı da yerler.

Sultan Mahmud’a Armut Veren Köylü

İstanbul’da Deli Mahmut olarak bilinen bir padişah varmış. Anadolu’yu gezerken bir adamın, hanımına armut verdiğini görmüş. Adam da padişah ve vezire de armut vermiş. Bunun üzerine padişah adamı İstanbul’a davet ederek:

- “Hem benim yanımda kalırsın hem de armutları satarsın” demiş.

Adam, İstanbul’a gitmiş. Deli Mahmut’un yanına gitmiş. Padişah, onun yanına bir adam vererek tüm İstanbul’u gezmesini söylemiş. Bir, iki gün adamla gezen köylü artık yalnız gezmek istemiş. O gün, yedi yılda bir kapısı açılan tımarhanenin önünden geçerken içeri girmiş. Kapılar kapandığında ise içeriden çıkamamış. Her ne kadar padişahın misafiriyim derse, ona deli gözüyle bakmışlar. Adam içeride, yedi yıl yatmış. Yedi yıl sonra, oradan çıkıp padişahın yanına gitmiş. Olanları tek tek padişaha anlatınca, padişah:

- “Bizim yüzümüzden, eziyet çekmişsin. Hazineye in. Ne istersen al” demiş.

Adam, hazineden sadece balta, Kelam-ı kadim ve kırnap almış. Bunun sebebini merak edip padişah sormuş. Adam:

- “Bu kırnapla, karımı bağlayıp, öldürene kadar döveceğim. Beni, sizinle tanıştıran o. Baltayla, armut ağacını keseceğim. Kelam-ı kadime’de el basacağım ki, bir daha Mahmut adında kimseye selam vermeyeceğim” demiş (Sakaoğlu, 2002: 508).

Bu masal’da İstanbul’a gitmenin pişmanlığı dile getirilmiştir. İstanbul’u bilmeyen adamın, İstanbul’da yalnız gezmek istemesi uğruna başına gelen olaylar anlatılmıştır.

Cindar

Bir adam, yedi sene boyunca İstanbul'da çalışmış. Karısı, neden gelmediğini merak etmiş. Öğrenmek için bir cindara gitmiş. Cindar, kocasının evde olduğunu söyleyince kadın eve gidip bakmış ki, kocasını evde görmüş. Böylece, cindara güvenmiş. Kadın, ertesi gün hamam gitmiş. O gün, hamamda nazırın karısı da varmış. Nazırın karısının, küpesi kaybolmuş. Bulması için bu cindarı getirmişler. Cindar, kadınlara bakıp kıl içinde demiş. Bu söze mana yükleyip, saça bakanlar küpenin saça takılıp, orda kaldığını görmüşler. Karısı, bu olayı nazıra anlatınca, nazır karısını çıplak gören cindarı öldürmek istemiş. Bunun için bütün cindarları toplamış. Tüm cindarlara sormuş:

- “Bilin bakalım avcumda ne var ?”.

Bir kişi bilememiş, ikinci kişi bilememiş. Bizim cindar da “Bir uçtun, iki uçtun çekirge” derken, nazır cindarın biliğine şaşırarak çekirgeyi bırakmış. Böylece cindarı, sarayın cindarı yapmışlar. Bir gün, sarayda hazineler çalınmış. Cindar bulmak için der ki:

- “Bana kırk gün kaz getireceksiniz”. Kırk gün, kazları yedikten sonra kaçmayı planlamış. Hazineyi çalan da kırk kişiymiş. Bunlar, cindarın yanına gidip, ne yaptığını görmek istemişler. Aralarından biri gidip, kapıyı dinlemiş. Cindar, kaz için hizmetliye:
- “Bugün biri geldi” demesiyle hırsızlar, bu lafı üstlerine alınmış. Böylece itiraf ederler. Aradan zaman geçmiş. Rus kralın yüzüğü çalınmış ve yine cindara sormuşlar. Cindar, kendi kendine:
- “Ben bilirim, ben bilirim” demiş. Onu duyan hizmetli, üstüne alınmış. Herşeyi itiraf etmiş. Bunu da bilen cindara, herkes güvenmiş. Padişah cindara kızını vermiş ve sarayda mutlu mesut yaşamışlar (Sakaoğlu, 2002: 520).

Bu masalın bir benzeri, “Baş Münencim” ismiyle Taşeli Masalları'nda vardır. İki masalda da, İstanbul'da herşeyi bildiğini idda eden, aslında tesadüfler sayesinde bulabilen, padişahı ve insanları kandıran bir adamın hikâyesidir. Kandırmacaların, oyunların mekânı olan İstanbul, hem Taşeli Masalları'nda hem de Gümüşhane Masalları'nda aynıdır.

Dünya Güzeli

Bir oğlan ve ustası varmış. Usta, bir gün iş için İstanbul'a gider. Oğlan'a dükkanı emanet eder. Oğlan da anasından bir kese ister. Bu kese, parayı çoğaltan sihirli bir kesedir. Çocuk, para koydukça parası artar. Bunu anlayınca, dükkandaki tüm ürünleri ucuza satar ve dükkanı boşaltır. Bunu gören esnaf, İstanbul'a telgraf çekip, durumu haber verir. Usta, hemen döner. Ancak tüm ürünlerin karşılığı parayı alır. Oğlan, kesesini alıp yollara düşer. Duyar ki bir dünya güzeli varmış. Herkes, onu görmeye gidermiş. Bu oğlanda da, artık para çok olduğundan gitmiş. Durumu anlayan dünya güzeli, hileyle oğlanın sihirli kesesini almış. Oğlanda tekrar bir hile yapıp, kıza elma yedirerek onu eşeğe çevirmiş. Tekrar bir elmayla insana çevirmiş. Bu sefer, bir incirle boynuzlarını çıkarmış. Ancak sihirli eşyalarını geri alma şartıyla düzeltereğini söylemiş. Böylece eşyalarını geri almış ve kızla evlenmiş (Özçelik, 2004: 379-382).

Bu masalda, İstanbul, gidilen bir iş mekânıdır. Ustası, uzak şehir olan İstanbul'a gider. Ustasının emanetine iyi bakmak isteyen çocuk, annesinden kese ister. Bu durum, İstanbul sosyal hayatının bir göstergesidir. O dönemlerin bir meslek grubu olarak, usta-çırak ilişkisinin sağlamlığı görülür. Daha sonra, esnafa, durumu haber vermek için İstanbul'a telgraf çekmeleri ise yine sosyal hayattan bir başka pencere yansıtır. Esnaflar arasında dayanışma vardır. Bu durumda İstanbul, uzak ve iş mekânı olarak kullanılmaktadır. Ustanın İstanbul'a gitmesi, oğlanın tek başına kalması ve kendi iş sorumluluğunu alması vesileyle sihirli keseye sahip olur. O keseye zengin olur ve dünya güzeli ile evlenir. Fakir bir çocuk iken zengin olması ve dünya güzeli biriyle evlenmesi, onun sosyal konumunu etkilemiştir.

Hırsız

Fakir bir kadın ve bir oğlu vardır. Oğlan, hırsızlık yapınca, ona büyük şehre gidip hırsızlık yapmasını öğütlerler. Oğlan ile annesi de İstanbul'a dayılarının yanına giderler. Oğlan dayısıyla birlikte padişahın hazinesinden çalar. Padişah bu duruma çare olarak bir kuyu kazdırır. Dayısı kuyuya düşer. Çocuk dayısının başını keserek eve getirir. Padişah bu seferde dayısının bedenini değerli taşlarla kaplatır. Onun başına gelip, kim ağlarsa hırsızın o olacağını düşünür. Ancak, çocuk, bedeni de çalar. Padişah, bir deveyi süsletir sokağa salar. Deveyi kim çalarsa, hırsız odur diye düşünür. Ancak, çocuk, deveyi alır keser. Kapısında kırmızı lekeyi görünce, bir işaret

olduğunu anlar ve tüm kapılara işaret koyar. Hırsızları bir türlü yakalamayan padişah, yabancı ülkeden bir kral tarafından alaya alınır. Bunun üzerine padişah, hırsızları affettiğini, huzuruna çıkarırsa, kızını ona vereceğini açıklar. Hırsız, padişahın huzuruna çıkar. Padişah, hırsızdan kralı kaçırmamasını ister. Hırsız, her teli zincir bir kıyafet giyip, krala kendini Azrail diye tanıtır. Kralı, bir sandığa koyup getirir. Bunun üzerine kral müslüman olur. Hem padişah hem de kral kızlarını hırsızlara verirler (Günay, 1975: 151).

Masalda, İstanbul'a hırsızlık için giderler. Masalın başında, fakir olan aile İstanbul'a gitmenin sonucunda zengin olurlar. Çocuk, İstanbul'da aklıyla hareket etmesi sonucu İstanbul'da zengin olur ve şanı, ülke dışına yayılır. Hem padişahın hem de kralın kızlarını alır. Sosyal konumu değişir.

Bir Allah'ım Bir

Fakir bir oğlan, İstanbul'a gider. Geceleri, mezarlıkta kalır. Bir gece mezarlıkta, bir kızla karşılaşır. Kız, oğlandan, bir adamı öldürmesini ister. Oğlan, kızın isteğini yerine getirir. Polisler, oğlanı yakalayıp, padişahın huzuruna çıkartır. Bu esnada, kızın padişahın kızı olduğunu öğrenir. Kız, öldürttüğü adamın düşmanları olduğunu söyleyerek, oğlanı kurtarır. Padişah, kızını bu oğlana verir. Bir gün, oğlan, ailesini ziyarete memlekete giderken, yolunu kaybeder. Oğlanı, casus zannetip hapse atarlar. Kız, tek başına kalır. Bir memlekete gider. Erkek kılığına girip, bir işletme satın alır ve çalışır. Oğlanı da, hapselendiği memleketin kralının kızı, kurtarır ve onunla evlenir. Zamanla adam kızın işlettiği yeri bulur ve gerçeği anlatır. Fakir oğlan, iki karısıyla mutlu mesut yaşar (Günay, 1975: 169).

Masalın başında, yine fakir olan oğlan, masalın sonunda padişahın da kralın da kızını alır. Bu masal da da sosyal konumun değişmesi söz konusudur.

Keloğlan

Keloğlan, babası ölünce, annesine dayanamayıp İstanbul'a gitmeye karar verir. Yolda üç kardeşe rastlar. Sihirli seccade, torba ve külah için kavga ettiklerini görür. Bir uyanıklık eder ve üç değnek atıp, ilk getirene eşyaları vereceğini söyler. Kardeşler, gelene kadar eşyaları alıp, seccadeye binip İstanbul'a gider. İstanbul'da padişahın kızının, kilosuna karşılığı altın getirene kızını vereceğini açıklar. Keloğlan sihirli külahı takarak görünmez olur ve kızın odasına girerek, şamdanları yer

değiştirir. Kız, değişimi farkeder ancak kimin yaptığını bulamaz. Keloğlan ortaya çıkarak, kıza sırrını sorar. Kız, sırrının yüzük olduğunu açıklar. Bunun üzerine altınları tamamlayarak, Keloğlan kızla nişanlanır. Padişah, kızını vermek için bir istekte daha bulunur. Padişahın bir düşmanını, yenmesi şartını koşar. Keloğlan, bir ordu ile savaşa gider, dönüşte Keloğlanı, bir su adamı kapar. Nişanlısı, su adamı hakıtlarla kandırarak Keloğlanı, geri alır. Kırk gün kırk gece düğün yaparlar (Günay, 1975: 494).

Bu masalda, İstanbul'a varmadan, İstanbul yolunda aldatmacalar başlar. Keloğlan, uyanıklık ederek, üç sihirli eşyayı alır ve daha sonra bu vesileyle padişah kızını alır ve hatta bunların sayesinde hayatı kurtulur. İstanbul'a psikolojik bir kaçış olarak giden Keloğlan, İstanbul padişahına damat olmayı başararak, sosyal konumu değişir.

2.2.2 İstanbul'da Derlenen Masalarda İstanbul

Naki Tezel, "İstanbul Masalları" adıyla 72 masalı derlemiştir. Bu derlemede İstanbul ya da İstanbul semtleri masalın konusu dahilinde işlenmemiştir. Ancak masalın başlangıcındaki tekerlemelerde İstanbul'un semtlerinden bahsedilmektedir. Masal başı tekerlemelerinde, İstanbul'un semtleri olan Eyüp, Tophane geçerken, Kız Kulesi, Kapalıçarşı, Sultan Ahmet gibi İstanbul'un tarihî, mimari eseri geçmektedir. Adı geçen semt veya tarihî mekânın yapısal özelliğinden, bahsetmektedir. Deniz kenarında bir semt olan Eyüp için, kayıkçılarından, Tophane'nin güllerinden, Kapalıçarşı ve Sultan Ahmet Meydanı'ndan bahsedilmektedir. Bu metinler, tekerlemelerde İstanbul bölümünde verilmiştir (Tezel, 1938: 8).

Masalarda İstanbul konusunda, İstanbul'un geçtiği masalların, Anadolu'da derlenmiş masalarda daha çok olduğu tespit edilmiştir. İstanbul'da derlenen masalarda padişahı bahsetmektedir. O masalların mekânı, İstanbul olabilir ancak net bir şekilde İstanbul adı geçmeyen masal, çalışmanın içine alınmamıştır. Bu sebeple, Naki Tezel'in derlediği, ya da padişah ve saray adı geçen, konusu benzerlik gösteren masalların, İstanbul olduğundan emin olunmadığı için çalışmaya dahil edilmemiştir.

Anadolu'da derlenen ve İstanbul'da derlenen masalların incelemesi sonucu, masalarda, halkın gözünden İstanbul'a bakılmıştır. Halk için İstanbul, iki duygu

ifade etmektedir. Anadolu insanı, İstanbul'a gelmeden önce zihninde, İstanbul hakkında bir hayal oluşturur. Bu hayal, onun beklentilerinin yansımasıdır. Onun için İstanbul, yeniliktir, umuttur. Ancak, İstanbul'a geldikten sonra, beklemediği şeylerle karşılaşması, başının belaya girmesi, zorluk çekmesi gibi durumlar söz konusu olmuştur. O zamandan sonra gerçeklerle karşılaşan zihin, İstanbul hayalini yıkar ve İstanbul hakkında yeni bir düşünecete sahip olur. Bu da tehlikedir.

2.3 Efsanelerde İstanbul

İstanbul, tarihî geçmişi, evliyalarla dolu oluşu, Müslüman âleminin, İstanbul üzerine hadise inanması gibi nedenlerden dolayı milletlerce, kutsal bir yer kabul edilmiştir. Diğer türlerde de İstanbul sıklıkla işlenmiş ve önemsenmiştir. Ancak efsaneler diğer tüm türlerden ziyade İstanbul'u konu etmiştir. İstanbul efsaneleri, sadece mukaddes şehir olması münasebetiyle, İslâmla bağlantılı değildir. İslamiyetten önce oluşan, İstanbul efsaneleri de mevcuttur. İstanbul'un oluşumu hakkında, mitolojik efsaneler ve Ayasofya hakkında Hristiyanlığa ait efsanelerde mevcuttur. Ancak İstanbul'un fetih gibi büyük bir tarihî olay yaşanması ve bu olayın toplumların inanç dünyasına değmesi, o toplumda efsanelerin doğmasına sebep olmuştur. Fetihden sonra İstanbul'da yapılmış, bir çok caminin efsanevi oluşu buna bağlanabilir. Tarihî yapıları da, efsanelere konu olmuştur. İstanbul'un tarihî yapıları, tarihî olayları ve menkıbevî kişileri, efsanelere konu olmuştur.

2.3.1 Mitoloji Kaynaklı Efsaneler

Megaralı Kralı, Kral Zeus'la birlikte bir şehir kurmak ister. Kahinine yeri hakkında danışır. Kahinde, körler ülkesinin karşısını olduğunu söyler. Uzun araştırmalardan sonra Körler ülkesinin, Kadıköy olduğu kanıtına varılır. Kadıköy'e yerleşenlerin, tam karşısındaki cennet gibi güzel Sarayburnu'nu görmeyip, karşı tarafa yerleşmelerini körlüğe bağlarlar. Mitolojik anlatılara göre, İstanbul'un kuruluşu Sarayburnun'da başlar (Esendemir, 2009: 18-19).

Bir başka benzer anlatımda da, Megara Kralı, kahine danışır. Kahin yeni ülkeyi, kartalın ağzında yılan taşıdığı, yer olduğunu söyler. İstanbul'un tarihî yarım adası, kartal şeklindedir. Kartalın başına denk gelen bölgeye sarayı kurarlar. Saray adeta taç gibidir. Kartalın gözüne, denk gelen yere de Ayasofya'yı inşa ederler. Bu kartal figürü için bir önemli detayda kartalların gözyaşı akıtmasıdır. İstanbul'un suları, yeraltı sarnıçlarından içeri saklı olarak gitmesi kartal figürü ve kartalın gözyaşını akıtmasıyla mânidardır (<https://www.tulipandrose.net/>).

Boğaz Efsanesi

Mitolojik bir kahraman olan Zeus, çapkınlığı ile ünlüdür. Eşi de, buna uygun kıskançlığıyla bilinir. Hikâyeye göre, Zeus, İo adlı bir kıza aşık olur. Ancak bu güzel kıza, eşinin zarar vermesinden çekindiği için kızını ineğe çevirir. Kıskanç Hera, inekte

olsa durumun farkına varmış ve kızın peşine bir sineği musallat etmiştir. İnek sinekten kaçmak için boğazdan geçmesi üzerine burası, bundan sonra “inek geçidi” olarak anılmıştır. Bosphorus denilmiştir (Esendemir, 2009: 35).

Haliç Efsanesi

Boğaz efsanesinin bir devamı olarak, inek Haliç’e kaçar ve Haliç’te bir kız doğurur. Adını Keras koyarlar. Keras’ın manası boynuzdur. Haliç’in bir diğer adı da altın boynuzdur. Keras büyünce, bir oğlan çocuğu doğurmuştur. Adı Byzastır. Bunun Bizans olduğu ve İstanbul’un kurucusu olduğu söylenir (Esendemir, 2009: 38).

2.3.2 İstanbul’un Fethi Konusunda Efsaneler

Rumeli Hisarı Efsanesi’ne göre, Fatih, İstanbul’un fethi kolaylaşsın diye Kostantin topraklarına, bir kale kurmak ister ancak bunu yaparken, düşmanına farketirmek istemez. Bir gün, ava çıkar ve avladıklarını hediye olarak Bizans Kralına gönderir. Ava merakı olduğunu, İstanbul’da av için küçük bir yer istediğini söyler. Kral, bunun tehlikeli olduğunu farkındadır. Vermek istemese de düşmanlık olmaması için, bir sığır dersini aşmamak şartıyla toprak verir. Fatih’te, bu derileri ince uzun kesip uçuca bağlayarak, büyük bir alan oluşturur. Bu büyük alanı gören Kral hiddetlense de düşmanlık çıkmaması adına ve Fatih’in dostça tavrına güvenerek kabul eder. Bir diğer efsanede kılıç efsanesidir. Fatih’e verilen tahta kılıç efsanesi’ne göre, Agapios isminde bir keşiş tahta bir kılıç yapıp, Bizans kralının huzuruna çıkar. Bu kılıcın manevi bir gücü olduğunu, İstanbul’un fethin engeleyeceğini açıklamıştır. Ancak Bizans Kralı bunu küçümseyerek kabul etmemiştir. Bu durumun gururuna dokunması sebebiyle Agapios, kılıcı Fatih’e teslim etmiştir. Buraya kadar anlatılan efsaneler, İstanbul fethedilmeden önce düşmanlarla olan münasabetleri anlatan savaşa hazırlık ve strateji önemi olan efsanelerdir. Bu efsanelerin, ortak özelliği Fatih’e yapılan yardımlar ve yapılan övgülerdir. Bundan sonraki efsaneler ise, fetih için İstanbul’a geliş ve verilen mücadeleler hakkındaki efsanelerdir (Esendemir, 2009: 23-33).

Cebe Ali Efsanesi’ne göre Fatih’e katılmak için Mısır’dan gelen bir şeyh olan Cebe Ali, bu lakabını zırh giymesinden dolayı almıştır. Savaş esnasında, askere, tek fırından ekmek çıkarmasıyla, keramet göstermiştir. Bunun yanında, Haliç’i geçmek için gemiye binmemiş. Postunu suya koyup, üzerinde denizi geçmiştir. Bu durumu gören Bizans halkı, korkup kaçmıştır. İstanbul’a girdiği yer, bugün Cebeli kapıları

olarak adlandırılmıştır. Zuhurut Baba Efsanesi'nin konusu, su üzerinedir. Bizans, Osmanlı'nın savaş esnasında, sussuz kalması için sulara, zehir katmıştır. Evliya olan bu zat suyu temizleyerek, keramet göstermiştir. Bugün, kabri İstanbul'da şehit düştüğü yerdedir. Derya Ali Efendi Efsanesi'de, su hakkındadır. Fetih sırasında, Osmanlı ordusu İstanbul'da, su sıkıntısı çekmiştir. Bir damla suları kalmamıştır. Bu işten görevli kişi, Ali Efendiymiş. Padişah, huzuruna çağırılmış. Ancak, Ali Efendi, suyun çok olduğunu açıklayıp, sırtındaki suyu kırbayı göstermiş. Ancak, askerlere su vermenin iyi bir fikir olmadığını, yorulup terlemelerinin hastalığa yol açacağını ifade etmiş. Fatih'te buna kızarak, kırbaya vurmuş. Kırbadan, o kadar çok su akmış ki o günden sonra Ali Efendi Derya lakabını almış. Akşemsettin ve Hızır Efsanesine göre, Fatih İstanbul'u fethetmek ister. Ona, hocası Akşemsettin inanır. Fetih için Akşemsettin'e danışılır. Akşemsettin'de çadırından çıkmadan, ibadet etmektedir. Akşemsettin Fatih'e bugün fetholacağını söyler. Günlerden, 29 Mayıs olmasıyla askerler Hisar'a doğru gitmişler, askerlerin başındada beyaz kıyafetli bir komutan varmış ve o gün İstanbul fetholunmuştur. Padişah, hocasına o günü nasıl bildiğini sormuş. Akşemsettin, o gün çadırda, Hz. Hızır'la görüştüğünü, Hisar'da ordunun başında olduğunu söylemiş. Ya Vedud Efsanesi'ne göre, Ya Vedud isimli bir veli varmış. Bu veli, hakkında iki farklı efsane mevcuttur. Birincisi, İstanbul'un fethini müslümanların kazandığını görmeden, ölmek için dua eder ve duaları kabul olur. İkincisinde ise İstanbul'un fethi günlerce gerçekleşmemiş. Bunun sebebinin Ya Vedud adlı bir zatın, dua etmesinden dolayıdır. Bu durumu Akşemsettin'e danıştıklarında, doğru olduğunu ancak bu kişi ölürse İstanbul'u fethedebileceklerini söylemiş ve denildiği gibi olmuş. Ya Vedud ölmüş ve fetih gerçekleşmiş. Ya Vedud'un cenazesi, Ayasofya'da Terler direklerin yanında nurlar içinde yatmaktaymış. Bunu gören Fatih, yıkanmasını emretmiş. Terleyen Direkten ses gelerek, cenazenin yıkandığını söylemiş. Bu zatı, şehitler kapısına defnetmek istemişler ancak onun mezarı istenilen yere gömülememiş. Mezarı kazılmış ve topraktan Ya Vedud denilerek oraya çekilmiş ve gömülmüş (Esendemir, 2009: 26-33).

2.3.3 İstanbul'un Tarihî Yapıları Hakkında Efsaneler

Kız Kulesi Efsanesi

İstanbul'un en önemli simgelerinden olan Kız Kulesi, deniz ortasındaki konumuyla onu ilk defa görenleri hayrete düşüren, neden oraya kurduğunu merak ettiren bir yapı olmuştur. Bu konudaki efsaneler şu şekildedir:

Hero adlı, bir rahibe genç kız varmış. Evlenmesi yasak olan bu rahibe kız Leandros'a aşık olmuş. İki sevgili, her akşam buluşmuş. Kız elinde bir ateş tutar denizi aydınlatırmış. Oğlan da ışığı takip ederek, yüzermiş. Ancak, bir gün, fırtına çıkıp oğlan boğulup ölmüş. Bunu gören kız, kendini denize atıp, intihar etmiş. Bir diğer efsane ise, kralın iki kızı varmış. İki kızının da yılan sokup öleceği söylenmiş. Birinci kızı ölünce, kral çareyi deniz ortasına bir kule yaptırmakta, bulmuş. İkinci kızını buraya yerleştirmiş. Ancak kıza, bir sepet üzüm gönderilmiş. Bu sepette saklanan yılan, kızı sokup öldürmüştü. Bir Efsane, Battal Gazi'yle de bağlantılıdır. Kadıköy'de yaşayan Battal'dan korkan kral ondan saklanmak için bu kuleyi inşa ettiği bilinmektedir. (Esendemir, 2009: 50-53).

Çemberli Taş Efsanesi

Konstatin'in annesi, Kudüs'e gidip, Kudüs'ten Hz. İsa'ya ait olan kutsal emanetleri almış. Bu emanetleri, İstanbul'da muhafaza etmek istemiş. Ancak bunun için güvenilir bir yer bulamamış. Yerin altında bir bölme yaptırmış. Üzerine de Çemberli taşı koymuş (Esendemir, 2009: 57).

Dikili Taş Efsanesi

Sultan Ahmet Meydanı'nda, Dikili taşın altında, malın değerini ölçen bir el varmış. Bir adam, atının değerini bilmek için taşa sormuş. Atın değerinin beklediğinden çok düşük olduğun görünce, bu duruma sinirlenip, eli kırmış. Ancak çok geçmeden, at ölmüş ve derisi de, elin dediği paraya satılmış (Esendemir, 2009: 54).

Kız Taşı

Ayasofya, inşa edilirken, bir kız, katkısı olsun diye bir taş taşımış. Yolda, onu gören bir cin, yalan atıp onu kandırmış. Ayasofya inşaatının bittiğine, kızı inandırmış. Ancak kız, taşı bıraksa da, içine bir kuşku düşmüş ve kontrol etmek için gitmiş. Ayasofya'nın bitmediğini görünce, kandırıldığını anlamış. Ancak geriye

döndüğünde, taş öyle ağır olmuş ki tekrar Ayasofya'ya taşıyamamış. Rivayete göre bu taş, Fatih'te bulunmaktadır (Esendemir, 2009: 58).

Kaşıkcı Elması

İstanbul Eğrikapı semtinde, çöplükleri karıştıran bir adam, bir cam parçası bulmuş. Bu camı, üç kaşığa değiştirmiş. Adam da alıp, ucuz bir miktara kuyumcuya vermiş. Kuyumcular, bu taş konusunda tartışmışlar ve mesele aşama aşama yayılıp, dönemin sadrazamı Fazıl Ahmet Paşa'ya gitmiş. Paşa, elması kendi için almak isterken, padişah almış. 86 karatlık olan değerli elmas, çöplükten üç kaşık karşılığı satılıp padişaha kadar ulaşmış (Aslan, 2008: 94).

Yeni Kapı Efsanesi

IV. Murat içkiyi, sigarayı ve falı yasakladığı diğer edebi türlerde de sıklıkla işlenen bir konu, olmuştur. Padişah, kıyafet değiştirerek halk arasında gezer ve bir gün kayığa biner. Bir adamın, içki içip, sigara içtiğini ve fal baktığını görür. Padişah yasağını hatırlatır. Adam ise, padişah'a fal bakar. Onun, padişah olduğunu anlayınca varana kadar, affetmesi için yalvarır. Padişah, bir şart koşar. Bir soru sorar ve eğer bilirse, affedeceği sözünü verir. Sorusu İstanbul'a hangi kapıdan gireceğidir. Falcı adam bir kağıda yazıp verir. Kağıtta, "yeni kapınız, hayırlı olsun" yazmaktadır. Padişah, o gün yeni bir kapı açtırır ve bunu sadece kendisi bilmektedir (Esendemir, 2009: 41).

Tüneller Efsanesi

Yerebatan Sarnıcı'ndan başlayarak, İstanbul'un altının tünellerle kaplı olduğu bu tünellerin deniz altından da geçerek, Kınalıada'ya vardığı rivayet edilmektedir. Bu tünellerin, giriş kapısının Kapalıçarşı'nın içinde gizlendiği söylenir (Esendemir, 2009: 53).

Süleymaniye Cami

Süleymaniye Cami'nin, görkemli bir cami olması hakkındaki efsaneler çoğalmıştır. Yine Mimar Sinan'ın maarifetli olması, bu efsanelerin sebebi de olmuştur. Bu efsaneler şöyledir:

Kânûnî , İstanbul'a cami yaptırmak ister. Rüyasında, Hz. Peygamber'i görür. Ertesi gün, Mimar Sinan'ı alarak rüyayı gördüğü yere götürür. Nasıl bir cami istediğini tarif ederken, Mimar Sinan'ın rüyasını bildiğini anlar. Mimar Sinan:

- “O rüya da, tam arkanızdaydım” der.

Cami'nin nereye ve nasıl inşa edileceğiyle, ilgili efsanenin devamı olarak, Mimar Sinan, işe başlar. Cami'nin akustiğini ve okunacak ezan sesinin, yayılması için cami içinde nargile içer. Bunu görenler, Mimar'ı padişaha şikâyet etmiş. Padişah çok kızıp, camiye gelse de, Mimar gerçek durumu açıklayıp içinde tütün olmadığını sadece su olduğunu, bunu caminin akustiği için yaptığını açıklamış (Topbaş, 1999: 381-382). Bir başka efsaneye göre, cami inşası, devam ederken, sağlam olması sebebiye inşaata ara vermişler. Bu durumu duyan, İran hükümdarı temeli yapıp ilerleyemediklerini düşünüp, altın gönderip, Osmanlı'nın fakirleştiğini ima etmek istemiştir. Bu durumda, kendisini küçük düşürmeyen Osmanlı, durumu açıklayıp gönderilen mücevherleri de harca koydurup, camiyi gün ışığıyla parlatmışlardır. Uzun süren cami inşaatı, halkın da merakını çekmiştir. Bir gün, çocuklar camiye bakıp minarerenin düzgün olmadığını söylemişler. Mimar Sinan da, çocuklar, halk arasında dedikoduya sebep olmaması için bir ip aracılığıyla, çocuklarla birlikte minareyi düzeltir gibi yapmıştır (Esendemir, 2009: 62-66).

Tüm bu efsaneler, doğru olsun ya da olmasın, İstanbul hayatının, sosyal hayatını gözler önüne sermektedir. Halk arasında çıkacak dedikoyu önlemenin zorluğu, Osmanlı Devleti'nin siyasi duruşu, Mimar Sinan'ın başarılı bir mimar oluşu o dönemin değerleridir.

Ayasofya Efsaneleri

Tıpkı Süleymaniye caminin, rüya da belirlenmesi gibi Ayasofya'da Bizans kralının rüyasına giren bir zat ona Ayasofya'nın planını göstermiştir. Ertesi gün mimarlarını toplayan, kral aynı planını onlarda da olduğunu görünce çok şaşırmıştır. Bu efsane, Süleymaniye ile oldukça benzerlik göstermektedir. Ayasofya'yla ilgili bir başka efsane de, bir gece, İstanbul'da büyük bir deprem olmuş ve Ayasofya hasar görmüştür. Rivayete göre, o gece Hz. Peygamber'in doğduğu geceymiş. Bilginler, bu oluşan hasarın tek çaresi olarak, Hz. Peygamber'in tükürüğü ve zezem olduğunu söylemiş. Bunun üzerine, bir kaç bilgin gidip, bunları temin etmiş ve hasar ancak bu yolla onarılmış. İstanbul'un fethinden sonra Fatih, yanında Hızır'la birlikte Ayasofya'ya girmiş. Hızır, Terler direk adlı, bir direğe parmağını sokarak Ayasofya'nın mihrabını Mekke'ye çevirmiş. Kız Kulesi efsanesine göre, kralın kızını yılan ısırması ve kaderinden kaçamamıştır. Rivayete göre, bu kızın tabutu

Ayasofya'dadır. Bu tabuttaki delikler efsaneye göre, kızın ölümünden sonra da yılanların onun yanından ayrılmadığıdır (Sakaoğlu, 1994: 135).

Sultanahmet Cami Efsanesi

Sultan Ahmet, güzel bir cami yaptırmak istemiş. Camisinin minarelerini altından olmasını emretmiş. Ancak, cami inşaatı için ayrılan bütçe, bitmek üzereymiş. Eğer padişah, bunu bilse üzüleceği için mimar bir yolunu bulmuş. Camiyi altından değil de altı tane yapmış. Emri yanlış anladığını idda ederek, hem devletin bütçesini korumuş hem de padişahın üzülmesine engel olmuş (Aslan, 2008: 110).

Eyüp Sultan Camii

Hz. Eyüp, peygamber zamanında yaşamış, babası da peygambere mihmandarlık yapmıştır. İstanbul'un fethine katılmış, orada şehit düşmüş bir velidir. İstanbul'un fethi gerçekleşmeyince, kabri yıllarca Bizans elinde kalmıştır. Fatih İstanbul'u fethettiğinde, bu kabri bulmak istemiştir. Efsaneye göre, Akşemsettin kabri bulmuş ve oraya bugün adını aldığı, Eyüp semtine, Eyüp Sultan cami yaptırılmıştır (Esendemir, 2009: 71).

Beyazıd Cami Efsaneleri

Beyazıd camisinin, inşasında kullanılan altınların deniz kızı vesileyle geldiği efsanesi vardır. Padişah, bir gün denizden deniz kızı yakalar. Kızı, pazara gönderir. Döndüklerinde görevliler, padişaha, kızın, üç kere güldüğünü, neler yaptığını rapor eder. Padişah, kızın, neden güldüğünü açıklamasını ister. Kız da :

- "Sarımsak ve soğan satana, bir de falcıya güldüm. Falcı altında bulunan altınlardan habersiz, başkalarının geleceğini bilmeye çalışıyor" demiş.

Padişah, o yeri kazdırır ve küple dolu altın bulur. Bu altınlarla camiyi yaptırır (Koçu, 1960: 2247-2248). Bir diğer efsane de cami inşa edilirken, mimar, padişaha mihrabı nasıl yerleştirmesi gerektiğini, sormuş. Padişahta, ayağına basması gerektiğini söylemiş. Mimar, padişahın ayağına basınca Kabe'yi görmüş (Çelebi, 1996: 60). Bir başka efsane de camide çalışanlar, iş bitiminde paralarını bir dolu küpten altın olarak almaktaymış. Herkes, payına düşeni almış. Eğer biri, hile yapmak istese, o aldığı haram para, altın olmaktan çıkar, değersiz bir taş dönermiş (Esendemir, 2009: 74-75).

Yavuz Er Sinan Çelebi Cami Efsanesi

İstanbul'da muhafızlar, gece olunca kapılarını kapatır, sabaha kadar başlarında beklermiş. Fatih, bir gün kıyafet değiştirip dışarı çıkmış. Kapılar kapandığı vakit gelmiş ancak muhafız kapıları açmamış. Padişah'tan yeni ferman gelmeden açmayacağını belirtmiş. Fatih'te yanındaki mühürle ferman yazıp vermiş. Muhafız, böylece kapıyı açmış. Fatih, bu muhafızın yiğitliğinden, İstanbul'u korumasından etkilenir ve isteğini yerine getirmek ister. Genç, bir cami ister. Bu cami, gencin adına yaptırılır (Esendemir, 2009: 77).

Mahmut Paşa Cami Efsanesi

Sadrazam Mahmut Paşa, adına bir cami yaptırırken caminin temelinde altın bulurlar. Caminin yapımı için, işçiler için altınları kullanırlar. Cami biter ve namazdan sonra Mahmut Paşa uyur ve rüyasında peygamberi görür. Rüyasından sonra, geriye kalan tüm altınları Mekke'ye düzenli olarak gönderir (Aslan, 2008: 91).

Şehzade Cami

Kânûnî , evlatlarını kaybetmenin acısından dolayı sürekli ağlıyormuş. Yaptırdığı camideki sembollerin, gözyaşına benzemesi de halk arasında bu sebebe bağlanmıştı,. Yine, bu cami konum olarak İstanbul'un ortasına denk gelmektedir. Caminin de tam ortasında, yeşil bir taş varmış. Bu taş, eski zamanlarda kendi etrafında dönüyormuş. Ancak, şimdi bu özelliğini kaybetmiş (Arslan, 2008: Zengin, 1956). Bir başka rivayette, caminin bahçesinde yanmayan çınar ağacıdır. Şehzade Caminin, bahçesinde büyük bir çınar ağacı varmış. Rivayete göre, bu ağacın altında fetih'te ölen bir sahabenin kabri varmış. Bir gün, bir yangın çıkmış. Ancak ağaca hiçbir şey olmamış (Aslan, 2008: 100).

Takkaci İbrahimağa Cami Efsanesi

İbrahimağa, bir gece rüyasında Bağdat'ta kısmetinin üç üzüm tanesinde olduğu söylenir. İbrahimağa Bağdat'ta gidip, o adresi bulur ve üzümleri yer. Orada onu gören bir adam, yanına gelir ve sohbet ederler. İbrahimağa, ona rüyası sebebiyle geldiğini anlatır. Adam alaya alarak:

- “Ben de rüyamda falanca yerde İstanbul'un kömürlüğünde altın olduğunu görüyorum ama hiç gitmiyorum.” demiş.

İbrahimağa, bu adresin kendi evi olduğunu anlayıp, hemen yollara düşmüş. Bulduğu altınlarda bu camiyi yaptırmış (Esendemir, 2009: 79).

Kılıç Ali Cami

Kılıç Ali, kaptan-ı deryadır. Bir gün, cami yaptırmak ister. Padişah'tan bunun için toprak ister. Padişah'ta, karadan ona toprak vermeyeceğini denizde camini yaptır demesi üzerine, Mimar Sinan, mimar başı olarak, Tophane rıhtımına cami inşaatı başlar. Bunu duyan padişah şaka yaptığını istediği yere cami yaptırabileceğini söyler. Ancak Mimar Sinan'da Kılıç Ali'de bundan vazgeçmez ve bugünkü hâlini alır (Esendemir, 2009: 81).

Laleli Cami

Padişahın çok sevdiği, sürekli yanına gittiği, Laleli Baba adlı bir zat vardır. Bir gün, padişah ona insanoğlunun keyif aldığı şeyleri sorar. O da:

- “Yemek, içmek ve rahat tuvalet ihtiyacını yapabilmektir.” demiş.

Padişah, kendisini daha özel hissettiği için, bu cevabı beğenmemiş. Çok zaman geçmeden padişah hastalanmış, yataklara düşmüş. Yemekten, içmekten zevk almaz olmuş. O zaman, bunun ne kadar büyük bir keyif olduğunu anlamış. Laleli Baba'dan özür dileyip, adına bir cami yaptırmış. İkinci bir rivayete göre, Laleli Baba sultanla sohbet ederken, İstanbul'u çok iyi bildiğini, gözü kapalı her yeri tanıyacağını idda etmiş. Padişahla, Laleli baba iddaya girmiş. Eğer, Laleli Baba, gözleri kapalı geçtikleri her kapıyı, tek tek bilirse, ona bir cami yaptıracağına söz vermiş. Laleli Baba gözleri, kapalı her kapıyı tanımış ancak bir kapı gelmiş ki, bilememiş. Sonunda bu kapının ancak yeni bir kapı olacağını, düşünmüş. Böylece, adına cami yaptırılmış (Esendemir, 2009: 84).

Hız. Yuşa Tepesi

Rivayete göre, Hz. Musa ve Hz. Yuşa İstanbul'a gelmiş. Hz. Yuşa, o günler ölünce, mezarı orda kalmış. Çobanların anlatmasına göre, o tepede kabri kabul edilen yere, hiçbir hayvan ayak basmamış (Esendemir, 2009: 88).

Boğaz Efsanesi

İstanbul Boğazı'nı efsaneye göre, Büyük İskender açtırmıştır. Büyük İskender Trakya sınırlarında olan Makedon devletiyle, düşmanlık içindeymiş. Bir gün, onların eline esir düşmüş. Ancak kral, kendisine kılıçla saldırmamak için yemin ettirip İskenderi göndermiştir. İskender'de bir plan yapmış ve boğazı açtırsa, Karadeniz'den akan su eğimle, tüm Trakya'yı içine alacak ve düşmanını yenecektir.

Bu planı yapmış ve böylece tüm Trakya sular altında kalmıştır (Esendemir, 2009: 35).

2.4 Halk Hikâyelerinde İstanbul

Anadolu halkı için, olmazsa olmaz eğlence kaynağı hikâyelerdir. Halk hikâyesini, diğer edebi türlerden ayıran en önemli özellik gerçeğe yakın olmasıdır. Masallardaki olağanüstülükten arınmış, destan ve efsanedeki kahraman karakterin, olmadığı halk hikâyelerinin kahramanları, halkın içinden ve hikâyelerin konuları, herkesin başına gelebilme ihtimali olan konulardır. Bu bakımdan halk hikâyelerinde İstanbul denildiğinde, dinleyici için gerçek hayatın bir yansımasıdır. Tıpkı masallardaki gibi iş için, İstanbul'a gitme ya da İstanbul'un payitaht olması gibi durumlar söz konusudur. Bu bakımdan da konuları itibariyle masallarla bir benzerlik gösterir. Halk hikâyelerinde de masallardaki gibi Anadolu halkının gözünden, yansıyan bir İstanbul vardır.

Bu tezde, halk hikâyelerinde İstanbul bölümünde, İstanbul'un geçtiği Yaralı Mahmut, Kürşat Yüzbaşı, Çileli âşık ve Nazlı Sultan, Necip ile Anşe, Necip ile Telli, Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı, Mustafa Bey Hikâyesi, Hikâye-i Garibe, Elbeyoğlu hikâyeleri incelenmiştir. Hikâye kahramanlarından, iş için İstanbul'a giden ve İstanbul'un tehlikeli yüzüyle karşılaşan, ailelerinin dağıldığı görülür. Kürşat Yüzbaşı hikâyesinde, bu durum vardır. Aile, İstanbul'a gidince çocukları hırsızlıkla suçlanır. Hapse girer. Anneleri ölür ve hikâyenin sonunda mutlu mesut olan aile, dağılmış olur. Masallarda görüldüğü gibi, payitaht olduğu için İstanbul'a giden kahraman başarıp ve sosyal konumunu yükseldiği de görülür. Çileli âşık ve Nazlı Sultan hikâyesinde de fakir Çileli âşık, İstanbul'a gider. İstanbul'un payitaht olması padişahın, orda olması ve onun saray sanatçısı olması, İstanbul'a gidiş sebebidir. İstanbul'a gitmesi fakirlikten kurtulması, saray sanatçısı olması, onun sosyal konumunu değiştirir. Mustafa Bey hikâyesinde de, İstanbul'a gidip, zengin olma durumu vardır. Arzu ile Kamber ve Kerem ile Aslı hikâyelerinde ise İstanbul bazı varyantlarda olmak üzere hikâyenin ya başında ya da sonun yer alır. İstanbul'un mukaddesliği konu olmuştur. Hikâye-i Garibe'de, İstanbul'a kaçak yollarla gelen bir adamın hikâyesi anlatılır. Elbeyoğlu'nda ise, çeşitli varyantlarında, İstanbul'a adaleti sağlamak isteyen padişah tarafından, hapse atılan bir adamın hikâyesi anlatılır. Yaralı Mahmut hikâyesinin, iki farklı varyantı bilinmektedir. Birincisi, padişah için yapılacak saraya getirelen, şımşarak taşının macerası anlatılır. İkincisinde ise yine padişah üzerinden, padişahın çok akıllı olması, iyi satranç oynaması, herkesi yenmesi üzerine hikâye kurgulanmıştır. Bu hikâyede de, şımşarak taşının İstanbul'a

getirilmesi anlatılır. Bu hikâyelerin ortak yanı ise İstanbul'un payitaht oluşu ve İstanbul'un tehlikeli yüzüdür.

Çileli Âşık ile Nazlı Sultan Hikâyesi

Kars'ta annesi ve babası ölmüş, bir çocuk varmış. Halk, ona Çileli adını koymuş. Çileli, biraz büyünce çobanlık yapmaya başlamış. Çileli'nin sesi, o kadar güzelmiş ki duyanlar, hayran olurmuş. Bir gün, onu duyanlar, onu Âşıklar Hanı'na götürmüş. Âşık olması için, orada çırak olmuş. Bir gece rüyasında, Kars Beyi Cihagir Bey'in tek kızı olan Nazlı Sultan'ı görüp âşık olmuş. Bir gün düğüne giderler, Nazlı Sultan, aşığı orada görür, beğenir ve kendi sarayına davet ettirir. İkiside birbirini sever ve evlenirler. Kızları ve oğulları olur. Ancak Nazlı Sultan, yokluk içinde yaşayamaz, bu hâlini de annesine anlatırken, âşık bunu duyup, üzülür. Çareyi İstanbul'a gidip, padişahın sarayında, âşıklık yapmakta bulur. Âşık, İstanbul'a varır. Orada, sanatını gösterir. Padişah, onu çok beğenir ve sarayda kalmasını ister. Divan aşığı olur. Eşini ve çocuklarını da yanına alarak İstanbul'da yaşarlar (Yılmaz, 2011: 381- 402).

Hikâye başında, fakir ve kimsesiz kahraman, bir bey kızıyla evlenir ama fakirlik sebebiyle sorunlar yaşar. Derdine çare bulmak için, İstanbul'a gider. İstanbul bir âşık için, ekmek kapısıdır. Eğer kendini padişaha, beğendirmeyi başarırsa sarayın aşığı olur. Bu, onun için hem prestijli hem de maddi yönden avantajlı bir durumdur. İstanbul bu hikâyede, payitaht olma özelliği ile karşımıza çıkar. İstanbul'a giden kahraman, yeteneği sayesinde kendini kabul ettirir ve ailesini de alarak, İstanbul'a yerleşir. Bu durumda, fakir olan adam, İstanbul'da saraya âşık olur ve zengin olur. İstanbul, onun sosyal konumunu değiştirir.

Necip ile Anşe

Rusya'dan İstanbul'a bir ajan gönderilir. İstanbul'un Kara ve Köprülü adında da vezirleri vardır. Ajan, İstanbul'da üç yıl yaşar ve ülkesine döndüğünde, İstanbul'un adaletle yönetildiğini anlatır. İstanbul'da, bir atın alışverişi konusunda katıldığı mahkemeyi anlatır. Mahkemede ölmüş bir atın, bedeli alınmıştır. Bunun için halk, Kadıya başvurur. Kadı da, parayı kendi cebinden ödemiş. Bu duruma, şaşırın ve etkilenen ajan, bir plan yapar ve ev sahibinden, bir kadın ister. Ev sahibi de, bu iş için karısını verir. Ancak, Rus ajanı, bunu kabul etmez. Ajan, memleketine

döndüğünde, İstanbul'da adaletin olduğuna ama çok para karşılığında, adamların eşlerini, sattığını söyler. Bu bilgiler üzerine, Rus devletinin yetkileri para karşılığı bazı vezirleri satın alarak, Kara Veziri öldürtmek isterler. Bu sayede, Kara Veziri astırtmak için padişah emir verir. Padişah, Kara Veziri, asma görevini de Köprülü'ye verir. Köprülü, Kara Veziri astığını söyler ancak yapmaz. İdamdan kurtulan Kara vezir, Tokat'ın Sulusaray devletine, büyük miktarda toprak talebinde bulunur. Eğer talepleri, yerine getirilmezse savaş açacaklarını söyler. Tüm, bu olanlar karşısında Köprülü, padişaha gerçeği açıklar. Kara Veziri, öldürmediğini söyler. Eğer affederse onu bulup, getireceğini söyler. Padişah, affeder ve Kara Vezir, yanında Çapanoğlu'nun oğlu Mehmet Celal'i de alıp, İstanbul'a gelir. Bu sırada, Bağdat'ta isyan başlamıştır. Bağdat'taki isyanın bastırılması için Mehmed Celal, görevlendirilir (Yüksel, 1987: 209-2015). Hikâyenin sonunda, Osmanlı, Rus münasebetinin ve yalan söyleyen vezirlerin akıbetinin ne olduğu ile Kara vezirin, bu soruna nasıl bir çözüm getirdiği konusunda bir bilgi yer almamaktadır.

Necip ile Telli Hikâyesi

Kars'ta, Necip ile Telli isimli iki amca çocukları, birbirine aşık olurlar. Aradan zaman geçer ve Necip amcasının evine görücüleri gönderir. Ancak amcası, kızı vermez. Necip'te, arkadaşı Kara ile kızı kaçırmaya karar verir. Gece olunca, kızın evine gittiği zaman kızın, ağabeyleri ile karşılaşır ve silahına sarılır. Amcaoğullarını öldürür. Aradan zaman geçer. Necip, vicdan azabı bir yandan, aşk acısı bir yandan yanar. Dayanamayıp, amcasının evine gider. Amcası ile konuşur. Amcası, annesinin kızı istemesi için gelmesini ister. Böylece, kızı isterler ve evlenirler. Bu arada, Necip'in askerlik zamanı gelir. Annesi, kız kardeşi ve eşini tek bırakmaya gönlü razı olmaz. Yakın arkadaşı Kara'ya evini emanet edip, İstanbul'a gider. Köyde kalan Telli'yi, kayınvalidesi kem göz değmesin diye hiç dışarı çıkarmaz. Telli'nin yüzünü hiç görmeyen Kara, anlatılan güzelliğini merak edip evine gider. Kalbine bir kötülük düşer. Ancak Telli'den karşılık bulamayınca Telli'ye iftira atar. Necip'e bir mektup yazar ve Telli'yi namussuzlukla suçlar. Necip, bunu duyup hasta düşer. Kara'da, kızı alıp baba evine götürür. Bu duruma üzülen kızın babası, kalp krizi geçirip ölür. Telli ve akıldan noksan kardeşi Ahmet kalırlar. Bu durumu fırsat bilen Kara, Ahmet'in yanına gider ve Necip'in kardeşini boşuna boşadığını söyler ve Telli'yi, kendisi için ister. Telli'nin itirazlarını dinlemeden, onu Kara'ya verir. Askerde hastalanan Necip, izin alarak köyüne gider. Bu sırada Telli,

bir türkü yazar ve çobana verir. Çoban'da, kıza acıyıp bu türküyü gelen, giden kervana okur. Günler geçer ve Necip, çobanın yanından geçerken, bu türküyü duyar. Necip, köyüne gelir ve tüm gerçekleri öğrenir. Duydukları karşısında hastalığı artar ve son kez Telli'yi görmek için yanına çağırır. Telli'yi görünce Necip iyilemiştir. Tüm bu olanlar karşısında askerler, Kara'nın evini basıp, onu öldürdüler. Necip'te artık burada yaşayamam deyip, annesini, kardeşini ve Telli'yi alıp İstanbul'a gittiler. Orada mutlu mesut yaşadılar (Yılmaz, 2011: 51-62).

Bu hikâye masallarda olduğu gibi İstanbul'a giden bir kahraman vardır. Hikâyelerde de İstanbul'a genellik iş, alışveriş, askerlik ve ziyaret için gidilir. İstanbul'a gidişin kahraman ve çevresi üzerinde etkisi olur. Bu hikâyede askere giden kahraman, eşini, arkadaşına emanet eder. Arkadaşı ise İstanbul'un uzak olması ve askerliğin uzun olmasından istifade ederek eşine göz koyar. Bu durumda kahramanın İstanbul'a gidişi ailesel sorunlara sebep olmuş hatta aile birliğinin dağılmasına sebep olmuştur. Bu durum tıpkı masallardaki gibidir. İstanbul'un uzaklığı ve ulaşımın, iletişimin zorluğu diğer türlerde de aile sorunlarına sebep olmasıyla işlenmiştir.

Yaralı Mahmut ile Mahbup Hanım

İstanbul'da, Ali Bezirgan ve Pamuk Baba adlı iki ortak varmış. Ali Bezirgan ölünce, iki oğlundan biri Ahmed, padişaha vezir olmuş. Diğer oğlu, Mahmud ise kardeşinin vezirliğine güvenip, çalışmamış ve çarşıya borç yapmış. Sultan Murad, İstanbul'da kusursuz bir saray yaptırmak ister, sarayında kusur bulanı ödüllendireceğini söyler. Mahmut, bir eksik bulur. Sarayı karanlık bulur, Gencer şehrindeki taş, olursa ev aydınlık olur diyerek padişahın aklına, şamşırak taşını sokar. Bu taşı getirme görevi Mahmud'a verilir. Mahmut, Gencer şehrinde, padişahın kahraman kızı Mahbup ile savaşır. Ancak kız yenilince, onu yenile evleneceğini söylediği için Mahmut ile evlenir. Bu zor görevi başaran Mahmut, vezir olur (Karadağ, 1995: 523).

Hikâyenin dönemi, Sultan Murat dönemidir. Mahbup, hikâye boyunca Mahmut'un başına dertler açar. Bu hikâyede, Mahmut ile Mahbup ikisi de savaşan, güçlü kahramanlardır. O yüzden bu hikâye hem bir aşk hikâyesidir hem de kahramanlıktır. İki aşığın kavuşma serüvenini anlatır. Hikâye, İstanbul'da başlar. Esnafın iki oğlu etrafında gelişir. Bu hikâyede, Osmanlı toplumunun önemli bir mesleği olan esnafıktan söz edilir. O dönem için esnaflar, güvenilecek kişi olmasıyla

bilinir. Lonca teşkilatına bağlı olmaları ve yanlış bir davranışın sonucu teşkilattan atılıp, halka rezil olma durumu, esnaflar için sosyal bir sorundur. Bu hikâyede de, kahramanımızın babası esnaftır ancak babası ölünce babasının ortağı çocuklara sahip çıkar, yardımcı olur. Mahmut, zora düştüğünde, annesinin yönlendirmesiyle Pamuk Baba'ya gider. Pamuk Baba, onun için elinden gelen herşeyi yapar. Babasının ortağının Pamuk Baba isminde olması bile dinleyici için olumlu bir çağrışım bırakmaktadır. Bu durum, realist halk hikâyelerinde de görülmektedir. Babası ölen gençlere, baba dostu esnaf yardımcı olur. Onlara meslek öğretir. Halk hikâyeleri içinde, esnafılık konusu, esnafın kimliği özellikle payitaht şehri olan İstanbul için önemlidir.

Kürşat Yüzbaşı Hikâyesi

Kürşat Yüzbaşı, Kars'ta görev yapmakta olan bir askermiş. Elmas, isimli bir eşi ve bir kız bir erkek iki çocuğu varmış. Herkes tarafından sevilen, bir adammış. Kürşat'ın, herkes tarafından böyle sevilmesini kıskanan Mehmet, isimli bir arkadaşı varmış. Mehmet, Kürşat'ı öldürüp onun yerine geçmek için planlar yaparmış. Ancak bu durumu anlayan Kürşat, Mehmet'in karşısına geçip, onu öldürmüştü. Bu olay üzerine Kürşat'ı, İstanbul'a sürgün ederler. Hapis cezası verirler. Karısı ve çocukları için Kürşat Yüzbaşı, kendisinin öldüğünü bildiren bir mektup göndermiş. Kocasının öldüğünü öğrenen Elmas, iki çocuğunu alıp, İstanbul'a gitmiş. Bir mahalle muhtarına sığınmış. Mahalleli, Elmas'a yardımcı olmuş. Elmas, zamanla Mehmet diye bir adamla evlenmiş. Ancak Mehmet, içki içmiş, Elmas'ı dövmüş. Kürşat'ın oğlu Fırat bir lokantaya işe girmiş. Dürüstlüğü ve çalışkanlığı ile kendini herkese sevdirmeyi başarmış. Lokanta sahibi, Fırat'ın bu hâlini çok beğenmiş ve kızını ona vermek istemiş. Lokantada eskiden beri çalışan şef, bu durumu duyunca Fırat'ı kıskanıp Fırat'ı oradan göndermek için, onu hırsız durumuna düşürüp, hapse atmış. Elmas oğlundan haber alamamış, her yerde onu aramış. Bu duruma çok dayanamayıp ölmüş. Geriye kalan kızı Dilşad'ı üvey babası da evden atmış. Sokakta kalan Dilşad'ı yaşlı bir dilenci evine almış. Ancak Dilşad'a dilendiğini söylememiş. Yaşlı adam dilenirken bir gün Kürşad'ın kılıbını çalmış ve Kürşad'a kızdan bahsetmiş. Kızı, yanına almasını istemiş. Kürşad, bunu kabul etmiş. Kızı görür görmez, onun kızı olduğunu anlamış. Kız babasına annesinin bohçasındaki mektubu vermiş. Zaman geçmiş ve Dilşad nişan yapmış. Nişana şehirdeki müdürler, memurlar gelmiş. O gece, hapishane müdürü Kürşad'ın yanına gelip, hapisten bir gencin Kürşad'a çok

benzediğini söylemiş. Kürşad oğlunu görünce, oğlu olduğunu anlamış. Böylece yıllar sonra iki çocuğuna kavuşmuş. (Yılmaz, 2011: 11-21).

Bu hikâyede kahraman, zorunlu olarak İstanbul'a gönderilir. Ancak ailesine İstanbul'da olduğunu söylemek yerine, öldüğünü söylemeyi tercih eder. Ancak hikâyeye anlatıcısı, kahramanların yollarını İstanbul'a düşürür. İstanbul'da bir ailenin parçalanması görülmektedir. Hikâyede babasının yaşadıklarına benzer durumu oğlu yaşamıştır. Herkes tarafından sevilmenin sonucu, kıskanılmak ve tuzaklara maruz kalmak olmuştur. Aile bireyleri, hikâyeye boyunca zorluklar çekerler. Sonunda ise Kürşat çocuklarına kavuşur.

Mustafa Bey Hikâyesi

Anadolulu Mustafa, evlenir ve fakirliğe düşer. Çareyi İstanbul'a gitmekte bulur. İstanbul'a giden çeşit çeşit mağazaları gören Mustafa, hayranlıkla bakarken bir mağaza çalışanı tarafından hırsız muamelesi görünce, buna dayanmayıp bayılır. Mağaza sahibi ise oğlana üzülüp onu evlat edinir. Böylelikle, yedi yıl geçer ve yedi yıl sonra adam ölünce Mustafa Bey'e miras kalır. Mustafa Bey, mirası alıp memleketine geri döner (Karadağ, 1995: 180).

Anadolu insanı, derdine çare olarak İstanbul'u görür. İş için İstanbul'a gitme masallar, şiirler, ninni, türküler gibi diğer edebi türlerde de işlenmiştir. İstanbul'a iş için giden kahramanın, önünde iki yol vardır. Eğer ahlaklı, erdemli davranırsa zengin olmak gibi, İstanbul'un faydasını görüp, memlektine geri döner ya da doğru davranmayıp cezalandırılır. Bu durumlar, diğer edebi türlerde de işlenmiştir. Mustafa hırsızlıkla suçlanması durumunda, dayanamayıp bayılması, onun bu konuda ne kadar hassas olduğunu, ahlaklı olduğunu göstermektedir. Bunun karşılığı olarak İstanbul'da yedi sene kalıp, sonunda mirasa sahip olur ve memleketine döner. Bu hikâyede İstanbul, erdemli bir karakter olan Mustafa'yı ödüllendirip zengin edip memleketine göndermiştir.

Elbeyoğlu Hikâyesi

Sivas'ta, Ahmet Bey ve aşireti yaşarmış. Ahmet Bey, amcasının oğlu Ömer'i yanına alıp oğlu gibi sahiplenmiş ancak vefasız Ömer, sinsice bir plan yaparak Ahmet Bey'i şikâyet etmek için, İstanbul'a padişah'ın yanına gider. Padişah atılan iftiralara inanır ve Ahmet Bey'i on altı yıl hapisle cezalandırır. Ahmet Bey'in kardeşi

ve eşi onun yokluğunda fakirleşir. Padişah, on altı yıl suçsuz yere hapis yatırdığı Ahmet'in suçsuz olduğunu anlar ve değerli mallar vererek gönderir. Ahmet Bey memleketine, Adana'ya uğrayıp gitmek ister ancak Adana valisi, onu bu mallarla hırsız sanıp bir yıl hapis yatırır. Bir yıl sonra, memleketine döner ve aşiretinin başına geçer, Ömer'i de affeder (Kaya, 2008: 5).

Elbeyoğlu, aşiretinin çeşitli versiyonları vardır. Antep Pınarbaşı'ndan, asılsız bir sebeple İstanbul'a çağrılıp hapse atılır. Bir başka rivayette Yedikule zindanlarında yatar. Tüm rivayetler içinde İstanbul vardır. İstanbul hikâyelerde, başkent olma padişahın şehri olma ve adaletin temsilidir. Padişah başta iftiraya kanmış olduğu için sonunda kahramanı ödüllendirir. Hikâyenin sonu itibariyle diğer anlatılardaki gibi doğru erdemli karakterler, İstanbul'a gitme sonucu zengin olması bu hikâyede de görülür.

Arzu ile Kamber

Çeşitli varyantları olan Arzu ile Kamber hikâyesinde temel anlatı, iki aşığın çocukluktan beri birbirini sevip, aşkları için verdiği mücadeleyi anlatır. Hikâye boyunca, mücadele eden aşıklar kavuşamaz ancak mezarları yanyana olur. Bu aşk hikâyesinde İstanbul, Kamber'in memleketidir. Daha doğrusu, Kamber, Ayasofya'ya bırakılan bir bebektir. Kahramanları ailesi bölümünde, Kamber'in ailesi olmadığını Burgain Sipahi, adlı bir adam tarafından Ayasofya'da bulunduğunu söyler. Hikâyede geçen tek İstanbul mekânı Ayasofya'dır (Şimşek, 1987: 76).

Kerem ile Aslı

Kavuşulamayan bir aşk hikâyesi daha olan Kerem ile Aslı hikâyesinde, tüm varyantlarda Kerem, müslüman Aslı ise hristiyandır. İki aşığın kavuşmasına, engel olan Keşiş'in yaptığı büyülerdir. Hikâye boyunca, iki aşık mücadele verir ve sonunda düğünleri olur. Ancak yapılan büyüler, onların kavuşmasına engel olur ve Kerem buna dayanamayıp ölür. Bu hikâye, tüm varyantlarda bu şekildedir. Ancak Horasan rivayetinde, Kerem'i İstanbul'a defnederler ve Aslı, Kerem'in mezarından ayrılmadan orada, Allah'a yalvarır, ağlar dualar eder. Sonunda duaları kabul olur ve o mekâna Hz. Muhammed ve Hz. Ali gelir. Kerem'i diriltir. Hikâyenin bu kısmında aşıklar kavuşur ancak hikâye bitmez. Hikâyenin bitmemesinin sebebi, hikâyenin İstanbul'a bağlanmasıdır. Çünkü hikâyedeki, İstanbul Konstantin'dir. Hz.

Muhammed'in oraya gelmesi ve kralın rüyasına girip, kralı müslüman etmesi olayı Aslı ile Kerem'in hikâyesiyle bağdaştırılır.

Anlatılan aşk hikâyelerinde geçen İstanbul kutsallığıyla simgelenir. Arzu ile Kamber'de cami olan Ayasofya, Kerem ile Aslı'da Hz. Muhammed vesilesiyle müslüman olan Konstantin kralı vardır. İki hikâyesinde, ana planında İstanbul ile bir bağlantı olmamasına rağmen anlatıcı tarafından konu ya başında ya sonunda İstanbul'a bağlanmıştır. Bunun nedeni, halkın gözündeki İstanbul'un değeridir. İstanbul'un hadiste geçmesi, İstanbul'un güzelliği ve şöhreti, İstanbul'un arzulanması sebebiyet vermektedir. Bu arzu, anlatıcılar tarafından hissedilmektedir.

Hikâye-i Garibe

Bayburtlu Zihni'nin hikâyesi olan Hikâye-i Garibe'nin kahramanı, Abdullah Bey'dir. Babası Bayburt valisidir ancak idam edilir. Babasının ölümünden sonra yalnız kalan, Abdullah Ermeni Kahya tarafından yapılan büyüler sonucunda hayatı sürüklenmecelerle geçer. Hicaz'a gider ve köle olarak satılır. Beyrut, Mısır, İskenderiye, Edirne ve İstanbul'a gelir. Kaçak hayatı yaşayan Abdullah, İstanbul'da kendini gizler. Gizli gizli İstanbul'da gezer. İstanbul'un büyüklüğü, kalabalığı sayesinde rahat saklanır ve oradan memleketine ulaşır. Bu hikâyede, İstanbul ordan oraya sürüklendiği şehirlerden birisidir. İstanbul'un tek özelliği ise büyük oluşudur. Memleketine gitmek için İstanbul'un ulaşım imkanlarından faydalanması gerekmektedir. Bu da, İstanbul'un gelişmiş imkanlarını gösterir (Sakaoğlu-Sevgi, 1992).

2.5 Halk Tiyatrosunda İstanbul

Türk tiyatrosu, 1839 yılına kadar gelenekten beslenerek, bulunduğu toplumun yaşayışını, kültürünü, adetlerini yansıtarak meddah, ortaoyunu, gölge oyunu gibi oyunları sergileyerek varlığını göstermiştir. 1839'dan sonra ise Batı etkisinde gelişimini göstermiştir.

Halk Tiyatrosu, gelenekten beslenen yapısıyla toplumun geleneklerini, kültürünü, adetlerini ortaya koymuştur. Bu tezin konusu olan İstanbul bağlamında ise Halk Tiyatrosu bilhassa önem taşımaktadır. İstanbul merkezli olan karagöz oyunu, sanatkâr ve esnaf loncalarının törenlerde sergilediği ortaoyunları İstanbul'da oynanmakta ve konularını İstanbul'un sosyal hayatından almaktadır. İstanbul realist

hikâyeleri ya da Tıflî hikâyeleri olarak adlandırılan meddah hikâyelerinde ise İstanbullu karakterlerin yaşamı ve İstanbul'un sosyal, siyasi, ekonomik hayatı görülmektedir. Bu doğrultuda Halk tiyatrosu, İstanbul kaynaklıdır ve İstanbul'dan beslenmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde, meddah hikâyelerinde, karagöz oyununda ve ortaoyununda, İstanbul'un yeri, İstanbul'un halk gözündeki durumu ve İstanbul'un edebi eserlere yansıyan yönleri tespit edilmiştir. Meddah hikâyelerinde, ilk olarak hikâye kahramanlarının İstanbullu oluşu ve hikâyelerde İstanbullu olmanın sosyal hayat içindeki yeri incelenmiştir. Hikâyelerde İstanbul'un sosyal siyasi ve ekonomik hayatı ayrı ayrı incelenmiştir. Karagöz ve ortaoyunlarında ise bu oyunların icra mekânı olarak İstanbul olması ve eserlerde malzeme konusu olarak İstanbul'dan beslenmelerini örnek oyunlar üzerinden gösterilmiştir.

2.5.1 Meddah Hikâyelerinde İstanbul

Tıflî hikâyelerinin edebi türü, araştırmacılar tarafından tartışmalı bir konu olmuştur. Tıflî hikâyelerini, meddah geleneğine bağlı olduğu düşünüldüğü gibi halk hikâyesine ait olduğu da düşünülmüştür. “Tıflî Hikâyeleri'nin Türsel Gelişimi” adlı yüksek lisans tezi hazırlayan David Selim Sayers, bu hikâyelerin kendilerine özgü olduklarını belki de polisiye romanlarımızın, başlangıcı olabileceğini belirtmiştir.

Tıflî hikâyeleri, toplam on yedi metinden oluşmaktadır. Ancak, ana metin olarak dokuzu kabul etmektedir. Diğer sekizi, ana metinlerin versiyonları olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple, bu çalışmada ana metin olarak kabul edilen hikâyelerde, İstanbul'un sosyal, siyasi ve ekonomik hayatı incelenmiştir.

Tıflî hikâyelerinin, bilinen en önemli özellikleri, olağanüstü niteliklerinin az olması, gerçek hayata yakın olması, anlattığı dönemin padişahından ve sosyal, ekonomik, siyasi döneminden bahsetmesidir.

Tıflî Hikâyelerindeki İstanbullu Kahramanlar

Bu hikâyelerin kahramanlarının, benzer özelliklerinin olması söz konusudur. Hikâyelerin kahramanları, isimleri değişse bile tipler ayındır. Genellikle babasını kaybetmiş, miras kalmış, saf ve kimsesiz gençler vardır. Bu gençlerin yanında, iki zıt kutup olarak, dalkavuklar ve baba dostları vardır. Dalkavuklar, hikâye boyunca genci doğru yoldan çıkarmaya uğraşır. Bunun tam karşısında ise

baba dostu olan, genellikle pamuk baba gibi ismiyle iyi çağrışımlar yapan kahramanlar vardır. Bu kahramanlar, genci yanlış yoldan kurtarmak ister, ona meslek öğretir. Bu doğrultuda baba dostu karakteri üzerinden, ahlaklı bir İstanbul esnafı görülmektedir. Genç, çıkmaza girdiği zaman ona yardım eden güvenilir baba dostu olur. Gence iş bulması ya da meslek öğretmesi, güvenilir olması özellikleriyle İstanbul'da lonca teşkilatına bağlı esnaflar akla gelmektedir.

Hikâyelerde görülen, kadın karakter, yalınım ya da konağın hanımı ve onun yanında çalışan hizmetlisidir. İstanbullu olan hanımlar, babadan ya da kocadan kalma mirasla zengin, sefalı bir hayat sürmektedir. Ancak hizmetlisinin çalışmak için İstanbul'a gelip gelmediği hakkında bir bilgi yoktur. Bazı hikâyelerde bu iki kadın karakterler, aynı adamla ilişki yaşamaktan dolayı düşman olmaktadır. İki kadını da kandıran adamın yaptığı sonunda ortaya çıkar ve başları belaya girer. Zengin olan kadın, hizmetlisini öldürtmek için elinden geleni yapar. Bu durumda zengin olanın güçlü olduğu bir durumda görülmektedir.

Hikâyelerin olmazsa olmaz kahramanı ise Tıflî'dir. Gerçek hayatta, Tıflî Ahmet Çelebi olarak bilinen kişi hem hikâyelerin yazarı hem de hikâye içindeki kahramanlardandır. Bu bakımdan Tıflî hem meddah hem padişahın musahibi hem de hikâye kahramanıdır (Sayers, 2005: 1). Tıflî, İstanbul'daki her olayı duyan ve padişaha aktarabilecek kadar İstanbul'a hakim bir karakterdir. Genellikle bu iki karakter, hikâyenin sonunda birlikte yer alır. Padişah kurtarıcı ve karar verici konumundadır. Onun verdiği karara göre hikâyelerin sonunda kötüler, ölümle ya da mirasları ellerinden alınarak cezalandırılır. İyiiler ise padişaha musahip olup evlendirilerek ödüllendirilir. Bu durum, masallardaki gibi sonunda ödül ve ceza uygulamasıdır. Bu tezde incelenen masalların sonunda, kahraman İstanbul'a padişah ya da padişah kızıyla evlendirilerek ödüllendirilir. Bu hikâyelerdeki ödül ise İstanbul padişahına ve saraya yakın olmaktır.

Tıflî Hikâyelerindeki İstanbul'da Ekonomik Hayat

Hikâyelerde, İstanbul'un ekonomik hayatı, oldukça belirgin işlenmiştir. Hikâyelerin genellikle konusu paradır. Kahramana miras kalması üzerine hikâye başlar. Bu mirası, İstanbul'un tehlikeli mekânlarında bitirmesi ve başına gelen maceralı olaylar üzerine hikâye kurulur. Hikâye başında, babadan kalan mirası

kaybeden gençlerin, iş araması ve çalışması vesilesiyle olaylar başlar. Bu yüzden, bu hikâyelerde para önemli bir yere sahiptir. Hikâyenin sonunda ise cezalandırma olarak ya kötülük yapanlar öldürülür ya da mirasına el konulur. Bu durumda mirasın ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir.

Hikâyelerin kahramanları, yalıda veya köşkte yaşamaktadır. Evlerinde hizmetlileri bulunmaktadır. Hikâyelerde hanımın ve hizmetlilerinin aynı adamla ilişkisi olması söz konusudur. Hikâyelerde böyle bir konunun işlenmesiyle iki kadın arasındaki sınıf farkını gösterir. Güçlü olanın, zengin olan olduğu, fakire eziyetler ettiği görülür. Hikâyelerde, zıtlıklar da bir arada verilmiştir. Hanım ve hizmetçi, miras ve esnaflık aynı hikâyede mevcuttur. Bir yanda emek vererek çalışan esnaflar hizmetliler diğer yanda ise babadan, kocadan kalan miraslarla rahat bir hayat yaşayan kahramanlar vardır. Bunlar, bize o dönem İstanbul'unun ekonomik hayatını yansıtır.

Halk Edebiyatı'nın diğer edebi türlerinde de, ticaret, tüccarlık, esnaflık önemli bir yere sahiptir. Metinlerde, esnaflar güvenilir baba rolünde karakterlerdir. Bunun sebebi, Osmanlı döneminin esnaflığa, esnaf teşkilatlarının öğretilerine ve denetlemesine önem vermesi düşünülebilir. Kahramanlar, baba mirasını dalkavuklarla tüketmeleri sonucu bir mesleğe ihtiyaç duyup, aile dostu güvenilir bir esnaftan iş öğrenirler. Saf ve kimsesiz gençleri, baba dostu olan esnaf tanıdıkları dalkavukların elinden, dilenmekten ve çeşitli tehlikelerden kurtarır. Onlara meslek tavsiye eder veya öğretir. Bu doğrultu metinlerde, İstanbul'da icra edilen dönemin meslekleri de işlenmiştir. Hikâyelerde sandıkçılar küthedası, kayıkçılar küthedası kavramları geçmektedir. Osmanlı dönemi için kütheda, yüksek rütbeli kişiler demektir. Hikâyelerde, Osmanlı dönemine has olan meslekler geçmektedir. Bu meslekler o dönemin hem sosyal hem de ekonomik hayatını tanıtır.

Tayyarzade hikâyesinde; defterdarlık, haznedarlık, kayıkçılık, mücevher tasarımcılığı vardır. İki birader hikâyesinde; kayıkçılık vardır. Sansar Mustafa hikâyesinde; berberlik ve usta-çırak ilişkisi görülmektedir. Hikâyelerde, genellikle gidilen kahvehaneler ve kahvehanecilik mesleği de görülmektedir. Zengin hanımların yalılarında çalışan hizmetçiler vardır. Sansar Mustafa'yı bulmak için bir sandığın peşine düşüldüğünde, sandıkçılık mesleğini icra edenler ve kütheda ile görüşülür. Hançerli Hanım hikâyesinde; tüccarlık görülmektedir. Hikâyelerin sonunda

kahramanlar, padişah tarafından musahipliğe alınırlar. Bilhassa, Tıflî, hikâyeler anlatarak padişahı eğlendirmektedir. Tıflî'nin mesleği için de meddah denilebilir.

Tıflî hikâyelerinde, çeşitli meslek erbablarını, İstanbul'un ekonomik ve sosyal hayatının canlılığını görmekteyiz. İstanbul'un payitaht olması, ticaret merkezi olması sebepleriyle çeşitli meslekler gelişmiştir. Ekonomik yapının yanında, yapılan mesleklerde sosyokültürel yapıyı da görmekteyiz. Sandıkçılar, mücevher işçiliği ve tasarımcılık İstanbul sanatsal yaşantısını da göstermektedir.

Tıflî Hikâyelerindeki İstanbul'da Siyasi Hayat

Osmanlı dönemine ait olan bu eser hikâyelerinde, sık sık yönetimden ve padişahın bahsetmektedir. Tıflî hikâyelerinde padişah IV. Murat'tır. Padişah genellikle, hikâyenin sonunda ortaya çıkmaktadır. Hikâye sonunda padişah, yardım etmek ve hüküm vermek göreviyle ortaya çıkar. Başta derde giren ve padişaha ulaşmak isteyen kişi, doğrudan padişaha gidememektedir. Padişahın musahibi olan Tıflî, padişaha ulaşmaktaki aracı olmaktadır. Padişahın hikâyelerden en son haberi olması, hükmü veren tek kişi olması ve kolaylıkla ulaşılmaz olması siyasi yönetimi göstermektedir. Padişahlık gereği olan ulaşılmazlık ve sözünün üzerine söz olmaması durumları görülür. Padişah, kötüler için ölüm hükmü verebilir ya da birinin parasını ondan alıp, diğerine verebilme yetkisine sahiptir. Tam tersi olarak padişah çiftleri evlendirebilir ve musahibi yaparak bir sözle atama yapabilir.

Tıflî Hikâyelerindeki İstanbul'da Sosyal Hayat

Hikâyelerdeki eğlence mekânları, kahvehaneler, meyhaneler, köşklere ve yalılardaki eğlenceler, içki meclisleri Lale devrini yansıtmaktadır. Hikâyelerdeki kahramanlar, yalı ve köşklere yaşamakta ve bu mekânlar eğlence meclisleri olarak kullanılmaktadır. Ev haricinde sosyal bir mekân olarak halkın buluşma noktası, kahvehaneler vardır. Batakhaneler olarak bilinen, zengin adamları tuzağa düşürerek paralarını hileyle alan mekânlar vardır. Bu batakhaneler, İstanbul hayatının tehlikeli yüzünü gösterir. Hikâyelerde bayramlar ve bayramda bohça hazırlama, hediyeleşme adetleri görülmektedir. Bu konuda da hizmetlilere bile bohça hazırlatıldığı, ancak hizmetliler için hazırlatılan ve hanımlar için hazırlatılan bohçalar arasında fark olması gibi sınıf ayrımını görülmektedir.

Çarşı, pazar hikâyelerde sıklıkla işlenen yerlerdir. Pazarlar, halkın sadece alışveriş yaptığı yerden ziyade, birbirini gördüğü, selamlaştığı, haber aldığı mekânlardır. Bir sosyalleşme mekânında esnafların dükkanlarıdır. Çarşıya alışveriş için gidenler, bir esnafa uğrayıp havadisleri ondan alabilirdi. Bu doğrultu da, Sansar Mustafa hikâyesine baktığımızda, hikâye berber dükkanında başlamaktadır. Berber dükkanına insanlar gider ve çırak Ahmet'i beğenirler. Bu sebeple çarşı, sosyal hayatın kaynağıdır. Bunun yanında usta-çırak ilişkisiyle, gençlere yol gösteren meslek erbabları, küthedalar düşünüldüğünde, İstanbul'un sosyal hayatı yine görülmektedir. Tüm bunlar doğrultusunda, Tıflî hikâyelerinde padişahlıktan, devlet memuriyetine, esnaflığa, sanatkarlığa ve sahtekarlığa kadar toplumun yapısı yansımaktadır. Hikâyelerde geçen İstanbul'un semtleri, eğlence mekânları, camileri, iskeleleri aşağıda tablo hâlinde gösterilmiştir.

Meyhaneler	Ayvalı meyhanesi, Dimitrinin bahçeli meyhanesi, Gümüş halkalı meyhanesi, İkikapılı meyhane, Laz kızı meyhanesi, Üskübi meyhanesi, Panayor meyhanesi
Kahvehaneler	Güman Osman dede kahvehanesi, Natır Yakup Odabaşı kahvehanesi
Camiler	Fatih cami, Sultan Ahmed, Ayasofya, Sükuoğlu Mehmed Paşa cami
İskeleler	Taş iskelesi, Arap iskelesi, Sirkeci İskelesi
Semt isimleri	Ahrıkapı, Bağçekapısı, Balatkapısı, Balıkpazarı, Bebek, Beşiktaş Beykoy, Cumapazarı, ÇakalBurnu, Davut Paşa, Fatih Direklerarası Divanyolu, Dolmabahçe, Edirnekapı, Eski saray, Fındıklı, Galata, Hocapaşa, İkitelli, İncirliköy, İstinye köy, Eyüp Karaköykapısı, Kireçkapısı, Koca Mustafa Paşa, Kurşunulu Mahzen, Mısır, Yeniköy, Mumhane, Narlıkapı, Odunkapısı, Ortaköy, Peykhane, Rumeli Hisarı, Sarı güzel, Sarayburnu, Sultan Ahmet Sultan Beyazıt, Adalar Taşçılar, Tophane, Üsküdar, Veznecilerkapısı Yağçılar, Yenibahçe

Tablo 4

Bursa'nın Kahvehanesi

Cevrî Çelebi, Bursalı Mehmed Çelebi'nin kahvehanesine sürekli gitmektedir. Bir gün Cevrî, karşı konağın penceresinde Abdi'yi görür. Ondan hoşlanır ve Venedikli bir ressama, Abdi'nin resmini çizdirir. Ressam, İstanbul'da görüp çizmiş olduğu bir kız resmini de hediye eder. Aradan zaman geçer ve Abdi'nin babası ölür. Abdi'nin etrafını dalkavuklar sarar. Ancak Cevrî, Abdi'ye mesnevî okuyarak

dalkavuklardan korur. Cevrî, Abdi'nin özel öğretmeni olur. Bir gün Cevrî çizdirdiği resmi gösterir. Abdi, resimdeki kıza âşık olur. Abdi, kız'a, Cevrî ise Abdi'ye âşık olur. Cevrî konaktan ayrılır. Dalkavuklar, Abdi'yi, kıza götürüyoruz diyerek kaçırlar. Abdi'nin karşılığında fidye isterler. Cevrî, rüyasında Abdi'nin zor durumda olduğunu görür. Abdi'nin konağına gider. Cevrî, herşeyi öğrenir ve Abdi'yi arar. Cevri, tüm olanları Tıflî'ye anlatır. Tıflî de IV. Murat'a anlatır. Dalkavuklar ve Abdi'yi bulurlar. Dalkavuklar idam edilir ve resimdeki kız da bulunup Abdi'yle evlendirilir (Sayers, 2005: 10).

Bu hikâyede, olayın yaşandığı yer İstanbul'da kahvehanedir. Hikâyenin kahramanı genç bir oğlandır. Babası ölür ve miras kalır. Hikâyede, olaylar Abdi'ye miras kalması üzerine başlar. Babasının ölümü vesilesiyle Cevri konağa girer ve kendisini baba dostu olarak tanıtır. Abdi'yle arkadaş olmaya çalışır. Diğer taraftan da mirası tüketmek isteyen dalkavuklar vardır. Bu hikâyenin iyi ve kötü karakterleri Cevri ve dalkavuklardır. Abdi, dalkavuklara kanarak, kaçırlır. Bu bölümden sonra kurtarıcı olarak Tıflî ve padişah ortaya çıkar. Olayı padişaha anlatma görevi Tıflî'ye düşer. Padişah, durum için bir hükümde bulunur. Kötüleri cezalandırır ve iyileri ödüllendirir. Bu durum masal metinlerinde böyledir. Masal metinlerinde de kahramanların hayatlarını İstanbul bir etkiye sahip olmuştur. İyileri ödüllendirir, kötüleri cezalandırır. Ancak bu metinlerde şöyle bir fark vardır. Masalarda, hükmü veren her zaman padişah olmamaktadır. Bu hikâyelerde hüküm veren sadece padişaktır.

Hançerli Hikâye-i Garîbesi

Zengin esnaf Halil Efendi ölür. Oğlu Süleyman, dalkavuklarla birlikte mirası tüketir. Baba dostu Pamuk Baba, Süleyman'ı dalkavukların elinden kurtarır ve ona esnaflık öğretir. Süleyman, bu sırada bir Hürmüz Hanım ve Hürmüz'ün cariyesi Kamer'le ilişkiye başlar. Ancak Hürmüz, bunu öğrenir. Kamer'i Beykoz'daki yılanlı bir ormana attırır. Süleyman, Kamer'i kurtarır, konağına götürür. Ancak Hürmüz, bunu öğrenir. Hürmüz, Süleyman'ı hançerleyip denize atar. Tıflî, genci kurtarır ve padişaha bu macerayı anlatır. Hürmüz mahkemeye çıkarılır ancak yine Süleyman'ı öldürmek ister. Bunun üzerine Süleyman, hanımla bir anlaşma yapar: Süleyman iki kadınla da evlenir. Hürmüz, Kameri özgür bırakır ve malını onlara bağışlar. Hikâyenin sonunda üçü de evlenir (Sayers, 2005: 11-14).

Hançerli hikâyesinde, İstanbul'da yaşayan, babasını kaybeden, zengin kahraman dalkavukçular tarafından kandırılır. Fakir ve çaresiz genci, babasının bir esnaf arkadaşı kurtarır. İstanbul masallarında, halk hikâyelerinde ve Tıflı hikâyelerinde esnaflık önemli bir meslek grubudur. Eserlerdeki esnaf kahramanlar genellikle güvenilecek kişiler olurlar. Tarihî perspektiften bakıldığında da Lonca teşkilatı ve esnafın sorumluluğu edebi eserlere de yansımıştır. Hikâyede, sevdiği kız uğruna başına gelenler olaylardan genci, Tıflı kurtarır. Tıflı vesilesiyle yine padişaha ulaşılır ve hikâye böylece mutlu sona erer.

Hançerli Hanım hikâyesinde geçen İstanbul'un semt isimleri şunlardır: Fatih, Karagömrük, Balıkpazarı, Edirnekapı Mezarlığı, Topkapı, Bahçekapı, Balıkpazarı, Galata, Ortaköy, Boğaziçi, Yenibahçe, Yağlıkçılar, Sultanahmet, Ayasofya, Sarayburnu, Çatladıkapı, Üsküdar, Beykoz, Yılanlı Kuru, İncir Köyü, Ahırkapı, Büyükkada'dır. Metinde geçen camiler ise, Halil Efendi'nin cenazesi Fatih Cami'nden kaldırılır. Hikâyede gidilen eğlence mekânı ise Galata'daki Gümüş Halkalı Meyhanesidir.

Hikâye-i Cevrî Çelebi

Yusuf Çavuş ölür. Cevrî, taziye için evlerine gider ve Yusuf'u tanıdığını öne sürerek Abdi'yle tanışır. Abdi'ye aşık olur. Cevrî, Abdi'nin resmini çizdir. Bir gün çizdirdiği resmi, Abdi'ye gösterir. Bu resmin arka yüzünde bir kız resmi vardır ve Abdi, o kıza âşık olur. Abdi'nin annesi, Cevrî'den, kızın Hacı Mahmut adında zengin bir tüccarın kızı olduğunu öğrenir. Cevrî ve Abdi'nin annesi, Mahmut'un evini bulur ve Rukiye adlı kıza Abdi'nin resmini gösterir. Rukiye, Abdi'ye âşık olur ve annelerle, Abdi'nin çengi kılığında yanına getirilmesini kararlaştırılır. Abdi, Cevrî'yle barışır ve Mahmut'un evine gelir. Rukiye, Abdi'yi ailenin yalısına götürür. İkili, yalıda bir süre eğlendikten sonra Cevrî'yi de yalıya çağırır. Ancak o akşam yalı bostancıbaşı tarafından basılır ve Abdi'yle Rukiye saklanmayı başarırken Cevrî ele geçirilir. Cevrî, ertesi gün mahkemeye çıkarılır ve duruşmayı izleyen Sultan Murat tarafından sorguya çekilir. Cevrî, padişaha tüm gerçeği anlatır. Sultan Murat, Cevrî'nin dürüstlüğünden hoşlanır ve ayrıca bir gün kıyafet değiştirip gezerken Cevrî'nin evine gelip kahvesini içmiş olduğunu beyan eder. Cevrî kurtulur ve musahipliğe getirilir. Abdi ve Rukiye'nin yerlerini öğrenir ve bunları da padişah huzuruna getirilir. Padişah, Abdi'yle Rukiye'yi evlendirir. Mahmut'u kendine

bezirgânbaşı yapar ve bir süre sonra Cevrî'yi de saraydan bir kızla evlendirir (Sayers, 2005: 15-16).

Bu hikâye Bursalı'nın Kahvehanesi ile benzerlik gösterir. Önemli fark, padişah, Abdi'yi musahip yapar, evlendirir. Mahmut'u da bezirgânbaşılığına atar. Hikâyede geçen İstanbul semtleri şunlardır: Yedikule, Narlıkapı, Üsküdar ve Doğancılar Meydanı'dır.

Hikâye-i Tayyârzâde

Eski defterdar Hüseyin Efendi, Tayyârzâde adlı genci evine alır. Ramazan bayramı olduğunda gence güzel bir bohça hazırlatır. Annesinin evine giderken bohçayı yanına alır. Ancak hizmetlilerin onun bohçasını yanlışlıkla alınca bu duruma alınır ve bir daha Hüseyin Efendi'ye gitmek istemez. Hüseyin Efendi, Tayyârzâde'yi merak edip peşine düşer. O da ortadan kaybolur. Hüseyin Efendi, bir batakhaneye düşmüştür. Gevherli Hanım, kocası ölünce sarayını, batakhaneye çevirmiş, zengin adamları düşürerek paralarını alıp sonra onları öldürmektedir. Hüseyin Efendi, adına ailesine, mektuplar yazıp paralar isterlerler. Karısı, bu durumdan şüphelenip durumdan Tayyârzâde'yi haberdar eder. Tayyârzâde, batakhaneyi bulur ve saraydaki, Saba adında bir kadını kandırır ve saraya girer. Gevherli hanım, genci beğenir. Orada içki meclislerinde hoşça vakit geçirirler. Gevherli, gencin yüzüğü beğenir, Yüzüğün aynısını ister. Genç, yüzüğü yaptırdığı imalathaneye gitmek bahanesiyle çıkar ve padişaha ulaşır durumu anlatır. Padişah, kılık değiştirerek batakhaneye gider. Gevheri'yi öldürür. Tayyârzâde'yi saraya musahip yapar (Sayers, 2005: 20-21).

Bu hikâyede, bayram adeti olan, bohça verme görülür. Karşılık hediyeleşme durumu, bohça alıp verme adeti vardır. Bohçalar sadece zengin hanımlar ve beyler için değil, hizmetlilere de hazırlanmaktadır. Bu hikâyede, batakhaneye düşen Hüseyin Efendi'nin mesleği defterdarlıktır. Batakhaneye, gözler önünde olmayan bir konaktır. Bu konağın sahibi, devlet erkanından bir adamdır. Ancak adam ölür ve karısı bu konağı batakhaneye çevirir. Padişah, böyle bir yeri teftiş etmek için kıyafet değiştirerek gider. Padişah, batakhaneyi kapatır ve işletmeciyi öldürür. Ancak defterdarın batakhaneye düşmesi, eski paşa eşinin bu işi yapması, toplumda beklenmedik bir durumdur. Hikâyede, bir önemli meslekte değerli taş işçiliği ve tasarımcılığıdır. Gevheri, gencin yüzüğünün tasarımını beğenir. Ancak her yerde satılmayan sanat işi olan bu yüzüğün yapılması için çarşıya gidip bu işi yapana

sipariş vermesi gerekir. Bu durum, dönemin sanat ışığı ve bu sanat üzerine bir meslek olduğu hakkında bilgi verir. Tayyarzade hikâyesinde, İstanbul'a ait Yenibahçe ve Sultanamet semtlerinin adı geçer.

Sansar Mustafa Hikâyesi

Sansar Mustafa hikâyesi, IV. Murat'ın berber Ahmet'i görüp beğenmesiyle başlar. Dönemin kabadayısı sayılan Sansar Mustafa'da Ahmet'i beğenmiş kaçırmıştır. Hikâye, Ahmet'i bulmak üzere yaşanan maceralar üzerine kurulmuştur. Ahmet'i bulmak üzere Tıflî görevlendirilir. Tıflî, bu iş için fahişeleri görevlendirir. Rukiye adlı bir kadın, Sansar Mustafa'yı bulur ancak Sansar, durumu anlayınca kadını öldürüp bir sandığa koyup denize atar. Sultan Murat, denizdeki sandığı görür ve denizden çıkartırır. Bu sandık en önemli ipuçları olur. Sandığın yapıldığı yere giderek Sansar'ın izini sürerler. Ancak Sansar, Mısır'a kaçar. Bir süre sonra geri döndüğünde yakalanır. Padişah, tüm bu yaşananların efsaneye dönüşmesinden zevk alır ve Sansar'ı öldürmez. Sansar'ı ve Ahmet'i saraydan bir kızla evlendirip musahibi yapar (Sayers, 2005: 22-23).

Hikâye, İstanbul'da bir berber dükkanında başlar. İstanbul'un hareketli çarşıları, dükkanları, sadece alışveriş yapmak için değildir. Halk, çarşıya inip tanıdıkları, eşi, dostu görüp sosyalleşme imkanı bulur. Berber dükkanlarında sıra bekleyenler, sohbet edip sosyalleşir. Çarşı dükkanları sosyalleşme alanıdır. Bu hikâyede, IV. Murat berbere gider. Berberin oğlu olan Ahmet'i beğenir. Ertesi gün yine gittiğinde göremez ve olaylar böylece başlar. Bu hikâyede, el sanatlarına dayalı bir meslek vardır. Sandığın işlemesi, işleyen kişiye has olduğu içinde kütheadan kimin işlemesi olduğuna dair bilgi alırlar. Böylece ipuçlarına ulaşılır. Bu hikâyede, ödüllendirilen, saraya musahip olan Sansar olmuştur. Bunun sebebi, Sansar'ın akıllılığının ve yiğitliğinin padişahın hoşuna gitmesidir.

Sansar Mustafa hikâyesinde, idamdan kurtulan Karakullukçu, Tahtakale Hamamı'na götürülür. Bir ara soğuk hava deposu olarak kullanılan bu hamam bugün turistik amaçlı bir kafeteryaya dönüştürülmüştür. Beyoğlu ilçesinde bir cami olan Kurşunlu Mahsen, Sansar Mustafa hikâyesinde geçen bir başka yapıdır. Sansar Mustafa hikâyesinde geçen yer isimleri: Bahçekapı, Tophane, Dolmabahçe, Mumhane İskelesi, Kapudağı Unkapanı, Saraçhane, Sarayburnu, Kızıladalar,

Eskisaray, Tahtakale, Uzunçarşı, Süleymaniye, Parmakkapı, Zindan, Küçük Mustafa Paşa Eminönü, Üsküdar, Şemsi Paşa, Balaban İskelesi ve Taşçılar'dır.

İki Birâderler Hikâyesi

Hasan ve Hüseyin, iki arkadaştır. İkisi de babalarından kalan mirası tüketmişlerdir. Danişmend Baba adlı aile dostlarının tavsiyesi ile kayıçılığa başlarlar. Nöbetleşe çalışırlar. Hasan, bir gün çalışırken Bebek'te yalıdan sesler duyar ve yalıya gider. Genç bir kızı Kazazzâde adlı yaşlı bir adamla evlendirmek isterler. Kızın halası, kıza bir oyun oynar. Genç kızla adamı yalıda yalnız bırakır. Kız da adamdan kaçarken Hasan'ı görür ve kayığına biner. Hasan, kızını evine götürür. Ancak Hüseyin, kızını fahişe sanarak, kıza askıntılık eder. Hasan, Hüseyin'i öldürüp cesedini denize atar. Ertesi gün hikâyeyi padişaha ve Tıflî'ye anlatır. Padişah, Hasan ile kızını evlendirip Hasan'ı ödüllendirir (Sayers, 2005: 24).

Bu hikâyede, miras kalması ve mirası tüketme sebebiyle bir baba dostundan iş öğrenme durumu vardır. Hikâyede Pamuk Baba, Danişmend Baba gibi aile dostu esnaf kahramanlar, gençlere sahip çıkması, iş öğretmesi, dürüst ve vefalı olmasıyla bu hikâyelerin İstanbul esnafını tanıtan yönüdür. Hikâyede, yaşanan belalı olaylar padişaha anlatılır ve hüküm verici padişah, Hasanı ödüllendirir. Hikâyenin başında, babasından kalan mirası kaybeden Hasan, bir kıza yardım edip, onu koruması sebebiyle hikâyenin sonunda, ödüllendirilen taraf olur. Hikâyede geçen İstanbul'a ait semtler şunlardır: Bebek, Hocapaşa, Rumelihisarı, Narlıkapı, Sarayburnu'dur.

Letâ'ifnâme

Zengin bir esnaf olan Hacı Tursun, ölür ve oğlu Yusuf dalkavuklarla babasından kalan mirası bitirir. Bekir Odabaşı adlı aile dostu, yeniçeri kumandasıdır. Yusuf'u yanına alır ve Yusuf'u karakollukçu yapar. Yusuf'a Rabia adlı bir hanım aşık olur. Yusuf ise cariyesi Letâif'e âşık olur. Rabia, Yusuf'a bir konak hediye eder. Yusuf hem Rabia hem de Letâifle birlikte olur. Rabia, bunu öğrenince Letâif'i Boğaz'a attırır. Ancak kayıkçılar Letâif'i denize atmaya kıyamaz. Yusuf, kızını konağa götürür. Bunu öğrenen Rabia, Yusuf'un öldürülmesini emreder. Ancak adamlar, Yusuf'u öldürmeye kıyamayıp lağım deliğine bırakırlar. Yusuf, lağımdan, Tıflî'nin bulunduğu bir yalıya çıkar. Yusuf, herşeyi Tıflî'ye anlatır. Tıflî, dalkavukların yaptıklarını ve gencin hikâyesini Sultan Murat'a anlatır. Padişah, dalkavukları şehirden gönderir. Rabia'yı öldürtür. Yusuf'u Letâif'le evlendirir (Sayers, 2005: 26).

Bu hikâyenin kahramanı da diğerleri gibi babasının mirasını dalkavuklarla tüketir. Baba dostundan, iş öğrenir. Hikâye kahramanı Yusuf, hem bir hanımla hem de hizmetliyle birlikte olur. Bu yönüyle hikâyede bir sınıf ayrımını görürüz. Çünkü zengin olan, elindeki imkanlarla hizmetlisinin peşine adam takar, öldürtmek için uğraşır. Güçlü olan zengin olandır. Bu beladan kurtulmaları için Tıflî ortaya çıkar ve durumu padişaha anlatır. Padişahın kararıyla, dalkavuklar sürgün edilir. Zengin hanım öldürülür. Yardım isteyen sevgililerde evlendirilerek ödüllendirilir.

Meşhûr Tıflî Efendi ile Kanlı Bektaş'ın Hikâyesi

Deli Mehmet, Tıflî'yi efendisi Ahmet'in meclisine davet eder. Ancak kibar konuşmadığı için Tıflî davete gitmez. Ahmet, gelmesi için rica eder. Sabah afyon dükkanının önünde Kanlı Bektaş adlı fahişe'yi görürler. Kanlı Bektaş görmek için koşanlar Tıflî'nin nargilesini kırarlar. Tıflî, kahvedekilere ve Bektaş'a söver. Bektaş, bunu duyunca Tıflî'ye bir tuzak hazırlar. Tıflî'yi evine davet eder. Beş Boynuz katiliyle birlikte sorguya çeker. Tıflî, yalan atarak oradan kurtulur. Ancak Kanlı Bektaş, bir meclise Tıflî'yi davet ettirir. Kendini gizler. Söz Kanlı Bektaş'tan açılınca Tıflî yine kötü konuşur ve Bektaş, bunu kulağıyla işitir ve ortaya çıkar. Tıflî kaçar. Beş Boynuz takip eder. Tıflî, çiftliğe saklanır. Orda da yakalanınca Sultan Murat'ın yanına gider. Tıflî, olanları anlatır. Sultan Murat'ı çok eğlendirir ve padişah onu kendisine musahip yapar. Beş Boynuz'u ve Bektaş'ı ise öldürtür (Sayers, 2005: 28).

Tıflî Efendi Hikâyesi

Kanlı Bektaş adlı bir fahişeye, kaba kaba laflar söyleyen Tıflî, Bektaş ve iki katilinden kaçar. Sonunda Sultan Murat'a sığınır ve kurtulur. Ancak Tıflî, padişahı ihmal etmeye başlayınca padişah, Tıflî'nin idamını emreder. Tıflî, kaçar ve güzel bir delikanlının evine sığınır. Sultan, bunların peşine Kara Mustafa'yı takar. Kara Mustafa, onları yakalar ancak aralarında bir anlaşmaya varırlar ve ihbar etmez. Kara Mustafa, gençle vakit geçirmek ister. Genç ise Kanlı Bektaş'ı ister. Mustafa, Bektaş'ı gence gönderir ancak Bektaş, katillerini de yanında getirip Tıflî'yle genci rehin alır. Mustafa, konağa gelir, katilleri öldürür. Sultan Murat, Mustafa'yı merak eder ve yalıya gider. Bunu duyan Kara Mustafa, Tıflî ve genç hasta rolü yaparlar. Padişah, yangın haberi alınca yalıdan ayrılır. Kayıkla kaçmaya karar veren Tıflî, padişahın

aniden dönmesiyle ne yapacağını şaşırıp, denize düşer. Padişah, boğulmak üzere olan Tıflî'yi kurtarır, affeder ve yine musahibi yapar (Sayers, 2005: 30).

Bu hikâyede, Tıflî'nin başı iki kere belaya girer. Birincisi, Kanlı Bektaş yüzündendir. İkincisi ise padişahla ilgilenmemesindedir. Tıflî'nin başı belaya girince padişahtan yardım ister. Padişah yardım eder ve onu kurtarır. Padişahın musahibi olan Tıflî, padişahla ilgilenmemesi sebebiyle hakkında idam kararı verilir. Hikâyelerdeki kahramanlar, başları tehlikeye girdiğinde ya da birinden kaçtığı anda padişaha sığınıyorlardı. Ancak, padişahla bir sorun yaşandığı zaman sığınılacak biri yoktur. Bunun için padişahtan kaçır ve onu kandırmaya çalışırlar. Hikâyenin, bir diğer önemli noktası ise Tıflî yakalandığı esnada, İstanbul'da yangın çıkması, padişahın acilen işinin başına dönmesidir. Bu konuda, İstanbul yangınlarına yazılmış, şiirler mevcuttur. Eski İstanbul'un konak evleri ve meşhur yangınları bu hikâyelere de yansımıştır.

İncelenen bu hikâyelerde, İstanbul hayatının yansımaları görülür. Kahramanların yaşadığı yerler, alışveriş yaptığı dükkanlar, halkın eğlence anlayışı ve halk için tehlikeli olan dalkavuklar, adam kaçırma, fidye isteme, batakhaneler gibi toplumsal sorunlar ve sorun çözücü görülen tek makam padişahlık, eserlerde tespit edilen İstanbul'un sosyal hayatına dair unsurlardır. Kahramanların İstanbullu oluşu hikâyelerin karakterini etkileyen en önemli faktördür. Bunun yanında eserlerde, İstanbul hayatını yansıtan en önemli faktör kahramanların mesleklerinin İstanbul'a has olmasıdır. Sarayda görev yapanlar ya da musahiplik sadece İstanbul'da yapılabilir. İstanbul çarşılarına has işler de vardır. Hikâyelerde geçen sandık işlemeciliği, mücevher tasarımcılığı gibi meslekler ve en önemlisi İstanbul'a has olan kahvehane işletmeciliği gibi meslekler, İstanbul'un sosyal, ekonomik ruhunu yansıtmaktadır.

Tıflî hikâyeleri dışında, İstanbul konusu geçen meddah hikâyelerine örnek olarak Hâyali Küçük Ali'den, "İstanbul'un taşı toprağı altın" adlı meddah hikâyesinde, Kastamonu'dan İstanbul'a gelen Mehmet, İstanbul'un taşının altın olduğunu duymuştur. Bunun gerçek olduğunu düşünerek, taş almak amacıyla İstanbul'a gider. Üsküdar'da bir lokantada çok yemek yer ve parası vermemesi sebebiyle insanların dikkatini çeker. Üsküdar'dan İstanbul'a geçmek için kayığa biner. Kayıkta Yahudi, Ermeni, Arnavut gibi çeşitli milletlerden insanlar kendi

kültürlerine ait türküler söyleyerek yolculuk yaparlar. Daha önce hiç kayığa binmeyen Mehmet'in davranışlarından rahatsız olan kayıktaki insanlar, kayıktan inene kadar onu idare ederler. İstanbul'a inince Mehmet, bilmeden İstanbul'da bir meslek öğrenir. O zamanların İstanbullu hanımları ellerinde çocuklarını taşımak için bir hammal tutarmış. Mehmet'i hammal sanan kadın çocuğunu Mehmet'e verir. Mehmet, kadının peşinden pazara girer. Bu kısımda meddah, pazarda satılan ürünleri sayar. Makaralar, iğneler, yüzükler, düğmeler şeklinde İstanbul pazarının ürünlerini tanıtır. Mehmet yolda kadını kaybeder ve çocuk onda kalır. Çocuğu hamama bırakıp kaçmayı planlarken hamamcı bir çocuk daha verir. İki çocuğu camiye bırakmak ister üçüncü çocuğu da verirler. Bu duruma çare bulan bir yeniçeri olur. Yeniçeri, Mehmet'e İstanbul'un taşının altın olduğunu ancak çalışan için altın olduğu öğütünü verir. Bu meddah hikâyesinde İstanbul'a ait kayıklar, kayıklarda söylenen türküler, ve İstanbul'a ait meslekler görülür. İstanbul'un ekonomik ve sosyal hayatını gösteren bu hikâyelerde, İstanbul'u Anadolu halkının gözünden gösterir.

2.5.2 Ortaoyununda İstanbul

Ortaoyunu, doğaçlama oynanan, oyun içinde müziğin ve dansın olduğu, konularını halkın yaşamından alan, insanların toplandığı meydanda oynanan bir oyundur. Ortaoyunları kış gecelerinde, düğünlerde, törenlerde eğlenmek amacıyla oynanan oyunlardır. Ortaoyunlarında işlenen konular, halkı eğlendirme işlevine sahip olduğu gibi seçtiği konularla da halkı sosyal meseleler hakkında bilgilendirir. Bu özellikleriyle ortaoyunu, sosyal yaşamın merkezindedir. Sosyal hayattan beslenmektedir. Bu sebeple ortaoyunlarında, halkın sıklıkla kullandığı, atasözlerine, deyimlere, türkülere denk gelinir. Halk yaşayışını yansıtan ortaoyununda, İstanbul hem icra mekânı olarak hem de konu olarak görülür.

Ortaoyunun kökeni ve İstanbul'a gelişiyle ilgili, Yahudilerin, "auto" adındaki oyunlarını İstanbul'a getirmeleri ve bu oyunun, ortaoyunun temelini oluşturdu düşünülmektedir. (And, 1983: 337-343). Düzgün'e göre, ortaoyunun mekânı İstanbul'dur. Mevsimin uygun olduğu zamanlarda, açık alanlarda oynanır. Ancak kış geldiği zamanlar ortaoyunun mekânı kiraathaneler olur. (Düzgün, 2002: 491) Osmanlı döneminde saraylarda, şehzade doğumlarında, düğünlerde ortaoyunu oynatılırdı. Esnaflar arasında da, "kol" adı verilen gruplar oluşturulup ortaoyunu oynanırdı. İstanbul'da fütüvvet ehli esnaflar, fütüvvet öğretisine göre çalışır ve buna göre çıraklar yetiştirirdi. Çırak, ustasından aldığı eğitimi tamamladığında, şed adı

verilen bir kuşak bağlar ve bu teşkilata bağlılığını bu kuşakla simgelerdi. Fütüvvet öğretisine göre esnaflık yapmayanlardan, hile yapanlardan, halkı kandıranlardan bu kuşak geri alınırdı. Bu kuşağın halk için simgesi, güvenilir, dürüst esnaflıktır. Bu sebeple esnaflar, bu kuşağa layık olmak için çaba harcarlardı. Halk Edebiyatı eserlerinde, esnaflar, güvenilir rolünde olmakta ve eserlerin önemli mekânlarından çarşı, pazarlar yer almaktadır. Ortaoyununda, bu durum görülür. Fütüvvet teşkilatında, çırakların ustalığa geçiş döneminde, kuşak bağlaması törenle gerçekleştirilirdi. Bu törende ortaoyunları oynatılırdı.

Tüccar oyununda bir tüccar, İstanbul'a gider. Gitmeden önce köy meydanına gelir köylüden sipariş alır. Köylü, radyo, kumaş, dikiş makinası ister. Tüccar, İstanbul'dan dönünce siparişleri getiremediğini, İstanbul'da insanın başına türlü tehlikeli olaylar gelebileceğini açıklar. Köylü ona inanmaz. Bu oyunda, İstanbul alverişi için gidilen bir mekândır. İstanbul'a gidene güven olmaz ve adamın dediklerine inanmazlar (Elçin, 1977 : 88-89)

“Gülme komşuna” adlı oyununda, Karagöz oyunlarındaki Karagöz ve Hacivat'ın karşılığı olan Pişekar ve Kavuklu karakterlerinin maceraları anlatılır. Kavuklu, Gelin alayında, faytonda gelin'i evinden alıp damat evine götürür. İstanbul'un Beyazıt'tan Edirnekapı'ya semtlerini gezer. Gelini kaybeder, sonra bulup geri getirir. Bu macerayı rüyasında göre Kavuklu, Pişekar'a anlatır. (Emeksiz, 2001: 313-314)

“Düğün evi oyun evi” adlı ortaoyununda kadınların, kendi aralarında eğlendiği, türküler söylediği mecliste, oyun oynamaya karar verirler. “İstanbul'a gitme” adını verdikleri bu oyunda önce süslenirler, İstanbullu olmak için makyaj yaparlar. İstanbul kadınları, onların gözünde, süslü, makyaj yapan, takıp takıştıran kadınlardır. Oyunda, biri erkek olur. Bu erkek rolüne, emmi derler. Biri de, onun eşi seçilir. Adam, eşine hiçbir sebep yokken, İstanbul'a gitmek istediğini söyler. Kadın, buna şaşırda da razı olur ve giderler. Adam İstanbul'da çapkınlıklar yapar ve karısına, kuma getirir. Bir, iki, üç derken evdeki kadınların sayısı, dört olur. Kadınlar, adama beddualar edip, kızmaktadır. Sonunda, kadınlar birlik olup, adamı döverler. Anadolu'lu kadın, kocasının İstanbul'a gelip, yaptıklarına kızar ve kocasını alıp memleketine geri götürür. Oyunda Emmi, İstanbul'da ayıp olmadığını, İstanbul'da ne yapsa uygun olacağını söyleyerek Anadolu halkının gözünden,

İstanbul imajını göstermektedir. Bu oyunda söylenen türkülerde, İstanbul'a ait türkülerdir. Bu türküler şunlardır: Üsküdar'a gider iken, Telgrafın telleri, Beyoğlu'nda gezersin, yangın olur biz yangına gideriz.

Oyunda adam ve karısı, İstanbul'a geldiğinde, adam karısına, etrafa bakmamasını, başını örtmesini tembihler. İkinci ve üçüncü kadınları, eve getirdikten sonra onlara da aynısını tembihler. Kıskanç bir adam olduğunu söyler. Bu durumu, alaya alan kadınlar, erkeklerin İstanbul'a gidip çapkınlık yapmasını ancak kadınlardan sadakat beklemesini eleştirirler. Anadolu kadının gözünde İstanbul, adamları çapkın, hovarda aynı zamanda bencil hâle getirmektedir

“Damat Adayları”, adlı ortaoyunun, baba ve İbiş karakterlerinin eskiyi yad etmesiyle oyum başlar. Baba, İbiş'in annesi, babasını sorar. Annesinin ve babasının öldüğünü, karşıda, Karacaahmet mezarlığına defnedildiğini söyler. Karacaahmet mezarlığı, Anadolu Yakasındadır. Karacaahmet mezarlığının, karşıda olduğunu söylemesiyle anlaşılır ki, oyunun mekânı İstanbul'un Avrupa Yakasıdır. Oyunun konusu, babanın, kızına talip olan damat adaylarından birini seçmesidir. Kıza talip gelen, kabadayı lakaplı damat aday, mesleği sorulduğunda, şair olduğu yalanını atar. Oyunda, işsizlerin şairim demesi ve şairlerin para kazanmamasından bahsedilir. Bu da, o dönemin İstanbul'unda, şairliğin değerinin kalmadığını, işsizlerin mesleği olduğunu gösterir. Kabadayı, şiirini okur ancak kızın babası şiirin Erzurumlu Emrah'a ait olduğunu söylemesiyle damat aday, sinirlenir ve o Erzurumlu ise ben de Kasımpaşa'lıyım demesiyle, oyun karakterinin İstanbullu olduğu anlaşılır. Oyunda, şairlik üzerine konuşurken kızın babası, damat adayının korkutması üzerine bir şiir uydurur. Şiirinde, İstanbul'dan Üsküdar'dan bahsetmektedir. Şiirin ilk mısrası şöyledir: "İstanbul'dan Üsküdar'a yol gider." Oyunda, bir başka damat aday da Azeri'dir. İstanbul'un ikinci memleketi olduğunu söyleyen Azeri, İstanbul'a çalışmak için gelmiştir. Ne iş olsa yapmakta, evsiz ve kimsesizdir. Kekeme adlı bir damat aday, daha gelir, memur olan bu aday için kızın babası, memura kız verilmemesinden ve memurların maaşlarının yetersiz olmasından bahseder. Bu metinde, İstanbul'un yaşam şartlarının bir memur maaşı için pahalı olduğunu anlaşılır. Memurun aldığı maaşın, ev kiralarna yetmemesi, önemli sosyolojik bir sorundur. Bu sorun, ortaoyun sahnesinde yerini bulmuştur (Bektaş, tarihsiz: 32).

“Kavuklu Hasan Efendi”, oyununda, Pişekâr’ın Kavuklu’ya nerede oturuyorsun sorusunu sormasıyla bir yandan atışırken bir yanda da izleyiciye, İstanbul’u semt semt gezdirirler. Bu oyunda İstanbul’un, Toptaşı, Zeynep Kamil, Karaca Ahmet parkı, Unkapanı, Balat, Aksaray, Fatih, Beyoğlu gibi bölgeleri gezdirir (Karabağ, tarihsiz: 43).

Ortaoyununda, çokkültürlülük, çeşitli etnik grupların bir arada yaşaması, farklı diller şiveler, farklı kültürlerin birlikteliği var. Kavuklu Hasan Efendi oyununda, İstanbul’da bir Kürt, Arap, Acem, Laz gibi bir çok milletin bir arada huzurla yaşadığını, bunu bozmak isteyenlere fırsat vermemesi gerektiğini oyun içinde Kavuklu ve bir Yahudi’yi kavga ettirerek anlatır. Ortaoyunun, icra mekânlarından önemli bir mekânda İstanbul’dur. İstanbul’un sosyal yaşam merkezi olan pazarlarında, esnaflar tarafından oynanan ortaoyunu İstanbul ve İstanbul’un sosyal, ekonomik hayatı hakkında bilgi verir niteliktedir. Ortaoyunlarında, İstanbul’a ait türküler, İstanbul eğlence hayatı vardır.

2.5.3 Karagöz Oyunlarında İstanbul

“Hayal-i Zill” ya da “Karagöz” adı verilem gölge oyununun araştırmacılar, tarihî kökenlerini İstanbul’a dayandığını ya da Karagöz’ün İstanbul’da hüviyyet bulunduğunu idda etmektedirler. Siyavuşgil, “İstanbul’da Karagöz, Karagöz’de İstanbul” adlı makalesinde, Karagöz’ün menşeinin İstanbul olduğunu ve hayal oyununun kökeninin, İstanbul olmadığını ancak Karagöz tiyatrosunun İstanbul’da doğduğunu idda etmektedir (Siyavuşgil, 1938).

Hayal oyununun, Orta Asya’dan geldiğine dair bilgiler mevcuttur. İstanbul’da 16.yy’da İstanbul’da Karagöz oynatıldığının ve Karagöz oyununun sosyal meselelere değindiğinin, en büyük kanıtı, Ebu Suud Efendi’nin, Karagöz oyunu izlemenin, ibret almak amaçlı olması şartıyla, cezası olmadığına dair fetvasının olmasıdır (Özün, 1941: 51). Dilaver Düzgün, “Türk Gölge Oyunu Karagöz’de İstanbul Hayatı” adlı makalesiyle Karagöz’ün kaynağını ve gelişimini açıklamıştır. Karagöz’ün gelişiminin İstanbul’da kimliğini bulunduğunu söylemiştir. Makalede İstanbul’u hem icra mekânı olarak hem de oyun metinlerindeki konu olarak iki yönüyle incelemiştir (Düzgün, 2009).

Karagöz oyunu, Osmanlı döneminde payitaht olan İstanbul’da oldukça popülerdi. İstanbul’daki şenliklerde, Karagöz oynatılır, sarayda, padişahlar ve devlet

erkanı, Karagöz oyunu izler ve halk, kahvelerde Karagöz oyunu izlerdi. Oyun konuları, genellikle İstanbul'la ilgilidir. İstanbul'un payitaht olması, ticaretin ve alışverişin merkezi olması, insanların iş veya gezmek için İstanbul'a gelmek istemesi, İstanbul'un cazibe merkezi olması oyun konularında görülür. İstanbul'un, böylesine bir merkez olması, birçok etnik grubun, İstanbul'da yaşaması, Karagöz oyunlarına, çeşitlilik ve renk katmıştır. Bu sebeple, Karagöz oyunlarının konusu, İstanbul olurken diğer yandan da İstanbul'da Karagöz popüler olmuştur. Karagöz'le İstanbul bütünleşmiştir.

Oyun konuları ve tipleri İstanbul'un sosyal yaşamını yansıtmaktadır. Gerçek hayatta İstanbul'da birbirine komşu olan Yahudi, Rum, Ermeni, Acem, Arap, Arnavut Karagöz oyunlarında da bir aradadır. Dilleri, dinleri, şiveleri, kıyafetleri, tarzları, adetleriyle oyundadırlar. İstanbul hayatının, çokkültürlülüğü bilhassa insan çeşitliliği şiveler üzerinden yansıtılır. Daryo, "Osmanlı'da Karagöz adlı çalışmasında İngiliz seferinin karısı Layd Montogu'nun mektubunda, İstanbul'u, Babil kulesine benzetir. İstanbul'un temsilinin Pera olduğunu düşünür. Pera'daki halk Türkçe, Rumca, İbranice, Ermenice, Arapça, Farsça, Slavca, Ulah, Almanca, Fransızca, İtalyanca, Macarca gibi birçok dili bir arada kullanmaktadır. Mektubunda, evinde çalışan hizmetlilerinden her birisinin farklı diller konuştuğunu belirtir. Seyisin, Arapça Uşağın, Fransızca ve İngilizce, dadının, Ermenice hizmetçinin, Rusça, kahyanın, İtalyanca, yeniçerilerin Türkçe konuşmasının bir ses karmaşısı olduğunu yazmıştır (Daryo, 2009: 48-55). Karagöz oyunu içinde bu geçerlidir. Oyun, iki ana karakter olan Karagöz ve Hacivat üzerinde kurulsun da sahnedilen yer İstanbul'dur ve tıpkı İstanbul gibi geleni çok olan bir gölge sahnesi vardır. Oyun içinde yurt içinden İstanbul'a gelenler: Kastamonulu, Harputlu, Kayserili, Laz, Eğinlidir. Yurtdışından gelenler ise Arap, Arnavut, Acem'dir. Bu farklı etnik gruplar kıyafetleriyle, şiveleriyle oyundadırlar. Buna örnek olarak Acem'in İstanbul'a gelerek Karagöz ve Hacivat'la konuşması vardır. Tiflis'ten geldiğini söyler. Evet kelimesi, yerine beli der. Acem, oyuna girer ancak bu Hacivatla Karagöz'ün atışmasına sebep olur. Hacivat, Acem için İran gülü demesi üzerine Karagöz, İstanbul gülü olduğunu idda ederek olayın İstanbul'da geçtiğini ve Karagöz'ün de İstanbullu olduğunu anlıyoruz. Bu metinde, memlekletleri sorulduğu ve kıyaslandığı bir sahne vardır. Oyun sonunda Acem, kendi kültürüne ait bir şiir okur ve böylece Karagöz oyunlarından farklı diller şiveler ve edebiyatları da İstanbul çatısı altında görürüz. Yine Karagöz'ün İstanbullu

olduğunu vurguladığı bir sahnede, Çelebi'yle sohbet ederler. Nereli olduklarını, hangi mahalleden olduklarını sorarlar. Karagöz, yanlış anlayıp espiriler yapmaktadır. Karagöz, hırsızlarla iş birliği yapar. Mahallede gördüğü yabancılarla sohbet eder ve onların nereden gelip, nereye gideceğini zengin olup olmadığını öğrenir. Ermeni, Arap gibi yabancılar iş için İstanbul'a gelmiştir. Bu durum, hırsızlarında kulağına ulaşır. Bu metinlerde de yabancılar ve İstanbul'u bilmeyenler için İstanbul'un tehlikeli olduğu anlatılmaktadır. Oyunlarda İstanbul'a dışarıdan gelen Arap, Acem, Arnavut, Ermeni karakterleri Karagöz'le sohbet ederken İstanbul'a neden geldikleri, hangi mesleği icra ettikleri konusunda konuşurlar. Yalova Faslı oyununda, Karagöz ve Ermeni meslekleri konuşurken, Karagöz İstanbul'a has olan sanatları sıralar. Bu oyunlar İstanbul'un sosyal ve ekonomik hayatını tanıtır. (Töre, 2016: 93)

Zurna oyununda, Hacivat oyuna İstanbul'u sorarak girer. İstanbul'da bir eve gidip, şarkı söyleyen Hacivat, bir daha ki gidişine Karagöz'ü de götürür. Karagöz, elinde zurna ile İstanbul'da mahalle mahalle gezerler. Karagöz çalar, Hacivat söyler böyle para toplarlar. Sonunda eve varırlar. Ev sahibi, Karagöz ile Hacivat için bekçi baba, diye seslenir. Onlardan destan söylemesini ister. Bu oyun, İstanbul'un sanatını göstermektedir. Mani katarları bölümünde, İstanbul'a has bekçi babaların manilerinden söz edilmiştir. İstanbul hüvviyetine sahip bu türler, zurna oyununda da işlenmiştir. O dönemde İstanbul'da bekçilerin varlığını "Ağalık" adlı oyununda da görürüz. Ağalık oyununda, İran'dan İstanbul'a gelen bir Acem, Hacivat ve Karagöz'le sohbetleri esnasında Ayvansaray bekçisinden söz ederler. "Kanlı Nigar" adlı oyun, gölge oyunundan, ortaoyununa, modern tiyatroya ve sinemaya kadar beğenilip sergilenmiştir. Oyunda, Nigar adlı bir kadının ahlaksız yaşamı, erkekleri dolandırması konuları işlenmiştir. Bu konuların yanında İstanbul'un sosyal sorunlarına değinilmiştir. İstanbul'da Nigar'ın başına gelen kötü olaylar sonucu Nigar'ın erkeklerden intikam alması, erkekleri dolandırması, ahlaksızlıkla para kazanmasından mahalleli rahatsızdır. Nigar üzerinden ahlaksızlıklar eleştirilir gibi görünse de feminist duruşa sahip Nigar karakterini bu duruma getiren toplumun eleştiriside yapılır.

Karagöz oyunlarında, İstanbul'a ait deyimlere, İstanbul'a ait türkülere sık sık denk gelinir. Bunlara örnek olarak, Kütahya Çeşmesi oyununda, Kekeme Çelebi türkü söyleyerek sahneye gelir. Söylediği türkü, "Üsküdüre gider iken aldı da bir

yağmur" adlı türküdür. Karagöz oyununda İstanbul'dan bahseden geçen bir başka türkü de şudur:

İstanbul' gidelim\ köçeğim gel gel
Bize bu yer haram oldu
kaçalım gel gel\köçeğim gel gel

İstanbul'un ardı deniz
Sarardı soldu beniz
Bunda yoktur eğlenmeniz
İstanbul' gidelim köçeğim gel gel (Cevdet, 2005: 933).

Dönemin şartları düşünüldüğünde, televizyonun sinemanın olmadığı zamanlarda hayal oynatmak halkın eğlence kaynağıdır. Modern dönem tiyatrosuna baktığımızda Tanzimat dönemi tiyatroları, bilhassa olmak üzere incelendiğinde dönemin şartları, toplumun durumu, siyasi yapı, sosyal hiyerarşi, toplumsal sorunlar tiyatroya yansıtılmıştır. Sanat eserleri, toplumun dili olup toplumun durumunu ortaya koymuşlardır. Yine diğer eserler gibi, ikinci bir işlev olarak toplumu eğitmişlerdir. Bu durum, hayal sahnesinde de görülmektedir. Karagöz oyununa, baktığımızda bize sosyolojik malzemeler sunmakta ve hicivin önemli bir yeri olduğu gözükmektedir. Burdan yola çıkarak İstanbul'da oynanan Karagöz ile Anadolu'da oynanan Karagöz arasında bile farklılıklar vardır. Bu da bize Karagöz'ün, İstanbul'a has olduğunu göstermektedir. Anadolu'da oynanan Karagöz'de, eleştiri yok denecek kadar azdır. Anadolu halkı, halk hikâyelerinin, Ferhat ile Şirin'i gibi aşk hikâyeleriyle hemhâl oldukları için ve yaşadıkları toplum içerisindeki, sosyal duruma göre hayal sahnesini de bu bağlamda şekillendirmişlerdir. Ancak İstanbul'daki Karagöz'e baktığımızda ise eleştiri metnin aslıdır. Bu sebeple İstanbullu olanın izlediği Karagöz ile olmayanın izlediği Karagöz, belki aynı dilde olsa bile aynı anlamı vermemektedir. Karagöz'de tipler halkta gördüğümüz gerçek kişilerdir. Onlar tüm nitelikleriyle yansıtılmıştır. Kıyafetleri, şiveleri, karakterleri ve yaşadıkları olaylarla dönemin aynası olmuştur.

Karagöz'ün, en bilinen özelliği güldürü yoluyla eleştiriler yapmasıdır. Oyunlarda, temel iki karakter olan Hacivat ve Karagöz üzerinden dönemin siyasi yapısını, sosyal olaylarını eleştirirler. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda, siyasi yapının rahatça eleştirilmesinin mümkün olmadığı

toplumda, oyun üzerinden eğlence vasıtasıyla bu amaca ulaşılabilir. Eserler incelendiğinde sosyal hayatı, sorunları yansıttığı görülmektedir. Tüm bunları, eleştiri vesilesiyle yapması eserlerin gerçeklik etkisini artırmaktır.

Hamam oyunun'da Hacivat hamam işletir. Uzun süredir kapalı olan hamamı, açar. Ancak Karagöz yıkanmak için yanlışlıkla kadınlar bölümüne girer ve rezillik böylece başlar. 17.yy'da İstanbul'da bazı zorbalara kadınlar hamamını basmıştır. Bunun üstünden çok zaman geçmeden, Karagöz ertesi akşam bu konuyu alaya alır. 19.yy'da devlet, geceleri sokakta fenerle gezilmesini emreder. Karagöz, bu durumu alaya alarak, fenerle çıkar ancak mum koymaz, ertesi akşam ise mum koyar ama mumu yakmaz. Emredilenin sadece fener olduğunu söyleyerek, bu konuyu mizahi yoluyla sahneye yansıtır. Asrin'in surnâmelerine göre, Şerbetçi Emin meşhur bir hayalcidir. II. Mustafa döneminde, yaşanan yeniçeri isyanının hayallerinde göstermiştir. 18.yy'da II. Ahmed'in, kızının düğünün anlatıldığı Surnâmede, hayal oyunu vardır. Aradan on bir yıl geçtikten sonra, bir sultanın doğumunu anlatan şenliklerde hayal vardır. Nüzher Selim, 1856 yılında Abdülhamit ve Abdülazizin Kağıthane'deki sünnet düğünlerinin anlatıldığı surnâmede Karagöz'ün hem sarayda hemde halk arasında olduğunu belirtmektedir. Kayık oyununda da o dönemde Peremeciler Küthedası, genç kadınlar ve delikanlıların kayıkla açıkmasını yasaklatır. Bu durum Karagöz oyununa da yansıtılmıştır. Kayık oyununda Haliç'te bir kadın kayığa tek başına biner sarhoşta kayığı durdurup biner.

İstanbul'daki meslekler, oyunların malzeme kaynakları olmuştur. Hacivat'ın genellikle başka kişilere ev bulması, evlerini kiraya verecek ya da satacak kişilere para karşılığı yardımcı olması, Karagöz'ün oyunda doktor, bekçi, eczacı, kayıkçı, yazıcı, bakkal, güreşçi olması, dönemin meslek dünyasını tanıtır. Kastamonu'lu oduncu, Kayseri'nin pastırmacı, Bolu'nun ahçı, Ermeni'nin sarraf, Acem'in tüccar, Rum'un doktor, terzi, meyhaneci veya tacir, Yahudi'nin tefeci, eskici olması farklı milletlerin mesleklerini ve uğraş dünyasını yansıtır. Doktor ve eczane mesleklerinin seçildiği oyunlarda, eleştirilen konular sahte doktorlar ve toplum sağlığıyla oynanması olmaktadır. Buna bir örnek olarak, Ağalık ve bakkalık oyunlarındaki ahlaksızlıklardır. Eleştiri'nin espiyiyle birlikte verilmesi, onu güçlü kılar ve bu da toplumu, sosyal sorunları aktarırken saydamlık katar.

Karagöz oyunlarında, İstanbul mekânın kendisidir. İstanbul'un günlük hayatı çarşı pazarı mahalleleri dekordur. Ancak oyunlar bahsedilen İstanbul'un, diğer edebi türlerdeki gibi bir imajı vardır. İstanbul'un geçtiği metinler incelendiğinde, İstanbul konusu İstanbul'a gelmekle bağlantılıdır. Yani metinlerde dışarıdan gelene "nerelisin, nereden geldin, nereden gidiyorsun?" ifadeleri kullanılır. Kalıcı olan her zaman Karagöz ve Hacivat'tır. Metinlerde de sık sık İstanbullu olduklarını dile getirirler. Ancak, oyunların en büyük özelliği olan oyuncu kadrosundaki yabancılar, evrensel kadro bu sorunun sorulmasına sebebiyet verir. Her milletten insan İstanbul'a gelir, İstanbul'dan gider. İstanbul'da olaylar olur ve tüm bunlar Karagöz'ün oyununa yansır. Karagöz'deki İstanbul imajı da bunun üzerine kuruludur. İstanbul Karagöz oyunlarında çokkültürlülüğün imajını yansıtır.

2.6 Fıkralarda İstanbul

Fıkralar, gülünç durumları mizahla birlikte eleştirerek aktaran edebi türlerdir. Fıkralar gerçek hayatla bağlantılıdır. Fıkralar, halkın günlük hayatları içinde yaşadığı olayları eğlendirici bir dille anlatır (Yıldırım, 1992: 333). H. Bergon'a göre, fıkraların sosyal ve toplumsal birer işlevi vardır. Fıkralar, içinde tersliklerin sebepleri bilgisizlik değildir. Tam tersi bilinmezlikten gelme durumudur. Saçmalıklar, dalgınlıklar fıkraların kuruluşuyla ilgilidir. Fıkralardaki bu dalgınlıklar, sosyolojik özelliğini göstermek içindir (Yüce, 1993: 9).

Fıkralarda İstanbul konusunda da bu durum geçerlidir. Fıkraların anlatıldığı dönemin, sosyal ve siyasi yapısını yansıtmaktadır. Sadece eğlendirmek, güldürmek gibi bir gayesi yoktur. İstanbul'da geçen fıkralara bu doğrultuda bakıldığında, Anadolu'dan İstanbul'a giden kahramanların bilgisizlikleri, kendi şiveleriyle konuşmaları ve davranışlarıyla dalga geçilir. Bu fıkralar, belli bir karakterin üzerinde şekillenen olayları anlatır. Bunun sebebi, fıkraların kahramanlarının temsili şahsiyetler olmasıdır. Padişah, hoca, paşa, laz gibi bir bölgenin veya bir topluluğun temsili olan karakterler yaratılmıştır. İstanbul fıkralarının, genellikle Bekri Mustafa ve İncili Çavuş önemli kahramanlarıdır. Fıkraların geçtiği dönemler ise, I. Ahmet ve IV. Murat dönemleridir. Padişahlarda fıkraların kahramanları olmuştur. Fatih Sultan Mehmet, IV. Murat buna örnektir. Koca Ragıp Paşa, Keçecizade İzzet Molla gibi devlet adamları ve Şair Haşmet, Fitnat Hanım gibi edebi şahsiyetlerde fıkra kahramanı olmuştur (Aça, 2012:74). Padişahlar, vezirler, paşalar fıkralara kahraman yapılarak, dönemin siyasi yapısı hakkında bilgi verilir ve eleştirilmek istenen durumlar, güldürü vesilesiyle eleştirilir. İstanbul konulu, fıkralara baktığımızda ise kahramanların ağırlıkla padişah, vezir, paşa olduğunu görürüz. Bu karakterler devletin ve yönetimin bir temsilidir. Bu karakterler üzerinde, dönemin siyasi yapısı eleştirilir. Fıkralarda, güldürü yoluyla eleştiri yapılması da, bu siyasi eleştirilerin doğuracağı kötü sonuçları engellemek içindir. Güldürünün gücüne sığınan fıkra anlatıcıları, bu yöntemle, eleştirilmez, sorgulanmaz olan padişahları, paşaları rahatlıkla fıkralarına konu ederler. Fıkralar, güldürünün, kahramanın ve eleştirinin birlikte verildiği bir edebi türdür. Bu sebeple, bu üç unsur iç içe geçmiş halkalar gibidir. Fıkralarda ön planda olan, dinleyicinin ilk gördüğü, güldürüdür. Güldürü, fikranın anlatım amacıdır ve aynı zamanda eleştirinin yumuşatılmasını sağlar. Bu sebeple, iç içe geçmiş halkanın, en son halkasında güldürü bulunur. En geniş ve

merkeze en uzak halkadır. Merkeze doğru ilerleyen ikinci halka ise, kahramanın bulunduğu halkadır. Fıkralar, bir kahraman etrafında olan olaylarla şekillenir. Kahramanın kim olduğu ve karakteri, fikranın konusudur. Fıkra kahramanının, padişah olması, eleştirilerin padişaha ve dönemin siyasi, sosyal yapısına olmasıyla bağlantılıdır. Kahramanın, Bekri olması ve konularında içki yaşağını sıklıkla işlenmesi, bu karakterin gerçek hayatta içkiye düşkünlüğünün bilinmesiyle, kahramanlar ve eleştirilen konunun iç içeliğini gösterir. Yani eleştirilecek konu, kahramanın üzerinden işlenmektedir. Halkanın merkezi ise eleştiridir. Merkezde olan eleştiri, asıl konudur, verilmek istenen mesajdır, ancak bu mesaj kahraman ve güldürü halkalarıyla aşama aşama geçmektedir.

İstanbul konusunun geçtiği fıkralarda, dikkat çekici bir diğer özellik, fıkra karakterlerinin İncili Çavuş ve Bekri Mustafa olmasıdır. Bu iki karakterin ortak özelliği, ikisinde İstanbul'da bulunması ve saray çevresine yakın olmalarıdır. Fıkraların eleştiri yönünden bahsederken, şunu da belirtmeliyiz ki İstanbul konusu geçen fıkralar, İstanbul hayatının, siyasi sosyal yapısını eleştirmiştir. Bunların eleştirilebilmesi için, İstanbullu ya da İstanbul'da yaşayan ve saraya yakınlığı olan kişilerce, doğru analizler yapılması gerekmektedir. İncili Çavuş ve Bekri Mustafa gerçek hayatta ve fıkra metinlerinde bu kriterlere uygun kişilerdir. Fıkraların bir karakter yaratıp, hikâyeyi onun üzerine kurduğu söylenmiştir. Bu fıkraların merkezlerinde de İncili, Bekri karakterleri var. İncili ve Bekri'nin İstanbul'da yetiştiği ancak ailelerinin Anadolu olduğunu bilinmektedir. Fıkralarda İstanbul'a Anadolu'dan gelip, ayak uyduramayan insanların alaya alındığı fıkralarda, İncili ve Bekri, karakterlerini olması fikrada verilmek istenen mesaja uygun bir profil oluşturur. Kahramanlar kendi ailesinden, akrabalarından, köylüsünden insanları, fikrada rahatlıkla eleştirir ve İstanbul'dan kovar. Bu durum bir yabancıya yapılamayacağı için bu karakterleri ailesinin Anadolu'dan olması oldukça mânidardır. Bu konulu fıkralar, "Sana söylüyorum kızım, sen anla gelinim" mesajı vermektedir.

İncili Çavuş, gerçek hayatta İncili Mustafa Çavuş ismiyle bilinmektedir. Mustafa Çavuş, I. Ahmet döneminde yaşamıştır. Elçilik görevi yapmış ve padişah'a musahib olmuştur. Padişah'a yakın olması, ona alay etme ve eleştiri de rahat olma imkanı vermiştir. Bekri Musafa ise IV. Murat döneminde yaşamıştır. Bekri Mustafa,

alkole ve sigaraya olan düşkünlüğü ile bilinmektedir. Fıkralarda da bu sebeple bu rol yakıştırılmaktadır. IV. Murat, döneminin yasaklarını mizahla eleştirmiştir. Halkın bu yasaklar karşısındaki sözcüsü olmuştur (Karadağ, 1995: 252).

Bu iki fıkra kahramanın dışında, İstanbul'a dışarıdan gelen fıkra kahramanları da vardır. Tıpkı masallarda, hikâyelerde görüldüğü gibi fıkralarda da İstanbul bir cazibe merkezidir. Fıkraların meşhur kahramanlarından Temel ve Dursun, İstanbul'a iş bulmak için, gezmek için gelirler. Bu fıkralar, diğer edebi türlerde görülen Anadolu'dan gelen ancak İstanbul'a ayak uyduramayan, yaşamakta zorluk çeken kahramanların durumlarıyla benzerlik gösterir. Kendi şivesiyle konuşan, İstanbul'un yaşam tarzına ayak uyduramayan karakterler İstanbul'da komik duruma düşmektedir.

Bu bilgiler doğrultusunda, İstanbul konulu fıkralar iki başlık altında incelenmiştir. Fıkralarda yapılan eleştiri, geçen konunun sosyal meseleler ya da siyasi meseleler olmasına göre bir ayırım yapılmıştır.

2.6.1 Sosyal Konulu Fıkralar

Elli Değenek

İncili padişahın musahibidir. Ancak İncili yaşlanınca padişahın isteği üzerine, yerine kendi gibi birisini bulmak için, tüm ülkeyi dolaşır. Sonunda Anadolu'da bir köy imamını bulur. Bu imamı test ederek İstanbul'a götürmeye karar verir. Ancak yolda adamla şöyle bir anlaşmaya varır. Padişah, adama ne teklif ederse yarısını İncili'ye vermesini ister. Adam bu teklifi kabul eder. Saraya varırlar. Padişah adamı çok beğenerek, ne istediğini sorar. Adam, elli değenek dayak istediğini söyler. Adamın dediğini yaparlar, ancak yirmi beşinci değenekte sıranın İncili'ye geçtiğini söyler. İncili ordan kaçmaya çalışır, padişah kaçmasına izin vermez ve olanları anlattırır. İncili'ye de kalan yirmi beş değenek dayağı atarlar (Afşin, 1988: 49-50; Akçar, 2010: 250).

Bu fıkroda, Anadolu'nun köyünden İstanbul'a gelen imam, İstanbul'un ve İstanbullunun tuzaklarıyla karşılaşır İncili, Anadolu insanının saf olduğunu düşünerek onu kandırmaya çalışır. Bu durum diğer edebi türlerde de görünmektedir. Ancak bu fıkradaki köylü İncili'den akıllı çıkarak İstanbul padişahına nedim olmayı başarır.

Domuz Gibi Şair İmiş

Anadolu'da bir âşık, İncili'nin methini çok duyar, onu da kendi gibi âşık sanıp, İstanbul'a onunla imtihan olmaya gider. O zamanlar âşıklar, İstanbul'da Tavukpazarı'ndaki kahvehanelerde toplanırmış. Bu âşık, İstanbul'a gidip, İncili'yi arar. Âşık, tuhaf kıyafetleri ve kendi şivesiyle konuşması, dikkatleri üzerine çeker. Çocukları ve insanları peşine takar. Hep birlikte, İncili'nin yanına giderler. Henüz yeni uyanmış olan İncili çok sinirlenir. Âşık atışmaya başlar, ortaya bir mısra söyler:

– “Hey hey!... Evlerinin urguna(önüne) âşık ağacı diktiğim, ha diktiğim!...”

İncili'de cevap olarak:

– “Seni sabahleyin buraya kim gönderdi hay anasına... ha...”der.

Âşık, İncili'nin mısrasından etkilenir. Domuz gibi şair olduğunu düşünür. (Afşin 1998: 49-50).

Bu fıkra, İstanbul'da âşık kahveleri, âşıklık geleği hakkında bilgiler vardır. Dönemin sanatına ve bu sanata bakış fıkra, görülmektedir. İncili'nin gözünde âşıklar, Anadolu'dan gelen, şivesi ve kıyafetleri gülünç olan kişilerdir. Rastgele söylediği mısrayla, başarılı olma durumunu ve âşıklık geleneğini eleştirir. Anadolu'dan iş için gelenler gibi âşıklık için gelenlerde İncili'nin gözünde ayındır. Ancak bu fıkra, âşıklığın, kolay olduğuna, öylesine bir cümlelerin şairlik göstergesi olmasını eleştirir.

Örtü

Fatih ve Molla Lütfi birlikte bir kütüphaneye giderler. Fatih, Molla Lütfi'den bir kitap ister. Molla Lütfi, kitap ulaşılamayacak uzunlukta olduğu için bir taş basarak almak ister. Fatih, Hz. İsa'nın yatırıldığı taş olduğundan kutsal olduğunu düşünerek Molla'ya kızar. Molla'da biraz zaman geçince yerdeki pis bir örtüyü padişahın üzerine örter. Padişah buna da kızınca, Molla şöyle cevap verir:

- “Bu örtü Hz. İsa'nın beşiğinin örtüsüdür” (Kotan, 1992: 102).

Bu fikranın mekânı İstanbul'da bir kütüphanedir. Mekânın kütüphane seçilmesi fıkra, verilmek istenen mesaja uygundur. Molla, Osmanlı dönemi için bilgili, akıllı ve danışılacak bir karakterdir. Aynı zamanda Molla, dini konularda halkın danıştığı kişidir. Fıkra da Molla ve padişah kütüphanedir. Ancak gerçek olmayan inançlara göre davranmaktadırlar. Bir önemi olmayan taş, örtüye kutsallık

atfederek, batıl inançlara inanırlar. Bu durum halkta da sıklıkla görülmektedir. Bu fikra, araştırmadan, düşünmeden, inanma ve kutsal bilme durumuna eleştiri yapmaktadır. Bu inanmalar konusu, halkta görülen sosyal bir konudur. Ancak bu sosyal konu padişah ve Molla Lütüfi üzerinden gösterilmesi, mekânında kütüphane olması konuyla mânidardır.

Karada O Da Yok Ya

Bekri, bir gün Üsküdar'a geçmek için kayığa biner. Kayık hareket ederken bir süre sonra dalgalar başlar ve insanlar telaşa kapılır. Herkes dualar ederek, Allah'a yalvarır. Bekri ise bir şey yapmadan sigarasını içmeye devam eder. Yolculuk bitince onun bu rahatlığının sebebini merak edenler, ölüme bir perde kalmıştı diyerek korkup korkmadığını sorarlar. Bekri ise şöyle cevap verir:

- “Karada o da yok.” (Akçar, 2010: 568).

Bu fıkra, Üsküdar semti ve İstanbul'un deniz yolu ulaşımı hakkında bilgi vardır. O dönemde, insanlar Anadolu yakasına geçmek için kayıkları kullanmak zorundaydı ve kayıkların dalgalar karşısındaki zayıflığı, insanların hayatlarını tehlikeye atmaktadır. Korku içinde olsa mecbur kalıp kayığa binme durumu vardır.

Kalk Defol Şuradan

Bekri Mustafa İstanbul'da yaşamaktadır ama aslen Anadoluludur. Bekri'nin İstanbul'da padişaha yakın olduğunu duyan bir akrabası genç oğlunu adam olsun diye Bekri'nin yanına yollar. Bekri'de çocuğu eğitmek için elinden geleni yapar. İlk önce, Anadolu şivesini düzeltmeye çalışır. Çocuğun memleketinde evet yerine, beli denirmiş. Bekri, İstanbul'da evet demesi gerektiğini ne kadar anlatsa da genç, sorulara “beli” cevabını vermektedir. Bekri, çareyi çocuğa zikir çektirir gibi yüzlerce evet, demekte buldurur. Bunun kesin işe yaradığını öğrenen Bekri, tekrar sorar ve yine, beli cevabı alınca, defol diyerek kovar, memleketine gönderir. Bunu bile öğrenemeyecek bir çocuğun, İstanbul'da faydalı iş yapamayacağına inanır (Akçar, 2010: 508).

Bu fıkra, Anadolu'dan İstanbul'a iş için gelen bir gencin, eğitimde alsa, İstanbul'a ayak uyduramayacağını anlatır. Bekri'nin akrabası olan bu çocuk üzerinden örnek verilmiştir. Bekri'nin akrabası olması, ona rahatla kızmasına,

kovmasına imkan vermektedir. Ancak o dönemde, İstanbul'a iş için göç eden, bir işe yaramayan, köyünde kalsa kendisi için daha iyi olacağı halde İstanbul hayranlığı için gelenlere, bu gence söylenenler sözler söylenemez. Bu fıkrayla, "sana söylüyorum kızım sen anla gelinim" demek istenmektedir.

Budala

İncili Çavuş, Balat İskelesi'nde kayığa biner. Yahudi kayıkçıyla, hiç konuşmaz. Eliyle işaret ederek kendini Kasımpaşa tarafına götürür. Oradan da Unkapanı'na giderler. Hiç inmeden tekrar işaret ederek Sirkeci'ye giderler. Yahudi kayıkçı adamın sağır ve dilsiz olduğunu düşünerek küfrederek söylenir. İncili kayıktan indiğinde, küfür ettiği için karakola gideceğini söyleyip adama sitem eder. Kayıkçı, şaşkınlık ve korku içinde yorgunluğunu da unutarak kayığına binip kaçar. Aradan zaman geçip İncili, kayıkçıya gidip şaka yaptığını söyler ve parasını verir (Seratlı, 2004: 166-167).

Budala fıkrasında, İstanbul'da kayıkçılık ile ulaşım yapıldığı ve Balat'tan bir Yahudi kayığına binme durumu söz konusudur. Balat semti özellikle Yahudilerin yaşadığı semt olarak bilinmektedir. Bu fıkra içinde verilen bu bilgi Osmanlı dönemindeki yaşamdan bir kesit sunmaktadır.

Koç ve Boynuz

İncili, Kurban Bayramından önce Edirnekapı'da, İstanbul'un hoppa kadınlarından bilindik biriyle rastgelmiş. Kadının yanına gidip:

-“Sizin için kurban gerekmez ben olayım” demiş. Kadın da cevap olarak:

- “Boynuzlarımız yok.” demiş İncili de:

-“Eğer evinizde olursam yakın zamanda o da olur” demiş (Ermiş, 1999: 99).

Koç ve Boynuz fıkrasında, İstanbul'un sosyal hayatından iki kesit sunmaktadır. Birincisi Müslümanların kurban bayramı öncesi Edirnekapı mekânına gidip kurbanlık koyun seçmesi ve orada tanıdıklarıyla karşılaşmasıdır. İkincisi ise İstanbul'un hafif meşrep kadınları hakkında verdiği bilgidir. Fıkroda karşılaşılan yerin Edirnepazarı olması ve oranın özelliğinin kurbanlık satılan bir adres olması

önemlidir. Çünkü nüktenin kendisinde kurban olma ve boynuz takılmaya bağlanabilecek tek adres kurban satılan bir yerdir.

İncili'nin Kardeşi

İncili'nin kardeşi, İstanbul'a gelir. İncili, ona okuma, yazmayı, İstanbul adabını öğretmeye çalışır. Bir gün kardeşini, işi olduğu için, hasta ziyaretine kendisi yerine gönderir. Hastaya nasıl olduğunu kibarca sormasını, doktorunu ve ilacını övmesini söyler. Ancak vardığında adam acılar içinde kıvrınmaktadır. İncili'nin kardeşi ne söylese adam ters cevaplar verir. Adamın cevaplarını dinlemeyen İncili'nin kardeşi, ezberlediklerini söyler. Adamın, kötüyüm ölüyorum demesine, çok iyi cevabı vermesine adam kızar. Doktorun kim demek yerine, sana bakan kim der. Sinirli adam da Azrail olduğunu söyler. En son ilaçlar yerine zehir içerseniz hemen faydalısı olur, demesiyle adam çılgına döner ve onu ordan hemen kovar (Akçar, 2010: 266).

Bu fıkrada, İncili'nin babası gibi bu seferde kardeşi İstanbul'a gelir. Anadolu'dan İstanbul'a gelenler, fıkrada İstanbul'a uygun davranmadıkları için alaya alınır. Bir başka fıkrada yemek konusunda babasına öğretmeye çalışan İncili, bu fıkrada da kardeşine öğretmek için uğraşır. Ancak İstanbul'a gelen kişiler, kolay öğrenememekte, Anadolu'ya geri dönmektedir. Bu fıkraların kahramanı olan İncili'nin İstanbul'da yetişmesi ama ailesinin Anadolu'da olması, fıkrada verilmek istenen mesaja uygun bir profildir.

Yeniçeri Ağasının Karşısında

Kardeşinin, sarayda çalışamayacağını anlayan İncili, kardeşini yeniçeri ocağına sokar. Bir süre sonra ağanın teftişe geleceğini öğrenince, kardeşini eğitmek ister. Ağanın sorularına karşı, evet efendim, doğrudur efendim gibi kibar cevaplar vermesini ister. Ağa, İncili'nin kardeşine yakın olmayan bir mesafeden soruca, adam duymaz ve kaç senedir hizmettesin sorusuna 23, kaç yaşındasın sorusuna ise 1 cevabı verir. Sinirlenen ağa kendisiyle dalga geçildiğini düşünmektedir. Ağa şiddetle:

- “dalga mı geçiyorsun?” diye sorar.

İncili'nin kardeşi, evet, efendim, doğrudur efendim demesiyle oradan da kovulur (Akçar, 2010: 267).

Bu fıkrada da, Anadolu insanına yapılan bir eleştiri vardır. Anadolu'dan gelen eğitimsiz birinin sonradan ne kadar eğitilse de yeterli olmadığı, sarayda çalışamayacağı durumu İncili'nin gözünden gösterilmektedir.

Alan da Bu Satan Da Bu

Sarhoşluğuyla meşhur Bekri Mustafa, bir gün yine sarhoş olup, İstanbul'u satmaya kalkar. Bunu duyan padişah kızarak, Bekri'den açıklama ister. Bekri de alkolü işaret ederek, onun sattığını söyler (Atalay, 1968: 14).

Bu fıkra Bekri'nin içkiye düşkünlüğünü ve içkiden dolayı olmayacak işleri bile yaptığını anlatır. Gerçek hayatta padişahla bu şekilde konuşması mümkün değilken, fıkranın güldürü gücüne sığınarak, İstanbul'u satar ve padişahın yasak koyduğu içkiyi kullandığını söyleme cesareti gösterir.

Kolayı Var

Bir gün, Haşmet bir defterine aptal insanları yazarmış bu defter, padişahın eline geçmiş. Kendi adının listede olduğunu görünce çok sinirlenmiş. Haşmet, padişahın Arabistan'a at almak için birini gönderdiğini ve ona çok fazla para verdiğini hatırlatmış. Padişah kızarak sormuş:

- “Ya gönderdiğim adam Arabistan'dan geri dönerse ne olur?”

Haşmet'te şöyle cevap vermiş:

- “O zaman, adamı listeye eklerim.” (<http://biriz.biz/>).

Gerçek hayatta, bir padişahın, aptallar listesine yazılamayacağı bir toplumda fıkra dahilinde yazılmıştır. Fıkralarda, güldürünün arkasına saklanarak, rahatlıkla eleştiri yapılabilir. Fıkroda padişahın, vermesi gerekenden fazla para vermesi ve uzak bir yere at almak için tanımadığı bir adamı göndermesi, Haşmet'e göre yapılmaması gereken bir davranıştır. Bu noktada, bu işi padişah değil de halktan biri yapsa da Haşmet'in yorumu aynı olurdu. Padişah, bu fıkrada devletin en akıllısı olması beklenen temsili bir kişidir. Yani, padişah bile böyle bir hata yapsa aptal sıfatı alacaktır. Bu firkadan şunu anlıyoruz ki o dönemlerde o toplum içinde birine fazla miktarda bir para verirken, kandırılırsın. Bugün de bu durum geçerlidir. Ancak ikinci eleştiri, eğer adam bu parayla kaçıp gitmez, dürüstlük yapar geri dönerse onun

da aptal olacağını söylemektedir. Bu durum toplumun böyle olmasına yapılan bir eleştiridir. Aslında adamın dürüstçe alışveriş yapıp, geri dönmesine bir eleştiri yoktur. Toplumda böyle bir adam kalmadığını, toplum tarafından böyle nadir insanlar çıkarsa onlar için de aptal denilmesine bir eleştiri vardır.

İncili'nin Yoğurtçusu

İncili, her gün Anadolu'dan gelmiş Ahmet adlı bir gençten, yoğurt alır. İncili, bir gün Ahmet'e kızını vermek istediğini söyler ancak Ahmet razı olmaz. İncili'nin maymuna benzediğini, kızının da bu sebeple çirkin olacağını söyler. Üstelik Ahmet, köyde nişanlanıp gelmiştir. Düğün için para biriktirmek ve gelinin isteklerini almak için İstanbul'a gelmiştir. İncili, ertesi gün Ahmet'e düğün için gereken parayı ve götüreceği hediyeleri ağasının verdiği söyler. Ahmet'te parayı, hediyeleri alır, memleketine gider, düğün yapar. İncili'nin ağasına teşekkür etmek ve hediye getirmek için İstanbul'a tekrar döner. İncili'nin sarayda olduğunu öğrenir ve saraya gider. Ağanın padişah olduğunu öğrenir. İncili, tüm hikâyeyi padişaha anlatır. Padişah, İncili'nin maymuna benzetilmesine çok güler (Afşin 1988: 122-123).

Bu fıkroda, diğer edebi türlerde de görülen, Anadolu'dan İstanbul'a iş için gelme durumu vardır. Anadolu'lu Ahmet, İstanbul'da çalışan, dürüst, çalışkan bir karakterdir. Padişahın ve İncili'nin yardımlarıyla memleketine ve sevdiğine kavuşur. Bu durum bize tüm fıkralarda, padişahın karalanmadığını, eleştirilerin her zaman döneme ve şahsiyete yapılmadığını gösterir.

İncili Hamamda

İncili, bir gün Ayasofya hamamına gider. Orada İstanbullu olmayan bir adamla tanışır. Adama hamamotunu göstererek bu her yeri temizliyor demesiyle adam, hamamotunu yüzüne sürer. Ot, adamın tüm sakalını döker. İncili de hamamdan kaçıp gider (Afşin 1988: 220).

Bu fıkra, İstanbul'a dışarıdan gelen, bir adamın cahil olmasıyla alay etmektedir. Hamamotu, Osmanlı zamanında kullanılan, tüyleri temizlemeyi sağlayan bir üründür. Hayatında hiç hamam ve hamamotu görmeyen cahil adam, İstanbul'a gelip İncili ile karşılaşınca sakallarını kaybeder ve rezil bir duruma düşer.

Değerimizi Bulduk

Bekri Mustafa, İstanbul'da keşlerin semtinden geçerken kendi kendine söylenen bir gencin lafını, üzerine alınıp sinirlenir. Bu gençleri, pazara götürüp tellala satmak istediğini söyler. Tellal gençleri satışa çıkarır. Ancak çok para atmeyince, “bu paraya vereceğime Sarayburnun'dan denize atarım” demesi üzerine gençler çok korkar. Bekri Mustafa'ya yalvararak:

- “Bu düşük fiyat, bizim değerimizdir” diyerek ölümden kaçmak istemişler. Bu durumdan eğlenen Bekri Mustafa, gülüp eğlenip gençleri serbest bırakmış (Seratlı, 2004: 205-206).

Bu fıkroda, o döneme ait kabadayılıktan ve kabadayılıkların kendi hukukuyla insanları alıp satmasından öldürmesinden bahsedilir. Bu durum karşısında halkın çaresiz kalması, ölümlerle kölelik arasında kalması dönemin sosyal yapısı hakkında bilgi verir.

Şimdi Bunu Ben Ne Yapayım?

İncili, padişaha nedim olduktan sonra İncili'nin babası İstanbul'a gelir. Babasını padişahın huzuruna çıkarmaya utansa da padişah babasını görmek ister. Babasına İstanbul'un adetlerini, yemek yeme adabını öğretir. Hep birlikte yemek yerler. Padişah, babasına elma uzatınca, adam elmayı ısırarak yemeye başlar. İncili, utanır ve eve döndüklerinde, padişah verdiği öpüp cebine koyacaksın diye öğretir. Ertesi akşam yemeğe gittiklerinde, padişah et uzatır adam öpüp, cebine koyar. Padişah buna çok güler. En son tatlı gelir. Cepteki tuzlu etleri düşünen adam, oğluna dönerek, ne yapacağını sorar (Afşin, 1988: 82-84).

Bu fıkroda Anadolu'dan gelen, İstanbul'u, sarayı ve saray adabını, adetini bilmeyen adamın düştüğü komik durum konu edilmiştir. İncili'nin İstanbul'da yaşaması, saray çevresinde olması, padişaha nedim olması fıkroda, İstanbul konusunun işlenmesi için uygun bir zemin oluşturur. Fıkroda sadece İstanbul değil, İstanbul'a gelen Anadolu halkının durumu da anlatılmıştır.

Soru Sormak

Temel bir gün oğluyla İstanbul'u gezmeye çıkarlar. Boğaz Köprüsü'nün, Kız Kulesi'nin ve Dolmabahçe Sarayı'nın yanından geçerken çocuk buraların ne

olduğunu babasına sormuş. Babası da her üçü için bilmediğini söylemiş. Sorularıyla babasını bunalttığını düşünen çocuk:

- “Babacığım seni bunaltıyor muyum?” diye sorunca, Temel şöyle cevap verir:
- “Soracaksın ki öğrenesin” (Gökşen, 2009: 375).

Bu fıkra, diğer edebi türlerdeki gibi İstanbul’a Anadolu’dan gelen halkın bilgisizliğine yapılan bir eleştiridir.

Yapar Yenisini

Temel, bir gün İstanbul’da gezerken, Yeni Cami taraflarına gitmiş. Orada bir adamın, Allah’a vücudundaki her uzvu için ayrı ayrı dua ettiğini görmüş. Temel, dayanamayıp:

- “Allah’ın işi gücü yok senin gözünle, kulağınla tek tek mi uğracak yapar yenisi biter” demiş. (www.fikraoku.com)

Bu fıkroda, İstanbul’a gelen, gezen meraklı bir karakter vardır. İstanbul’un Yeni Cami etrafında geçen olayda, Temel’in tanımadığı insanlarla konuşması, başkalarının işine burnunu sokması durumu güldürü olarak verilmiştir.

Temel ve Dursun İstanbul’da

Temel ve Dursun, İstanbul’u çok merak etmişler. Hiç görmedikleri İstanbul’a gitmişler. İstanbul’u gezmeye başlamışlar. Bir tramvaya binmişler. Hayatlarında hiç tramvaya binmeyen ikili, durak isimlerini duyup anlam verememişler. Sultan Ahmet denildiğinde inenler olmuş, Fatih denildiğinde inenler olmuş. Dursun, Temel’e ne zaman ineceklerini sormuş. Temel’de “bizim de ismimiz okunacaktır elbet o vakit biz de ineriz” demiş (www.fikraoku.com).

Bu fıkroda da Temel ve Dursun İstanbul’a gezmek için gelir. İstanbul’un yaşamını, ulaşım sistemini bilmeyen, İstanbul’a yabancı bu iki arkadaş semt isimlerini, kişi ismi olarak düşünüp gülünç duruma düşmüşlerdir.

Nazik

Erzurumlu bir adam, iş için İstanbul’a gider. Bir süre, İstanbul’da çalışır para kazanır ve memleketine geri döner. İstanbul halkını, İstanbul kadınlarını, gördüğü evlilikleri eşine anlatır. İstanbul kadınlarının, eşlerini iş dönüşü nasıl güzel karşıladığını, tatlı dilli konuştuklarını yoruldun mu? üşüdü mü? diye nazik

davrandıklarını anlatır. Karısından da böyle olmasını ister. Ertesi akşam adam, işten geldiğinde eşi onu kapı da karşılar.

- “Uy kocacığım it gibi titriyorsun” der (www.sihirlihiikâye.com).

Nazik fıkrasında, Anadolu insanı ve İstanbul insanının kıyaslaması yapılır. İstanbul, Anadolu halkının gözünde her zaman farklı olmuştur. Masallarda, İstanbul’a giden köylü, kendi şivesi ya da davranışları sebebiyle alaya alındığı görülmüştür. Bu fıkrada İstanbul’a giden adam, İstanbul insanını görüp, gördüklerine özenmektedir. Ancak her insan, yaşadığı bölgeye has konuşmasını, alışıklarını kolaylıkla değiştiremez. Bu değişim, belki yıllarca bile gerçekleşmez. Ancak Anadolu insanın böylesi durumlara özendiği bilinmektedir.

İstanbul’dayım

Temel, herkese borçlanmaya başlamış. Alacaklılar eve gelip, Temel’i rahat bırakmazmış. Temel çareyi kapıya “İstanbul’dayım” yazmakta bulmuş. Kapı çaldığı zaman, Temel, çatıkasına çıkıp gizlenirmiş. Bir gün, alacaklılar içeri girip, eşyaları almışlar. Bunu çatıkasından izleyen temel:

- “İstanbul’da olmasaydım ben size gösterirdim.” demiş (www.fikraoku.com).

Bu fıkrada İstanbul uzaklığıyla kaçılacak bir mekân olarak karşımıza çıkar. Anadolu halkının gerek iş gerek gezmek için İstanbul’a gitmesi bilindik bir durumdur. Temel’de bu durumdan faydalanmak istemiştir.

Kayserili ile İstanbullu

Kayserili bir adam, İstanbul’a gelmiş. İstanbul’u gezmiş. Sultanahmet meydanına gelmiş. Cami’yi seyrederken uçan kuşlara bakmış. Şaşırarak:

- “guşlara bak” demiş. Onu duyan İstanbullu:
- “guş değil kuş” demiş. Kayserili, bir daha dikkatlice bakıp daha da şaşırarak:-
- “ne kadarda benziyor” demiş (www.fikraoku.com).

Bu fıkrada da İstanbul’a gelen Anadolu insanın şivesiyle ilgili düştüğü komik durum alaya alınır. Bu durum masallarda da sıklıkla işlenmiştir.

2.6.2 Siyasi Konulu Fıkralar

Elmas Tasmalı Köpek

Kânûnî 'nin döneminde, saraya bir Avusturya elçisi gelir, elçi gelmeden önce kralı tarafından ihtişamlı kıyafetler giydirilir. Kral, Osmanlı'nın ihtişamı sevdiğini İbrahim Paşa'nın bile Avrupa kralları kadar zengin olduğunu, ihtişamlı olduğunu söyler. Krasl, elçiye gösterişte geri kalmamasını tembihler. Elçi'nin bu hâlini gören sultan, İncili'ye bunun nedenini sorar. İncili, bunu araştırmaya başlar. Bir gün elçinin, köpeğine taktığı tasmanın elmastan olduğunu görünce, şöyle der:

-“Köpeğe takılan bu tasma gibi, adama giydirilen değerli kıyafetlerle adam olunmaz” elçi ertesi gün, en gösterişsiz kıyafetini giyer.

Bu fıkroda, değerli taşların, kıymetli kumaşların insanı değerli yapmayacağı görüşü vardır. Ancak metne baktığımızda Kânuni'nin ve İbrahim Paşa'nın gösterişinden söz edilir. Fıkra, elçiyi eleştirirken farketirmeden padişahı ve vezirini de eleştirir.

Buyurun Cenaze Namazına

Sultan Murat, ülkede içkiyi ve sigarayı yasaklar. Arada sırada yasağı kontrol etmek için kıyafet değiştirerek halka karışır. Bir gün, bir kahveye gider. İçeriye gizli gizli izler ve yasalara uyulmadığını görür. Müşteri gibi içeri girer ve kahveciye yasağı bilip bilmediğini sorar. Kahveci ona da sigara verir. Padişah iyice sinirlenip hiddetlenince kahveci adını sorar. Murat cevabını alınca “Sultanlığı da var mı?” diye sorar. Durumu anlayan kahveci, korku içinde:

- “Öyle ise buyrun cenaze namazına” demesiyle bu söz deyimleşmiştir (Kotan, 1992: 144).

Bu fıkra, dönemin hukuk sistemini ve sosyal hayatını anlatır. IV. Murat zamanı yasaklanan sigara ve alkol tarihî kaynaklarda da mevcuttur. Ancak bu yasak karşısında, halk hâlimden memnun değildir. Halkın eğlence kaynağı olan kahvehaneler ve keyif maddeleri onların vazgeçilmezidir. Bu sebeple, geceleri gizli gizli kahvehaneler açılmıştır. Ancak bu durumu bilen Sultan Murat'un, tedbil kıyafet gezdiği de bilinmektedir. Halkın sosyal hayatı bu şekilde kısıtlanırken fıkroda dönemin hukuku hakkında da kısa bir bilgi bulabiliriz.

Bir Yudum İçince

IV. Murat, halkına içkiyi ve sigarayı yasaklamış. Sultan, halkın kurallara uyup uymadığını, İstanbul sokaklarının durumuna bakmak için kıyafet değiştirip dışarı çıkarmış. Bir gün, vezirleriyle birlikte kayığa binmiş. Kayıkçı, biraz açılıp gözden uzaklaşınca şişesinin çıkarıp içki içmiş. Padişah, bunun yasak olduğunu hatırlatmış. Ancak adam hiç aldırmadan devam etmiş. Padişahta arkadaşları ve kendi için de içki istemiş. Adam, içkiyi bünyeniz kaldırmaz diyerek vermemiş. Padişah ısrar edince bir yudum vermiş. Padişah, içkinin yasaklığını ve bunu eğer padişah görürse olacakları sormuş. Sonunda dayanamayıp kendisinin padişah olduğunu açıklamış. Kayıkçı gülererek:

-“İçkinin etkisinin ağır olacağını söylemişim. Bir yudumda padişah ve arkadaşların vezir olduysa bir kere daha içsen kendini Allah arkadaşlarını da peygamber ilan edeceksin” demiş (Seratlı, 2004: 212).

Yemin Edeceğim

Bir gün padişah, sadrazam Koca Ragıp Paşa ve arkadaşları bir mecliste toplanmışlar. Sadrazam, rüşvet almadıklarına yemin etmelerini istemiş. Herkes düşünmeden yemin etmiş. Aralarından sadece, Haşmet yemin etmemiş. Haşmet’in yemin etmediğini gören Sadrazam, onun rüşvet aldığını düşünmüş. Haşmet, bu duruma cevap olarak şunları söylemiş:

- “Sultanım, bir yalan üzerine yemin eden müslümanın çatlayacağını duymuştum. Bekliyorum, eğer arkadaşlar çatlamazsa ben de yemin ederim demiş.” (<http://biriz.biz>).

Rüşvet, konusunu eleştirildiği bu fıkrada, rüşvet vermeyen devlet adamı bulmanın imkansız olduğu bir tabloyla karşı karşıya kalırız. Bu durum, güldürü yoluyla anlatılsa da padişahın, sadrazamın olduğu bir mecliste, sorulan soruya herkesin rahatça cevap vermesi ve padişahın onlara güvenip dikkatleri Haşmet’e çevirmesi, toplumda rüşvetin olmasından çok padişahın görmemesine eleştiri yapılmıştır. Haşmet’in verdiği cevapta ise ikinci bir eleştiryle karşılaşırız. Birinci eleştiri toplumdaki rüşvet sorunu ve padişahın bunu görmemesi, ikinci sorun ise, bu rüşvet alanların müslüman bir millet olmasıdır.

Elizabeth

Temel, İstanbul'a gelmiş. İstanbul sokaklarında gezerken top sesleri işitmeye başlamış. Bu seslerin, ne olduğunu merak edip sormuş. Kraliçe Elizabeth'in İstanbul'a geldiğini, top atışlarının da onun için olduğunu söylemiş. Temel, gezmeye devam etmiş ancak sesler bitmek bilmemiş. Bu seferde, başka birine sorup aynı cevabı alınca şöyle demiş:

- “Ulan yarım saattir bir karıyı vuramadılar be!” (www.fikraoku.com).

Bu fıkroda, sadece İstanbul'a yabancı olan bir Temel değil aynı zamanda bürokrasiye, İstanbul'un payitaht oluşuna ve karşılama törenlerine, yabancı olan bir Temel vardır. Top atmanın iki farklı anlamından birini bilmesi, Temel tiplemesi üzerinden, İstanbullu olmayanın bu konularda bilgisiz olmasına eleştiri yapılır.

2.7 Halk Şiirinde İstanbul

Günümüz, iletişim araçlarından, televizyon, radyo ve gazetenin olmadığı dönemlerde, Halk Edebiyatı, halkı eğlendirdiği kadar, halkın haberleşme kaynağı da olmuştur. Halk şiiri, içeriğinde, yaşanan doğal afetler, kuraklık, deprem, yangın gibi konuları ya da sosyal, siyasi olayları işlemiştir. Halk şiirinde İstanbul, payitahtın olduğu yerdir. İstanbul, padişahın olduğu şehir olmasıyla önemlidir. Payitaht Anadolu halkının, dertlerine derman bulacağı yerdir. Memnuniyetsizliklerin, şikâyetlerin, dileklerin anlatıldığı yer İstanbul'dur. Padişah'a, yönetime, adalet sistemine ve İstanbul'un zorluklarına sitem eden, şikâyet eden şiirler vardır. Halkın yaşadığı iyi ve kötü hâlin tercümanı olarak, halk şiiri önemli bir rol oynamıştır. Bu bakımdan, halk şairleri, halkın seçilmiş temsilcisi görevindedir. Köylerde ve küçük şehirlerde geçim sıkıntısı çeken halk, çareyi, imkânların daha geniş olduğu başkent olan İstanbul'a gitmekte bulur. Halk için, bu şehir, cazibe merkezidir. Merak edilen, kulaktan kulağa yayılmış ünlü güzelliği ile nam salmış bir şehir olması, sebebiyle İstanbul'a alışverişe ya da gezmeye gelen halk için, İstanbul, hayatın merkezidir. Bu özellikleriyle, halk şiiri, İstanbul'u dünyaca tanınan bir şehir, payitaht ve padişah şehri olarak işlemiştir.

Halk şairleri, işlediği sosyal, siyasi olayları, sanatsallık katarak hem canlı bir anlatım kazandırmış hem de hafızada kalıcı bir hâl aldirmiştir. Halkın yaşadığı sıkıntıları dile getiren halk şairleri, halkın dili, tercümanı olmuştur. Bir yandan, İstanbul'u istikbâl mekânı olarak gören, İstanbul'a gelmek isteyen, İstanbul şairi olmak isteyen şairler, diğer yanda ise İstanbul'a gelmiş ve sıkıntılarını görmüş, eleştiren şairler vardır. Halk Edebiyatı'nda İstanbul için yazılan şiirlere, kronolojik olarak baktığımızda ise İstanbul'un yıllar içinde yaşadığı değişimi görebilmekteyiz. Bu değişim, modernleşmeyle birlikte İstanbul'un yapısal ve çevresel yaşadığı değişikliğin getirdiği betonlaşma ve kirlilik sorunlarının şiirlere yansımalarıyla görülür. Bu sebeple, diyebiliriz ki halk şiirinde İstanbul, aşama aşama geçtiği safhaları, günümüze ayna tutarak yansıtmıştır. Yine, halk şiirinde İstanbul'un sosyal değişimini görmekteyiz. Bu çalışmada, halk şiiri konusunda, İstanbul'un tespit edildiği türlerden; Mâni, Ninni, Türkü Ve Âşık Şiirleri inlenmiştir.

2.7.1 Mânilerde İstanbul

Mâniler, insanımızın duygusunu, inancını, dünya görüşünü arzusunu, dileğini, düşüncesini ve hayallerini ve daha nice hasletlerini, mâninin kısa hacmi içerisinde yansıtmıştır. Bundan dolayıdır ki mânilerde pek çok konu işlenmiştir.

İstanbul mâni fasıllarında, icra zamanı Ramazan ayından bir gün öncesinden başlamak üzere, Ramazan ayının tamamı ve bayram günleridir (Emeksiz, 2003: 172). Ayaklı mâniler, kış mevsiminin Cuma geceleriyle, Ramazan ayında icra edilmiştir (Emeksiz, 2003: 208). İstanbul'da en meşhur mâniciler, semaiciler, koşmacılar ve destancılar zamanın genç tulumbacıları arasından yetişmiştir (Emeksiz, 2003: 148). Ayaklı mâniler, İstanbul'da Ramazan ayında, çalgılı kahvehane hâline getirilen mekânlar başta olmak üzere, çoğunlukla kapalı mekânlarda müzik eşliğinde ve kendine göre kuralları olan icra ortamında söylenmişlerdir (Emeksiz, 2003: 37, Yağmurdereli, 1963: 6). İstanbul'da mâni fasıllarının icrası, davul ile gerçekleştirilmiştir. Ramazan gecelerinde, bekçiler ve tulumbacılar halkı, sahura kaldırmak için davul çalmışlardır. Ramazan ayının on beşinde ve bayram günlerinde bahşiş toplamak için söylenen mânilere, davul eşlik etmiştir (Emeksiz, 2003: 180). Sakaoğlu ve Alptekin mânileri şekil yönünden: asıl (düz), mâni, cinaslı mâni, ayaklı mâni, İstanbul mânisi, yedekli (artık mâni). ve karşıberi (deyiş). olarak sınıflandırmışlardır (Sakaoğlu ; Alptekin, 2007: 22).

Mânilerde İstanbul konusu, diğer edebi türlerdeki İstanbul'a göre ayrı bir yere sahiptir. Mâniler konusunda araştırmalar yapmış araştırmacıların, mânileri sınıflandırılmasında, İstanbul, mânilerin yapısal özelliğinde yer almaktadır. Mesela, Boratav'ın mânileri sınıflandırmasındaki iki maddesinden biri, İstanbul'da bazı sokak satıcılarının mânileri diğeri ise İstanbul meydan kahvelerinin cinaslı mânilerinden oluşmuştur. Mehmet Yardımcı'nın, mâni tasnifinde altı çeşitten biri İstanbul mânileri adıyla tasnif olmuştur. Bu sebeple, İstanbul'da söylenen mâniler için kendine has bir karakter oluşturmuş ve İstanbul mânilerde sadece konu olarak değil mânilerin yapısal özellikleri içinde de varolmuştur. İstanbul mânileri olarak bilinen bir mâni şekli oluşmuştur. Edebiyatın, olmazsa olmaz mekânı İstanbul'un kahvehaneleri, meydan kahvehaneleri, bu türün beslendiği kaynaklar olmuştur. Mânilerin yeri ve zamanı konusunda İstanbul önemli bir yere sahiptir. Özellikle İstanbul kahvehaneleri bu türün kaynağıdır denilebilir. Mânilerin zamanı için Ramazanlar, bayramlar ve düğün, nevruz gibi eğlence günleridir. Bu durum bize

mânilerin İstanbul sosyal hayatının bir kanıtıdır. Mânilerde İstanbul, iki şekilde incelenmelidir: Mânilerin icra mekânı olarak İstanbul ve mânilerde konu olarak geçen İstanbul. Mânilerde İstanbul'a, örnekler şunlardır:

Anadolu sahili

Gel yanıma be çocuk	Sana söyleyeyim bir şey
Mini mini yavrucuk	Dinlermisin hep ya hey
Güzellerin yuvası	Safalıdır doğrusu
Ne güzeldir Kuzguncuk	O güzelim Beyler Bey

Rüzgar güller savurdu	Güzellerin edası
O kız ikiz doğurdu	Çekilmezmiş cefası
Pek de leziz olurmuş	Kalbe refah veriyor
Kanlıcanın yoğurdu,	Çubuklu'nun sefası

Bir yar sevdim haşarı	Boyacıköy Emirgan
Çıkamam hiç dışarı	İkiside şaduman
Ne kadar ruh fezadır	Birleşince oldular
O Rumeli Hisarı	Uluköy'le kamuran

Seni sevmiş ezeli	Açıldı bak pencere
Titriyor işte belli	Kaynıyorken tencere
Havası pek serttir	Piyasana doyulmaz
Kireçburnu Kefeli	Değilmi Büyükdere

Adalar

Ne kadarda yaramaz	Elinde elma dalı
Hemen hiç rast durmaz	Yüzüne sürmüş dalı
Denizin ortasında	Gizli gizli seviyor
Aşk yuvası Burgaz	Parmakları Kınalı

Hiç değil elemli
Fevkalede neşeli
Çamları eşsiz kalmaz
Büyük Ada Heybeli

Anadolu Demiryolu

Kadında bakmam yaşsa
Gir de koynumda yaşa
Sevda uçar başında
Kadıköy Haydarpaşa

Elinde bi bayrak
Ağaçlar açtı yaprak
Sevda habersiz olmak
Değil mi Kızıltoprak

Çamlıca

Bir yar sebdim namlıca
Endamı pek şanlıca
Ulvi manzarasıyla
Bir tanedir Çamlıca

Sevgilim pek santurlu
Şalvarı dar uçurlu
Sana gelin gelecek
Bu yaz o kız Bulgurlu

Rumeli Demiryolu

Ankara'da Cebeci
Gündüzü yok gececi
Ahengine uyar yok
Eminönü Sirkeci

Yaptırır her gün yapı
Arsasının yok çapı
Sahilde karar kılmış
Kumkapı Yenikapı

Kırlar dolu papatya
Tuzluya tatlı katma
Küçük Paris diyormuş
Sana herkes Samatya

Bozulmuş hep su yolu
Her taraf neşe dolu
Ne de göbekli olur
Yedi kule marulu

Ahçısı var ayaklı
Pek persude kılıklı
Sen de sıraya girdin
Zeytinburnu Kısıklı

Dinlermisin sözümü
Kamaştırdın sözümü
Bir zamanlar mebzuldu
Bakırköy'ün üzümü

Çocuktan al haberi
Bu sözün varmı yeri
Sensin enis-i ruhum
Yeşilköy'ün Feneri

Rafta sünger durur ya
Her gün sabah olur ya
Sende toplanıyorlar
Bütün çiftçiler Flory

Haliç Beyoğlu Cephesi

Elinde zilli maşa
Neler geldi bu yaşa
Eşinden mi ayrıldım
Zavallı Kasımpaşa

Ağzına tıka tıkaç
Muhitine neşe saç
Son zamanlarda şenlensin
Sütlüce Karaağaç

Pek şirindir cemali
Yoktur eşi misali
Fabrikası ile meşhur
Şenliklidir Cıbalı

Gördünmü kaynananı
Tepeye çıkmış kanı
Zurnada peşrev olmaz
Fener'de çaldık çanı

Güzeller alay alay
Doğdu karşımda bir ay
Sen bana yar olmadım
Bir defa Ayvansaray

Sözüme artık inan
Sevda gamı pek yaman
Bir gün gelip ölecek
Meskenim Eyüp Sultan
(Kaya, 2009: 871-880).

Vezirmiş hem üç tuğlu
Hamamı var buğulu
Okmedanı altında
Hasköy Halıcıoğlu

Naziri hiç gelmemiş
Kimseye renk vermemiş
Civciv yuvası gibi
Kalabalıktır yemiş

Ne içi var ne sapı
Şimdi tutmuştur hapı
Boynu bükülü kaldı
Zavallı Ayakapı

Elinde koca berat
Herkeze konur bi ad
Güzel çirkin kızlarla
Kaynıyor şimdi Balat

Para sayar veznedar
Bana olmaz bahtım yar
Ne olur rahım eylesin
Bir gün için Defterdar

Benim yarım bir tane
Oldum deli divane
Seni pek çok severim
Silahtar Kağıthane

Dam başında bulgurum
Emm' oğluna vurgunum
Emmim oğlu almazsa
İstanbul'a sürgünüm (Uğurlu, 2018: 488).

Entarisi filfili
Nerden aldım bu dili
Bu dil buralı değil
İstanbul'un bülbülü (Uğurlu, 2018: 501).

Gemi dolu çamaşır
Limana yanaşır
İstanbul'un kızları
Süleyman diye ağlaşır (Kocadağ, 2010: 13).

İstanbul'a gideriz
İstasyonu buluruz
Annen istemem derse
Bahçeye çadır kurarız (Yolcu, 2011: 284).

Askerliği yap da gel
Ya İstanbul ya Burdur
Hasta ol da gel yârim
Talim yapmaktan kurtul (Yolcu, 2011: 347).

İstanbul iki koldur
Biri sağ biri soldur
Ak gerdanın ara yeri
Cennete giden yoldur (Yolcu, 2011: 362).

İstanbul'da Beşiktaş
Ağlamışım gözüm yaş
Şu köylerin içinde
En gülmedik benim baş (Yolcu, 2011: 409)

İstanbul'da tecirim
Yine geldim macırım
Dengime düşemedim
Gençliğime acırım (Yolcu, 2011: 409).

Mânilerde İstanbul, güzellikleriyle övgülmüştür. Semt semt İstanbul'un doğal güzelliklerinden, kızlarından, İstanbul'a geliştiren bahsedilmiştir. İstanbul'un sefalı oluşu, cennet misali oluşu gibi benzetmeler yapılmıştır. İstanbul semtlerine ait özel meyve sebzelerden bahsedilmiştir. Kanlıçanın yoğurdu, Yedi kule marulu, Bakırköy'ün üzümü mânilere konu olmuştur. Mânilerde, folklor malzemeleri bulmakta mümkündür. Buna örnek olarak, Bulgurlu'ya gelin gitmek deyiimi de mânilerde yerini almıştır. Tüm bu bilgiler doğrultusunda, mânilerde İstanbul güzelliğiyle ön plandadır. İstanbul sosyal yaşamını gözler önüne sermektedir.

2.7.1.1 Mâni Katarlarında İstanbul

İstanbul'un icra mekânı olduğu bir mâni türü olan mâni katarları, hem İstanbul'u anlatmasıyla hem de İstanbul'da icra edilmesiyle önemlidir. İstanbul'da mâni, denilince akla gelen bir diğer önemli mâni türü ise katarlı mânilerdir. İstanbul, sosyal hayatı içinden önemli bir yere sahip olan bekçiler, Ramazan davulcularının, İstanbul'un en iyi gözlemcisi sayılabilecek izlenimlerini mâni katarlarında yansıtmışlardır. Ramazan gecelerinde, bekçiler ve tulumbacılar, halkı sahura kaldırmak için davul çalmışlardır. Ramazan ayının on beşinde ve bayram günlerinde bahşiş toplamak için söylenen mânilere davul eşlik etmiştir (Emeksiz, 2003). Bekçi destanları, olarak da bilinen bu eserler özellikle İstanbul'un Ramazan gecelerinin, bayramların sosyal havasını mânilerinde göstermiştir.

Saim Sakaoğlu, mâni katarının daha çok İstanbul'a özgü ve mâniden destana geçiş sağlayan, bir mâni söyleme şekli olduğunu belirterek, bu mâniler, bir olayı anlatan; bir yer, kişi, hayvan veya eşyayı tanıtan ve her dördlüğü kendi arasında kafiyeli olan bir destanı meydana getirirler demektedir. Mahalle bekçileri, halkının acil ihtiyaçlarında yanında olmakta her işe koşmaktadır. Mahallede boş evleri ve fiyatları hakkında bilgiler vermektedir. Bir evde, acil bir hastalık veya ölüm olsa ilk bekçi yardıma koşmaktadır. Mahallede yaşanan yangın, hırsızlık gibi uğursuz olayları bildirmek bekçilerin görevidir. Ramazan ve bayramlarda mahalleliyi sahur

vaktinde davul çalarak, mâniler okuyarak halkı sahur yemeğine kaldırmakta onların görevidir. (Sakaoğlu ; Alptekin, 2007). Tüm bu sosyal hayatın tam merkezinde olan görevlerin, mânilere yansımaları bu şekildedir:

Bekçinizin arttı eşi
Üstadından aldı meşki
Bu şeb size nakl edeyim
Dolmabahçe'deki köşkü (R. Fasl-ı Dolmabahçe Köşkü 122.1).

Kandilli güzel mahaldir
Her yalısı bî-bedeldir
Cümle etrâfi güzeldir
Ne zîbâ oldu Kandilli (R. Kandilli 253.7).

Uncubaşı Değirmanı
Hünkâr İskelesi yanı
İncirli de müferrihtir
Çubuklu câna safa (DB. Yalıların Resmi 5.19).

Eski saray Kazancılar
Sırt hamamı örücüler
Başdan başa Uzun Çarşu
Hoşca düşmüş Hasırcılar (DB. Esnafların Resmi 24.12).

Uzunçarşı'da dayanmış
Sehilce uykuya varmış
Ayağından sürümüşler
Tahtakale'de uyanmış (R. Uyku 211.4, 105).

Alay ile saraçhâne
Geçtiler cümle merdâne
Şekerden türlü ağaçlar
Yapmış şekerci mizana (R. Esnaf Alayı 304.8)
Sözlerim hep dürdânedir

Dürr-i nazmım şâhânedir
Sizlere medh ideceğim
Bu gice Sarachânedir (DB. Saraçhâne Resmi 37.1).

Olagör zevki safâda
Ola can gamdan âzâde
Müferrih yerdî irfâna
Cem' olurlar Ayazma'da (R. Fasl-ı Üsküdar 145.6).

Asıldı her taraf teller
Açıldı lâleler güller
Yanar her gece kandiller
Donandı şehr-i İstanbul (R. İstanbul Donanması 298.3,118).

Kadıköy'üne erelim
Fenerbağçesi'ni görelim
Döşensin halı seccade
Biraz anda zevk sürelim (R. Fasl-ı Üsküdar 145.10,130).

Bir kalyon var Beşiktaş'ta
Dediler kalkıyor işte
Vardım temaşa eyledim
Bir yerde oturdum başta (R. Fasl-ı Seyâhat 132.4,135).

Sakız'da eğlendik durduk
Kalyon üzre tente kurduk
Kalktık andan Değirmenlik
Astanköy Rodos'u gördük (R. Faslı Seyâhat 134.18,135).

Kervanda boru çalınır
Gelen yükten bac alınır
İstanbul'umuzda bizim
Her ne istersen bulunur (R. Fasl-ı Metâlar 119.10,143).
Vardım gezdim Galata'yı

Balıkçılık bir edâyı
Bahtımı anda deneyem
Balıklar yuttu oltayı (R. Fasl-1 San'atlar 117.9,148).

Ortaköy'de hoşça düşmüş
Defterdar burnu dolaşmış
Kuruçeşme Arnavutköy
Kayıkçı yedeğe çıkmış (R. Fasl-1 Yalılar 153.4,168).

Kuruçeşme'de durulmaz
Arnavutköyün sorulmaz
Akındı'da çık yedeğe
Kayıkçı sana darılmaz (DB. Yalıların Resmi 4.11, 169).

Hasan Halife anda Bebek
Kayıkçı çekmekte kürek
Kayalar'da varub çıktık
Yedek çekdik Hisar'a dek (DB. Yalıların Resmi 4.12, 169).

Hasan Halife anda Bebek
Kayıkçı çekmekte kürek
Kayalar'da varub çıktık
Yedek çekdik Hisar'a dek (DB. Yalıların Resmi 4.12, 169).

Kayıkçı der ki yelken aç
İşte geldik Boğaz'ı seç
Görünür Kavak Hisar'ı
Seyr edelim karşıya geç (DB. Yalıların Resmi 5.17, 169).

Mahalle gezmekde bekçi
Esnaf olur mu elekçi
Unkapanı yanındadır
Kundakçılar(la). Tüfenkçiler (DB. Esnafların Resmi 24.14, 176).
Balat sezâdır kürkçüye

Ayvansaray yelkenciye
Gâyet münâsib değil mi
Fenerhamamı bekçiye (R. Hamamlar 203.14, 178).

Görenler vasfın ederler
Ne müferrih oldu derler
Kiraz mevsimsinde alem
Beykoz seyrine giderler (R. Beykoz 98.7, 231).

Bekçi seviyor akçayı
Yolda düşürmüş bohçayı
Bana verseler dolmayı
Bekçiye Dolmabahçe'yi (R. Ziyâfet 269.3, 243).

Arkadaşım gel yanıma
Turp sıkayım izanına
Bekçilik kârın deyildir
Ayasofya külhanına (THT.107.1.3, 372).

Gûş ederseniz bizleri
Medh edelim camileri
Ayasofya camiidir
Cümle camiden ileri (R. Camiler 54.1).

Gör bekçinin mahâretin
Gûne gûne hikâyetin
Vasaf eylesin size bu şeb
Ayasofya imâretin (R. İmâret 183.1, 510).

Ehl-i derde devâ etti
Âlemi pür-ziyâ etti
Ayasofya câminde
Bir imâret binâ etti (R. İmâret 183.21009)
Bekçi sözüme gülesin

Senden yanadır bilesin
Muhallebi südlaş bana
Sen yiyesin Kız Kulesi'n (R. Ziyâfet 270.11).

Bekçi bilmez hodu tayı
Yanında taşır baltayı
Salatayı ben yer iken
Bekçi yesin Galata'yı (R. Ziyâfet 269.6, 272).

Doğancılar'ı geçelim
Karacaahmed'i seçelim
Harmanlıkta karar edip
Mümessek kahve içelim (R. Fasl-1 Üsküdar 145.7, 274).

Gel Üsküdar'ın bağına
Kıl nazar sol u sağına
Para guruş bahş edeyim
Miskinlerin çerâğına (R. Fasl-1 Üsküdar 145.11, 296).

Beş çifteler ekâbire
Süvar olup safâ süre
Kayıkçılar cümle dal fes
Boğaziçi'ne çektire (R. Kayıklar 286.7, 317).

Bir tarafı Üsküdar'a
Karşu itmekde nezâre
Ramazan yaz günü olsa
Giderler anda iftâre (BB. Kız Kulesi 76.7, 337).

Bilmem ki ne ahvâl oldu
Bu gayret bağrımı deldi
Üsküdar'a atdım idi
Benden evvel eve geldi (DB. Kedilerin Resmi 31.7, 416).
Eyleyelim vasfın her an

Ne hub cami Eyyüb Sultan
Anda yatan sahabenin
Ruhuna biz olur kurban (R. Camiler 56.7).

Nâ-ma'kul sözleri neyleyem
Biraz letâif söyleyem
Ağam şehir-i İslâmbol'da
Meşhurları vasf eyleyem (R. Meşhurlar 112.1).

Kilidü'l-bahr'e erelim
Anda sürgünü görelim
Bozcaada eski İslâmbol
Bababurnu'na varalım (R. Fasl-ı Seyâhat 134.15).

Bekçi gel sen eyle mola
Her zâbitan çıktıkola
Seyir yerlerini gezip
Doğru geldik İslâmbol'a (R. Faslı Üsküdar 146.14).

Gezinelim sağ ile sol
Ağam dâim safâda ol
Üçü dahi payitahttır
Edirne Bursa İstanbul (R. Bursa 267.1).

Edirne'nin Atpazarı
İstanbul'un Batpazarı
Bursa'nın Tahılpazarı
Edirne Bursa İstanbul (R. Bursa 267.2).

Edirne şehri Tunca'sı
Bursa'nın da kaplıcası
İstanbul'un Dolmabahçe'si
Edirne Bursa İstanbul (R. Bursa 267.3).
Âdemin canı eğlenir

Mehdin etseler dinlenir
Yedi iklimde söylenir
Edirne Bursa İstanbul (R. Bursa 267.4).

Anlarda irfan bulunur
İnsan eğlenip kalınır
Zevk u safâsı olunur
Edirne Bursa İstanbul (R. Bursa 267.5).

Bursa'daki Emirsultan
İstanbul'da Eyyübsultan
Edirne bağ ile bostan
Edirne Bursa İstanbul (R. Bursa 268.6).

Edirne'de Meriç akar
Bursa dağı anber kokar
İstanbul'dan irfan çıkar
Edirne Bursa İstanbul (R. Bursa 268.7).

Bursa cennet misâlidir
Şehr-i İstanbul yalıdır
Üçü de şehri âlîdir
Edirne Bursa İstanbul (R. Bursa 268.10).

Hezârân izz ü nâz ile
Donandı şehr-i İstanbul
Okundu beste sâz ile
Donandı şehr-i İstanbul (R. İstanbul Donanması 297.1).

Müzeyyen oldu her hâne
Safâ bahş eyledi câna
Giderler cümle seyrâna
Donandı şehr-i İstanbul (R. İstanbul Donanması 298.4).

Müzeyyen oldu her taraf
Oturdu ehl-i dil saf saf
Safalar etti her esnaf
Donandı şehr-i İstanbul (R. İstanbul Donanması 298.5).

Safalar verdi dünyaya
Nazar kıl zîr ü bâlâya
Dönüp gülzâr-ı ra'nâya
Donandı şehr-i İstanbul (R. İstanbul Donanması 298.6).

Yapıp gümrükçü mahyâyı
Kodu bir resm-i ra'nâyı
Kanadil tuttu dünyâyı
Donandı şehr-i İstanbul (R. İstanbul Donanması 299.9).

Bihamdillâh ferah-efzâ
Sevindi şâd olup dünyâ
Bu şevk ile aceb ra'nâ
Donandı şehr-i İstanbul (R. İstanbul Donanması 299.10).

Gezerler rûz u şeb yâran
Sokaklar dopdolu insan
Hemen sen durma kıl seyran
Donandı şehr-i İstanbul (R. İstanbul Donanması 299.11).

Kuruçeşme'de durulmaz
Arnavutköyün sorulmaz
Akındı'da çık yedeğe
Kayıkçı sana darılmaz (DB. Yalıların Resmi 4.11, 506).

Ağaçlara olur budak
Eyübe yollarken adak.
Tavuk ne söyler komşular,
Çağrışırılar gıdak gıdak (Gençosman, 1972, 168)

2.7.1.2 Hoyratlarda İstanbul

Hoyratlar, Türkmenlerin duygularını, hislerini, sevincini, kederini, yurt sevgisini, kaygılarını anlatan ürünlerdir. Mânilerin, bir türü olan hoyratlar, Türkmen dünyasında oldukça popülerdir. Türkmeneli olarak adlandırılan, Irak bölgesi Türkmenleri, Osmanlı döneminde, Irak bölgesine yerleştirilmiştir. Çokkültürlü bir coğrafyada yaşamalarına rağmen dillerini, adet ve geleneklerini kaybetmemişlerdir. Geçmişten bu yana, hoyratlarını korumuşlardır. Türkmen halkı için önemli olan Hoyratlar, halkın söyleşi ile dinleyenin keyfini yerine getirmektedir. Hoyratlarda, İstanbul konusunda mevcuttur. Kendisini İstanbul'dan ayrı görmeyen Irak Türkmenleri, Hoyratlarda İstanbul bu şekildedir:

Aburrahman Kızılay

İstanbul taxta-taxta

Gel yatax bir yataxda

Sen narıncı ol men turunc

Sallanax bir butaxta

İstanbul çarşı bazar

İçinde dostum gezer

Elimde divet-qelem

Qetlime ferman yazar

Uyan, Sultan Eziz, uyan!

Elden getdi nısfı-cihan!

İstanbul'dan çıxdı tatar

Kamçısını atar-tutar

Mithat Paşa asker satar (Qaybalıyeva, 2008).

Hoyratın, Türkiye Türkçesi karşılığı şöyledir:

İstanbul tahta tahta

Gel yatalım bir yatakta

Sen turuncu ol ben narenci

Sallanalım bu tahta

İstanbul çarşı bazar

İçinde dostum gezer

Elimde divit-kalem

Katlime ferman yazar

Uyan, Sultan Aziz, uyan!

Elden gitti nesfi-cihan!

İstanbul'dan çıkdı tatar
Kamçısını atar-tutar
Mithat Paşa asker satar

Tahta kelimesi ile cinas yapılarak İstanbul'un bölüm bölüm olması ve İstanbul'da taht yani padişahlık makamı bulunmasını şiirine konu etmiştir. Şiirde İstanbul'un, ferman yazılan yer olması, padişahlık dönemini, şiirde yansıtır. Çarşı, pazarlarından bahsetmesinden dolayı da, İstanbul, gidip görülmesi gereken, alışveriş yapılan bir yerdir.

2.7.1.3 Elagözlülerde İstanbul

Mâni türünün Eğin bölgesine özgü söylenen elagözlü mâni türü için Esmâ Şimşek'in, "Eğin Elagözlerinde Gurbet ve İstanbul" adlı makalesi vardır. Makalesinde, bölgeye ait elagözleri tespit etmiştir. Bu makaleye göre, eşini, kardeşini ya da ailesinden birini, İstanbul'a yollayan Anadolu halkı, İstanbul'a sitem etmektedir. İstanbul'a giden kişi içinde özünü, geldiği yeri ve memleketindekileri unuttuğunu İstanbul'u yeni vatan bilip, yeni bir hayat kurduğu düşüncesiyle, endişelerini yansıtır. Metinlerde, İstanbul postası, İstanbul yolları, mektup yazmak, selam yollamak gibi gurbet unsurları vardır. Bu metinlerde genellikle bir soru olduğunu görürüz. Nereli olduğu, İstanbul'da ne yaptığı, özellikle unutulup unutulmadığını, neden geri dönmediğiyle, ilgili bir sorgulama vardır. Bu durum, tam olarak yol gözleyen kadının, psikolojisini yansıtmaktadır. İstanbul, o dönemin şartları için, uzak ve iletişim imkanlarının, mektup yolluyla sınırlı olması düşünüldüğünde, gurbet yolu gözleyen için, bu sorular oldukça normaldir. Soruların içinde, sitemle birlikte eleştiri de yer almaktadır. İstanbul'a ve oraya gidene, isyan eden kötüleyen eserlere örnekler şunlar:

Ağam İstanbullu mu, Eginli misin?

Sılaya gelmeye yeminli misin?

Yoksa bana da mı emin değilsin?

Elde güzel çoktur evlenmeyesin (Şimşek, 2009: 323).

İstanbul'da derler balık pazarı
Değmesin ağzıma elin nazarı
Sen gurbet eldesin ben de Engin'de
Böyle mi seninle ettik pazarı? (Şimşek, 2009:324).

İstanbul postası bana mı haram
Bağladı yüreğim dert ile verem
Yok mu ki orada mürekkep kalem
Yaza yollasam bir kuru selam (Şimşek, 2009: 323).

Hasbahçede kırmızı gül destesi
Ben olmuşum nazlı yarin hastası
İnem bakam, yar kokusu gelir mi?
Şimdi gelir İstanbul'un postası (Şimşek, 2009: 339).

Yarım İstanbul'un karı kurtulmaz
On arşın kar yağsa yolu tutulmaz
Nazlı yarım hakikatli olsaydı
İstanbul'u vatan tutup oturmaz (Şimşek, 2009: 316).

Ahirette İstanbul yok kaçasın
Yalan-gerçek defterlerini açasın
Sırat köprüsünde kaya ayağın
Başın döne cehenneme düşesin (Şimşek, 2009: 307).

İstanbul'dan gelir hassa bezleri
Sürmelidir narin yarin gözleri
Akşam olur yatağına girince
Acep gönül arzular mı bizleri (Şimşek, 2009: 324).

2.7.2 Ninnilerde İstanbul

Ninnilerin temel işlevi, annelerin bebekleri uyutması ve onları sakinleştirmesidir. Ancak ninniler, bebekleri uykuya hazırlayıp sakinleştirdiği gibi anne üzerinde de rahatlatma işlevi görmektedir (Çelebioğlu, 1982). Bebeğiyle yalnız kalan anne, belli bir ezgi ve bedensel hareketler eşliğinde, duygularını döküp rahatlamaktadır. Bu durum, İstanbul konulu ninnilerde de bu işlevdedir. İstanbul'a sevdiklerini gönderen kadın, ninnileriyle hissettiklerini, İstanbul hakkındaki düşüncelerini aktarmaktadır. Anneyi rahatlatan bu edebi tür, aynı zamanda çocuğa İstanbul'u tanıtmaktadır. Ninnilerde İstanbul'a giden ve gelecek olan birileri vardır. Yol gözlenir, hasret çekilir ve İstanbul'a isyan edilmektedir.

Ninnilerde İstanbul konusunun, diğer edebi türlerdeki İstanbul konusundan farklılığı vardır. Diğer edebi türlerde, İstanbul, iş bulmak için gidilen gurbet mekânıyken, ninni türü anne ile bebek arasında olduğundan, söyleyenin de kadın olması sebebiyle, sadece gideni bekleme, hasret çekme konusu işlenmiştir. Masalların, hikâyelerin kahramanları İstanbul'a gider ve İstanbul'da yaşananlar konu edilebilir. Ancak ninnilerde anne, bebeğine İstanbul'a gitmiş babasını veya bir akrabasının yokluğunu anlatır. Bu sebeple ninnilerde İstanbul konusu genellikle gurbet ağırlıklıdır. Ninniler gibi türkülerde, bilmeceelerde, tekerlemelerde de gurbet konusu işlenmiştir. Ancak, bu türler, yine ninnilerden farklıdır. Mesela türküleri ele alırsak, eşini İstanbul'a yollamış Anadolu kadını, türküsünde, İstanbul'un gurbetliğine sitem edebilir. İstanbul'a giden, memleketini, ailesini özleyen bir adam da İstanbul'dan şikâyet ederek türküsünü söyleyebilir. Ancak ninniler böyle değildir. Ninnilerin anneye bebek arasında olması, onu diğer türlerden ayıran önemli bir özelliğidir. Ninniler, sadece annenin dilindeki gurbeti, sitemi yansıtır.

Yani, ninnilerde İstanbul'un varlığı daha çok geride kalanlar için olmuştur. İstanbul denilince, alışverişte çeşitliliğin olması ve İstanbul'da bulunan eşyaların Anadolu'da olmaması, İstanbul'un ticaret şehri olması gibi özellikleri akla gelmektedir. Bu sebeple, ninnilerde, İstanbul'a gidenler, gelirken mutlaka İstanbul'dan bir şeyler getirmektedir. Ninnilerde İstanbul'un, iki simgesi vardır. Birincisi gurbet, ikincisi ise alışveriş. Bu sebeple örnek metinler bu iki başlıkta incelemiştir.

2.7.2.1 Ninnilerde Gurbet Mekânı Olarak İstanbul

Son iki mısırada, konunun anlatıldığı ninnilerde, İstanbul’da kadının, eşi, kardeşi, yani bebeğin babasının, teyzesinin, dayısının olmasından söz edilir. ninnilerde, kardeşinin yokluğunu bebeğine anlatan anne, hem duyduğu özlemi dindirmeye çalışır hem de bebeğin görmediği, tanımadığı bir akrabasının İstanbul’da olduğuna dair bilgi verir. O gün şartları içinde, telefonla görüntülü konuşma imkanlarının olmadığı düşünülürse, çocuk babasını, teyzelerini, dayılarını görmeden tanımadan büyüyecektir. Bu ninniler, çocuğun zihninde akrabasını tanımasına ve unutmamasına vesile olur. Bu vesileyle uzaklarda olan akrabaları çocukların bilmesi ve unutmaması için ninniler katkı sağlamaktadır. Diğer mısralarda ise İstanbul hakkında bilgi vermektedir. İstanbul’un kuyuları, kıyıları, çayırları, yollarından bahseder. Bu ninnilerin içinde yalnızlığa isyan da mevcuttur. “Senin annen yalnız, sen de yalnız evlerin kuzusun” denilen ninnide bu isyanı görürüz. Bu konulu ninnilere örnekler şunlardır:

Dandini dandini an bunun
Tebriiz ile han bunun
Şu İstanbul içinde
Teyzeleri var bunun! (Çelebioğlu, 1982: 276).

İstanbul’un kuyuları
Çayır çimen kıyıları
İstanbul’da efendi olmuş
Benim oğlumun dayıları
Mini mini yavrum ninni’! (Çelebioğlu, 1982: 279).

İstanbul’dan çıktım yayan
Cebim koynum dolu payam
Ben neyleyim kuru selam!
Ninni ninni ninni
Senin baban kendi gelsin, ninni! (Çelebioğlu 1982: 323).

İstanbul'un yolu düzdür
Geceler sana gündüzdür
Senin annen yalnızdır
Yalnız evlerin kuzusu!
Ninni yavrum ninni ! (Çelebioğlu, 1982: 312).

İstanbul'un kuyuları
Çayır çimen kıyıları
Şimdi gelecek yavrum
Tezyeleri dayıları (Çelebioğlu, 1982: 337).

Kırmızı güle karıştırdım
Oğlumu İstanbul Mollasıyla yarıştırdım!
Oğlum nen nen nen ! (Çelebioğlu, 1982: 255).

İstanbul'un keşanesi ninni
Okka basar beş tanesi ninni
Evlerin şenliği yavrum ninni
Ninni nazlı yavrum ninni(Çelebioğlu, 1982: 203).

2.7.2.2 Ninnilerde Alışveriş Mekânı Olarak İstanbul

Ninnisinde, duygularını anlatan kadın, İstanbul'dan dönecek eşini, akrabasını dört gözle beklemektedir. İstanbul'dan dönüşte eli boş gelinmeyeceğini bildiği için, geri dönüşün hayalini ninnisine yansıtır. İstanbul'dan bebeği için ve kendisi için gelmesini istediği unsurları söylemiştir. Bu ninnilerde, İstanbul'un alışveriş mekânı olduğunu görmekteyiz. Ancak bu ninniler için, hediyein değil de, hediyein dönüşün bir simgesi olması daha önemlidir. Ninnilerde, hediyeler dönüşü simgeleyen bir metafordur. İstanbul imajını yansıtmaktadır.

İstanbul'dan beşik gelmiş
Sallamaya kesik gelmiş
Her kapıdan gün eğlemiş
Ninni yavrum ninni! (Çelebioğlu, 1982: 303).

İstanbul'dan gelir kaşık,
İçi dolu bal bulaşık
Beyin oğlu sana aşık
Ninni kuzum ninni (Çelebioğlu,1982: 259).

İsandanbuldan gelir tası
Konaklardan işitilir sesi
Benim yavrum Burdur'un hası
Ninni yavrum ninni (Çelebioğlu, 1982: 259).

İstanbul'dan gelir kutu
İçi dolu çörek otu
Benim yavrum altın topu!
Ninni yavrum ninni (Çelebioğlu, 1982: 259).

Dambul dambul dat burun
Bey dayısı var bunun
İstanbul gibi yere
Nişanlısı var bunun (Çelebioğlu, 1982: 255).

Evler senin bağlar senin
Sandık dolu mallar senin
İstanbul'da sultan kızı
Al çevrili teller senin ! (Çelebioğlu, 1982: 255).

Ninnilerde İstanbul, Anadolu kadının gözünden ve gurbet yolu gözleyen annelerin gözlerinden görmekteyiz. Annelerin bebeklerine anlattığı İstanbul'u ve bebeğine yansıttığı İstanbul imajını görürüz. İstanbul ninnilerde gurbet mekâmıdır. Bu sebeple Anadolu kadını üzerinde bu imajı yansıtmaktadır. Ancak gidenin dönmesi ya da dönme ihtimalini düşünmesi, bunu hayal etmesi, zihinde bir imaj oluşturur. İstanbul'dan dönüşü simgeleyen, gelecek hediyelerde bu imajın, metoforlaşmış hâlidir. Bazı ninnilerde, dertli, kederli olan kadın bazı ninnilerde neşeli ve umutludur. İstanbul'dan gelecek hediyeleri sayıp, umut beslemekte, morelini düzeltmektedir

2.7.3 Türkülerde İstanbul

Türküler, Halk Edebiyatı'nın hem ağlatan hem eğlendiren sesidir. Türkülerde, halk yaşadığı olayı ya da psikolojisini yansıtabilir. Her yörenin türküsü kendine has özelliklere sahiptir. Türkülerde ki, bu özellikte bize bireyin psikolojisini ve toplumun sosyolojisini incelemeye fırsat verir. Türkülerde, İstanbul konusunda, hangi türkülerde, İstanbul geçtiği tespit edilmiş ve bu doğrultuda İstanbul'u türkü söyleyenlerin gözünden görmeye çalışılmıştır. O yöre, için türkülerde İstanbul'un nasıl bir işleve sahip olduğu bulunmaya çalışılmıştır.

Türkülerin, en bilindik konularından, birisi gurbettir. Diğer anlatılarda da görüldüğü gibi Anadolu'dan İstanbul'a iş için giden kahramanlar, eserlerde İstanbul'un gurbet oluşunu anlatır. Türkülerde de bu durum söz konusudur. Gurbet denilince, bilinen şehir İstanbul'dur. İstanbul'un iş ve yaşam imkanları insanları gurbete gitmeye zorlamıştır. Türkülerde, İstanbul'a giden kadar, İstanbul'a göndereninde de söz konusu olduğu görülmektedir. İstanbul, insanları ailesinden, sevdiğinden, memleketinden ayırmıştır. Bu ayrılığı, yol gözlemeyi, hasreti türkülerde yansıtmışlardır. Türkülerde İstanbul, genellikle şu konulardadır: Gurbet, ticaret, doğal güzellikleri ve mimari yapılarıdır.

Aynur Koçak, "Gurbet İmgesi Olarak İstanbul: Yarım İstanbul'u Mesken Mi Tuttun" adlı makalesinde, İstanbul'un türkülerde imgesinin ayrılık olduğu, gurbet şehri olduğunu ifade etmiş ve türkülerini geride kalan, taze gelin, gurbet ildeki güzel kadın ve geçen zaman başlıklarıyla incelemiştir. Koçak'a göre, İstanbul türkülerde gurbeti, ayrılığı imgeler (Koçak, 2009: 884-891). Bu çalışmada ise İstanbul konusu geçen türküler, iki başlık altında incelenmiştir. Bunlar, gurbet mekânı olarak İstanbul ve eğlence mekânı olarak İstanbul'dur.

2.7.3.1 Türkülerde Gurbet Mekânı Olarak İstanbul

"Yarım İstanbul'u mesken mi tuttun?

Gördün Güzelleri Beni Unuttun,

Sılaya Gelmeye Yemin Mi Ettin." (Özbek, 1994: 239).

İstanbul'a sevdiğini gönderenin, geride kalıp, gurbet yolu gözleyip, söylediği bir türküdür. Hem hasretini, hem de isyanını söylemiştir. Sevdiğine onu unuttuğu için, memlekete geri gelmediği için isyan etmekte, aradan yedi yıl geçtiğini diğer

sılaya gidenlerin döndüğünün onun ise dönmeyerek, İstanbul'u artık kendi meskeni olarak gördüğünü hatta, İstanbul güzellerini de kıskanarak duygularını yansıtmıştır.

Bu türküye baktığımızda geride kalan Anadolu kadınının, İstanbul'a bakışını görebiliyoruz. Türküye göre, aradan yedi geçip, geri dönmeyen adama, isyan varken bu türkü vesilesiyle görüyoruz ki, Anadolu halkı iş için İstanbul'a gidiyor ve seninle gidenler döndü demesinden de fazlaca insanın gittiğini anlıyoruz.

İstanbul İstanbul deyip durmuşlar
Yedi dağ üstüne bina kurmuşlar
Giden yiğitleri orda koymuşlar

İstanbul dediğin bir kara dağdır
Mektubun gelmiyor üç buçuk aydır

İstanbul'da koç katar katar
Eşinden ayrılmış bir keklik öter
Bu ayrılık bize ölümden beter
Tez gel ağam tez gel uykum geliyor
Eser sabah yeli kokun geliyor (Atılğan, 2002: 83).

Bu türküde, mektupla haberleşmenin olduğu dönemlerde, sevdiğini İstanbul'a göndermiş, gurbet yolu gözleyen Anadolu kadını, İstanbul'a olan nefretini, İstanbul'u kötüleyerek türküsüyle yansıtmıştır. Üç buçuk aydır sevdiğinden mektup alamayan kız, türküsüyle derdini dökmekte ve İstanbul'u bir kara dağa benzetmektedir.

İstanbul başıma zindan
Gözlerim görmüyor aman
Vallahi usandım candan
Görsem sılanı sılamı (Esen, 1999: 177).

İstanbul'a sevdiğini gönderip, hasret türküsü söyleyen gibi İstanbul'a gidip, İstanbul'dan, memleketini, ailesini özleyenlerin söylediği türküler vardır. İstanbul yaşamının zorluğu, İstanbul'a gitmiş olmanın pişmanlığını anlatırlar.

Neden geldim İstanbul'a
Tutuldu kaldım avare
Şimdi bin kere pişmanım
Vakit geçti ah ne çare
Ah ah gelmez olaydım

İstanbul'un yolunda bir küfe üzüm
Aklıma geldikçe kan ağlar gözüm (www.turkuler.com TRT Repertuarı No: 01408).

İstanbul yolları sızıldan sızı
Ağamı zaptetmiş Urum kızı
Dağlarda geçirdim yazılan gözü (Esen, 1999: 195).

İstanbul İstanbul viran kalası
Taşını toprağını seller alası
Şu dünya da benim sevdiğimi bana veresi (Esen, 1999: 256).

Sevdiği gurbete gitmiş, geride çaresiz kalmış kadın, İstanbul'a gitmenin zorluğunu bildiği için ve sevdiğine beddua edemediği için, hırsını İstanbul'dan almak ister, İstanbul'u suçlar, kötüler. İstanbul'un kötü duruma düşmesini, viran olmasını, seller almasını ister. Aslında tek istediği, İstanbul'un sevdiğini vermesidir. Bunun zorluğunu bildiği için İstanbul'a isyan ettiği görülür.

İstanbul saraydan (bre anam). azin ferman geldi
İstanbul saraydan (bre anam). Manastır erkanına
Manastır fermanı(bre anam). ferman okundu (www.turkuler.com,TRT Repertuarı no:03243)

İstanbul'dan çıkar da vapor dumanı
Ah yesirlerin okunuyor fermanı (www.turkuler.com TRT Repertuarı No:03243)

İstanbul'u cevil ceylan eyledim
Ağyar ile ben cürmümü söyledim
Cahil idim çok kabahat eyledim
Validem bayramın müvarek olsun" (Esen, 1999: 228)

İstanbul'dan gelir kaldı
Kalmadı dünyanın tadı
Şaşkın oldu zalim kaldı
Deli oldu deli kaldı (Öztelli, 1983: 688)

İstanbul'dan çıktık derya yüzüne
İras geldim bir Ermeni kızına
Yeme içme bak o yarin yüzüne
Girmez misin gavur kızın dinime (Öztelli, 1989: 760)

Gözlerin kapatmış Kars'ı Sivas'ı
Edirne İstanbul zilfin pahası
Giyinmiş kuşanmış hasların hası
Giyinmiş yeşilli alar ah çeker (Özbek, 1994: 218)

İstanbul'a cura yazdım saz geldi
Telli potin kar topuğa dar geldi
Sevip sevip ayrılması zor geldi (Öztelli, 1983: 187)

Vara vara vardım bir kaba taş
Yazılan gelirmiş şu garip baş
Hasretim emmime kavim kardaşa
Yol ver dağlar ben sılama gideyim (Esen, 1986: 76).

Üsküdar'ın karşısında Beşiktaş
Ne anam var ne babam var ne kardaş
Uçan kuşlar olsun bana can yoldaş (www.turku.sitesi.web.tr).

Üsküdar ardında var idi bağlar
Murat Reis durmuş dümende ağlar
On bir ay deyince göründü dağlar (www.turku.sitesi.web.tr).

İstanbul'un benzemiyor
Neden o Urfa'lara
Yandık yandık öldük öldük
Bir yudum su etme ağam n'olur (www.turkuler.com).

İstanbul'dan getirdeyim fesini
Nerelerden işiteyim sesini
Ben ölürsem kızlar tutsun yasımı (www.turkuler.com, TRT Repertuvar No:02768).

İstanbul'dan getireyim tası
Evlerden işittim sesi
Kızım olmuş gelinlerin hası
Ney ney neyleyim aman (Öztelli, 1983: 344).

“İstanbul içinde aynalı çeşme
Gözümün yaşıdur eğilip içme” (www.turkuler.com TRT Repertuvarı No: 01408).

2.7.3.2 Türkülerde Eğlence Mekânı Olarak İstanbul

İstanbul, halk için cazibe merkezidir. Türkülerde İstanbul, güzelliğiyle hem konu hem de halkın benzetme unsuru olmuştur. İstanbul'un övgü sebeplerinden birisi de sosyal hayatı, eğlencesidir. Bu konulu türküler şunlardır:

Nasıl methedeyim sevdiğim seni
İstanbul Bursa'yı değer gözlerin
Arasam bulunmaz ruh-i revanım
İzmir'i Konya'yı değer gözlerin (www.turkuler.com TRT Repertuvarı No:01543).

İstanbul'un kış gecesi
Pek güzeldir eğlencesi
Al al olmuş yanakları”(Öztürk, 1998: 55).

İstanbul'un sokakları
Karşı karşı konakları

Al al olmuş yanakları (Öztürk, 1998: 55).

İstanbul'un minaresi mercandan (beyler amman mercandan).
Benim yarım kahve içer fincandan (beyler amman fincandan).
(www.turkuler.com TRT Repertuarı No:029992).

İstanbul'un ardı deniz
Sarardı soldu gül beniz
Bunda çoktur eylenmeniz (Öztürk, 1989: 79).

İstanbul'un etrafı dağdır meşedir
İçinde oturan beydir paşadır (Esen, 1999: 109).

İstanbul'un Beyoğlu'nda
Kömür gözlüm var benim (Esen, 1999: 128).

İstanbul'um karşısında Galata
Çek kayıkçı götür bizi Balat'a (Öztürk, 1998: 54).
Üsküdar'ın altı yalı
Niderim dünyanın malı (Öztelli, 1983: 337).

İstanbul paşası Hadımköy'lüğü
Nazlıyar da kiralamış yaylığı (www.turkuler.com TRT Repertuarı).

İstanbul'un şosesi var
Gizli gizli köşesi var
Şehirlerin neşesi var (www.turkuler.com).

Üsküdar'a gider iken aldı bir yağmur.
Kâtibimin setresi uzun, eteği çamur. (www.turku.sitesi.web.tr)

Ada sahillerinde bekliyorum
Her zaman yollarını gözlüyorum
Yarım seni serian istiyorum

Beni şad et Şadiye'm başın için (www.turku.sitesi.web.tr).

Balat uğramaz

Doğru Fener

On paraya

Nane şeker

Of of of of (www.turku.sitesi.web.tr).

Bu eğlence böyle mi olur

Aman beyim liraları da bozdur

Arabacı sür nereye

Sirkeci'ye (www.turku.sitesi.web.tr).

Arabaya taş koydum hanımım

Arabası dört teker hanımım

Beyoğlu'na kum çeker hanımım

Beyoğlu'nun kızları hanımım

İşmar eder göz süzer (www.turku.sitesi.web.tr).

Arabacı arabacı

İşte sana ben kiracı

Arabacı da arabayı çek

Nereye

Kahtane'ye

Arabacı da arabayı sür

Nereye

Beyoğlu'na (www.turku.sitesi.web.tr).

Ayazma'nın kahveleri

Gayet müferrih her yeri

Derya-yı ummana karşı

Seyran edersin her yeri (www.turku.sitesi.web.tr).

Sevdim bir bahriyeli aman
Acep semti nereli
Kadıköylü cilveli aman
Aslı Büyükdereli (www.turku.sitesi.web.tr).

Beyoğlu'nda gezersin
Gözlerini süzersin
Sevdiceğim yavrucağım
Niçin niçin beni üzersin (www.turku.sitesi.web.tr).

Kağıthane'ye de gitsem tutamazsın araba
Evi tenhaca bıraksam takılırsın Araba (www.turku.sitesi.web.tr).

Çıktım Beyoğlu başına
Güneş gibi parlıyor karşımda
Elmas tarak yaptırayım
Yarimin sırmalı saçına (www.turku.sitesi.web.tr).

Türkülerde, İstanbul semt semt, eğlencesinden, güzelliklerinden ve gurbetliğinden bahsedilmiştir. Üsküdar, Kağıthane, Beyoğlu, Söğütözü, Hadımköy, Kadıköy, Sirkeci, Adalar, Galata, Balat semtlerinin eğlence hayatları, sosyal yaşamı türkülere yansımıştır.

2.7.4 Âşık Edebiyatı ve Semai Kahvelerinde İstanbul

Âşık Edebiyatı geleneği, İstanbul, Tahtakale çevresinde 16. yy'dan sonra oluşmaya başlamıştır. Âşık Şerif'in çırağı olan âşık Ömer, âşık tarzı geleneğinin piridir. Âşık Ömer, Gevheri, Levni, Katibi, Kuloğlu ve Kayıkçı Kul Mustafa âşık tarzı kültür ve edebiyat geleneğinin kurucu kadrosu olmuşlardır. Bu kadro, İstanbul'da bir araya gelmiştir ve âşık edebiyatı, İstanbul merkezli olarak kurulmuştur (Çobanoğlu, 2007: 40).

Anadolu'dan İstanbul'a gelen âşıklar veya İstanbul'da yaşayan âşıklar genellikle, Aksaray ve Tavukpazarı'daki kahvehanelerde toplanırdı. Diğer edebi türlerde de gördüğümüz gibi İstanbul'a iş için gidilmektedir. Âşıklar da bu

doğrultuda, İstanbul'a gelip kahvehanelerde mesleklerini icra etmekte ve eserleriyle dinleyicilere, padişaha ulaşmak istemektedirler. Anadolu'dan gelen âşıklar, İstanbul'a gelip İstanbul'daki şairlerle, bir yarış hâline girip, kendilerini geliştirmek için uğraşmışlardır. O dönemde, İstanbul'da, özellikle saray çevresinde Divan Edebiyatı'nın etkili olması da âşıkları etkilemiştir. Bilhassa, âşık Ömer'den sonra gelen birçok âşık, medrese eğitimi almıştır. Şiirlerinde, aruz kullandığı da görülmüştür. Bu âşıklar için "Kalem Şuarası" denilmiştir. Tanzimatla birlikte, İstanbul'da âşıklık geleneği eski gücünü kaybetmiştir. Bir kültür değişimi yaşanmıştır (Kaygılı, 2007: 14-16). Tanzimat'tan sonra Semai kahveleri, ortaya çıkmıştır. Yeniçeri ocağının, kaldırmasından sonra İstanbul'da, külhanbeyleri ortaya çıkmıştır. Bunlar, tulumbacı ocaklarını oluşturmuştur. Tulumbacılar, kahvehaneler işletmiş ve kahvehanelerde toplanıp irticalen şiir söylemişlerdir (Georgeon, 1999: Artun, 2001: 42-44).

Semai kahvelerinde, mânîciler "adam aman" diye başlayan ayaklı mânîler söylerler. İşlenen konular ise genellikle, kabadayılık, savaş, ölümdür. Genellikle, kış mevsiminde ve Ramazan ayında geceleri toplanılırdı. En ünlü kahvehanelerin başında, Beşiktaş gelirdi. Eyüp, Çeşmemeydanı, Tophane, Boğazkesen, Deftardar, Halıcıoğlu çalgılı kahveleri en ünlüleridendir. Bilindik semaiciler şunlardır: Acem İsmail, Yenimahalleli, Kafesçi Arif, Zeytinburunlu Arap Osman, Dolmacı Mihran, Efe Mehmet, Deftardarlı Asaf Bey, Çiroz Ali, Tersaneli Osman Nuri, Üsküdarlı Vasıf, Dabrukacı Tespihçi Halit, Sabrukacı Sadık, Dabrukacı Mithat, Sarı Hayri, Balatlı Nesim, Karagümrüklü Rampi İbrahim ve çırağı Arap Hamit, Eyüplü Makinist Tayyar, Çeşmemeydanlı Uzun İbrahim, Galatalı Metruş, Tersaneli Ahmet Reis'dir (Kaygılı, 2007: 40). Bu mânîciler arasında bir rekâbet vardı. Birbirlerine, taş atan mânîler söylerledi. Bakırköylü Zil İzzet, Acem İsmail'in partilerinden olan Eyüplü'lere taş atan mânî şudur:

Adam aman...İ...yi...bin
İşte meydan, işte at,
biner isen iyi bin
dört köşede meşhurdur
dilencisi İyib'in

Kadıköy'deki kahvehaneden Balatlı Çarkçı Etem'in Kadıköy hakkındaki mânisi şu şekildedir:

Adam aman...dı köye...

Arzuladık ihvanı geldik şu Kadıköy'e

Muftü haraç keserken ne yapar kadı...köye? (Kaygılı, 2007: 50-51).

1729 yılından sonra, matbaanın gelmesiyle, âşık edebiyatı iki kolda gelişmiştir. Birincisi, âşıkların anlattığı halk hikâyeleri ikinci ise destancılık geleneğidir. Yaşanan bu değişim, âşık edebiyatını oldukça etkilemiştir. Yazının sağladığı imkânlar sayesinde, kadınlar da Halk Edebiyatı sahasında aktifleşmiştir. Bir önemli etki de, yazı sayesinde eserler, anlatılan mekânda kalmayıp âşıkların gidemeyeceği uzaklıklara bile ulaşmıştır. Ancak Çobanoğlu'na göre, 1850'den sonra gelenek, sanat olmaktan çıkıp zanaat hâlini almıştır (Çobanoğlu, 2007: 43-44).

Şiirlerde konu olarak, İstanbul'un Bizans döneminden, Cumhuriyet dönemine kadar tarihî geçmişi, tarihî eserleri, önemli tarihî şahsiyetleri, önemli tarihî olayları görülmektedir. Bazı şiirlerde, İstanbul methedilirken bazı şiirlerde İstanbul'da yaşamak için paranın gerekli olduğundan, İstanbul'un yaşamı zorlaştırmasından bahsedilmektedir. İstanbul'un geçtiği şiirler, konularıyla birlikte aşağıda tablo hâlinde verilmiştir.

Şairler	İstanbul'a yönelik eleştiriler	İstanbul'a yönelik övgüler	İstanbul'un tarihî şahsiyetleri ve olayları
Talibi	Geçim Sıkıntısı		
Müdamî		Adalet	Abdülhamit Han
Cefai	Betonlaşma, Kalabalık Ahlaksızlaşma		Fatih, Yavuz
Devran Baba	Çevre Kirliliği		Fatih Sultan Mehmet
Mürsel Sinan	Çevre Kirliliği, Betonlaşma Ahlaksızlık		Fatih Sultan Mehmet
Âşık Veysel		Doğal Güzellikler	Fatih Ve İstanbul'un Fethi
Âşık Abdi	Gurbet	Doğal Güzellikler	
Âşık Ömer		Doğal Ve Tarihî Güzellikler	Sultan Ahmed, Hz. Eyüp Fatih, Beyazıd, Selim
Âşık Balı	İstanbul'un Tehlikeli Oluşu	Doğal Ve Tarihî Güzellikleri	I. Murat, Fatih, Yıldırım, Atatürk
Harabat Haçık		Doğal Ve Tarihî Güzellikleri	

Âşık Nigari			Sultan Mustafa'nın Tahta Culüs Etmesi
Derviş Osman			Alemder Mustafa Paşa Sultan Mustafa
Develili Seyrani		Doğal Güzellikler	
Daimi		Doğal Güzellikler	
Nimri Dede		Doğal Güzellikler	
Dertli Cafer		Doğal Güzellikler	
Âşık Sarkis		Doğal Ve Tarihî Güzellikleri	
İbrahim Kara		Doğal Ve Tarihî Güzellikleri	
Kadimi		Tarihî Güzellikler	Hz. Muhammed, Hz. Eyüp, Fatih Sultan Mehmet, Ulubatlı Hasan
Kocaman		Doğal Ve Tarihî Güzellikleri	
Mahzunî Şerif		Doğal Ve Tarihî Güzellikleri	
Mustafa Tonbul		Doğal Ve Tarihî Güzellikleri	Fatih Sultan Mehmet
Nedim Uçar	Geçim Sıkıntısı Tarihe Sahip Çıkmama, Trafik		
Nizami	Betonlaşma Yabancılaşma	Doğal Ve Tarihî Güzellikleri	
Noksani		Doğal Ve Tarihî Güzellikleri	
Ömer Tombul			Fatih Sultan Mehmet Yavuz Sultan Selim Atatürk
Recep Kızılkaya			Akşemseddin, Mimar Sinan, Fatih, Yavuz Sultan Selim
Sait Kaya	Karmaşa		
Şahinoğlu	Tarihe Sahip Çıkmama, Ahlaksızlık		
Temüroğlu		Doğal Ve Tarihî Güzellikleri	Hz. Eyüp
Yazıcıoğlu		Doğal Ve Tarihî Güzellikleri	
Yorgansız Hakkı Çavuş		Doğal Ve Tarihî Güzellikleri	Fatih, Cem Sultan
Zülfikar Divanı		Doğal Ve Tarihî Güzellikleri	
Çınarlı Ali	Geçim Sıkıntısı		
Rüştü Tecer	Gurbet, Aile Birliğinin Dağılması		
Adanalı Kul Mustafa	Karmaşa		Fatih Sultan Mehmet

Süleyman Yücekaya		Doğal ve tarihî güzellikleri	Fatih Sultan Mehmet
Zakiri		Doğal ve tarihî güzellikleri	Hz. Muhammed, Hz. Eyüp Fatih Sultan Mehmet
Âşık Fedai		Doğal ve tarihî güzellikleri	Hz.Muhammed, I. Murat Hz.Eyüp, Fatih, Sultan Süleyman, Yıldırım, Hacı Bektaşî Veli
Âşık Bektaşlı Gedai	Yabancılaşma, Rüşvet, Hırsızlık	Doğal ve tarihî güzellikleri	
Âşık Mehmet		Tarihî güzellikleri	
Âşık İmdadi			1983 Kolera Salgını
Âşık Halit			1894 Deprem
Âşık Serdari			1887 Kuraklık
Âşık Cüdai			1926 Yangını, Sultan Mustafa, Hüseyin Paşa, Mehmet Paşa, Fazlı Paşa Gedik Paşa
Âşık Azeri	Gurbet, Geçim sıkıntısı		
Âşık Ahmet Seyda		Doğal ve tarihî güzellikleri	Hz. Muhammed, Abdülaziz, Sadrazam Ali
Âşık Seygahi		Doğal ve tarihî güzellikleri	
Âşık Şenlik		Doğal ve tarihî güzellikleri	Hz. Eyüp, Fatih Sultan Mehmet
Âşık Lisani			Demirkapı yangını
Eyüplü Mustafa Şükrü			Kolera salgını Hocapaşa Yangını
Nevri			Üsküdar Yangını
Kemali			Çırçır Atpazarı Yangın
Haki			Beşiktaş Yangını

Tablo 3

İstanbul konusunu işleyen, toplam 54 şair ve 61 şiir incelenmiştir. Bu inceleme sonucu, İstanbul'un eleştirildiği şiirlerde, İstanbul'da geçim sıkıntısı, yaşamın zorluğu, tehlikelerle dolu olduğu, hırsızlık, rüşvet, fuhuş olduğu, eski İstanbul'un ve tarihînin kaybolması, yabancılaşması, betonlaşması, çevre kirliliğinin oluşması gibi konular işlenmiştir.

İstanbul'a hayran olup öven ve İstanbul'a sitem edenlerin yanında, İstanbul'un siyasi ve sosyal durumlarını yansıtan, şiirler de vardır. Bunlar, genellikle tarihî olayları, tarihî yapıları, tarihî şahsiyetlerle bağlantılıdır. Osmanlı döneminde,

yaşanmış yeniçeri ayaklanmaları, Sultan Mustafa'nın tahta çıkışı, İstanbul'un fethi, İstanbul'un kuşatmaları, İstanbul üzerine Hz. Muhammed'in hadisinin olması, İstanbul kuşatmasında ölen halen İstanbul'da türbesi olan Hz. Eyüp ve İstanbul evliyalari şiirlerde işlenmiştir. Tarihte yaşanmış, toplumu etkilemiş olan yangınlar, kuraklıklar, salgın hastalıklar işlenmiştir. Âşık Cüdâî, 1887'de yaşanan kuraklığı âşık Serdari şiiriyle duyurmuştur. 1983'te İstanbul'da yaşanan kolera salgınını, âşık İmdadi, 1894'teki İstanbul depremini de âşık Halit şiirine yansıtmıştır.

İstanbul'u övgüyle anlatan, İstanbul'un doğal güzelliklerini, havasını, suyunu, İstanbul Boğazı'nını, tarihî yapılarını anlatan, İstanbul'u tanıtan şiirlerde, şairler adeta İstanbul gezisini anlatır gibi İstanbul'un önemli yerlerini, zikrederek dinleyicisini İstanbul'da bir geziye çıkarmaktadır. İstanbul'u önemli yapan, bir unsorda alışverişin merkezi olmasıdır. Bu sebeple, şiirlerde sık sık pazardan, çarşıdan bahseder. Her çeşit malın ve her çeşit insanın olduğunu İstanbul'da alışveriş yaparken, dikkatli olunması gerektiğini söyleyen şiirler vardır. Bu doğrultuda incelemiş olan 61 şiirde, İstanbul'un çarşılarını ve tarihî mekânlarını aşağıdaki listede gösterilmiştir

- Âşık Veysel: Bursa'daki Şadırvanlı Han Çarşısı
- Âşık Nigari: Ayasofya
- Âşık Ömer: Ayvansaray, Ahurkapı, Kumkapı, Yenikapı, Langakapı, Narlıkapı, Yenikule, Silivrikapı, Topkapı, Edirnekapı, Eğrikapı, Ayakapı, Unkapı, Ayazmakapı, Odunkapısı, Zindankapısı, Yenicami, Bağçekapısı, Yalıköşkü, Fazıl Paşa Sarayı, Et Meydanı, Şehzade Cami
- Âşık Derviş Osman: Süleymâniye Cami
- Âşık Bali: Haydar Paşa, Unkapanı, Yedikule, Galata Köprüsü, Kapalıçarşı, Çemberlitaş, Gülhane Parkı, Fatih Cami, Barbaros Hayrettin Parkı, Eyüp Tekkesi, Ayasofya, Sultan Ahmet Çeşmesi, Dolmabahçe
- Âşık Harabat Haçık: Çemberlitaş
- Dertli Cafer: Galata Kulesi, Hisar
- Âşık Sarkis: Kumkapı
- Devran Baba: Fatih Sultan Mehmet Köprüsü
- İbrahim Kara:Boğaz Köprüsü
- Kocaman:Ayasofya

- Mahzunî Şerif: Fatih Köprüsü, Boğaz Köprüsü, Hisar
- Mustafatonbul: Kız Kulesi, Topkapı Müzesi, Beylerbeyi Sarayı, Kapalıçarşı, Ayasofya Cami
- Nedim Uçar: Kız Kulesi, Dolmabahçe Sarayı, Boğaz Köprüsü
- Noksani: Haydarpaşa
- Ömer Tombul: Haydarpaşa
- Şahinoğlu: Gülhane Parkı
- Temüroğlu: Kapalıçarşı, Kız Kulesi, Ayasofya
- Zakirî: Haliç Köprüsü
- Âşık Fedai: Sultan Ahmet Cami, Sellahatin Cami, Ayasofya, Selimiye Cami, Kız Kulesi, Eyüp Sultan Türbesi, Yeni Kapı
- Âşık Halit:Edirnekapı, Yeni Cami
- Âşık Cüdâî: Çifte Saraylar, Vezir Hanı, Çuhacı Hanı, Bahçekapı, Ahırkapı, Kumkapı, Yenikapı, Silivrikapı, Mevlana Kapı, Edirne Kapı, Eğrikapı, Oymakapı, Yenikapı, Unkapanı, Ayazma Kapı, Odun Kapı, Zindan Kapı
- Âşık Abdi: Kız Kulesi, Dolmabahçe
- Âşık Ahmet Şeyda: Ayasofya, Hz. Yuşa Türbesi, Kız Kulesi, Galata Kulesi, Dikilitaş, Çırağan Sarayı, Mısır Çarşısı, Nallı Kapı, Silivri Kapı, Edirne Kapı, Eğri Kapı
- Âşık Seygahi: Bağçekapısı, Kalpaklılarbaşı Çarşısı
- Âşık Şenlik: Ayasofya

Tüm bu şiirler doğrultusunda diyebiliriz ki, halk şiirinde İstanbul, şairler tarafından güzellikleriyle karmaşasıyla birlikte anlatılmıştır. Bunun yanı sıra, doğal âfetleri, siyasi çalkantıları, sosyal ve ekonomik yaşamı yansıtmıştır. Tarihî yapısı ve şahsiyetleriyle tarihî vesika olmasalar bile sosyolojik açıdan incelenmeye müsait belgelerdir. Halkın içinden olan âşıklar, şiirlerinde İstanbul'u günümüze kadar gelenekleri vesilesiyle taşımışlardır. Bu şiirler, bize İstanbul'un tarihîni, sosyal ve siyasi hayatını yansıtmıştır. Bu çalışmamızda, İstanbul'u konu alan şiirler, üç başlık altında incelenmiştir. Bunlar, İstanbul'un güzelliklerini anlatan şiirler, İstanbul'da yaşanan afetleri anlatan şiirler, İstanbul'u tarihî yönlerini işleyen şiirler ve İstanbul'u eleştiren şiirler şeklindedir.

2.7.4.1 İstanbul'un Güzelliklerini Anlatan Şiirler

Âşık Veysel

Âşık Veysel, şiirinde İstanbul'un sahillerinden, yaylalarına, güzelliklerini denizi, mehtabı ve sandalların manzarasını cennete benzetmiştir. İstanbul'un bir yandan doğal güzelliklerini öven Âşık Veysel, diğer yandan İstanbul'un tarihî yapısını payitaht geçmişini anlatmaktadır.

Sevgisi içimde yaşayıp duran	Fatih Mehmet Sultan temeli kurdu
Nazlı güzellerin şirin İstanbul	Ondan sonra oldu Türklerin yurdu
Hayali kafamda hükümler süren	Edirne'den gelen o büyük ordu
Görmez gözlerime görün İstanbul	Ayyıldız bayraktır nurun İstanbul

(Kaya, 2004: 185-186).

Âşık Abdi

Âşık Abdi, şiirinde gurbette ağladığını söyleyerek İstanbul'u gurbet mekânı olarak işlemiştir. İstanbul'un gökkube altında nadir güzellikte olduğunu ve kuş sütünün bile hazır bulunduğunu söyleyerek İstanbul'un güzelliklerini övmüştür. İstanbul'un sosyal yapısından, çokkültürlü yaşamından da söz etmiştir. İstanbul'da Arapça, Farsça, Türkçe dillerinin olduğunu çeşitli etnik grupların birlikte yaşadığını ifade etmiştir.

Gayetle güzeldir hûb u zamanı	İçinde arifi billahi çoktur
Arabî, Farisî, Türkî lisanı	Mamurdur cümlesi gözleri toktur
Mevcuttur içinde hur u gılmanı	Devr etsen cihanı nazîri yoktur
Demişler Cennet-i sâni Islambul	Bil rub-ı meskûnun hânı slambul

(Sakaoğlu, 1989: 160).

Âşık Develili Seyrani

Âşık Develili, üç şiirinde de İstanbul'dan övgüyle bahsetmektedir. İkinci şiirde İstanbul'un sarayları, köşkleri, çarşı, pazarlarından, dokuz bin mahallesi olduğunu söyleyerek İstanbul'un kalabalığından, sosyal hayatından, güzelliklerinden övgüyle söz eder. âşık üçüncü şiirinde, ise İstanbul'da yedi sene kaldığını, medrese eğitim aldığını, İstanbul'da mutlu olduğunu ancak yine de, İstanbul'un derdine derman olmadığını söyler.

Seyrederler sarayından, köşkünden
Kokularla anberinden miskinden
İçindeki güzellerin aşkından
Yanıp tutuşursun nare İstanbul (Kasır, 1984: 117-118).

Dünyanın yokuşu düzü sendedir
Bütün güzellerin özü sendedir
Yedi düvellerin gözü sendedir
Âlem sana gelir kare İstanbul (Kasır, 1984: 117-118).

Âşık Harabat Haçik

Âşık Harabat Haçik şiirinde, İstanbul'un doğal güzelliklerinden, Sakız gülünün adalı oluşundan ağır ve sanatlı bir üslupla bahsetmiştir.

Haçikdir namımız harabat ehli
Anınçün severiz biz her güzeli
Çemberlitaşdadır sevdiğin dilber
Mişlini görmedim kendim bileli (Ercan, 1997: 201-202).

Daimî

Daimi şiirinde, İstanbul, doğdum yer ve ölmek istediğim yer diyerek, kendi hayatıyla ilgili bilgi verir. Farsça tamlamaların olduğu sanatlı bir dil kullanmıştır. Mahlasını, şiirin sonunda İstanbul'da sonsuza kadar daimi olarak kal anlamında kullanmıştır. Marmara denizinden, bahçelerinden, İstanbul'da çokça evliyanın varlığından, güzel havasından bahsederek, İstanbul'u övmüştür.

Eser Bad-ı Saba Yel İstanbul'da

İstanbul iline azm edip geldim
Kokar burcu burcu gül İstanbul'da
Gamdan azat oldum şad olup güldüm
Eser bad-ı saba yel İstanbul'da
(Kaya, 2008: 16).

Yeşerir bahçeler bahar yaz olur
Dallarında kumru olur baz*olur
Güzelleri gayet servinaz olur
Şakır bülbül gibi dil İstanbul'da

Nimri Dede

Nimri Dede şiirinde İstanbul'u cennete benzeterek doğal güzelliklerinden övgüyle söz etmiştir.

İstanbul Yedi tepe üzerine kurulmuş
Cennetten bir örnek verir İstanbul
Sanki kudretten bu damga vurulmuş
Cennetten bir örnek verir İstanbul (Buran, 2006: 67).

Dertli Cafer

Cennet İstanbul, adlı şiirinde İstanbul'un doğal güzelliklerinden övgüyle söz etmiş. Yeditepe, Galata Kulesi, Çamlıca Tepesi, Adalar, Moda, Göksu gibi halkın sosyalleştiği mekânları cennete bezetmiştir.

Cennet İstanbul

İstanbul Boğazı'nın mavisi yeşili ile
Çamlıca Tepesi, Ada'sı ile
Hisarlar, Moda'sı Göksu'yu ile
Dünyanın cenneti sensin İstanbul (Atılğan, 1999: 42).

Âşık Sarkis

Âşık Sarkis, şiirinde İstanbul'un Hasköy ve Kumkapı semtlerinden bahsetmektedir. Bu semtler gece eğlenenin olduğu mekânların olduğu semtlerdir.

Tatavla Kumkapı Hasköy beyleri
Gündüzden verilmiş gece peyleri (Koçu, 1950, 598).

İbrahim Kara

İbrahim Kara, şiirinde İstanbul'un sosyal yapısından, güzelliklerinde söz etmektedir. İstanbul'a 1960'dan sonra gelen şair İstanbul'un büyüdüğünü, bıraktığı gibi kalmadığını, Boğaz Köprüsü'nü böyle bilmediğini şaşkınlıkla, ifade eder. Kapısını kitleyen, sana geldi derken diğer edebi türlerde de sık sık gördüğümüz gibi Anadolu halkı İstanbul'a iş için göç etmektedir. Bu şiirde de, kapısını kitleyen

İstanbul'a gitti demesiyle bir hanenin kapanıp İstanbul'a göç etmek söz konusudur. "İstanbul köy şehrin mutfağıdır doyurur" mısralarıyla İstanbul ve Anadolu arasındaki ilişki görülmektedir. Anadolu'da üretimin olduğu halkın tarımla uğraşması ve bu emeklerin sonucu olan mahsülleri, İstanbul'a göndermesinden söz edilir. İstanbul şehirleşmenin olduğu, hazır tüketimin olduğu köy gibi üretim imkanlarının olmadığı bir yerdir. Yine, bir diğer mısra da "Köy olmasa seni kimler kayırır" ifadesiyle köylü ve İstanbullu ilişkisi görülmektedir. İstanbul'u doyuran köylü, bu mısra da kayırdığını söylemektedir. Ancak her ne kadar, İstanbul'un güzelliklerine övgü, köylüden İstanbullu için ayrıcalıklar olsa da "Senin cilven eşi eşten ayırır" mısrasıyla, İstanbul'un tehlikeli yüzü, kandırmacı diğer edebi metinlerde görüldüğü gibi iş için İstanbul'a gidip, İstanbul'un güzelliğine, eğlencesine aldanıp, İstanbul'da kalan kendisine yeni bir hayat kuran bireyler ve dağılan aileler olmuştur. Bu durum İstanbul'u, her ne kadar kötüler gibi görülse de, yine kandıracak cilveye sahip olması onun için bir övgü kaynağı olmuştur. İstanbul hükümdarlarca dahi arzulanan, hayal edilen bir şehir olması, insanı cilvesiyle güzelliğiyle baştan çıkarıyor olması, İbrahim Kara'nın şiirine de yansımıştır.

İlim İstanbul'un Sesi

Dokuz yüz altmıştan sonra gelmedim
Büyümüş gelişmiş gördüm
Boğaz Köprüsü'nü böyle bilmedim
İstanbul düşündüm düşündüm durdum

Âşık KARA seksen beşte yetersin
Gül açmış dudağı ceylan gözleri
Fakirlerin ellerinden tutarsın
Düşküne edersin yardım İstanbul (Kara, 1990, 31).

Kadımî

Kadımî, şiirinde İstanbul'un, âlemden benzersiz ve tek olduğunu, tüm şehirlerden ayrı olduğunu, İstanbul'da velilerin, ermişlerin olduğunu, İstanbul'un çözülememiş bir sır olduğunu, nice sultanların İstanbul'da yaşadığına, yer vermiştir. İstanbul'un bu zenginliğini, farklılığını övmüştür.

İstanbul

Niçe velilerin hem de erin var
Bitip tükenmeyen servet varın var
Senin her şehirden ayrı yerin var
Şu koca âlemde birdir İstanbul

Bir benzerin eşin yoktur cihanda
Niçe han sultanlar dem tuttu sende
Bugün seyir ettim kamerde günde
Kadımî can veren nurdur İstanbul

(Kaya, 2008: 19).

Mahzunî Şerif

Mahzunî Şerif, şiirinde İstinye'nin yollarının ıslaklığından, Boğaz'ın güzelliğinden, gemilerin geçmesi, Aşiyân'da kuşların sürü sürü geçişi gibi sahneleri şiirinde kullanmıştır. Telli baba türbesinden insanların muratlarının uçtuğundan söz ederek dönemi sosyal yapısını, halk inanışlarını gösterir. Hisar'ın üç bin yıllık geçmişinden, Taksim'in göbek gibi merkez olduğundan Beylerbeyi ve Maslak gibi semtlerinde ve tarihî mekânlarından bahseder.

İstanbul

Taksim derler bu güzelin göbeği
Ötelerde yaşar Beylerin Beyi
Hiç eskimez Hisarların gömleği
Üç bin sene bahar geçer kış geçer (Şerif, 1995: 28).

Mustafa Tonbul

Mustafa Tonbul şiirinde, İstanbul'un tarihî güzelliklerini, doğal güzelliklerini denizin ve İstanbul Boğazı'nın güzelliğini över. Kapalıçarşı'da kuyumcuların bulunduğunu, Beyazıt'ın çok işlek olduğunu, Haliç Köprüsü'nde balıkçılık yapıldığı hakkında İstanbul pazarı için bilgiler verir. İstanbul'un tarihî mekânları olan saraylarından Topkapı, Beylerbeyi'nden, Kız Kulesi'nden, Ayasofya cami'nin müze olmasından üzüntüyle bahseder. İstanbul'a has olan sosyal alanlardan Çağlayan meydanı miting alanı olarak kullanılmasını şiirine konu etmiştir.

İstanbul

Asma köprüsünün heybet bakışı
Marmara suyunun sessiz akışı
Tophane semtinin uzun yokuşu
Gözlerde kalıyor nazar İstanbul

Kabataş vapuru sirenler çalar
Marmara Denizi taşları yalar
O şanlı yapına gözlerim dalar
Fatih torunları gezer İstanbul

(Kaya, 2008: 20-21).

Noksanî

Noksanî şiirinde, İstanbul'a hayranlıkla bakıp camilerini, köşklerini, saraylarını, sokaklarını, parklarını, sinemalarını övmektedir. İstanbul için, şanın çok fazla olmasından ve herşeyin mevcut olduğunu, hatta fazla olduğunu ifade etmek için deniz, tepe, düz, yokuşların hepsinin İstanbul'da olduğunu, İstanbul'u çok gezemeyeceğini, şanın üç beş değil, yüzlü olduğunu söyleyerek, İstanbul'un büyüklüğünü ve farklılıklarını anlatmaktadır. İstanbul'un ulaşımı için kara yolu, deniz yolu hakkında bilgiler vermektedir. Beyoğlu, Haydarpaşa, Eminönü, Üsküdar, Cağaloğlu semtlerinin gezmeye değer olduğunu söyleyerek övmüştür.

İstanbul

Her dakika vardır mevcut vesait	Gezerken olmalı cepte bol paran
Otobüs taksi tıramvay tıransit	Parasız gidene gezmesi haram
İstasyonu iskelesi müsait	Zevki eğlencesi her saat her an
Yoktur bir emsali özlü İstanbul	Seyirli neşeli sazlı İstanbul

(Karadeniz, 2000, 24-25).

Ömer Tombul

Ömer Tombul, şiirinde İstanbul'un İstanbul Boğazı'nını, yeşilliğini, tarihî hanlarını, surlarını, otellerini, lokantalarını, meşhur çayını, camilerini, her döneme ait eserlerini övgüyle anlatır. Fatih'in, İstanbul fethini ve fetihde kullandığı topları, Atatürk'ün İstanbul'da öldüğünü, İstanbul'un eski başkent olduğuna dair tarihi bilgileri şiirinde barındırmıştır. Demiryolu ulaşımı için meşhur olmuş Haydarpaşa garını ve canlar yakmış, İstanbul depremlerinden söz etmiştir. İstanbul'a olan hayranlığını, son mısradaki Ömer, sana boyun eğsin diyerek belirtir ve İstanbul için, dualar eder.

İstanbul adlı ikinci şiirinde de, İstanbul'un güzelliklerini över. Köşklerini saraylarını, denizini, Haliç ve boğazdan, on iki ay solmayan güllerinden, camilerinin güzelliğinden bahseder. İstanbul'un iki önemli padişahı Fatih ve Yavuz'dan güç aldığını ifade eder. İstanbul'un diğer edebi türlerde de görüldüğü gibi göç aldığını ve bunun sebebinde taşının toprağının altın olduğu düşüncesi olduğunu söyleyerek sosyolojik bir konuya değinmiştir.

İstanbul I

Kıymetlisin taşın toprağın para Fatihin topları sana saçıldı
İzler birbirini her iki kara Topların sesinden yaman kaçıldı
Sen eski başkentsin yeni Ankara Bir çağ kapatıldı bir çağ açıldı
Kardeş şehir başkent soyun İstanbul Bile gezdi kurtla koyun İstanbul
(Kaya, 2008: 29-30).

Temüroğlu

Temüroğlu, şiirinde vapur, uçak, taksi, otobüs gibi İstanbul'un ulaşım araçlarını sıralar. İstanbul'daki fakültelerde her branşın olması, fabrikalarda çırakların yetiştirilmesi, İstanbul'un mevcut imkanlarıdır. Kız Kulesi, Ayasofya, Eyüp Sultan türbesi, Kapalıçarşı gibi İstanbul'a has yerlerin güzelliğinden söz eder. İstanbul, Temüroğlu'nun şiirinde gelişmişliğiyle modernleşmesiyle konu olmuştur.

İstanbul

İsmin bizi dünyalara tanıttı
Eyüp Sultan niçe ermiş anıtı
TEMİROĞLU herkesedir yanıtı
İstanbul Dünya da sevdiğim güzel İstanbul (Teker, 2003: 248).

Yazıcıoğlu

Yazıcıoğlu, 1997'de İstanbul, adlı şiirinde İstanbul'un payitaht olması, sanatçılara ilham kaynağı olması, yoksulların iş kapısı olması ve her semti ayrı güzelliği olmasıyla İstanbul'dan övgüyle bahseder.

1977'de İstanbul

Yıllar seslendi çanları Düşündü sevdaya daldı
Mitinglerde genç kanları Gördükçe ağladı güldü
Hayrete salan İstanbul Denize dalan İstanbul (Yazıcıoğlu, 1979: 47).

Âşık Şenlik

Âşık Şenlik, şiirine İstanbul'un güzelliklerini ve tarihî önemli şahsiyetlerini konu etmiştir. İstanbul'un coğrafi yapısını, yedi tepe üzerinde oluşunu, İstanbul'da Hz. Eyüp'ün kabrinin olması ve Fatih'in İstanbul'u feth etmesinden bahseder.

İstanbul'daki yönetim sisteminin padişahlık olduğunu, halkın inancına göre padişahın zillullah yani, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğu inancının olması, yönetimde kadı, müftü, vezir, şeyhülislâm olması ve şeriat kanunlarının uygulanmasından bahsedilir. Şiirde, toplumun sosyal hayatındanda bahsedilir. Çarşı pazarda, her milletin olduğu, yetmiş iki dilin birden konuşulduğu ifade edilerek İstanbul'un çokkültürlü yapısı söz konusu edilmiştir.

İstanbul'da gördüm ikrâm izzeti

Âlemde bulunmaz emsâl nisbeti

Altun hel simizar zevki ziyneti

Alosman tahtında saltanat gördüm (Aslan, 2007: 422).

Âşık Abdi

Âşık Abdi, şiirinde Arapça, Farsça kelimeler ve tamlamalar kullanılmıştır. Âşık Abdi, İstanbul'un dilini unuttuğunu, İstanbul'a hayran olduğunu dile getirmiştir. Nazlı şehir İstanbul'un övgüye layık olduğunu, İstanbul'u çok özlediğini, gurbetlik çektiğini, İstanbul'un kıymetini gurbette anladığını ifade etmektedir.

Dermedim hayli zamandır gülünü İstanbul'un

Dinlemeğe hasretiz bülbülünü İstanbul'un

Bilmezem n'işler içinde ol melek-siymaları

Gelir ise ben sarayın yelini İstanbul'u

Ey saba eyle selam uşşakına İstanbul'un

Hem dahi ol sine'i barrakına İstanbul'un

Gün yüzünü görmeğe teşne bütün alem anın

Görmemiş hasret çeken müştakına İstanbul'un (Köprülü, 1962: 454).

Bir başka şiirinde de, yine ağır sanatlı bir dil kullanarak, İstanbul'un semt semt özelliklerini güzelliklerini sayarak, İstanbul'u tanıtır. Şiirinde geçen, İstanbul'a ait semtler şunlardır: Hasköy, Okmeydanı, Kasımpaşa, Tophane, Hendekli, Pendikli, Fındıklı, Dolmabahçe, Beşiktaş, Ortaköy, Bebek, Balat, Yeniköy, Sarıyer, Tarabya, Büyükdere, Rumeli Kavağı, Gümüşsuyu, Zincirlikuyu, Beykoz, Hünkar iskelesi, Yalıköyü, Çubuklu, Kanlıca, Anadolu Hisarı, Göksuyu, Küçüksuyu, Kandilli, Zeytunburnu, Vanıköy, Kuleli, Beylerbeyi, Kuzguncuk, Üsküdar, Çamlıca,

Haydarpaşa, Maltepe, Burgaz, Heybeli, Kızıl adaları gibi İstanbul semtlerinin güzelliklerinden, eğlencesinden övgüyle söz eder.

Doğrusu arzular oldu bu gönül cananı
Çare ne çekmektedir gurbetliğin hicranını
Buldular mı halı hublarına Ok meydanını
Ol keman ebru güzeller mehlikalar hoşmudur (Kum, 1936: 71-72).

Zülfikar Divanî

Zülfikar Divanî, şiirinde İstanbul'un moda sahilindeki güzel kızlarından, sandal sefalarından, İstanbul Boğazı'nından övgüyle bahseder. İstanbul'u gül sazının teline benzetmiştir.

İstanbul

Turist olup gelen yaşlısı genci	Yaz gelince moda minili maksi
Ayırım yapmadan beyaz ve zenci	Yel vurunca kalça görünür aksi
Diyor ki kıymetin ödenmez inci	Cadde parkta gezen kızların seksi
Pilajların her gün dolsun İstanbul	Bir yanında dilde balsın İstanbul

(Divani, 1973: 184).

Âşık Seygahi

Âşık Seygahi, şiirinde İstanbul'un sosyal hayatından çarşı pazarından söz eder. Şiirinin adı İstanbul çarşısı Kalpakçılarbaşı destanı olsa da içinde İstanbul'un önemli çarşı pazarları hanları geçmektedir. Şair şiirinde, adeta İstanbul alışveriş noktalarının haritasını çizer gibi okuyucuyu dolaştırmaktadır. Şairin çizdiği haritalarda, gittiği yerler şu şekildedir: Mahmudpaşadan, Mahmudağanın Acıçeşmesi, Kağatçılar, tarakçılar, Sarkıcılar, Sandan, Fesciler, Yağlıkcılar, Kalpakçılar çarşısını gezmiş ve bu yerlerde neler satıldığı, satıcılar ve esnaflıkları üzerine bilgiler verilmektedir. Acıçeşme'de muhallebi, humus, şerbet, limonata satıldığı, Yahudilerin, kuyumculukta değerli taş işletmeciliği yaptığı sokaklardan bahseder. Sarıkcılar dükkanları, Sandan Bedesteni'nin alışveriş yapanın dikkatli olması gerektiğini, Yağlıkcı ve yorgancılar dükkanlarının, güvenilir olduğu, müşterilerine, ilgiyle yaklaşmalarından bahseder. Fesciler sokağında boyacıların

olduğunu ve bu çarşıda yapılan, alışverişte dikkatli olunması gerektiğine dair bilgiler verir. Kalpakçılarbaşı çarşının çarşıların hası olduğunu söyleyerek, övgüyle söz eder.

İstanbul Çarşısı Kalpakçılarbaşı Destanı

Şehri İstanbul'u ittim ziyafet	Sakaçeşmesinden çıkdım yukarı
Bağçekapusuna vardım ibtida	Seyredelim ande ulu hanları
Çarşıları gezme bendeki adet	Gördüm poliçeci sarraf tüccarı
Bir sefil hâl ile doğrudum yola	Yollarda yüklerden geçilmez asla

Çuhacı hanı da sizlere malum	Mülki İstanbul'un Bedestanını
İçinde bulunan ustalara alim	Ne istersen seyret cemisini
Varakcı hanı da hayalim	Alemin şu şüphesiz burda emini
Alım satımları kosolid lira	Şu cihanın malı hıfzolur bunda

Geçüp dönenlerin çoğu seyirci	Dükkanlarda gör ki neler satarlar
Kimi gemici kimi beygirci	Lisan ile müşteriye tutarlar
Bazısının sır kalbi çürükdir içi	Helal haram türlü yalan kartarlar
Susasa bulunmaz cebde beş para	Cihan bir geçinme sebab-ianca

Cüz'ice Iraktan eyledim seyrin	Delhallar gezer elleri işde
Haylazın biri sapıtmış filin	Mezad artma meram iç ile beşde
Dostunu avlayub virmede terkin	Kimi dae geçinir kimi genişde
Hicab ider..... oldu mu acaba	Kaderim bu şur ger vormeli Hakka

(Koçu, 1948: 66-68).

Süleyman Yücekaya

Süleyman Yücekaya şiirinde, İstanbul'un sosyal mekânları olan Kadıköy Üsküdar ve Tarabya, Moda, Büyükkada gibi semtlerinden bahseder. Emirgan'da çay içmenin güzelliğinden, İstanbul Boğazı'nın renginin cennete benzediğinden, Taksim'i insan vücudunun kalbine benzetmesinden, İstanbul'u seyretmesi ne güzel mısrasının tekrarlanmasıyla ifade etmektedir.

İstanbul

Doğan günü seyret Büyükada'dan
Batarken de bir bak güzel Moda'dan
Kadıköy Üsküdar ve Tarabya'dan
İstanbul'u seyretmesi ne güzel (Kaya, 2008: 30-31).

Zakirî

Zakirî, şiirinde gülleriyle, havasıyla deniziyle, karasıyla İstanbul'un güzelliklerini metheder. İstanbul'da kabri olan Hz. Eyüp Ensar'a selam söyler. Hz. Muhammed'in hadisinden ve İstanbul'un fethi için yapılan kayıklardan toplardan Haliç'e vurulan kilitten bahseder.

İstanbul

Tarihî şerefli Türklerin yurdu	Kilitli denizler Haliç köprüsü
Kayıklar yaptırdı, topları kurdu	Camiler şerefli mimar yapısı
Fatih fethedecek bunu duyurdu	Ezanlar okunur bülbül sadası
Sözlerin Nebî'den sırrın İstanbul	Bu Zakirî olsun yârin İstanbul

(Kaya, 2008: 30).

2.7.4.2 İstanbul'da Yaşanan Afetleri Anlatan Şiirler

Âşık İmdadi

Âşık İmdadi, 1983'de kolera salgınını şiirinde anlatmıştır. Salgının halk içinde nasıl yayıldığını, bu kötü haberin Şam'dan Bağdat'a ve Fransa'ya kadar yayıldığını şiirden görürüz.

Kolera başladı, alem uyandı, Tutulanın çeşmi kana boyandı. Ecel sefinesi geldi dayandı, Açtı yelkeni duyuldu figanı.	Adana'ya eyvah! dedi İstanbul, Şam' dan haber aldı Bağdad, Anadolu Fransa'dan tel gitti, duydu Tirpol, Haberi doldurdu bütün cihanı. (Kocatürk, 1963: 442-445).
---	---

Âşık Halit

Âşık Halit, şiirinde, 1894 yılında meydana gelen İstanbul depremini, tarif etmektedir. Fâtih rüştiyesi'nde ders okuturken depremin başladığını korkudan Allah'a yalvardığını ifade eder. Depremde, hasar gören yerleri sayar. Hasar gören yerler şunlardır: Yenicami, Edirnekapı minaresi, hanlar, hamamlar, kaleler, karakol, kışladır.

Yıkıldı cümle kârgir binalar

Çatladı karakol, kışla, duvarlar

Harap oldu cümle hanlar, hamamlar

Bu da ibret oldu, böyle cihana (Öztelli, 1976: 571-574).

Âşık Serdârî

Âşık Serdârî, 1887 yılındaki kuraklığı anlatır. Şiirinde, Sivas Sarkışlalı olduğunu söyler. Şiirde, yaşadığı bölgenin iklimsel özelliklerini sekiz ay kış olmasını kışın Mayıs'ta bittiğini ve Mayıs'a kadar her yeri buz tutmasını anlatır.

Sekiz ay kışımız, dört ay yazımız

Açlığından telef olur bazımız

Kasım demeden buz tutar özümüz

Mayısta çözülür gölümüz bizim

(Öztelli, 1976: 624-625).

Açılmadı ikbalimiz, bahtımız

Şen olsun İstanbul paytahtımız

Tevellüt ellidir, geçti vaktımız

Nöbetin gözlüyor hâlimiz bizim

Âşık Cüdâî

Âşık Cüdâî, şiirinde Hocapaşa'da başlayan yangının rüzgarla artmasını, Tavukpazarı, Vezir Hanı, Çuhacı Hanı, Nur-Osmaniye, Bahçekapı, Ahırkapı, Kumkapı, Yenikapı, Davud Paşa, Samatya, Yedikule, Silivrikapı, Mevlana Kapı, Topkapı, Edirne Kapısı, Eğrikapı, Ayvansaray, Balat, Ayazma Kapı, Odun Kapı, Fener, Oymakapı, Cibali, Unkapanı, Balat gibi semtlerine yangının sıçraması gibi yangın hakkında bilgi verir. İstanbul'un semtlerini gezdirir. Şiirinde, olayla ilgili imdat istediği padişah ve dönemin paşaları da şunlardır: Mehmed Paşa, Hüseyin Paşa, Sultan Mahmud, Fazlı Paşa Gedik Paşa.

Bahçekapısı'na bir üçü endi
Fazlı Paşa Gedik Paşa'ya döndü
Gitti Kumkapı'dan, Langa'da söndü
Pek kül oldu iki millet İstanbul

Nettilerse mümkün çare olmadı
Zabitler kolayın asla bulmadı
Rıçal, kibar yalılar kalmadı
Tamam yandı otuz saat İstanbul

(Öztelli, 1976: 635-638).

Âşık Lisani

Âşık Lisani, şiirinde Demirkapı'da çıkan yangınını Çarşamba gecesi başladığı bilgilerini vererek, yangını bir cephaneliğe benzetmiştir.

Destan-ı Temürkapu Yangını

Parladı bir ateş misl-i cebhane
Merhamet kanıdır Hazret-i Allah
Sığınanlar ebed kılamaz ah vah
Noksanımız özendi bu dasitane

Eyüplü Mustafa Şükrü

Eyüplü Mustafa Şükrü, Kolera salgının ve yangını anlatmıştır. Salgının Kasımpaşa'dan başladığını ve yayıldığını anlatmıştır. 1962 yılındaki yangının, yirmi dört saat sürdüğünü anlatmıştır.

Kolera ve Hocapaşa Yangını Destanı

Başladı kolera Kasımpaşa'dan
Cıvarı dolaştı Piripaşadan
Durmaz hemen kaçır evi boşadan
Çoluk çocuğayla gider yabane

Koleradan sonra oldu bir rahmet
Silindi süprüldü gitdi hep illet
Minval-i sabıka döndü memleket
Öyle Hak'dan emr-olundu bahare

Feramuş olundu ya Rab kolera
Yankın kaziyesi düştü dillere

Acem Gürci Arabistan çöllere
Şükri hep yazıldı Frengistan'e.....

1926 Hoca Paşa Yangını

Tam yigirmi saat yangun uzandı
Dahi ma'lum degil kaç bin ev yandı
Bir yazdılar keş olunub olmamış i'lan

Sene-i hicret-i Seyyidü'l –eman
Bin iki yüz sekseniki bi't-teman
Rebiül-ahirde hasıl-ı kelam
Muhtasar bir destan vasf-etdi Burhan

Nevri

Nevri'nin şiirinde, Üsküdar yangınının nerede başladığı, nerelere yayıldığı görülmektedir. Selamsız, Bağlarbaşı civarında yangının yayılmıştır. Halk yangından korkmuş ve endişe duymuştur. Nevri bu korkusunu, çaresizliğini şiirine yansıtmıştır.

Üsküdar Yangını Destanı

Dinleyin ahibba işbu güftarı
Anadolu Üsküdar'ı beyan göründü
Mevla verir kula zarar u karı
Bize şükreylemek her an göründü

Taş olsa dayanmaz alemde yürek
Bak neler ediyor insana felek
Biçare Nevriya gayret güderek
Lisanında böyle destan göründü

Destan-ı İstanbul der Vaf- Kolera ve Harik-ı Hoca Paşa ile Kalat

Evvela edelim hamd ile sena
Viridim olsun Bari Yezdan İsdan bol
Sende dayim olsun taruz-i ceza
Saltanat-ı Al-i Osman İsdanbol

Kemali

Kemali şiirinde, Çırçır Atpazarı yangını anlatmıştır. Kocapaşa yangınıyla kıyaslama yaparak, bu yangının daha büyük olduğunu belirtmiştir. Yangın esnasında halkın yardım için toplanmasını yıldızlara benzetmiştir. Bir başka yangını anlatan şiirinde, yangının tarihini, gününü saatini ve yerini yazmıştır. Yangının olduğu dönemin padişahı olarak Mehmet Reşat şiirde geçmektedir.

Çırçır Atpazarı Yangın Destanı

Dinleyin efendim ihraktan beyan

Hakikat ahvali edem beyanı

Bir teesüf-i azim olundu cihan

Yed-i kudret'in bir emrü fermanı

Yangının etrafında hizmetde umür

Dikkat şecaatde dolaşu memur

Yanmış cenazeler olmuşlar kömür

Buldular gaib olub yananihvani

1911 Yangınları

Bin üç yüz yirmi yedi ihrakdan beyan

Zuhur-ı ihrakdan edem beyanı

Süleymaniye cihetden çıktı bi duman

Saat yedi buçuk idi Temmuz'un onu

İşaret gösterdi yangın kulesi

Yangın Üsküdar cihetinden çıktı nidası

Yaktı yürekleri garib sedası

Ditretti sadası kevn ü mekânı

Haki

Beşiktaş Yangını Destanı

Felegin zülmünden kılâm şikâyet

Dinlesin ehl-i dil cümle ehibba

Büyük felaketi edem şikâyet

Od ocak söndürdü biaman kaza

Alevler içinde kaldık on üç can
Kalpleri sızlattı feryadü figan
Ya Rab ne saatdi bu saat bu an
Kar etmeyib oldu emekler heba

Hatırdan feramuş olmasın bu gün
Hayatı sanmayım bayramla düğün
Ne bu gün senindir dünya ne de dün

İstanbul'un meşhur yangınları, depremleri, salgın hastalıkları gibi toplumun derinden etkilemiş ve çaresiz bırakmış olaylar karşısında şairler, bu eserleri vermiştir. Şiirlerinde anlatılan olay hakkında önce bilgi verir, sonuçlarından bahseder. Yangın ise nerede başladığı, nerelere yayıldığı, nereleri yakıp, yıktığından söz eder.

2.7.4.3 İstanbul'u Tarihî Yönlerini İşleyen Şiirler

Âşık Nigari

Âşık Nigari şiirinde, İstanbul'un tarihî yönünü, Sultan Mustafa'nın tahta oturuşunu, cülus etmesinden bahsederken İstanbul'un KireçBurnu, İstinye, Tophane gibi semtlerinden söz etmiştir.

Rahına aşk edip bu canı feda
Vücudun hatasız eylesin Hüda
Tahta cülus etti Sultan Mustafa
Önce selamlayıp Ayasofya'ya (Öztelli, 1976: 100).

Âşık Ömer

Âşık Ömer, İstanbul Destanı ile İstanbul'un güzelliklerini övmüş. Ahırkapı, Kumkapı, Yenikapı, Langakapısı, Narlıkapı, Yenikule, Silivrikapı, Topkapı, Edirnekapı, Eğrikapı, Ayakapı, Unkapı, Ayazmakapı, Odunkapısı, Zindankapısı,, Bağçekapısı, Et meydanı, Ayvansaray, Balat, Fener, Cibali, Üsküdar, Kanlıca, gibi İstanbul'un semtlerinden söz etmiş. Bunun yanında İstanbul'a ait Şehzade cami, Yenicami'den bahsetmiş. Yalıköşkü, Fazıl Paşa Sarayı gibi tarihî mimari yapıları övmüştür. Şiirinde İstanbul'un, bilindik yerlerini, tarihî yapılarını, camilerini

İstanbul'un padişahını överek İstanbul'u övmüştür. Âşık Ömer, başka bir şiirinde de tıpkı, İstanbul destanındaki gibi İstanbul'un tarihî yapılarından camilerinden tarihî şahsiyetlerinden, İstanbul'un payitaht olmasından övgüyle bahseder. İstanbul'un hiç bir diyara benzemediğini söyleyerek güzelliğini öne çıkardığı şiirinin sonunda kabri İstanbul'da bulunan Hz. Eyüb'e gitmek istemesinden bahsedere sonlandırmıştır. Ele aldığımız üçüncü şiirinde de, bu iki şiiri gibi yine İstanbul'un, Yavuz Sultan Selim, Beyazıd, Fatih gibi tarihî şahsiyetleri tarihî mekânları övmüştür.

İstanbul Destanı

I

Coşkun sular gibi çağladım aktım	Davutpaşa ara yerde yücedir
Bülbül gibi ah ü efganımız var	Samatya'nın safası iy(ü).cedir
Şadırvan atların seyrine baktım	Narlı kapu hepisinden ücedir
Ahurkapusu'nda seyranımız var	Köşk ü saray ile ünvanımız var

(Köprülü, 1962: 300-302)

II

İntizarım görmege cismimimde Can etmez karar
Gösterir mi Cem -i giryanıma yine Rüzgar
Bir vefa tan'ettiğim günler de zıtkı bi-v efa
Kail oldum bir geda mansubuna İstanbul'un (Gençosman, 1972: 536-539).

Âşık Derviş Osman

Âşık Derviş Osmna, 1808 yılındaki, yeniçeri ayaklanmasını, şiirinde işlemiş ve bu olay sonucu, Üsküdar kışlasının yandığını, Sultan Mustafa'ya, hulle biçildiğini söyleyerek tarihî olayları şiirinde yansıtmıştır. Hulle, cennet elbisesi ya da Divan şiirindeki anlamıyla zevk, eğlence elbisesidir. Sultan Mustafa yaşadığı dönemde iki kere tahta geçmiştir. Taht oyunlarının, saray entrikalarının olduğu bir dönemde yaşayan Sultan Mustafa, II. Osman'nın yeniçeriler tarafından öldürülüp, tahttan indirilmesiyle tahta geçmiştir. Bu şiirde de yeniçeri ve Sultan Mustafa'nın tarihte yaşadığı olaylar anlatılmıştır.

Alemdar Mustafa Paşa Destanı

Geldi Rumelinden niçe bir çıtak
İstanbul içinde kanlar akacak
Kadir gecesinde yediler bıçak
Kesin kelleleri der Yeniçeri
(Öztelli, 1976: 103).

Saray kapıların birden açıldı
İstanbul içinde ateş saçıldı
Sultan Mustafa'ya hulle biçildi
Ağlama gaziler der Yeniçeriler

Müdamî

Müdamî şiirinde, İstanbul'u sadece çevreden duyduklarıyla bildiğini, Abdülhamit hükümdarlığında bin üç yüz'de devletin adaletli olduğunu söylemektedir.

İşitir bilmezdik İstanbul nedir?
Tarım, Mısır ile İstanbul Anadolu'ya
Karadeniz taşar iner Bolu'ya
Aşkım çekenler düşer belaya
Yandırır Tortum'u Narman'ı değer

Ahu figan ile gönül hoşlayam
Didem pek gamlıdır gözü yaşlıyam
Bin üç yüzde adaleti işleyen
İstanbul'da Hamit Han'a yaz gidem
(Öztelli, 1976).

Âşık Develî Seyranî

Vaka'i Hayriye Destanı'nda, İstanbul'da yaşanmış tarihî bir olayı şiiriyle aktarmaktadır. Vaka'i hayriye olarak bilinen, yeniçerilerin kaldırması gibi halkı etkileyen bir olayı, şiirinde Sultan Mahmut taraftarı, olarak işlemiştir. Şiire baktığımızda, bir tarihî vesika olarak değerlendiremesek de, Sultan Mahmut dönemi olduğunu ve İstanbul'da yaşandığını anlamaktayız.

Vak'ai Hayriye Destanı

Hazır olsun pirlar her civarlardan
Evliya enbiya çiharyarlardan
Şehr-i İstanbulun kem nazarlardan
Saklasın hatadan Mevla her saat

Şehr-i İslambola düştü ve veyla
Münadılar bir bir eyledi nida
Başladı mü'minler itmeğe düa
Sultan Mahmut için çekeriz gayret

(Kum, 1936: 629-631).

Âşık Balı

Âşık Balı, İstanbul'un Sirkeci, Haydarpaşa, Yedikule, Beşiktaş, Kasımpaşa, Taksim, Bakırköy, Feriköy, Sivrihisar, Şişli, Mecidiyeköy, Yeşilköy, Kurtuluş,

Harbiye semtlerinden övgüyle bahseder. İstanbul tarihî unsurlarından, Bizans dönemine kadar eski olmasından, Birinci Murat'tan Yıldırım Beyazıd'a ve Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almak istemelerinden, Dolmabahçe'de Atatürk'ün yaşamasına kadar söz eder.

Şiirinde İstanbul'un, sosyal yapısını, nüfusun çeşitliliğini konu etmiştir. İstanbul'un Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden göç aldığını, Karadeniz, Ege halkının İstanbul'da olduğunu bunun yanı sıra Gürcü, İngiliz gibi yabancı uyruklu insanların bulunduğunu söyleyerek İstanbul'da çeşitli milletlerin bir arada yaşadığını ifade eder. İstanbul'un ulaşımında vapurdan, trene imkanları geniş olduğunu, yolların asfalt olması detayına kadar, şehrin ulaşımını över. İstanbul'un sosyalleşme alanları olan, Gülhane Parkı, Barbaros Hayrettin Parkından, İstanbul gazinolarından, Kapalıçarşı gibi alışveriş merkezlerinden, Fatih Sultan Mehmet camisi, Eyüp tekkesi, Ayasofya, Sultan Ahmet cami gibi dini mekânlarından bahseder. İstanbul'un merkezini sosyal, dini, ekonomik hayatını şiirinde aktardığı gibi, İstanbul dışına çıkarak İstanbul'un bir yandan Ege'ye diğer yandan Karadeniz'e komşu olduğunu söyleyerek coğrafik konumundan söz eder. İstanbul'un, doğal güzelliklerini övdüğü kadar İstanbul'un tarihî şahsiyetlerinden, Birinci Murat'tan, Beyazad'a Fatih'e ve Atatürk'e kadar övgüyle bahseder. Tüm bunları şiirinde birleştiren Âşık Balı, İstanbul'u tanıtmaktadır.

Bakırköy, Feriköy suların içtim

Vardım Yeşilköy'e gezdim dolaştım

Hoştur Florya'sı denize düştüm

Gençlere hayattır yaşım İstanbul

Sivrihisar, Şişli, Mecidiyeköy'ü

Kurtuluş, Harbiye, Radyoevi

Tahsil terbiyeli paşası beyi

Methederim seni peşin İstanbul

(Emir, 2004: 318-320).

Recep Kızılkaya

Recep Kızılkaya şiirinde, İstanbul'un tarihî yapılarına, tarihî şahsiyetlerine ve yaşanan değişim sonucu tarihe değer vermemeye sitem etmektedir. Şiirinde, surların burcu sitem tutmuş ifadesiyle, kendi sitemini tarihî yapılar üzerinden yansıtmaktadır. Akşemseddin, Mimar Sinan, Fatih, Yavuz gibi İstanbul'u İstanbul yapan önemli tarihî şahsiyetleri şiirinde anmıştır. Haliç'in eskiden altın olduğunu, şimdi ise pula döndüğünü, tarihin kandırıldığını, eski İstanbul'un kalmadığını, İstanbul Boğazı'nın yalılarının bir nine yaşından kaldığını ifade eder.

İstanbul

İki kıta hasretini dindiren
Haliç'i altınken pula döndüren
Şimdi koca bir tarihî kandıran
Söyle bana mazi neren
Boğaz'ın suları ırgalar seni
Zaman peşin sıra kovalar seni
Kemirmiş tüketmiş dalgalar seni
İstanbul ecel terleriyle ölen İstanbul
(Kızılkaya, 1991: 53).

Kocaman

Kocaman, şiirine Hz. Peygamber'in, İstanbul'un fethi hakkındaki hadisiyle başlamış, şiirini fethin Mayıs ayında Salı günü gerçekleştiği bilgisiyle sonlandırmıştır. Şiir boyunca, fethin neden olması gerektiğini ve nasıl olduğunu anlatmıştır. Hz. Eyüb'ün kabrinin, İstanbul Boğazı'nın, İstanbul'da bulunduğu ve Bizans'tan İstanbul'un alınması gerektiğini anlatmıştır. Her mısradaki, fetih için yapılanları ve yapılması gerekenleri yazmıştır. İstanbul'un fethinin, Hz. Peygamber'in hadisinden, Edirne'den askerlerin yola çıkmasına, askerlerin gemileri karadan yürütmesine, topların, kırk öküz çekecek kadar ağır olduğu bilgisine, Ulubatlı Hasan'ın sancağı dikmesine kadar fetihle ilgili bilgileri kronolojik sıraya göre vermiştir.

İstanbul'un Fethi

“Kostantin mutlaka fetholacaktır.”
Tüm dünyanın bunu bilmesi gerek
Peygamber'in methettiği askerinin
Bu müstesna şehri alması gerek
Bu şehrin Bizans'ta kalması ayıp
Çünkü şehit yatar Hazret-i Eyüp
Fatih'in bu şehre İstanbul deyip
Kostantiniye'yi silmesi gerek
(Atılgan, 1999: 130).

Âşık Fedai

Âşık Fedai, şiirinde İstanbul'u över ve İstanbul için dualar eder. Hz. Peygamber'den, İstanbul için şefahtır ister. Başına kötülükler gelmesin diye dualar eder. İstanbul'un yedi tepe üstüne kurulduğundan, yedi iklimin dört köşede olmasından dünyada benzeri olmadığından, hükümdarların almayı istediği şehir olması gibi özelliklerinden övgüyle bahseder. İstanbul içinde güzeller, ferace giymeleriyle keman kaşlı olmalarıyla İstanbul güzeli sıfatıyla alırlar. Kız Kulesi, Ayasofya, Laleli, Selimiye camisi, Sultan Ahmet camisi, Nuri Osman camisini şiirinde geçirir. Sultan Mahmut döneminde yaşadığını şiirinde anlamaktayız. Şiirde,

Sultan Mahmut'un muzaffer olması için dualar etmektedir. Osmanlı döneminde padişahlar tahta çıktıktan sonra Eyüp Sultan'ın kabrini ziyarete gitmeleri adet olmuştur. Bu şiirde de muzaffer olsun, Eyüp Sultan'ı ziyaret gitsin demesiyle hem İstanbul'da kabri bulunan Hz. Eyüp'ten hem de o dönemin geleneğinden söz eder.

Balyemez toplarun söylenür şanı,
Atılır güllerle saçulur kanı,
Hücum edüp gelse niçe düşmanı,
Edersin hak ile yeksan İslambol..

İçünde oturan saadetlü hünkar,
Ana yardım eder ol gani Settâr,
Şefaât eylesin Resulü Muhtar,
Gelmesin başına yaman İslambol..

Selatin camilerde okunur Kur'an
Talipler ders alır hu çeker her an
Niçe bin dervişler dönerler devran
Çağurur Mevlaya aman İslambol

Sultan Ahmet camisi cümleden ulu,
Fatih Sultan Mehmedin yücedür yolu
Ne güzeldir Sultan Bayezid Veli
Şiründür Nuru Osman İslambol

Ferace geyinür güzelki çoktur,
Kemandur kaşları kirpiği oktur,
Lebi şirin teni penpeden aktur,
Ne güzel yaratmış Süphan İslambol..

Siyah geysuların menendi sünbül,
Edasu ne hoştur dilleri bülbül,
Dehanı koncedir yanaklar deste gül,
Zülüfler üstüne reyhan İslambol..

(Okay,1976: 24-25).

Yorgansız Hakkı Çavuş

Yorgansız Hakkı Çavuş şiirinde, fethin 500. Yıl dönümünü konu edinmiştir. İstanbul'un fethinin, hadiste geçtiğini, Türk milletinin savaşta, barışta iyi olduğunu şiirinde işlemiştir. Yedi tepe üstündeki manzarasının, güzelliğine ve şehirlere en ünlüsü olmasından övgüyle bahseder.

İstanbul Destanı

Türk'üz milletlerin satvetlisiyiz
Savaşın barışın şöhretlisiyiz
Dernek başkanlığı davetlisiyiz

İcabet eyledik heman İstanbul (Eski, 1975: 122-123).

2.7.4.4 İstanbul'u Eleştiren Şiirler

Cefâî

Cefâî'nin şiirinde, İstanbul'un sosyal ve ekonomik yapısını görebilmekteyiz. İstanbul'da fakir, orta direk, zengin olarak isimlendirerek halkın ekonomik durumunu üçe ayırmış ve İstanbul'da hepsinin bir arada yaşadığını ancak İstanbul'un zengine ait olduğunu da vurgulanmıştır. Yine, gecekondulu ile villayı beraber kullanarak sosyo-ekonomik bir ayırım yapmıştır. İstanbul'da, ekonomik anlamdaki söz ettiği beraberliği şiirinde içinde kullanmıştır. Hem âlim hem de şarhoşun bir arada olduğundan bahseder. İstanbul'da her semtinde, çeşitli olaylar olduğunu söyleyerek, İstanbul'un büyük olması ve çeşitli insanların bir arada yaşamasından kaynaklanan tehlikeli bir tarafa bahseder. İstanbul'un ruhunun bozulmuşluğundan, İstanbul'da fuhuş olduğundan, İstanbul'un eski İstanbul olmadığından eski padişahlardan Yavuz Sultan Selim ve Fatih Sultan Mehmet gibi insanların kalmadığını şiirinde üzüntüsünü belli etmiştir.

İstanbul

Sen nasıl bir vücut nasıl bünyesin	Çok güçlüsün hep ayakta kalırsın
Gönülde armasın kolda künyesin	Küçük şehirleri esir alırsın
Belki bir Avrupa belki dünyasın	Mahkemeye versen berat olursun
Belli değil rakam sayın İstanbul	Orda da bulunur dayın İstanbul

(Kaya, 2008: 22).

Devran Baba

Devran Baba şiirinde, İstanbul'daki çevre kirliliğine değinmiştir. İstanbul'un çöp koktuğu, nehirlerinin kuruduğu, şehrin sahipsiz ve bakımsız kaldığı, bağ, bahçenin kalmadığı ve İstanbul'da yaşamın karmaşık olmasından söz eder. İstanbul'u bu yönüyle eleştirirken aynı zamanda şiirinde, İstanbul'un tarihinden de söz etmiştir. Fatih'in Bizans'ı yenerek İstanbul'u nasıl fethettiğinden söz eder. İstanbul'un, o günden bu güne nasıl bozulduğunu, nasıl bir değişim gösterdiği Fatih'e seslenerek ifade etmektedir.

İstanbul'a Bak

Koca Fatih Sultan Mehmet	Bizans ordusunu yardım
Kalk da şu İstanbul'a bak	Gülle attın suru kırdın

Çöplük kokar demet demet
Kalk da şu İstanbul'a bak

Türlere armağan verdin
Kalk da şu İstanbul'a bak

(Baba, 2001: 36, Kaya, 2008: 18).

Mürsel Sinan

Mürsel Sinan şiirinde, İstanbul'un değişimine olan sitemini ifade etmektedir. Eskiden, evliyaların kutsal dedikleri, padişahların bu kutsal şehir için savaştığı, Yahya Kemal gibi şairlerin övgüyle bahsettiği İstanbul'un, artık kalmadığını doğal güzelliklerinin kalmadığını, çevrenin kirlendiğini, Gümüşsuyu'nun kirlendiğini, trafik sorunlarını üzüntüyle ifade etmektedir. 'Hâllerimiz Yamandır' adlı şiirinde ise yine İstanbul şiirindeki gibi değişen İstanbul'un, sorunlarından bahseder. Bunun yanında, İstanbul'da yaşamanın zorluğundan, geçim sıkıntısından, herşeyin pahalı oluşundan, pazarcıların pazarlıktan bıktığından, telefon, su, elektrik parasının çokluğundan, meyvelerde horman olması gibi alışverişteki kandırmacalardan, şehirin betonlaşmasından, insanların güvenilmez olduğundan, dillerin bozulduğu argonun yaygınlaştığı, selam vermenin kalmadığından, artık şehirde âlim, evliya kalmadığı gibi sosyal, ekonomik durumlardan sitemle İstanbul'dan umudu kesip Anadolu'ya dönmeyi düşündüğünden bahseder.

İstanbul

Bu gün bir tepeden seni seyrettim
Yüreğim burkuldu güzel İstanbul
O mahzun yüzünü görüp kahroldum
Umudum yıkıldı güzel İstanbul

Yazarlar şairler hep seni övdü
Şimdi gelip gören dizini dövdü
Yahya Kemal seni böyle mi sevdi
Güzelliğin n'oldu güzel İstanbul

(Kaya, 2008: 21).

Hâllerimiz Yamandır

Şeref ölmüş şerefsizlik hak olmuş
Kimi aç perişan kimi tok olmuş
İnsan hayvan olmuş hayvan yok olmuş
Sanki şehir değil ormandır Hocam

Sazlar sus pus oldu kalmadı fasıl
Sözler argolaştı bitti velhasıl
Sivas ellerinde durumlar nasıl
Umut Anadolu'm gümandır Hocam

(Kaya, 2008: 22).

Nedim Uçar

Nedim Uçar şiirinde, İstanbul'un semt semt özelliklerini anlatır. İstanbul'un iki kıta oluşu ve bir köprünün birleşmesi, Kız Kulesi'nin belirgin bir şekilde denizde tanınması, Emirgan'ın demli çayının güzelliği, boğaz'ın mavisini övülürken

Üsküdar'da trafik çilesi, tarihî eserleri, saraylara gereken değeri vermemek, tarihe sahip çıkmamak ve yerli paranın değerinin düşmesi konularında eleştirmiştir.

İstanbul'da Hava Nasıl

Üsküdar'da sabah olmuş gün kayıp
Tırafikte çile çekmek çok ayıp
Sarayları beton ile bir sayıp
Tarihlerin taş olduğu zamandır

Sis içinde Dolmabahçe Sarayı
Yük gemişi yalar geçer karayı
Döviz esir almış yerli parayı
Ayakların baş olduğu zamandır

(Uçar, 2000: 85, Kaya, 2008: 22).

Talibi

Talibi, bu şiirinde İstanbul'un bir yandan güzelliklerini överken, diğer taraftanda İstanbul ekmeğinin zehir olduğunu yani İstanbul'da para kazanmanın geçinmenin zorluğunu, emeğin bedelinin verilmediğini, doğru olanın İstanbul'da her zaman kaybettiğini anlatır. İlerleyen mısralarda da, yaşadığı zorluklarda İstanbul'u suçlu gören şair, içindeki duyguları sarayların yıkılsın, ağaçların çürüsün, diyerek beddua ederek aktarmaktadır.

Acarı sattım eskiyi yamadım
Ben sırrımı kimselere demedim
Eller gibi kazancını yemedim
Zehirdir ekmeğin aşın İstanbul

Yollardan kesilsin demir rayların
Denize dökülsün tramvayların
Yıkılsın kalmasın o sarayların
Karışsın toprağın taşın İstanbul

Talibi Coşkun yanıldım şaşkın
Düz yolu bırakıp dağları aşkın
Gayri âşıkların diline düştün
Her dala dolandı peşin İstanbul (Başgöz, 1968: 211-212).

Nizamî

Nizamî, şiirinde İstanbul'un tarihî yapısına değinmiştir. Geçmişiyile kıyasla yaparken değişimine sitem edip eleştirmektedir. Fatih, şehri olarak

adlandırdığı İstanbul'un eskiden kültür beşiği olmasını, romanlarda ve şiirlerde İstanbul'un yer almasını överken şimdi ise yıkılıp harabe olduğunu, bağ, bahçesinin kalmadığını, her yerin betonlaştığını, Aksaray, Laleli, Fatih semtlerinin yabancılaştığını eleştirip aradığı İstanbul'u bulamadığına sitem etmiştir.

İstanbul

Fatih şehri dedim bir bilet aldım	Yıkılmış virane her bir köşesi
Aradım gözlerin nerde İstanbul	Yoktur eski güzelliği neşesi
Gezmiştim her yanın ben adım adım	Sızmış sarhoşları elde şişesi
Bir canlı tarihi serde İstanbul	Düşmüştür çıkmaz bir derde İstanbul

(Kayhan, tarihsiz, 52, Kaya, 2008: 22-23).

Sait Kaya

Sait Kaya, İstanbul Sokakları adlı şiirinde bir çocuk üzerinden İstanbul'un büyüklüğünden, İstanbul'un zenginliğinden, kalabalığından söz etmiştir. İstanbul sokaklarının karışıklığından ve kalabalığından birçok çocuğun kaybolması gibi bir sorundan bahseder.

İstanbul Sokakları

Nedense garipti bütün hâlleri	Burası İstanbul insanlar sürü
Çatlamış topraktan minik elleri	Bitmiyor caddeler yürü ha yürü
İş emek üstüne tüm hayalleri	Kahroldu hırsından bastı küfürü
Kayboldu İstanbul sokaklarında	Kayboldu İstanbul sokaklarında

(Kaya, 2000: 24).

Şahinoğlu

Şahinoğlu'nun şiirinde, Gülhane Parkı'nda ozanlar toplanır. Sokaklarındaki ahlaksızlıkları, kahvehanlerde kumar oynayanları, fuhuş yapanları, kilisede nöbet tutan askerleri, İstanbul'da turistlerin bulunduğunu, neler gördü İstanbul'da gözlerim redifiyle, İstanbul'da şaşırıldığı şeyleri şiirine konu etmiştir.

Neler Gördü İstanbul'da Gözlerim

Adım adım yurdu gezdim dolandım	Rüzgârı esermiş hep batı yönden
Neler gördü İstanbul'da gözlerim	İnsanları kaçtı görünce benden
Bu şehirde dertten derde bulandım	Turistler kaplamış değişik dinden

Neler gördü İstanbul'da gözlerim
(Kalkan, 1991: 528-229).

Neler gördü İstanbul'da gözlerim

Çınar Ali

Çınar Ali, şiirinde köyünden İstanbul'a gelişi anlatır. İstanbul'un havasına suyuna alışamadığını, köyündeki yaylaları özlediğini, İstanbul'da aç kaldığını, yine de bunu gizlediğini, İstanbul'da çile çektiğini ifade eder. Tıpkı masallardaki, hikâyelerdeki, İstanbul'un taşı toğrağı altındır, diyerek İstanbul'a giden ve İstanbul'a alışamayan, orada açlık, fakirlik görüp, geri dönmeye de utananların şiirde de göstermiştir. Çınar Ali'nin şiirinde de memleketine duyduğu özlem ve İstanbul'a gelmenin pişmanlığı vardır.

İstanbul'un Çilesi

Hırsız haydudu çatlı yol aldı

Kimileri boynu bükülü kaldı

Yağmur yağdı umutları sel aldı

Çekilmiyor İstanbul'un çilesi (Kaya, 2008: 28).

Rüştü Tecer

Rüştü Tecer'in şiirinde, İstanbul gurbet mekânıdır. Gençlerin, Anadolu'dan İstanbul'a göç etmeleri, geride kalan aileler için, hem hasret çekmek hem de İstanbul gibi tehlikeli bir şehirde çocukları için merakta kalmak demektir. Tecer'de şiirinde endişe duygusunu yansıtmıştır. İstanbul'un zalim olduğunu, ocaklar yıktığını, babaların sözünün İstanbul karşısında geçmediğini, anaları ağlattığından bahseder.

İstanbul İstanbul

Hasret derdi firkat derdi

Gençleri İstanbul sardı

Annelerin belin kırdı

Zalim İstanbul İstanbul

“Yavrum” diye büyüttüler

Her libastan giyittiler

Gurbet ele yar ettiler

Zalim İstanbul İstanbul

(Kaya, 2008: 29)

Adanalı Kul Mustafa

Adanalı Kul Mustafa şiirinde, İstanbul'u eleştirerek seslenir ve İstanbul'da eğlenmemesi gerektiğini söyler. İstanbul'un, zalim bir yer olması insanların yalancı, dolandırıcı olmasından, yabancıların sadece çıkarları için yalandan hemşeri çıkmalarından, kadınlarının namuslarına düşkün olmamalarından dolayı İstanbul'u eleştirir.

İstanbul'da

Hemen bir hemşehri çıkar soradan

Seni araştırır şurdan buradan

Sen haber ver cebindeki paradan

Her ne ararsan bol İstanbul'da (Kutlusoy, 2006: 102).

Âşık Beşiktaşlı Gedai

Âşık Beşiktaşlı Gedai şiirinde, ağır sanatlı bir dil kullanmıştır. Farsça tamlamalara yer vermiştir. Şiirinde konu olarak, insanların bozulduğunu, toplumda müsibetlikler çıktığını, münkir ve münafikların çoğaldığını, halkın nefesine kul olduğuna, halk için paranın önemli olduğuna, yankesicilik, kumarbazlığın arttığını, rüşvetsiz iş görülmediğini, halkın Fransızca okuduğunu, herkesin Kur'an'ı unutması gibi toplumsal sorunları göstermiş ve sitem etmiştir. Halkın, bu denli bozulduğunu bu sebeple de kıyametin yaklaştığını, müslüman âlemini kurtaracak Mehdi'ye işin kaldığını umut eder. Artık mürşid-i kâmil kalmadığını, şeyhlerin ipek kıyafetler giyip, ziynetlere dünyaya önem verdiğini, âlimlerin ilmiyle amel etmediğine üzülenek şiirinde toplumun yaşadığı değişimi dini bir perspektifle de eleştirmiştir. Âşık Beşiktaşlı Gedai'nin olsun redifli şiirinde de, İstanbul'un güzelliklerinden semt semt bahsetmiştir. Bağlarbaşı, Beşiktaş, Beylerbeyi, Çengelköyü, Göksu, Üsküdar semtlerine şiirinde söylemiştir.

Destan-ı İstanbul

Şimdiki dervişlik cümlesi taklid

Sim ü zer içindir çektikleri vird

Âlemi kaydından eyleyip resid

Hak'la hak olanlar ararlar kanı

(Zelyurt, 1989: 84).

Âlimler ilmiyle eylemez amel

Hiç yıkılan bina tutar mı temel

Âlemde söylenir bu darbimesel

Ölecek hastanın olmaz dermanı

I

Bulunmaz şivekarım sen gibi alemde bir dilber
Hicap eyler cemalim görmeye gülşende güllerler
Bütün şurideller bab-ı hüsnün seyrini ister
Salın Bağlarbaşı mesken bana hicran medar olsun (Ergun, 1923: 71).

Âşık Mehmet

Âşık Mehmet, şiirinde İstanbul'un büyüklüğünden övgüyle bahsederken İstanbul halkının değiştiğinden, insanlarda saygı kalmadığından, zamane insanın bozulduğuna sitem etmektedir.

Destan-ı İstanbul

Belde-i İstanbul bilâd-ı cesim	Beykoz sahrasına ordu kuruldu
İslâm birbiriyle oldu pek hasım	Her bir tedarikler anda görüldü
Büyükte küçükte kalmadı tâzim	Gönüllü askere silah verildi
Gayetle bozuldu şimdi zamane	Of merd-i şahbazlar döndü aslana

(Ergun, 1923).

Âşık Azeri

Âşık Azeri, İstanbul'a iş için gitmiş, kardeşinden aldığı mektuba karşılık olarak şiirini yazmıştır. İstanbul'da iş bulmanın zorluğu, yaşamın zorluklarına karşı köyün hazine olması, tarla ekip biçmekle iyi kötü geçimini sağlayabilirken İstanbul'da yarının belli olmaması durumları kıyaslanarak, İstanbul'a gitmekten vazgeçmenin psikolojisi şiirine yansımıştır. Diğer şiirinde ise İstanbul'un insanın aklını başından aldığına ancak İstanbul'da bey, vali ya da zengin olmanın mümkün olduğuna ancak bir adalet olmayan İstanbul'un, insanı fakirlikten delirtip, perişan hale soktuğundan söz etmektedir.

Gardaşım mektubunu aldım	Olur olmaz lokma yutmam
Daha gelmem İstanbul'a	Çürük yere temel atmam
Derecesiz memnun oldum	Aç ölsem de tarla satmam
Vallah gelmem İstanbul'a	Vallah gelmem İstanbul'a

Gelen gardaşın sesidir
Gurbet dünyanın süsüdür
Köy şehrin haznesidir
Daha gelmem İstanbul'a (Halıcı, 1992).

Âşık Ahmet Şeyda

Âşık Ahmet, Sultan Abdülaziz döneminden ve adaletli olduğundan şiirinde övgüyle bahseder. İstanbul'un yedi tepe üzerine kurulu oluşundan, güzel ikliminden, doğal güzelliklerinden, bağ, bahçelerini benzetmeler yaparak anlatır. Şiirin adından da belli olacağı üzere İstanbul'un güzelliklerini, İstanbul'un payitaht oluşundan, padişahından ve yönetim sistemini metheder. İstanbul'un Nallı Kapı, Yedi Kule, Silivri Kapı, Topkapı, Yenibahçe, Edirne Kapı, Eğri Kapı, Kasımpaşa, Tophane, Beşiktaş, Sultan Ahmed Meydanı, Üsküdar, Çamlıca, Beykoz, Sarıyer gibi bölgelerinden söz eder. Şiirinde İstanbul'un çarşılarından, ticaretinden söz edilmiştir. Yeni İskele'de tüccarların geçtiği, Tahtakale'de Kadıhanın başına hançer takması, Mısır Çarşısı'nda güzel kokuların bulunması gibi o dönemin ticari ve ekonomik yaşantısı anlatır. Çırağan Yalısı, Galata Kulesi, Kız Kulesi, Dikili Taşı, Hz. Yuşa tepesi, Hz. Eyüb'ün kabri gibi İstanbul'un önemli tarihî yapılarına şiirinde yer vermiştir

Destan-ı Medhiyye-i İstanbul

Ta ezelden ihtişamı şanı var İslambol'un
Heft kuhun üstüne meskanı var İslambol'un
Yedi iklim dört köşeye hükmeder kafdan kafa
Bir adalet sahibi Hakanı var İslambol'un

II

Şehr-i İslambol'a layık söyledim bir dasitan
Hazret-i Yusuf gibi hubanı var İslambol'un
Dürri-i yektadır cihanda bu bilad-ı asitan
Âşıkı mecnun ider cananı var İslambol'un

Devlet-i Abdül-Aziz'dir (hem). bu asrın hünkarı

Ol Ali Sadrazam asaf-ı tüvangeri

Söyledi Ahmet-i Şeyda tarihîni gecheri

Padişaha bin kasr-ı rıdvanı var İslambol'un (Oral, 1968: 191-197)

2.8 Bilmecelerde İstanbul

Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri, insan, hayvan ve bitki gibi canlıları: eşyayı, akıl, zeka veya güzellik nev'inden mücerred kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarda düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirmek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir (Elçin, 1998: 607).

Bilmecelerin, halk için önemli bir sosyal işlevi vardır. Teknolojinin ve iletişimin günümüz şartlarındaki gibi kolay olmadığı yıllarda, bilmeceler, toplumlar için eğlenmeyi sağlarken söyleşi kaynağı olup iletişim görevi de görmüştür. Bilmeceler, ezberlenip hafızada saklanıp toplantılarda sorulması cevabının düşündürmesi eğlendirmenin yanında da toplumun hafızasını ve zekasını geliştirme işlevi görmüştür. Ali Duymaz'a göre, bilmecelerdeki İstanbul, uzak ve gizemli bir şehirdir. Yetişkinlerin zihinlerinde oluşan uzak şehir İstanbul imgesi, çocuklara da yansıtılmaktadır (Duymaz, 2009: 816).

Bu tezde, bilmecelerde İstanbul konusunda, İstanbul'u tanıtan bilmeceler, İstanbul'dan gelen eşyaları anlatan bilmeceler, İstanbul'a ulaşımı sağlayan unsurların geçtiği bilmeceler, i harfiyle ilgili bilmeceler olmak üzere dört başlık altında işlenmiştir.

2.8.1 İstanbul'u Tanıtan Bilmeceler

İstanbul bilmecelerinde, halkın gözünde merak edilen gidilmesi arzulanan bir yerdir. Anadolu halkı, diğer Halk Edebiyatı anlatılarında saz şairleri, masal anlatıcıları, hikâye anlatıcılarından dinlediği İstanbul'u zihinlerinde çizerler. İstanbul'a gidip görmüş kişilerden, İstanbul'u dinlerler. Zihinlerde çizilen İstanbul, halkın bilmecelerine de yansımıştır. İstanbul'da mutlaka görülmesi gereken yerler Anadolu'da olmayan farklı eşyalar, İstanbul'a has unsurlar bilmecelerde yerini almıştır. Bunlara örnek olarak Kız Kulesi, Boğaz Köprüsü, Galata Köprüsü, Sultan Ahmed Cami gibi İstanbul'u İstanbul yapan önemli mekânlar verilebilir. Bu bakımdan bu tarz bilmeceler için İstanbul'u tanıtan bilmeceler olarak şu şekilde örneklendirebiliriz:

Kız Kulesi Hakkındaki Bilmeceler

- Altı buz / Üstü kız / Gece yıldız (Başgöz- Tietze, 1999: 453).
- Karşıyaka Üsküdar / Altı geniş üstü dar (Çelebioğlu-Öksüz, 1979: 322).
- Gece gerdanlık / Gündüz mezarlık (Çelebioğlu-Öksüz, 1979: 233).
- Altı buz / Üstü tuz / Gece yıldız / Gündüz kız (Çelebioğlu-Öksüz,1979: 321).
- Altı tuz / Ortası kız / Üstü yıldız (Elçin, 1965, Çelebioğlu-Öksüz, 1979: 321).
- Benzer bir minareye / Deniz girmiş araya / Alattı buz üstü yıldız / Bir padişah bi o kız (Bayrı, 1947: 58).
- Bir münevver nesne gördüm / Boyu benzer minareye / Krallarla dost olmuş / Deniz girmiş areye (Başgöz-Tietze, 1999: 454).
- Gündüz kız, gece yıldız / Bir padişah bir o kız (Başgöz-Tietze, 1999: 454).
- Şekli benzer minareye / Padişahla akraba(olacaktı), (olacaktı) akraba, Deniz girdi areye(araya) / Yapılması yıkılması (Başgöz-Tietze, 1999: 454).
- Ne hoş olur taşları / aklımı aldı, etrafın yaşları / Gece yıldız gündüz kız / Bir padişah bir o kız (Çelebioğlu-Öksüz, 1979: 322).

Boğazlar Hakkındaki Bilmeceler

- İnsanda bir / Türkiye iki (Göktaş, 1982: 8).
- Herkezde bir tane / Türkiye’de iki tane.(Çelebioğlu-Öksüz, 1979:321: Koz, 1994: 327).
- İnsanda bir / Türkiye’de iki / dünya da on tane (Göktaş, 1982: 8).
- Bende bir tane / Türkiye’de iki tane / Dünya da yirmi dört tane (Göktaş, 1982: 8).

Sultan Ahmet Cami Hakkındaki Bilmeceler

- Biz altı kardeş idik / Et derviş Ahmed! / Altımızın da hizmetçisi var, / Bunu bilene bir ziyafet müjdemiz var (Çelebioğlu-Öksüz, 1979: 322).
- Biz altı kardeşiz / Altımızda ayrı işi var / Derya yüzünde / Bir balık kardeşim var. (Çelebioğlu-Öksüz, 1979: 322).
- Kim bilirse bu bilmeceyi / Yetmiş bin altın / Bir donanmış at müjdesi var (Çelebioğlu-Öksüz, 1979: 322).

İstanbul'da Karaköy ve Unkapanı Köprüleri Hakkındaki Bilmeceler

- Ben bugün bir raha oğradım uğradım / Gendisi guş misali / Açılır, kapanır / Yanlarında zenciri var / Herkezin hayranı var / Koca İstanbul'da iki tane var. (Başgöz-Tiezde, 1999: 141; Çelebioğlu-Öksüz, 1979: 321).
- Karşıda bi nesne görürüm / Uzunca zinciri var / Üstünde feneri var. / Dünya kadar hayranı var / Bu bilmeceyi bilen / Gayet büyük irfanı var (Çelebioğlu-Öksüz, 1979:321: Koz 1994: 231).

Tramvay Hakkındaki Bilmeceler

- Sırtına biner / Yorulmadan gider / Fakat çok gevezedir / Her zaman çan (Çelebioğlu-Öksüz, 1979:321: Koz 1994: 231).

2.8.2 İstanbul'da Gelen Eşyaları Anlatan Bilmeceler

- İstanbul bucak bucak / İstanbul bucak bucak / Çevresi mermer ocak / İçinde bir sandıcak / İçi dolu boncucak (Sakaoğlu, 1989: 58).
- Bir karı ile bir koca Mır mır eder her gece / Karı der ki: Hey koca / Acep İstanbul nice / İstanbul'dan kutu gelir / Kutucular yapamaz / İçi dolu mercan gelir / Kuyumcular yapamaz (Çelebioğlu- Öksüz, 1979: 91).
- İstanbul'dan aldım bir maden / Yeşil vurdum al çıktı / Bilin bu neden? (Çelebioğlu- Öksüz, 1979: 325).
- İstanbul'dan gelen tatar / Bir vuruşta bin atar! (Çelebioğlu-Öksüz, 1979:315).

2.8.3 İ Harfiyle İlgili Bilmeceler

Bilmecelerin işlevsel özelliklerinden özellikle çocuklar üzerindeki eğitimsel etkisi bilinmektedir. Bu bilmecelerde de “İ” harfinin öğretilmesinde İstanbul kelimesi önemlidir. İ harfi denilince akla ilk gelen şehrin İstanbul olması yine halkın İstanbul'a verdiği önemle ilgilidir. Bu bilmeceler şunlardır:

- İstanbul'da bir tane / İzmir'de iki tane / Ankara'da hiç yok (Elçin, 1965: 322).
- İstanbul'da bir tane / İzmir'de iki tane / Erzurum'da hiç yok (Göktaş, 1982: 8).
- İstanbul'da bir tane / İzmir'de iki tane / Ankara'da yok / Zibillikte çok (Koz,1974: 75).
- İstanbul'da bir tane / İzmir'de iki tane / Filistin'de üç tane (Doğan, 1999: 510).

- Lamba yandı İS oldu. Sahan düştü Tan dedi. Ben de sana BUL dedim (Göktaş, 1982: 8).

2.8.4 İstanbul'a Ulaşımı Sağlayan Unsurların Geçtiği Bilmeceler

Anadolu halkının zihninde sorguladığı İstanbul, güzellikleriyle tarihî yapılarıyla, payitaht olmasıyla, alışveriş için uygun bir mekân olmasıyla da bilmecelerde yerini alır. Bunun yanında İstanbul, gurbete gönderdiği yakınının olduğu yerdir. Bu sebeple zihinlerde, İstanbul'a kavuşma, ulaşma isteği vardır. Bu psikolojik durum bilmecelere şu şekilde yansımıştır: Bilmelerde geçen tren, Anadolu için önemli ve kullanışlı bir ulaşım aracıdır. Gurbete yollayanın, yolu gözlemesi sebebiyle aklının yollarda olması, trende olması oldukça normal bir durumdur. Bunun yanında o zaman şartları için tıpkı tren gibi telgrafta yolları gözlenen bir iletişim aracıdır. İstanbul'a ulaşımı ve iletişimi sağlayan unsurlardan tren, telgraf ve mektubun geçtiği bilmecelere örnekler şu şekildedir:

Tren

- Tren gelir İS diyemakinist vurur TAN diye / kömürcü anahtarı kaybetmiş / kondüktör bağırır BUL diye (Başgöz-Tietze 1999: 750).
- Tren geldi İS dedi / Para düştü TAN dedi / Kardöfren BUL dedi.(Koz, 1974: 76).

Mektup

- İstanbul'da süt pişti / Kokusu buraya düştü (Elçin, 1970: 231)
- Kara (Beyaz). atı nalladım / İstanbul'a yolladım (Göktaş, 1983:46:Koz, 1994: 231).
- İstanbul'da çam çöktü / Yongası buraya düştü (Elçin, 1965: 139).
- İstanbul'dan attım kılıcı / Kuşçu'ya düştü bir ucu (Elçin, 1965: 139).

Telgraf

- İstanbul'da yemek pişti / Kokusu buraya düştü (Elçin, 1960: 200).
- İstanbul'da at kişner / Kokusu bursya düşer (Koz, 1994: 231).
- Emer hu emer / Belinde şal kemer / İstanbul'da at kişner / Burada tayı emer (Çelebioğlu-Öksüz, 1979: 91).
- Kaleden attım kılıcı / İstanbul'a vardı bir ucu (Çelebioğlu-Öksüz, 1979:74).

2.9 Tekerlemelerde İstanbul

Şaşırtma eğlendirme ve keyiflendirme foksiyonları olan tekerlemelerin, dinleyici, anlatıya hazırlama için masal veya hikâye gibi metinlerin başında söylendiği görülmektedir. Çocuk oyunlarında ebe seçerken ve oyun içinde çocuğun dilini geliştirme gibi fonksiyonları vardır (Boratav:1988; Duymaz 2002).

Tekerlemelerde, İstanbul diğer şehirlere göre daha çok kullanılmış ve önem arz etmiştir. Bunun sebebi bilhassa Anadolu halkın İstanbul'u önemsemesi, İstanbul'u merak etmesi ve İstanbul'u betimlemek tanımamak istemesidir. İstanbul payitah olması iş imkanlarının çok olması gibi sebeplerde insanların hayatlarını etkilemiş ve zihinlerinde önemli yer edinmiştir. İstanbul, diğer edebi türlerde görüldüğü gibi tekerlemelerde de bir alışveriş mekânıdır. İstanbul'a iş, alışveriş gibi sebeplerle gidilmekte ve edebi eserlere bu yansıtılmaktadır. Söz konusu tekerlemeler olduğunda tekerlemelerin işlevsel özelliği düşünüldüğünde bilhassa çocuklar üzerinde dil gelişimi ve öğretme yöntemi olarak İstanbul konusu geçen tekerlemelerde İstanbul tanıtılmaktadır.

İstanbulla ilgili tekerlemeler Naki Tezel'in derlediği İstanbul masallarında masal başı olarak geçmektedir. Bu metinler şunlardır:

“...Çek kayıkçı Eyüb'e...Eyübün kızları haşarı.. Bir tokat vurdu enseme gözlerim fırladı dışarı orada gördüm bir kız...” (Tezel, 1938: 8).

“...bir tekme vurdu geri dur deye, Tophane güllerine cebine doldurdum darıdır deye, Kız Kulesi'ni arkama yükledim ayıdır deye...” (Tezel, 1938: 8).

“Çıktım tavan arasına, bir kırık sandık buldum. Açtım baktım, içinde bir kırık altın. Almayacaktım ama aldım, sarıdır diye. Oradan gittim İstanbul'a bir kase yoğurt aldım, durudur diye. Dokuz yüz doksan dokuz testi su kattım, kuyudur diye. Sultan Ahmet minarelerini belime soktum, borudur diye. Tophane güllerinin cebime doldurdum, darılır diye. Nacağı aldım Kapalıçarşı'ya daldım, korudur diye.”

“Forforadan, sürsüreden, Tire'den... Yiyip içerek, konup göçerek, inip çay başında soğuk sular içerek... Horoz imam iken, sinek padişah iken, kaplan baba benim yanımda çırak iken, Ali dost, Veli dost, tekkede kaldı bizim eski post... Avludan

saktum elimi, kavradım ince belini, imarnın kayk1 gelini... Bir var iken, bir yok iken, İstanbul'a çıktık... haşlamacılar haşlama haşlamış, bizde de masal başlamış.”

Tekerlemelerde İstanbul'un tanıtımı ve özelliklerinden bahsettiğini görürüz. İstanbul'un payitaht olması, insanların İstanbul'a yani payitahta gitmesi geride kalanların tekerlemelerinde şu şekildedir:

-Çin çin çikolata

-Hani bize limonata?

-Hanım kız gitti

-Nereye gitti?

-İstanbul'a gitti

-İstanbul'da ne yapacak?

-Terlik pabuç alacak

-Terlik pabucu ne yapacak?

-Düğünlerde şingır mıngır oynayacak” (Hasan, 562: 2005: Duymaz, 2009: 815).

“Mustafa mistik

Arabaya kıstık

Bulamaca buladık

İstanbul'a yolculuk

İstanbul'un hocası

Kambur kızın hocası” (Kaya, 1999: 124).

İğne Battı Canımı Yaktı

Tombul Kuş

Arabaya Koş

Arabanın Tekerleri

İstanbul'un Şekeri

Hop Hop Altın Top

Bundan Başka

Oyun Yok (ww.yeniokul.net)

Dünyanın en güzel yeri İstanbul

İstanbul'un en güzel yeri Boğaziçi

Boğaziçinin en güzel yeri Beykoz

Beykoz'un en güzel yeri yalının bulunduğu yer (Bayrı, Tarihsiz: 45).

Boğaziçi'nin en güzel semti neresi? Beylerbeyi.

Beylerbeyi'nin en güzel yeri neresi? Hasip Paşa Yalısı

Bu tekerlemelerde görülen İstanbul'a ait eşyalar, İstanbul'un alışveriş mekânı olmasını konu etmektedir. İstanbul'un şekeri, İstanbul'un terliği gibi nesnelere, çocuk tekerlemelerinde İstanbul'u çocuklara tanıtır.

2.10 Deyimlerde İstanbul

Deyimler, toplum içindeki olayların kalıplaşmasından oluşmaktadır. Bu yüzden, deyimlerin sosyal hayatla bağlantısı fazladır. Yaşandığı dönemin adetlerini, geleneklerini hikâyeler içinde yansıtır. Belli bir dönemde yaşanmış olaylardan doğan söz kalıpları, halk içinde sevilip kullanılmasından dolayı, nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelmektedir. Bazı deyimler anlamını kaybetme, bazı deyimler de hikâyesiyle aynı anlamda kullanımını yitirmektedir.

İstanbul, payitaht olması, ticaretin ve alışverişin şehri olması sebebiyle İstanbul'da her çeşit insan birlikte yaşamaktadır. Bu kalabalık ve çeşitlilik toplum içinde daha fazla olay yaşanmasına, yaşanan olayların kulaktan kulağa aktarılıp yayılmasına vesile olur. Böyle toplumlarda deyimler sıklıkla oluşmaktadır. İstanbul konusu geçen deyimlere baktığımızda, çoğunun padişah, yeniçeri ve esnaflar üzerinde geçtiğini görmekteyiz. Bunun sebebi, deyimlerin sosyal hayat içinde yaşaması ve kalabalıktan beslenmesidir. İnsanların toplandığı kahvehaneler, pazarlar, çarşılar deyimlerin doğduğu yerlerdir. Padişah, genellikle bu yerlere gidip, toplumun durumu incelemesi sonucu, yaşanan olaylardan deyimler oluşur. İstanbul'un sosyal, ekonomik, siyasi hayatını gösteren deyim hikâyeleri şunlardır:

Alacası İçinde

Eski kadılardan birisi, rüşvet alarak çok zengin olmuş. Bunu öğrenen Şeyhülislâm, kadıyı görevden almış. Kadı da, İstanbul'a gidip saray adamlarına rüşvet vererek yeniden kadı olmayı planlamış. Ancak İstanbul'a gidiş yolunun tehlikeli olmasından, eşkiyaların yol kesip paralarını almalarından endişe etmiş. Bir plan yapmış. Küplere, değersiz ev eşyası koyup altınları saklamış. Kıyafetlerini de

değiştirip kervancılar gibi giyinmiş. Eşkiyalar yolu kesip değersiz eşyaları görünce çok kızmışlar ve Kadıyı soruguya çekmişler. Kadının kürkünü farkedince, eşkiyaların reisine, beklenen kadının geldiğini haber vermişler. Ancak reis buna inanmamış, kürkü olduğunu, bildiği için şaşırılmış ve adamı iyice aramış. Kürkü içinde ters gören eşkiya:

- “Alacası içinde” demiş. (Gündüzalp, 2004: 219).

Bu deyim, dıştan bakıldığında anlaşılmayan yolsuzluk için kullanılan bir deyimdir. Hikâyeye göre, yolsuzluktan dolayı görevden alınan kadı, tekrar eski hayatına dönebilmek için çareyi İstanbul’da bulur. İstanbul’un payitaht olması sebebiyle sağlayacağı imkanlarından dolayı gidilen şehir olmuştur. İstanbul diğer anlatılarda da görüldüğü gibi yine aldatmacanın şehridir. Kadı, İstanbul’a gidip rüşvet karşılığı iş yapacaktır . Bu kandırmaca olayı, bu hikâyeye deyimleşmiştir.

Ayas Paşa Kol Geziyor

Kânûnî döneminde, Ayas Paşa adında çalışkan ve dürüst bir paşa varmış. Her verilen görevi hakkıyla yaparmış. Ayas Paşa, İstanbul sokaklarını her gece denetlemeye çıkarmış. Pazar, çarşı tüm esnaf ondan korkar, hile yapmaya çekinirmiş. Halk arasında, Ayas Paşa’nın gece gezmeleri duyulmuş. Soğuk kış geceleri bile gezen Ayas Paşa, halkın dilinde ayaz manasına gelen soğuk olarak ayaz’ın şiddetini tarif etmek için Ayas Paşa kol geziyor deyimini oluşturmuştur.

Bu deyimın hikâyesinde, İstanbul sokaklarını ve adaletin temin edildiği bir İstanbul’u görmekteyiz. Kânûnî döneminde, bu hikâyenin oluşması ve Kânûnî ’nin adıyla adaletli anılması hikâyeyi güçlendirmiştir (Tercüman, 2013: 54).

Balta Koymak

III. Selim ve II. Mahmud döneminde, yeniçeriler halka zorbalık etmeye başlamış. Yeniçeriler, hamam basıp kadınları kaçıırır, esnaftan haraç almış. Deniz yolu ticaretinden gelen gemilerin işlerine karışır, kendi çıkarlarına durumu yönlendirirlermiş. Bu durum sürekli yaşanmaya başlamış ve yeniçeriler gemiye girdiklerinde, bir gelenek hâline getirdikleri baltayı gemiye saplamış. Bu bir simge hâline gelmiş. Amaçları hem insanları korkutmak hem de bu gemiye el koyduk haracı da bizindir mesajı vermekmiş. Bu deyim bugün de halk arasında yapılacak işe

bir mani olmak, o iş için zorluk çıkarmak manasında kullanılır (Gündüzalp, 2004: 30).

Bu deyimın hikâyesi, yeniçerilerin İstanbul'da yaptığı zorbalığı, başıbozuk olma durumunu anlatır. Dönemin siyasi yapısı ve halkın ekonomik durumu, sosyal durumu hakkında bilgi verir.

Bulgurlu'ya Gelin Gitmek

Üsküdar'ın köyü sayılan Bulgurlu havası temiz, cennet gibi bir yermiş. Oranın oğlanları da çok yakışıklı olurmuş. Bütün kızlar Bulgurlu oğlanlarıyla evlenmek isterlermiş. Eğer bir kız Bulgurlu erkeği ile nişan yaparsa bu iş bozulmadan evlensin diye herşeyi acele acele tamamlarmış. Bir iş için çok fazla acele etme durumu halk arasında böylece deyimleşmiştir (Tercüman, 2013:57).

Dimyat'a Pirince Giderken Evdeki Bulgurdan Olmak

Eskiden tüccarlar, pirinç almak için Süveyş Kanalı ağzındaki Dimyat limanına gidermiş. Pirinçleri çuvalara koyar, Anadolu'ya getirirlermiş. Bir gün tüccar, Akdeniz'de soyulmuştur. Korsanlar, tüccarın tüm altınlarını çalmışlar. Güçbela İstanbul'a geri dönen tüccar, o sene durumu iyi gitmemiş ve iflas etmiş. Bu şartlarda daha fazla İstanbul'da yaşayamamış ve memleketi Karaman'a dönmüş. Memlekette tarlasını ekip biçip geçimini sağlamak istemiş ancak tarlasından biçtiği buğdayları da sattığından ailesi kış için bulgursuz kalmış.

Bu deyimde daha çok kazanayım derken elde avuçta ne varsa hepsini harcayıp tüketenleri tarif etmek için kullanılır. Bu hikâyede, İstanbul'da çok para kazanmak isteyen bir tüccarın başına gelen olay anlatılmıştır. İstanbul iş için, para kazanmak için gidilen, tuzaklarla dolu, hileli bir şehirdir. İstanbullular ise bu şehrin hilelerine ayak uydurmuş, dışarıdan gelenleri de her zaman kandırmıştır. İstanbullu esnaf uyanıklık edip, risk göze almış ancak elindekini de kaybetmiştir. Böylece İstanbul'un bahsedildiği deyimler ve hikâyelerinde İstanbul halkının sosyolojik yapısını görebilmekteyiz (Gündüzalp, 2004: 55).

Dingo'nun Ahır

İstanbul'da ulaşımın atlarla yapıldığı zamanlarda İstanbul'da Taksim'de yaşayan bir Rum vatandaşı olan Dingo varmış. Dingo Taksim'de ahırında atları toplar dinlendirir. Tramvayı çekmeleri için verirmiş. Atların dinlenme durağı olan bu Dingo'nun ahırına o kadar çok giriş çıkış olurmuş ki kimin girdiği kimin çıktığı bilinmeyen bir yer olmuş. Halk arasında bir mekâna girenin çıkanan çok olması anlamına gelen deyim bu hikâyeden deyimleşmiştir (Tercüman, 2013: 64).

Kazan Kaldırmak

Osmanlı dönminde yeniçeriler isyan etmeye başlamıştır. Yeniçeriler her isyanları için İstanbul'da Sultan Ahmet'te At Meydanında toplanırmış. İsyancılar sıklıkla kendileriyle birlikte bir adet getirmişlerdir. Meydana gidereken yemek kazanlarını da yanlarında götürmeye başlamışlardır. Bu durum adet hâline gelince ayaklanmaların adı kazan kaldırmak oldu (Gündüzalp, 2004: 79).

Ağzınla Kuş Tutsan Nafile

Osmanlı zamanında bir Fransız elçisi padişahla görüşmek üzere saraya gelir. Uzun bir süre bekletildikten sonra dayanamayıp görevlilere işinin acil olduğunu çok önemli olduğunu, mutlaka görüşmesi gerektiği konusunda ısrarda bulunur. Görevli de bugün padişahın çok sinirli olduğunu kimseyi görmek istemediğini hatta onu eğlendiren çok yetenekli bir sihirbazının bile sakinleştiremediğini onu bile huzurundan kavduğunu söylemiştir. Eğer bu hokkabazdan daha yetenli işler yaparsan gir ama ağzından kuş tutsan nafile işe yaramayacaktır demesi deyim olmuştur (Tercüman, 2013: 57).

Bugün de kullandığımız ne yapsak boşa olacak manasına gelen bu deyim hikâyesi İstanbul hayatı hakkında kısa bir bilgi vermektedir. Elçilerin kapıda bekletildiği güçlü bir otoriter devlet imajı vardır. Bunun yanında eğlence hayatına düşkün kendine ait hokkabazı olan bir padişah imajı daha verilmiştir.

Yelkenleri Suya İndirmek

Osmanlı zamanında, yelkenli bir gemi başka bir ülkeye girdiğinde o ülkeye saygısından dolayı yelkenlerini indirirmiş. Fatih, Rumeli Hisarı taraflarında bir Ceneviz gemisi görmüş. Ancak gemi yelkenlerini indirmemiş. Gemiye uyarıda bulunmuşlar yine de yelkenlerini indirmemiş. Fatih gemiyi topa tutturmuş, gemi

batmış. Bu deyim, halk arasında böyle meşhur olur. Bu deyim, kendini yüksekte gösteren insanların sonra farkına varıp bu hâlden vazgeçmesi, normale dönmesi anlamında kullanılır (Tercüman, 2013: 102).

Vermeyince Mabud Neylesin Mahmud

Sultan Mahmud, İstanbul'da tedbiri kıyafetle gezerken bir kahveye uğramış. Kahveciye, Tıkandı Baba diye seslenilmekte olduğunu duyunca nedenini merak edip sormuş. Bu adam, bir gün rüyasında herkesin bir çeşmesi olduğunu bu çeşmelerden sular aktığını görmüş. Kendi çeşmesinin ise az aktığını görmüş. Çeşme daha güre aksın diye tamir etmeye çalışmış. Ne kadar uğraştıysa o kadar çeşme durmuş. O günden sonra adamın lakabı, Tıkandı baba olarak kalmış. Sultan Mahmud duruma çok üzülmüş. Adamcağız için bir hindi pişirtmiş içini altınla doldurmuş ancak adam hindiyi satmış. Padişah, adam için bir baklava yaptırmış altını altınla doldurmuş ancak adam yine satmış. Padişah, adamı alıp saray hazinesine getirmiş. Orada da nasibi olmayan adama, taş attığı mesafe kadar onu zengin edeceğini açıklamış. Ancak adam orada ölünce, Sultan Mahmud bu deyimini söylemiş. Bu deyim, bugün de kullanılmaktadır (Tercüman, 2013: 105).

Emmi Düzlükten Sür

Bir köylü, İstanbul'a gitmek için gemiye binmiş. Yolculuk sırasında fırtına çıkmış. Köylü de bu fırtınadan korkup, fenalaşmış. Kaptana bağırarak "Emmi düzlükten sür" demiş (Gündüzalp, 2004: 41). Bu hikâyede, Anadolu insanının denizi bilmemesine, deniz yolculuğu ilk kez yapmasından dolayı bir alaya alma durumu vardır.

Amme-i davadan Zembili Yırtmak

Ali Efendi adında bir şeyhülislâm varmış. Halk, ona Zembilli lakabını takmış. Bunun sebebi, çarşı pazar içinde zembilliyle gezmesi ve evinden zembilini sarkıtmasıymış. Bu zembil, şeyhülislâma danışılmak istenilen soruların yazılıp konulduğu bir kutuymuş. Ali Efendi'nin evinin önünden geçen, onu çarşıda gören derdini, sıkıntısını yazıp bu zembile koyarmış. Bu durum o kadar fazla yaşanmış ki zembil dolup taşarmış. Durum böyle olunca zamanla zembil eskimiş. Ali Efendi de kendisine yeni bir zembil almak için pazara gitmiş. Pazarcıya, "Amme-i davadan zembili yırttık" demesiyle bu söz deyimleşmiş. Yani çok dava olmasından, çok çalışmaktan zembil eskidi ve yırtıldı demek istemiştir (Tercüman, 2013: 59).

Bugün de çok çalışmak manası için bu deyim kullanılır. Bu deyim hikâyesinde, Osmanlı döneminin sosyal hayatını ve ilginç adetini görebiliriz. Her iş için şeyhülislâma danışıldığı ve halkın bu makama önem verdiğini görüyoruz.

Kulp Takmak

Şair Nühzet, Sivas'ta bir kahvehaneye uğramış. Kahveci, Nühzet'e kulbu kırık bir kahve getirmiş. Şair Nühzet, İstanbul'da herşeye bir kulp taktıkları için fincanı İstanbul'a götürmesini istemiş.. Bu deyim günümüzde de herşeye mana bulan, hiçbir şeyi beğenemeyenler için kullanılır (Gündüzalp, 2004: 68).

Bu hikâyede, Anadolu halkı için İstanbullular, hiçbir şeyi beğenmeyen insanlar profilindedir. Bu duruma sosyolojik bir perspektiften baktığımızda diyebiliriz ki bir şehirdeki tüm insanların bu bahsedilen profilden olmaları mümkün değildir. Ancak Anadolu'dan ilk defa İstanbul'a gidenlerin, Anadolu kültürü ve İstanbul kültürü arasındaki farkından dolayı böyle bir gözlem sonucu oluşmuştur. Anadolu halkının davranışları, İstanbul halkı tarafından, hoş karşılanmaması, ya da beğenilmemesi sonucu doğan bu deyim, İstanbul'u hiçbir şeyi beğenmeyen ve kendini üstün tutan insanların yaşadığı bir yer olarak tanımlamıştır.

Yüz Suyuyla Değirmen Dönmez

İstanbul'da yaşayan iyi bir adam varmış. Devlet erkani ile arası çok iyimş kimin bir şeye ihtiyacı olsa yardım edermiş. Arkadaşlarından birisi, böyle yüz suyu dökmek sana yakışıyor mu demesi deyim olmuş (Gündüzalp, 2004: 121-122).

Bu deyim hikâyesinde, devlet erkani gücünü, otoritesini ve devlete yakın olmanın toplumda sağladığı faydayı görürüz. Bazı kişilerin, devlet adamlarıyla arasının iyi olması, onların işinin öne alınmasına vesile olur. Ancak halkın, bunu kabul etmediğini, bu adamı ayıplayıp, yüz suyunu dökerek yaptığı ricayı, minneti uygun bulmazlar. Aynı zamanda, bir suyla değirmen dönmeyeceği gibi bir kere söylemekle, rica etmekle bir işin süreklilik kazanmayacağını da anlatmak ister.

Züğürdün Güleceği Gün Geldi

Anadolu'dan beş altı arkadaş, çalışmak için İstanbul'a gitmiş ancak aralarından birisi kaza geçirip sakat kalmış. O da para kazanmak için saz çalmaya başlamış aradan zaman geçmiş. Bu arkadaşlar, köyelerine geri dönmeye karar

vermişler. Sakat arkadaşlarını her ne kadar yanlarına almak istemeseler de almışlar. Yolda giderken önlerini bir eşkiya kesmiş. Eşkiyalar, hepsini dövmüş ancak sakata dokunmamışlar o da bir ağaç altına oturup saz çalmış. Bunu gören arkadaşları, bizim başımıza gelene bak, senin yaptığına bak, demişler o da züğürdün geleceği geldi demesiyle bu söz deyim olmuş. Bu deyim, dünyada herkesin bir sırası olduğunu anlatır (Gündüzalp, 2004: 126-127).

Bu deyimın hikâyesinde, kahramanlar tıpkı masallardaki, halk hikâyelerindeki gibi İstanbul'a iş için göç etmektedir. İstanbul ya da İstanbul yolunun tehlikeliyle karşılaşır. Bu hikâyede, önemli bir toplumsal konu da sakat kalan kişinin, parasını sanat vesilesiyle kazanmasıdır. Halk şiiri konusunda özellikle âşık edebiyatında, âşıkların, İstanbul'a iş için gelmesi görülmektedir. Bu deyimın içinde de bu durum vardır.

Burnunun Dibinde Olmak

Vehbi Molla'nın burnu çok büyükmüş. Bir gün, İstanbul'da büyük bir yangın çıkmış. İstanbul'un eski ahşap evleri yangın gittikçe büyümesine sebep olmuş. Yangın haberini duyanlar, yangının kaynak yerini araştırmışlar. Vehbi Molla'da yangının yeri için, burnumuzun dibinde demesiyle oradaki adamlardan birisi dayanamayıp :

- "O sizin burnunuza göredir" demiş. Bu söz, böylece deyimleşmiş. (Gündüzalp, 2004: 27).

Bu deyimın hikâyesi, o dönemin meşhur yangınlarını göstermektedir. İstanbul'un ahşap evleri, dar sokakları, tedbirsizlik durumu ve yangının hızla çoğalması halkın yaşadığı sosyal bir sorunu olmuştur. İstanbul halkının yaşadığı endişe ve panik durumu vardır. Yangının çıktığı yeri tespit etmek ve kendi bulunduğu yere ulaşmasından duyulan endişe hikâyenin konusudur. Bu hikâyede, nükteyle karışık yangınların hızla çoğalıp, ulaşması manasına gelen burnunun dibinde olmak yani çok yakın olmak anlamı oluşmuştur.

Hınk Demek

Kahve yapımı, eskiden daha zor ve zahmetliymiş. Buğday öğütür gibi kahve ezilirmiş. Kahve dibeklerini, Eminönü'de yeniçerilere vermişlerdi. Dövecüler, tokmağa her vuruşlarında "hınk" derlemiş. Bu işlemin yapıldığı yere gelip onları

izleyenler, kahve kokusunu duyup ardından da hınk, kelimesini de duyarlarmış. İşsiz güçsüz adamlar, kahvehaneye gelip dövücüyü izlermiş. Dövücü, işini bitirip kahveyi teslim ettiğinde kahvede oturan işsiz adam da bu işte hakkı olduğunu iadda etmiş. Dövücü, bu işe şaşırıp ne hakkı olduğunu merak edip sormuş. İşsiz adam:

- “Bende, sürekli hınk dedim” diyerek cevap vermiş (Gündüzalp, 2004: 90).

Bu deyimın hikâyesi, Eminönü’de geçmektedir. Hikâyede, İstanbul’un kahvehaneleri ve kahve yapımı hakkında bilgi bulunmaktadır. Aynı zamanda İstanbul’da işsiz, güçsüz insanların haketmeden para kazanmaya çalıştıklarını da anlatır. Diğer anlatılarda da gördüğü gibi İstanbul aldatmacanın şehri olmuştur. Bu deyim, çalışmayıp izleyenler için söylenir.

Püsküllü Bela

Sultan Mahmud döneminde, erkeklerin fes takması zorunlu olmuş. Fese alışık olmayan halk, zorluk çekmiş. Rüzgarlı havalarda, püskül karışır, yağışlı havalarda ıslanır, damlatır sıkıntı olurmuş. Fes, moda olunca birçok çeşiti piyasaya çıkmış ve pahalı olmuş. Halk için bir uğraş ve masraf olan fes ve püskülü, halk arasında bela olarak adlandırılmış. Bu deyim, kişiler için masrafı olan zahmet veren anlamında kullanılmıştır (Tercüman, 2013:73).

Bu deyim, yaşanan dönemin kıyafetleri, çarşı pazarı hakkında bilgi vermektedir. Dönemi padişahının koyduğu kuralların toplumun üzerindeki etkisi görülmektedir.

İnsan Kuş Misali

İstanbul’da cüzzam hastalığına yakalananlar için Üsküdar’da Miskinler Tekkesi’nde bakımları yapılmış. İki adam da hastalıklarının son seviyesindeyken yer değiştirmek isterler. Bir sene boyunca, bunu isteyip gerçekleştiremezler. Bir gün kesin karar verip yataklarını değiştirirler. Biri, tekkenin bir ucuna diğeri, öbür ucuna gider. Kendi aralarında, konuşup insanoğlunun kuş misali olduğunu demeleriyle halk arasında bu söz, deyim olmuştur (Tercüman, 2013:79).

Külhanbeyi

Bir zamanlar İstanbul’un özellikle Tophane, Karaköy ve Galata’daki hamamları ile Kasımpaşa’daki Büyük Hamam, Unkapanı’ndaki Azaplar Hamamı Samatya’daki Hacıkadın Hamam’ı: Küçükpazar, Tahtakale’deki Rüstempaşa

Hamam'ı, Şengül Hamam'ı, Bahçekapı'da Sultan Hamam'ı Kadırğa Hamam'ı Gedikpaşa Hamam'ı Çemberlitaş Hamam'ı Aksaray Hamam'ı gibi hamamlara namuslu insanlar gitmezmiş. Yanlışlıkla bu durumu bilmeden gidenlerin, adı kötüye çıkar ya da başlarına bir bela gelmeden ordan çıkamazlarmış. En azından para keselerini ya da saatlerini çaldırırlar şikâyet etmek isterseler, dayak yerlermiş. Geceleri de bütün hamamların odalarında bekarlar kalır ve burada çeşitli nedenlerden kanlı olaylar çıkarlarmış. Bu hamam, İstanbul'da ilk defa "külhanbeyi" unvanını almış ve ilk Külhanbeyleri de Gedikpaşa Hamamı'nın bekar odalarından çıkmışlar (Gündüzalp, 2004: 138).

Günümüzde hamamlar, eski dönemlere göre sıklıkla kullanılmamaktadır. Ancak bu metine baktığımızda, hamamların sadece temizlik amacıyla kullanmadığını, hamamların sosyal bir alan olduğunu da görmekteyiz. Bu deyimın hikâyesinde, İstanbul'un bazı hamamlarının külhanbeyi lakabı aldığını ve bu yerleri halkın kullanmakta tedbirli davrandığını görmekteyiz. İstanbul'un geçtiği deyimler, bu nitelikleri sebebiyle incelenmesi gereken sosyolojik malzemeleriyle dolu metinlerdir.

İpsiz Sapsız

Anadolu'dan İstanbul'a iş için göç eden gençlerin sayısı çoktur. Bu konu Halk Edebiyatı'nda masallarda, hikâyelerde sık sık işlenmiştir. İstanbul'a giden genç, cebinde beş kuruş parasız iş arar, aç kalır. Eğer memleketinde bildiği bir iş varsa onu yapmak için uğraşır. Eğer elinden bir yetenek gelmez ise İstanbul'da hamallık yapmaya karar verir. Ancak hamallık yapması için de ip alması gerekmektedir. Bazı gençlerin ip alacak bile parası olmadığı için onlara, ipsiz denilmektedir. Bu deyim, bu hikâyeden, deyimleşip bugün de işsiz güçsüz elinden bir şey gelmeyen insanlar için kullanılır (Tercüman, 2013: 81).

İstanbul, iş için gidilen bir mekân olmasıyla hemen hemen tüm edebi türlerde işlenmiştir. İşsizlik sorununa çözüm olarak düşünülen İstanbul, Anadolu'da yaşayan gençlerin göç etmesine sebep olmuştur. Ancak, İstanbul'a her giden, iş sahibi olamamıştır. Memleketinde bildiği bir iş varsa İstanbul'da bunu devam ettirmiş ya da meddah hikâyelerinde, halk hikâyelerinde görülen esnaf bir baba dostunun yanında çıraklık yaparak meslek öğrenmiştir. Eğer bu imkânlardan birine sahip olunmazsa son çare olarak İstanbul'da hamallık yapılmaktadır. Ancak bunun için bile bir ipe

ihtiyaç duyulmaktadır. İşsizlik sorunu ve bu soruna İstanbul'dan beklenen çözümler edebi türlerde halkın gözünden görülmektedir.

Atı Alan Üsküdar'ı Geçti

Köroğlu isimli, bir yiğit varmış. Onun, bir küheylan atı varmış. Bir gün, atını çalmışlar. Köroğlu, her yerde atını aramaya başlamış. İstanbul'a gitmiş. Pazarda atının satıldığını görmüş. Almak niyetiyle yaklaşmış atını alıp kaçmış. Oradan bir ihtiyar, olanları görüp :

- “Bu Köroğlu, atın gerçek sahibidir. Atı alan Üsküdar'ı geçti . ” demiş (Gündüzalp, 2004: 18-19).

Bu söz deyim olarak iş işten geçti manasında kullanılmaktadır. İstanbul metinlerde genellikle iş bulmak, ticaret yapmak için geçtiği gibi alışveriş yönüyle de sıklıkla işlenmiştir. İstanbul'un liman kenti olması, ticaret için konumunun uygun olması ve İstanbul'un uzun yıllar başkentlik yapması gibi nedenlerle ticaret ve alışveriş için önemli bir mekân olmuştur. Bu sebeple, Anadolu'da ticaret için, alışveriş için gelen çok olmuştur. Bu hikâyede de, kahramanın atı çalınır ve çalınan at, satılmak için İstanbul'a getirilir. Köroğlu, atını aramak için İstanbul'a gider. Bu hikâyedeki kahraman, halkın bildiği meşhur Köroğlu'dur. İstanbul pazarında atını bulur ve atını götürür. Halk Edebiyatı metinlerinde Üsküdar, genellikle İstanbul içinde sayılmamaktadır. Kendisine has bir özellikleriyle en az İstanbul kadar anılan önemli bir yerdir. Edebi metinlerde, Üsküdar'dan kayıkla geçip gidilen yer İstanbul'dur. Bu metinde de Üsküdar, İstanbul ile bağlantılı ancak uzaklığıyla ulaşımın zorluğuyla bilinen bir yerdir. Üsküdar'ı geçti denilmesi, oldukça uzaklaştı manasındadır.

Dolap Çevirmek

İstanbul konaklarında, erkeklerin ve kadınların bir arada oturması, yemek yemesi uygun görülmezdi. Bu sebeple, evlerde dönen bir dolap yaptırılırdı. Eve misafir geldiğinde yemekler dolaba koyulur ve dolap ters çevirilirdi. Ancak bu dolap yemek taşımaktan başka amaçlarla da kullanılmıştır. Gizli saklı işler için kullanılmıştır. Bu sebeple, gizli bir iş yapana dolap çevirmek deyimini söylenilmektedir (Tercüman, 2013: 34).

Bu deyimın hikâyesinde, İstanbul konaklarının içindeki sosyal hayatı görürüz. Osmanlı dönemi kadın, erkek ilişkileri ve bir davette toplumun yemek yeme şeklini metinden anlayabiliriz. Bu deyim bize dönemin sosyal hayatı hakkında bilgi vermektedir.

Sultan Ahmet'te Dilenip Ayasofya'da Dağıtmak

İstanbul'da bulunan iki kutsal mekân Ayasofya ve Sultan Ahmet Cami, İstanbul halkı için hristiyan ve müslüman halkın sembolü gibidir. Bu deyimde hayatını yardımlarla geçiren bir adamın, bir yandan başkalarına minnet etmesi diğer yandan da başka yerde bu muhtaçlığını saklaması anlamındadır (Tercüman, 2013:75).

Bu deyimde geçen İstanbul'un önemli mekânları, İstanbul halkının dini inançlarını temsil etmektedir. İstanbul'un çokkültürü yapısı, çeşitli etnik grupların ve farklı dine mensup insanların bir arada yaşadığı bilinmektedir. Bu anlatıdaki, kişi iki farklı toplulukta farklı davranması durumu anlatılmaktadır.

Güme Gütme

İstanbul'un dirliğini, düzenini denetleyen yeniçeriler, çarşı pazar dolaşp yolsuz davranışlarda bulunanları toplar, aralarına katarak kışlarına götürür, bir odaya kapatırlarmış. Suçlu buldukları adamları, odaya kapatırken bağırarak:

-“Hoooooop güm!” derlermiş.

Toplanan suçlular arasında, kurunun yanında yaş da yanar misali, zaman zaman suçsuzlar da olurmuş. Halk, bunlar için günahsız olmasına rağmen götürülüyor, anlamında “Adam güme gitti” dermiş. Bu deyim, boşa gitmek, harcanmak manasında kullanılır (Gündüzalp, 2004: 58).

İstanbul, Osmanlı imparatorluğunun başkenti olması sebebiyle geçmişten beri süregelen adet ve geleneklere sahiptir. Sadece İstanbul'a has olan bazı geleneklerde vardır. İstanbul gibi büyük ve ticaretin yoğun olduğu bu şehirde, düzenin sağlanması için halk içinde çeşitli teşkilatlar oluşmuştur. Mesela, ticarete hileyi azaltmak ve esnafı kontrol altında tutmak için Lonca teşkilatı kurulmuştur. Osmanlı'nın düzenini sağlayan bir diğer kol ise yeniçerilerdir. Yeniçeriler, sadece bir asker olmayıp sosyal hayatta da aktif rol almaktadır. Bu hikâyede de yeniçeriler adaleti sağlayacağı bir

konumda görülmektedir. Bu deyim hikâyesine , toplumsal kurumlaşma ve roller açısından baktığımızda, dönemin toplumsal yaşamı hakkında fikir vermektedir. Bu dönem için söylenebilir ki yolsuzluk karşısında halk çare aramaktadır. Suçun kabul edilmediği ve ağır bir şekilde yargılandığı görülmektedir. Kuralların sert olması ve yeterince soruşturma araştırmama olmaması sonucu suçsuzların madur olduğunu anlaşılr. O dönem için önemli bir sosyal konum olan esnaflık üzerinden yolsuzluk gibi halkı kandıran davranışların onaylanmadığı görülür. Ahlaklı bir esnaf olmak halk için sosyal konumun yükselmesi itibarlı olmak demektir. O dönemde esnaflık halkın gözünde önemli bir statüdür. Bu hikâyede de anlatıldığı gibi eğer yolsuzluk yaparsan esnaflıktan alınır ve hayatından bile olursun mesajı verilmektedir. Bu hikâye, bu sebeple bize sosyal konumun değişmesini göstermektedir.

Derdini Marko Paşa'ya Anlat

Abdülaziz döneminde önemli bir doktor olan Marko Paşa, dönem şartları içinde önemli başarılarla imza atmıştır. Bilinnen, tanınan iyi bir doktor olmuştur. Kimsenin çözemediği sorunları, çözmesiyle bilinmektedir. Marko Paşa'nın işindeki sırrı, insanları sabırlı bir şekilde dinlemesidir. Ancak bazı durumlarda insanlar anlatır, Marko Paşa ise bir anlam veremez, tekrar sorarmış. Bu, bir iki böyle tekrar edince insanlar sonuç almasa da anlatıp rahatlamış. Bu yüzden, bu deyim, derdi olanı en iyi dinleyen Marko Paşa'dır manasına gelerek günümüzde de kullanılmaktadır (Tercüman, 2013: 36).

Lafla Peynir Gemisi Yürümez

İstanbul limanları ve ticaretiyle gelişmiş bir şehirdir. O dönemde, İstanbul'a gelen Aksi Yusuf, İstanbul'da peynirin ucuz olduğunu görür. Memleketi Edirne'de ise peynir bu kadar ucuz değildir. İzmir'de peynirin fiyatı yüksek olduğunu bildiği için İstanbul'dan alacağı peyniri deniz yoluyla İzmir'e ulaştırıp peynir ticareti yapmayı planlar. Bir gemi bulur ancak kaptan parayı vermeden hareket etmez. Burasının İstanbul olduğunu, burada herşeyin peşin verildiğini söyleyerek gemiyi kaldırmaz. Aksi Yusuf ise İzmir'de vermek için ısrar eder. Kaptan lafla peynir gemisi yürümez demesi üzerine bu söz deyim olur. Bu deyim, iş için yapılması gerekeni yapmak gerektiğini sadece konuşmakla o işin, yapılamayacağı manasında kullanılır (Gündüzalp, 2004: 83-84).

Bu hikâyede, İstanbul ve İstanbul'un esnafının diğer şehirlerle olan farkı gözler önüne serilmektedir. Edirne'de ticaret yapan bir adam, küçük bir şehirin şartlarını bilirken İstanbul'a geldiğinde durumun değiştiğini öğrenir. İstanbul halkı aldatmalara tuzaklara karşı temkinlidir. Kimseye güvenememektedir. Kaptan, parasını peşin almadan hareket etmeyerek kendini riske atmamaktadır. Bu durum halk arasında öyle çoğalmıştır ki bu sebeple bir deyim hâlini bile almıştır.

Eşeğe Ters Binmek

Osmanlı döneminde, toplumda birini cezalandırmak için onu, topluma rezil etmek amacıyla eşeğe ters bindirip çarşı, pazar gezdirirlermiş. Bu uygulama, suç işleyen insanı hem cezalandırmak hem de rencide etmek için yapılmış. Etkisi artsın diye de hayvan bağırsaklarını, adamın başının üstüne koyarlarmış. Böyle rezil bir duruma düşmemek için insanlar, işlerinde doğru olmak için uğraşmış. Bu hikâyeye böylece deyimleşmiştir (Tercüman, 2013:37).

Bu hikâyede İstanbul pazarının sosyal hayatı görünmektedir. İstanbul esnafının kendi içindeki adetleri, kuralları vardır. Pazar düzenini sağlamak için yaptıkları bu uygulama halk arasında zamanla deyim olmuştur.

Balık Kavağa Çıkınca

İstanbul'da eskiden balık çokmuş. Tutulan balıklar, pazarda satılırmış. Balık pazarından, başlayarak Yemiş iskelesinde, semt pazarlarına kadar genişlermiş. Bazı mevsimlerde, balık çok olur balıkçılar da bu fazla balıkları satmak için Tophane'den Rumeli Kavağı'na ve Üsküdar'dan Anadolu Kavağı'na kadar her yerde çeşit çeşit balık satılırmış. Balıkçıların, Rumeli Kavağı'na ve Anadolu Kavağı'na kadar gitmesi demek balığın çok olduğu anlamına geliyormuş. İstanbul'da fakir bir kadın varmış. Kadın balık almak için pazara gitmiş. Ancak balığın fiyatını pahalı bulmuş. Balıkçıyla pazarlık yapıp, bu paranın yarısını vermek istemiş. Balıkçı da içlerlenerek:

- "Hanım teyze, senin dediğin bu fiyata ancak balık Kavağa çıkınca satarız" demiş. Bu cümle halk arasında deyimleşmiş ve olması mümkün olmayacak işler için kullanılmış (Gündüzalp, 2004:24-25).

Bu hikâyede, İstanbul'da bir meslek olarak balıkçılık yapıldığı görülmektedir. Bazı zamanlar, balık çok olup pazar yerleri semt semt genişlerken bazı zamanlar da pazar yerleri azalır. Halk için bu durum, ekonomik olarak bir etki edermiş.

Balığın çok olduğu dönemlerde pazarlar genişler ve balık fiyatları düşermiş. Bu hikâyede balığın çok olmadığı bir dönemde, fakir bir kadının balık pazarında, balıkçıyla yaptığı alışveriş vesilesiyle halkın ekonomik durumu, İstanbul balık pazarının işleyişi anlatılır.

Deyimlerde İstanbul konusunda, İstanbul'da oluşan deyimlerin hikâyesi incelendiğinde, toplumun yaşayışı, sosyal, ekonomik ve siyasi hayatı görülür. Deyimlerin sıklıkla oluştuğu alanlar çarşı, pazarlar olmuştur. Halk yaşayışından beslenen deyimler, sosyal hayatın canlı olduğu, ticaretin, alışverişin, çarşının, pazarın bol olduğu İstanbul, deyimlerin oluşması için uygun bir ortam oluşmuştur.

2.11 Atasözlerinde İstanbul

Atasözleri, milli karakterli ve ait olduğu milletin, inandığı, güvendiği sözlerdir. Uzun zaman önce, bir toplumun tecrübe ettiği olaylar sonucu kalıplaştırdığı sözler, zamanla günümüze kadar gelmiştir. Ancak atasözlerini diğer türlerden ayıran en önemli özelliği inanılmasıdır (Aksoy, 1965: 4-5).

Atasözleri, bir olayı, az kelimeyle ifade eden bir yapıya sahiptir. Bu, bir milletin yaşam kodu gibidir. Daha önceden tecrübe edilmiş bir olay, en kısa ifadeyle kalıplaşır ve bu kalıp yıllar sonrasına bile ulaşır. Atasözlerinde İstanbul konusu incelendiğinde, halkın İstanbul hakkındaki tecrübelerinin yansımaları görülebilir. İstanbul'da yaşayan halkın, yaşam tarzı, İstanbul'un ticari bir merkez olması, insanların İstanbul'da kandırılması, İstanbul'un tehlikeleri atasözlerinde anlatılır. İstanbul'un geçtiği atasözlerinde, padişahlık döneminin, sosyal hayatı ve siyasi yapısı da yansıtılmaktadır. Diğer türlerde, işlenen en sık konu olan, İstanbul'un gurbet olma konusu, atasözlerinde de mevcuttur. İstanbul'a çalışmaya gidenler ve eşlerini geride bekleyen kadınların durumu, atasözlerine yansımıştır. İstanbul'da mekân olarak geçen ve İstanbul yaşamını gösteren atasözleri şunlardır:

Yanlış Hesap Bağdat'tan Döner

İstanbul'da dolandırıcı bir esnaf varmış. Bir kervancı da bu esnafa mal getirir ancak bir türlü parasını tam alamamış. İstanbullu esnaf bilerek hesapta hile yapar ve kervancının beş yüz altını alır. Kervancı, bunu farketmeden yola çıkmış. İstanbul'dan ayrılmış. Yolu uzunmuş. Şam, Halep, Bağdat, Beyrut ve Mısır'a gidecekmiş. Dolandırıcı Tüccar, kervancının bu uzun yolu gidip gelene kadar hesabı unuttur diye düşünmüş. Ancak kervancı, farkına varınca hemen geri dönmüş. Oğullarından kervanı Bağdat'ta götürmesini ve onu Bağdat'ta beklemesini istemiş. Eğer esnafa, gidip parasını isterse vermeyip başka hilelere başvuracağını bildiği için güzel bir plan hazırlamış. Kapalı Çarşı'ya iki kadın göndermiş. Kadınlar, güvenilir bir esnaf aradığını, değerli taşlarını emanet edecekleri bir esnaf sorup soruşturduklarını, söyleyerek adamı kandırmışlar Kadınlar, adamla konuşurken kervancı da içeri girip parasını istemiş. Esnaf, kendisini kadınlara karşı güvenilir göstermek için parayı vermiş. Kervancı parayı alınca, kadınlar Hicaz'a gitmekten vazgeçtiklerini söyleyip oradan ayrılmışlar. Esnaf, kendisine oynanan oyunu hemen anlayıp çok kızmış. Kendini savunup, adamın Bağdat'tan dönmesinde çok şaşırılmış. Kervancı:

-“Yanlış hesap, Bağdat’tan döner” demiş (Gündüzalp, 2004: 122).

Bu atasözü, doğruluğun, dürüstlüğün eninde sonunda kazanacağını göstermektedir. İstanbul ve Bağdat mesafeleri uzak olan iki şehirdir. İstanbul’da yapılan bir yanlış, Bağdat’a kadar gitse bile geri gelip düzeleceğini, doğrudan kaçılmayacağını, hiçbir şeyin gizli kalmayacağını anlatır.

Üsküdar’da Sabah Oldu

Üsküdar’da Yeni Cami ve Mihrimah Sultan Cami vardır. Bu caminin müezzinleri, sabahları ezanı çok güzel okurmuş. Müezzinlerin amacı, padişaha sesini duyurmakmış. Ezanı en güzel ve en erken okumak için yarış ederlermiş. Halk, bu güzel sesi duyup yanındakileri uyandırırılmış. Uyumak isteyenlere ise Üsküdar’da sabah oldu denirmiş (Gündüzalp, 2004: 120).

Bu atasözünün hikâyesinde, İstanbul’un Üsküdar, Yeni Cami ve Mihrimah Sultan Cami müezzinlerinin padişaha kendini beğendirme gayreti, sosyal bir meseledir. Osmanlı döneminde, padişah beğendiği şairleri, sanatçıları sanatları karşılığı ödüllendirir, ihya ettirmiştir. Müezzinler de seslerinin güzelliğini padişaha duyurup bunun karşılığını almak istemektedirler. Böylesine güzel bir sesi duymayan, uyanmayan yoktur. Bu yüzden Üsküdar’da sabah diğer semtlere göre daha erken ve güzel olur anlamı vardır. Günümüzde bu atasözü, bir işin farkına varmadan geçip bittiğini ifade etmek için kullanılır.

Kadının Fendi Erkeği Yendi

Anadolu’da zengin bir adam varmış. İstanbul’a gidip ticaret yaparmış. İstanbul’da bir kadınla evlenmiş. Memleketteki karısı, adamdan şüphelenince bunu araştırmış ve kocasının evlendiğini öğrenmiş. Kocasını için bir oyun hazırlamış. İstanbul’daki kadının annesinin ağzından, bir mektup yazıp adama göndermiş. Mektupta kadının öldüğünü yazmış. Adam, telaşla İstanbul’a gitmek istemiş. Memleketteki eşi ise adam tam gidecekken adamı sıkıştırmış. İstanbul’da evlendiğine dair duyular aldığını açıklamış. İstanbul’daki karısını boşadığına dair üç yemin etmesini istemiş. Adam da kadının öldüğünü düşünüp yemin etmiş. Böylece adamı karısından boşatmış (Gündüzalp, 2004: 99).

Bu hikâyede İstanbul, ticaret için gidilen bir mekândır. İstanbul yine aldatmacalarla dolu bir şehirdir ve adamın aklını karıştırıp başka bir kadınla

evlenmesine vesile olmuştur. O günün şartları düşünüldüğünde Anadolu'da yaşayan halk, geçimini sağlamak için İstanbul'a gitmek mecburiyetindedir. Günümüz ulaşım imkanları olmaması da günlerce yolculuk yapmaya sebep olur. Buna ek olarak İstanbul hayatı ve eğlencesi Anadolu kadını için eşini İstanbul'a göndermek, kadının, psikolojisini etkiler. Kadının bu psikolojik durumu türkülere, ninnilere yansımaktır.

Kadınlar için eşlerin, İstanbul'a gitmesi tehlikeli bir durum hâline gelmiş ve Anadolu'dan İstanbul'a eli yetmeyen kadınlar, çareyi akıllarıyla halletmekte bulmuşlar. Bu atasözü günümüzde de kadınların akıllarıyla işleri halletmesinde kullanılan bir sözdür. Bu anlatıya göre, İstanbul'un aldatmacı dünyası ve uzaklığı karşısında çaresiz kalan kadının aklına başvurması anlatılır. Kadınlar, İstanbul karşısında akıllı ve uyanık olmalıdır.

Denize Düşen Yılana Sarılır

II. Mahmut döneminde, Kavalalı Mehmet Paşa, Mısır valisiydi. Osmanlı devletini, ele geçirmek istiyordu. Kavalalı Mehmet Paşa, oğlu İbrahim Paşa'yı İstanbul'a göndermiş. Padişah, ordusunun güçsüz olduğunu düşünerek çareyi Rus devletinden yardım almakta bulmuş. Böylesi bir durum daha önce hiç olmadığından vezirler şaşırılmış. Sultan Mahmut :

-“Ne yapalım denize düşen yılana sarılır” demiş. Bu atasözü, o zamandan beri kullanılmıştır (Gündüzalp, 2004: 42).

Bu hikâyede, İbrahim Paşa'nın İstanbul'a gitmesi iş sebebiyledir. Diğer anlatılarda da görüldüğü gibi bu hikâyede de İstanbul'da aldatmacalar vardır. Mısır valisinin, İstanbul'u almak için oynadığı bir oyun söz konusudur. İstanbul uğruna mücadele eden iki devlet adamı vardır ve İstanbul kimin olursa padişah o olacağı için İstanbul, hikâye kahramanlarımızın sosyal konumunu değiştirmektedir. İstanbul uğruna, yılana bile sarılma riski alınmıştır.

Yalancının Mumu Yatsıya Kadar Yanar

İstanbul'da öğrenci olan bir grup öğrenci, Fatih medresesinde birlikte kalmış. Bu öğrenciler, fakirliklerinden dolayı İstanbul'da zor geçinirlermiş. Kendi aralarında anlaşıp gerekli erzakı memleketlerinden gelirken getirirlermiş. Geceleri de sırayla birisi yemeği pişirir, işleri yapar gece sonunda ders çalışmışlar. O zamanlar elektirik olmadığı için geceleri mum ışığında iş yaparlarmış. Fakir bu öğrenciler

mum için aralarında para toplayıp sırayla mumları almaya birini gönderirmiş. Ancak aralarından uyanık biri, şamdanda kalan mumları eriterek bir mum hâline getirip parayı harcamamak istemiş. Akşam olunca arkadaşlarına yeni mum aldım diye yalan atmış. Ancak bu kırıntılardan oluşan mumlar, uzun süre dayanamayıp hemen sönünce diğerleri, durumu anlamış. Bir gece yatsı namazından sonra mum sönünce kızlar gerçeği sormuşlar. Uyanık kız, ne kadar inkar etse de üzerine gidip gerçeği öğrenmişler (Gündüzalp, 2004: 119).

Bu hikâye, İstanbul'da öğrencilerin fakir olması ve eğitimini tamamlamak için verdiği uğraşı konu etmiştir. Hikâyede, bir öğrencinin para için yaptığı hilenin ortaya çıkması, atasözü haline gelmiş. Hikâyede, öğrenciyi yalancı durumuna düşüren, İstanbul'un zor yaşam şartları, fakirliktir. Hayat mücadelesi karşısında çareler arayan bir öğrenci arkadaşları tarafından yalancı olarak adlandırılır ve sosyal konumu böylece etkilenmektedir.

3 SONUÇ

Halk Edebiyatı'nda İstanbul konusunda hazırlanmış bu yüksek lisans tezinde, tezin amaçları doğrultusunda öncelikle Halk Edebiyatı'nda İstanbul'un varlığı tespit edilmiştir. İstanbul'un Türk Edebiyatı içerisinde Halk Edebiyatı'ndaki yeri ve önemi, edebi türler içerisinde hangi işlevlere sahip olduğu incelenmiştir. Sonuç olarak İstanbul'un, halkın ve halk sanatçılarının gözündeki yansıması tespit edilmiştir.

Sarayın bulunduğu şehir olan İstanbul, Divan Edebiyatı'nın merkezi kabul edilmektedir. İstanbul, denilince akla, öncelikle Divan Edebiyatı gelmektedir. İstanbul, padişahların şair olduğu, devlet erkanının şiire ilgi duyduğu, şairlerin desteklendiği bir şehirdir. Şairler, şiirlerinde İstanbul'u konu olarak işlemekte, İstanbul'dan övgüyle bahsetmektedir. Nedim'in gazelleri bu konuda en ünlülerindendir. Bu sebeple İstanbul, Divan Edebiyatı'yla bütünleşmiştir. Daha sonra Tanzimat döneminde İstanbul'da yaşanan sosyal ve siyasi sorunlar, Yeni Türk Edebiyatı eserlerine İstanbul'un konu olmasına sebep olmuştur. Cumhuriyet dönemiyle birlikte Yahya Kemal'in, Aziz İstanbul'u ve Tanpınar'ın romanlarının mekânı yine İstanbul olmuştur. Halk Edebiyatı'nda ise edebi türlerdeki, mekân ve zamanın belirsizliği, Halk Edebiyatı sanatçılarının genellikle Anadolu'da yaşaması veya gezgin olmaları sebebiyle, İstanbul Halk Edebiyatı'yla birlikte düşünülmemiştir. Ancak İstanbul, tüm bunlardan önce varlığını ilk olarak, Halk Edebiyatı'nda göstermiştir. Dede Korkut eseriyle başlayıp, Battalname Destanı'nından, âşıkların şiirlerine kadar İstanbul Halk Edebiyatı ürünlerinde varolmuştur. Masalların, vazgeçilmez mekânları İstanbul olmuştur. Masalların payitahtı, ticaret ve yaşam merkezi olan İstanbul, Anadolu'nun umut kapısı, emek kapısı olmuştur. İstanbul'un tarihî geçmişi, inançların birleştiği bir şehri olması gibi nedenlerden, hakkında çeşitli efsaneler oluşmuştur. Anadolu halkı, arzu ettiği, merak ettiği bu şehri, gerek gidip görerek gerek hayal ederek edebiyatında kullanmıştır.

Anadolu'nun gözünden oluşan İstanbul konulu Halk Edebiyatı ürünleri, olduğu gibi İstanbul merkezli olan Halk Edebiyatı türleri de olmuştur. Bunların en başında söylenmesi gereken âşık edebiyatı ve semai kahvehaneleridir. Ramazan aylarında, bayramlarda, özel günlerde söylenen İstanbul mânileri ve İstanbul'un bekçileri, onların mâni katarları, İstanbul'da oluşmuştur. İstanbul'un canlı sosyal hayatından beslenen bu mâniler, o zamanlardaki İstanbul'u günümüze, adetleriyle gelenek

görenekleriyle yansıtmayı başarmıştır. İstanbul'da kurulan âşık kahvehaneleri ve semai kahvehaneleri, Anadolu'dan gelen âşıklar için bir ekmek kapısı olmuştur. İstanbul'un Tavukpazarı semtindeki kahvehaneler âşıkların buluşma noktası olmuştur. Tıpkı hikâyelerdeki, masallardaki kahramanların İstanbul'a iş için gelme durumu âşıkların İstanbul'a âşıklık için gelmesiyle aynıdır. İstanbul realist hikâyeleri olarak bilinen, konusu İstanbul'da geçen, IV. Murat zamanını, tüm saydamlığı ile ortaya koyan, İstanbul'un sosyal, ekonomik hayatını gösteren, meddah hikâyeleri sadece İstanbul'a özgüdür. Halk tiyatrosu alanında, İstanbul'da konusu geçen ve İstanbul halkının, vazgeçilmez eğlencesi olan Karagöz oyunlarının hüvviyeti İstanbul'dur. Bahsettiğimiz bu edebi türler, tez boyunca tek tek incelenmiş, İstanbul konusu geçen eserler gösterilmiş ve bu eserlerin, işlevleri tespit edilmiştir. Ancak çalışmanın asıl amacı olarak, İstanbul'un, Halk Edebiyatı alanında, önemli bir yere sahip olduğu, varlığının köklü bir geçmişe dayandığı, nitelik ve nicelik olarak yeterli miktarda eserlerde varlığı tespit edilmiştir.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda, Halk Edebiyatı'nda, İstanbul imgesi bulunmuştur. Ünlü şehir planlayıcısı, Kevin Lynch'in, "*Kent İmgesi*" kitabı kaynak alınarak, bu imaj tespit edilmiştir. Lynch'a göre, bir şehrin iyi düzenlenmiş olması yeterli olmamakta, artık şehirlerin, şiirsel ve sembolik olması gerekmektedir. Bir şehrin, tarihsel geleneklerini, toplumsal düzenini yansıtmaya gerektiğine ve böyle bir mekânın insanı geliştirmeye ve o şehirde, anı biriktirmesine vesile olacağına inanır (Lynch, 2010: 132). Bu bağlamda, İstanbul'a baktığımızda tarihsel gelenekleri, toplumsal düzeni, doğal ve tarihî yapısı göz önüne alındığında, gerek o şehirde yaşayanlar, gerek o şehri ziyaret etmişler ve hatta o şehri, sadece tasavvur etmişler için bile bir imgesi oluşmuştur.

İstanbul, halkın gözünde o kadar değerli olmuştur ki onu sanatına yansıtmıştır. Ancak, İstanbul'un büyüklüğü ve köklü geçmişi imgelerini çoğaltmış ve çeşitlendirmiştir. Toplumda, İstanbul imgesi, iki şekilde oluşmuştur. Birincisi gitmeden önce tasavvur edilen, ikincisi ise gittikten sonra görülen gerçeklerdir. Bunun yanında, İstanbul'u hiç görmemiş sanatçılar bile, İstanbul'u duyduklarından hayal ederek, İstanbul'u kaleme almışlardır. Bunun sebebi, öncelikle hikâyelerde, efsanelerde, destanlarda, masallarda İstanbul'un önemini ve İstanbul için verilen mücadeleyi yıllarca dinlemeleridir. İstanbul halk için, umut ve yeniliktir. İstanbul, Anadolu halkı için yeniliklerin ve umudun imgesi olmuştur. Halk hikâyelerinde,

masallarında, ninnilerinde türkülerinde görüldüğü gibi geçim sıkıntısı çeken insanlar, İstanbul'u umut ışığı olarak görür ve giderler. Halk için, İstanbul ilaç reçetesidir. Bir diğer yandan da İstanbul, yeniliktir. Çünkü, ticaretin merkezi İstanbul, her yeniliği bünyesinde beslemektedir. Halk için, yeni eşyalar, yeni işler, yeni insanlar demektir. İstanbul'a alışveriş yapmak ya da ticaret yapmak için giderler. Bu sebeple halkın gözünde İstanbul, çarşı, pazar görüntüsü taşımaktadır. Halk, gördüklerini ve hayran kaldıklarını sanatlarına yansıtır. Memleketinde bir sebepten kalamayanlar ise kaçış psikolojisiyle soluğu İstanbul'da alırlar. İstanbul'a son çare olarak tutunan, bulunduğu durumdan kaçan insanoğlu, İstanbul'a alışmakta ayak uydurmakta zorluk çekmektedir. Büyüklüğü, karmaşası ve hileleriyle, Anadolu insanını, tuzaklara düşürmekte, onu memleketine geri dönmeye itmektir. Memleketine geri dönen insanların, Halk Edebiyatı kapsamında eserlerine yansıttığı imge ise İstanbul'un, karanlık ve tehlikeli yüzüdür. Yüreğin dili olan şiirler, ninniler, türküler İstanbul'un zorluklarını anlatır. İstanbul'a gidenler için, bir rehber görevi taşırlar. İstanbul'a gidenin dikkatli olması ve kandırılmamak için gereken eğitim, Halk Edebiyatı ürünleriyle verirler. Bu yönüyle, Halk Edebiyatı, sanatıyla adeta bir okul görevi görmektedir. Anadolu halkı için İstanbul'u güzellikleriyle, tarihiyle, büyüklüğü ile tarif edip tanıtırken, diğer yandan da İstanbul için bir yaşam kılavuzu çıkarmaktadır. Bu konuda, masalların ve ninnilerin eğitimi hakkında yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, İstanbul konusu içinde denilebilir ki, Halk Edebiyatı ürünleri halkı, İstanbul konusunda eğitmektedir.

Halk Edebiyatı'nda İstanbul, gurbet şehri ve uzaklığı simgeleyen bir şehirdir. İş imkânlarının çokluğu ve çeşitliliği sebebiyle halkın umut kapasitesi olmuştur. Her edebi tür için farklı bir yansıması olan İstanbul, hemen hemen her edebi tür içinde tehlike konusunu işlemiştir. Şiirlerde İstanbul'a beddua eden, isyan eden şairler, masallarda, hikâyelerde İstanbul'a iş göçü yapan kahramanlar, ninnilerde, türkülerde İstanbul'a eşini ya da kardeşini gurbete yollayan kadınların sitemleri, tiyatrodaki iş için İstanbul'a gelen veya İstanbullu olan kahramanların maceraları, fıkralarda İstanbul'a gezmek ve iş için gelen fıkra kahramanlarının düştüğü komik durumlar görülmüştür. Halk Edebiyatı edebi türlerinde genel olarak İstanbul'a gidilmiş, İstanbul'da çalışılmış ve memlekete geri dönmüştür. Halk, İstanbul'u görmeden önce arzulamış gördükten sonra ise yaşamın zorluğundan pişman olmuş, memlekete geri dönmek istemiştir. Anadolu halkının gözünden yansımayan İstanbul görüntüsü

böyleyken edebi eserlerde İstanbul'un siyasi, sosyal, ekonomik hayatı görünür. Edebiyat sosyolojisi alanında inceleme yapılabilecek bir çok malzeme sunan bu eserlere baktığımızda, İstanbul'un sosyal yaşam alanı pazarları, çarşıları, İstanbul'un ekonomik bir sistemi olan lonca teşkilatları, esnafılık kavramı, İstanbul'a has meslekler, İstanbul ticaretinin diğer şehirlerden farklı bir sisteme sahip olması görülür. İstanbul'un sosyal hayatı, eğlence merkezleri olan kahvehaneler, meyhaneler edebi eserlerde yerini almıştır. İstanbul halkının vazgeçilmez eğlence kaynağı olan karagöz oyunları, ortaoyunları İstanbul'da yaşanmış sosyal sorunları ele almasıyla o dönemin bir aynası olmuştur. İstanbul türküleri, İstanbul'da oluşmuş deyimler ve atasözleri hem diğer edebi eserlerde malzeme olarak kullanılmış hem de İstanbul hayatını yansıtan kesitler sunmuştur. Tiyatrolar gibi İstanbul'un sorunlarını yansıtan bir diğer edebi tür ise fıkralar olmuştur. Güldürünün arkasına sığınan fıkra türleri öncelikle iş, gezmek, alışveriş gibi sebeplerle İstanbul'a gelen fıkra kahramanlarının, İstanbul'da uygunsuz davranışlarından dolayı komik duruma düşmeleri eleştirilir. Bu tür fıkralarda, Anadolu'dan İstanbul'a göç edenlerin, İstanbul karşısındaki durumları alaya alınır. İstanbul'un konu olduğu fıkralarda İstanbullu olan veya İstanbul'da eğitim almış, uzun yıllar İstanbul'da yaşamış kahramanlar ve İstanbul'a yeni gelen kahramanlar arasında kıyaslamalar yapılır. İncili Çavuş karakteri, İstanbul konusu geçen fıkraların önemli kahramanı olmuştur. İncili Çavuş, saraya yakın olmuş, İstanbul'da uzun yıllar yaşamış İstanbul'un adetlerini, geleneklerini tanımıştır. Fıkralarda, İncili Çavuş'un babası, kardeşi, akrabası ya da memleketlisi İstanbul'a gelir. İstanbul'a ayak uyduramayan Anadolu'dan gelen kahramanlarla fıkralarda dalga geçilir. İncili Çavuş, onlara İstanbul'da yaşamayı öğretmek ister ancak bu mümkün olmaz ve memleketlerine geri dönerler. Bekri Mustafa karakteri fıkralarda İstanbul'da yaşayan alkole düşkün olması ve bu sebeple IV. Murat'la ters düşmesiyle işlenmiştir. O dönemin toplumsal sorunu alkol ve sigara yasağı fıkralara konu olmuştur. Fıkralar konuları itibariyle İstanbul'un siyasi, sosyal yaşantısını ortaya koyar ve eleştiri yapar. Tıpkı tiyatrolarda görüldüğü gibi İstanbul'a gelen kahramanların yaşadıkları ya da İstanbul'un sosyal, siyasi sorunları hem güldürür hem düşündürür.

İstanbul, halk için bir mağazanın vitrini gibidir. Mağaza vitrinleri, ışıklı, süslü, göz alıcı dekore edilmiştir. Pazarlanmak istenilen ürünler, vücut ölçüleri standart olan yapay mankenlere giydirilmiştir. Vitrinde beğendiği o elbise halkın üzerine ya bol gelmekte ya da çok dar gelip rahatsız etmektedir. Ancak bu durum, o elbisenin

güzel oluşunu değiştirmez. Anadolu halkı da İstanbul'u vitrinden bakarak görür, ihtişamlı oluşunu duyar ve İstanbul'a gider. İstanbul'u gidip görenlerden dinleyen halk, İstanbul'u merak eder. İstanbul'a büyük umutlarla gider. Taşının, toprağının altın oluşu bu vitrinin ışığıdır. Ancak insan kendisine, uymayan bir kıyafeti giydiğinde nasıl komik duruma düşerse, edebi eserlerde de İstanbul'a gidenler o duruma düşer. Bu noktada, İstanbul ikinci bir imge olarak karşımıza aldatmacalarla çıkar. Işıklı vitrinden seyrettiği şehrin, ona uymadığını anlayınca aldandığını anlar ve memleketine geri döner.

İstanbul hakkında oluşun olumsuz bu değerlendirmelerin, masallarda iş için İstanbul'a giden saf köylünün, hikâyelerde İstanbul'a gidip, aile birliği dağılan kahramanların, şiirlerde adaletsizliğe isyan eden şairlerin, İstanbul'u kötülemesi bugün bile halk arasında devam eden bir durumdur. Geçmişte, iş için İstanbul'a yapılan göçler, bugün işe ek olarak, eğitim için İstanbul'a gelenlerin eklenmesiyle çoğalmıştır. Modern dünyanın televizyonu, radyosu ya da edebi ürünlerinden romanlarında, tiyatrolarında, şiirlerinde Anadolu insanın, İstanbul'a iş için veya okumak için gidip başına gelenleri anlattan hikâyeler hâlâ mevcuttur. Bu durum, edebiyat sosyolojisi alanında bir inceleme gerektirmektedir. Arabesk müziklerden, dizilere kadar İstanbul korkulacak bir şehir olarak anlatılmaya devam etmektedir. Birçok sahada İstanbul, tehlikeli, karmaşık, büyük ve aldatmacanın şehri olmuştur. Halk arasında da İstanbul'a gitmek gurbete gitmektir ve bu durum korkulacak, endişe duyulacak bir durumdur. Bunun sebebi, İstanbul'u gerçekten denildiği gibi tehlikeli olması mı yoksa bu bir imajın yansıyarak günümüze kadar etkilerinin çoğalarak gelmesi midir?

İstanbul eski zamanlardan bugüne kadar beğenilen arzulan ve dolayısıyla kıskanılan bir şehir olmuştur. Bu sebeple, bu şehir, edebiyat dünyasında, hem çok övölmüş hem de çok yerilmiştir. Bu tıpkı, Divan Edebiyatı'ndaki sevgili gibidir. Divan Edebiyatı'nda sevgili aşığın dilinden düşmeyen, vazgeçilmez ve ulaşılmazdır. Sevgili güzelliğiyle övöldüğü gibi eziyet etmeleriyle aşığı şikayet ettirmiştir. İstanbul'da, Halk Edebiyatı'nın sevgilisi olmuş, dillerden düşmemiş sıklıkla işlenmiştir. Ancak bir yandan, hayran olunurken, diğer yandan da şikayet edilmesi gereken bir mekân olmuştur. Bu sebeple, meseleye tam tersi taraftan bakarak denilebilir ki İstanbul, Halk Edebiyatı sanatçıları için kıskanılan ve ulaşılamayan bir mekân olması sebebiyle kötülenmiştir. Halk Edebiyatı anlatılarının aktarım gücü

vesilesiyle çoğalmış ve günümüze kadar bu kötü imajla gelmiştir. İstanbul'un kalabalık olması, çeşitli insanların bir arada yaşaması, payitaht olması, ticaret merkezi olması, köklü bir tarihi geçmişe sahip olması, onu anlatılarda da bahsedildiği gibi tehlikeli imajına sahip kılmış olabilir ve bu durum edebiyata yansımış dahi olabilir. Ancak Halk Edebiyatı anlatılarının sözle aktarımı bu imajı çoğaltmıştır. Edebiyatta dünyasında, bir imaj kalıp hâlini alır ve bu kalıp, diğer anlatılarda da aynen kullanıldığı bilinmektedir. Yani halk sanatçıları, bilerek veya bilmeyerek bir İstanbul imajı oluşturmuşlardır ve bu imaj günümüze kadar çoğalarak gelmiştir. Bunun yanında halk sanatçılarının toplumun içinden olması, eserlerinde sosyolojik meseleleri işlemesi sebebiyle bu imajın gerçeklik boyutunda arttırdığını söylemek gerekmektedir. Halk Edebiyatı eserlerinden günümüze kadar gelen bu imaj, Türk sinemasında, tiyatrosunda, müziğinde ve İstanbul bahsi geçen hemen hemen her alanda aynı etkiye sahiptir. Bu durum, bugünün modern sanat dünyasının, İstanbul imajını Halk Edebiyatı ürünlerinden aldığını gösterir. Bu sebeple Halk Edebiyatı'nda İstanbul konusunun bir devamı olarak Halk Edebiyatı ürünleri olan masallardan, destanlardan, şiirlerden günümüz edebi eserlerine ve disiplinlerarası olarak sinema, müzik alanlarına yansıyan yönleriyle nasıl bir etkileşim içinde olduğu konusunda çalışmalar yapılabilir.

4 KAYNAKÇA

4.1 Basılı Kaynaklar

- Aça Mehmet, 2009, “Türk Halk Anlatmalarında İstanbul”, *I. Uluslararası Türk Edebiyatı'nda İstanbul Sempozyumu* 3-5 Nisan 2008, İstanbul, s. 56-57, 69-71.
- Afşin, Ruhsar, 1998, “İncili Çavuş”, İstanbul, Bitirme Tezi, s. 49-50, 82-84, 122-123, 220.
- Akçar, Rukiye, 2010, “İki Osmanlı Nüktedanını (Bekri Mustaf- İncili Çavuş)”, *Fıkralar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, s. 250, 266, 267, 508, 568.
- Alay Okan, 2005, “Bingöl Masalları”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, Yüksek Lisans Tezi, s. 208, 269.
- Alptekin, Ali Berat, 2002, *Taşeli Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 79, 367-371, 372-375, 469.
- Alptekin, Ali Berat, 2009, “İstanbul’un Türk Masallarına Yansımaları”, s. 769, 7. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, 5-10 Ekim 2009, Atatürk Kültür Merkezi Yayinevi, Ankara.
- And, Metin, 1985, *Geleneksel Türk Tiyatrosu, Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri*, İstanbul, İnkilap Kitapevi.
- Artun, Erman, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Akçay Yayınları, Ankara, 2001, s. 42-44.
- Aslan, Ensar, 2007, *Çıldırli Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri, Karşılaşmaları, Hikâyeleri*, Ankara, Maya Akademi Yayınları, s. 422.
- Aslan, Ferhat, 2008, *Tılsımlı Şehir İstanbul*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, s. 94, 91, 100, 110.
- Aslan, Ferhat, 2014, *İstanbul’un 100 Masalı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, s. 84-87.
- Atalay, Ümit Besim, 1968, *Çeşitli Halk Fıkraları ve Deyimleri*, Ankara, s. 14
- Atılğan, Halil, 1999, *Kadirlili Abdolvahap, Kocaman Hayatı-Sanatı-Şiirleri*, Ankara, s. 42, 130.
- Atılğan, Halil, 2002, *Geçmişten Günümüze Niğde Halk Müziği*, Ankara, s. 83
- Baba Devren, 2001, *Tarif Etme*, İstanbul, s. 36.
- Bakırcı, Nedim, 2006, “Niğde Masalları”, Niğde Yüksek Öğretim Vakfı Yayınları, Konya, s. 200, 242.
- Bakırcıoğlu, N. Z., 2007, *Halk Şiirimiz*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

- Başgöz, İlhan - Tietze, Andreas 1999, *Türk Halkının Bilmeceleri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 141, 453, 454.
- Başgöz, İlhan, 1968, *Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul, Ararat Yayınevi, s. 211-212.
- Bayrı, Halit, 1947, *İstanbul Folkloru*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, s. 58.
- Boratav, P.N., 1988, “Mâni”, *İslam Ansiklopedisi*, C.7, s. 285-290, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 201-209.
- Boratav, Pertev Naili, 2006, *Az Gittik Uz Gittik*, Ankara, İmge Yayınları, s. 75, 116-126, 258-266,
- Bozlak, Ümmü Gülsüm, 2007, *Erdemli Masalları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s. 161.
- Buran, Ahmet, 2006, *Nimri Dede Hayatı ve Şiirleri*, Elazığ, s. 67.
- Cerrahoğlu, Münir, 2012, “Mitolojilerde ve Türkiye’de Derlenen Masallarda Narın Yeri”, *Turkish Studies*, s. 643-651.
- Cevdet, Kudret, 2005, *Karagöz*, Yapı Kredi Yayınları, s. 933.
- Çelebi, Evliya, 1996, *Evliya Çelebi Seyahat Namesi I Cilt*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 60, 470.
- Çelebioğlu, Amil - Öksüz, Yusuf Ziya, 1979, *Türk Bilmeceleri Hazinesi*, Ülker Yayınevi, İstanbul, s. 91, 325, 321, 322, 321, 322, 321.
- Çelebioğlu, Amil, 1982, *Türk Ninniler Hazinesi*, Ülker Yayınevi, İstanbul, s. 203, 255, 276, 279, 312, 323, 321, 337.
- Çobanoğlu, Özkul, 2007 *Âşık Târız Edebiyat Geleneği ve İstanbul*, 3f Yayınevi, İstanbul, s. 40, 43-44.
- Çolak, Faruk, 2009, “Halk Hikâyelerinde İstanbul”, *I.Uluslararası Türk Edebiyatı’nda İstanbul Sempozyumu*, İstanbul, s. 282.
- Dağı, Satiye, 2008, “Safranbolu Masalları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s. 67-74.
- Demir, Necati, Dursun Erdem, Mehmet, “Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı” *Türkoloji Dergisi I*, Sayı:1, 2006, s. 104-127.
- Divanî, Âşık Zülfikar, 1973, *Evreninde Bir Nokta*, İstanbul, s. 184.
- Duymaz, Ali, 2002, *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Duymaz, Ali, 2009, “Çocuk Folklorunda İstanbul İmgesi”, s. 816, *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, 5-10 Ekim 2009, Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, Ankara, s. 815, 816.

- Düzgün, Dilaver, “Geleneksel Türk Tiyatrosu”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, C.15, Ankara 2002, s. 491
- Elçin, Şükrü, 1960, “Eşme’nin Yeleğen Köyü Bilmeceleri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, C.6, s. 133. Ağustos, s. 2199-2200.
- Elçin, Şükrü, 1965, “Gölpazarı Bilmeceleri”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, C.2, S. 1-2, s. 139, 322.
- Elçin, Şükrü, 1970, *Türk Bilmeceleri*, İstanbul.
- Elçin, Şükrü, 1990, “Türkiye Türkçesinde Mâniler”, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Elçin, Şükrü, 1993, *Halk Edebiyatı’na Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 119, 370.
- Elçin, Şükrü, 1977, *Anadolu Köy Oyunları* TKAE, Ankara
- Emeksiz, Abdulkadir, 2003, “İstanbul Mânileri”, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul, s. 7, 172,208,148, 180.
- Emeksiz, Abdulkadir, 2007, “Efsanelerin İstanbul’u Fetih ve Fatih”, s. 148-160.
- Emeksiz, Abdulkadir, 2001, “Ortaoyunu Kitabı, Kitabevi yayınları, s.313-314
- Emir, Sevim (Karagünlü), 2004, *Arguvanlı Aşık Balı Günlüğü ve Şiirleri*, Malatya, s. 318-320.
- Ergin, Muharrem, 1997, *Dede Korkut Kitabı I*, Giriş-Metin-Faksimile, 4.B.- Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 119.
- Ermış, Kemal, 1999, *En Güzel Bekri Mustafa İncili Çavuş Fıkraları*, İstanbul, s. 99.
- Esen, Ahmet Şükrü, *Anadolu Türküleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986, Ankara, s. 76.
- Esen, Ahmet Şükrü, Hzl. Pertev Boratav - Fuat Özdemir, 1999, *Anadolu Türküleri*, Ankara, s. 177, 128, 195, 228, 256.
- Esendemir, Şerif, 2009, *Efsane İstanbul*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, s. 18-19, 35, 38, 23-33, 41, 50-53, 53, 57, 54, 58, 62-66, 71, 74-75, 77, 79, 81, 84, 88.
- Eski, Mustafa, 1975, *Aşık Yorgansız Hakkı Bayraktar*, Ankara, s. 122-123.
- François, Georgeon, 1999, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri”, *Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 63.
- Gençosman, Kemal Zeki, 1972, *Türk Destanları*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, s. 536-539.
- Gökşen, Cengiz, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, “Temel Fıkraları Üzerinde İstanbul”, *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, 5-10 Ekim 2009, Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, Ankara, s. 375.

- Göktaş, Köksal, 1982, “Halk Edebiyat Tezlerindeki Türk Bilmeceleri”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erzurum, s. 8.
- Günay, Umay, 1975, “Elazığ Masalları(İnceleme)”, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, s. 151, 169, 494.
- Gündüzalp, Selim, 2004, *Deyimler ve Öyküler, I, II, III, IV, V*, Zafer Yayınları, İstanbul. C.I s.18, 19, 27, 30, 41, 42, C II. 55, 58, 68 C III. 83, 84, 90, 95, C. III 119-122, 126- 127-, C. IV. 138
- Gürtunca, Mehmet Faruk, 1979, *Peygamberler Tarihi*, Sağlamkitapevi, s. 14,15,16.
- Kalkan, Emir, 1991, *XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi*, Ankara, s. 528-229.
- Kaplan, Mehmet, 1997, “Türk Edebiyatı’nda İstanbul”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-2*, İstanbul, Dergah Yayınları s. 37-59.
- Kara, Âşık, 1990, *Nurlar Dokulsun*, Ankara.
- Kara, İbrahim, 1990, *Nurlar Dökülsün*, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara, s. 31.
- Kara, Ruhi, 1996, “Erzincan Masalları”, Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi, s. 554.
- Kara, Ruhi, 1996, *Erzincan Masalları*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Karadağ, Metin, *Türk Halk Edebiyatı’nda Anlatı Türleri*, 1995, Ankara, s. 68-69, 180, 523, 252.
- Karadeniz, Bekir, 2000, *Hodlu Noksani Yaşamı ve Şiirleri*, Kum Yayınları, İstanbul, s. 24-25, 68,69.
- Kaya, Doğan, 1999, *Anonik Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kaya, Doğan, 2004, *Âşık Veysel*, Sivas, s. 185-186
- Kaya, Doğan, 2008, “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde İstanbul”, İstanbul, s. 5, 16, 18, 19, 20-21, 21, 22, 22-23, 24, 28, 29, 29-30, 30, 30-31.
- Kaya, Doğan, 2009 “İstanbul Semtlerini Konu Edinen Mâniler Cönkü”, *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, Ankara, s. 871-880.
- Kaya, Sait, 2000, *Herşeye Rağmen*, İstanbul.
- Kaygılı, Osman Cemal, 2007, *İstanbul’da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri*, İstanbul Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı II, Bürhaneddin Basımevi, İstanbul, s. 14-16, 40, 50-51.
- Kayhan, Nizamettin, Tarihsiz, *Âşık Nizami- Sevgi Seli*, Ankara, s. 52.
- Kızılkaya, Recep, 1991, *Kavuşanlar-Şiirler*, Dilek Matbaacılık, Sivas, s. 53.

- Kocadağ, İzzet, 2010, “Kütahya Halk Kültürü Araştırmaları”, *Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılına Armağan Yayınları*, Kütahya, s. 13.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, 1963, *Saz Şiiri Antolojisi*, Ayyıldız Matbaacılık, Ankaras, s. 442-445.
- Koçak, Aynur, 2009, “Gurbet İmgesi Olarak İstanbul: Yarım İstanbul'u Mesken Mi Tuttun?”, *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, 5-10 Ekim, Atatürk Kültür Merkezi Yayinevi, Ankara, s. 884- 891.
- Koçu, Reşat Ekrem, 1948, *İstanbul Ansiklopedisi III*. İstanbul, s. 66-68.
- Koçu, Reşat Ekrem, 1950, *İstanbul Ansiklopedisi I-XII*. İstanbul, s. 598.
- Koçu, Reşat Ekrem, 1960, *Tarihimizde Kahramanlar*, İstanbul. s. 2247-2248.
- Korkmaz, Kürşat M, 2003, “Çukurovalı Âşık Mehmet Demirci”, *Koroğlu'nun Hikâye Anlatıcılığı Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Elazığ, s. 306.
- Korkmaz, Yalçın, 2005, “Besni Masalları'nın Sözlü Kompozisyon Teorisine Göre İncelenmesi”, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, s. 287-290, 322.
- Kotan, Necati, 1992, *Tarih Fıkraları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 102, 144.
- Koz, M. Sabri, 1990, “1940'larda Çukurova'da Derlenmiş Türküler ve Âşık Deyişleri” *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Adana.
- Koz, M. Sabri, 1994, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.2 İstanbul, s. 76, 227, 231, 327.
- Koz, M.Sabri, “İstanbul Yangınlarına Destanlar”, *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, 5-10 Ekim 2009, Atatürk Kültür Merkezi Yayinevi, Ankara.
- Köprülü M. Fuad, 1962 *Türk Saz Şairleri C. I, II, III*, Ankara Milli Kültür Yayınları, s. 103, 300-302, 454.
- Köprülü M. Fuad, 2003, *Battal Gazi Destanı*, Akçay Yayınları, İstanbul, s. 279-280.
- Kum, Naci, 1936, “Vak'a-İ Hayriyye Destanı ve İspartalı Şair Seyrani”, *Yeni Türk Dergisi*, s. 71-72, 629-631.
- Kutlusoy, Nazan, 2006, “Buruklu Âşık Kul Mustafa Hayatı-Şiirleri-Atışmaları-Halk Hikâyeleri Derleme-İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, Adana, s. 102.
- Lynch, Kevin, 2010, “Kent İmgesi”, İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul.
- Metin And, 1985, *Geleneksel Türk Tiyatrosu-Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekeri*, İstanbul, s.337-343
- Mizrahi, Daryo, 2009, “Osmanlı'da Karagöz Oyunları”, *Toplumsal Tarih*, Sayı:181, s. 48-55.

- Okay, Haşım, 1976, Nezihî “Zile Şairleri: Fedai” Folklor Dergisi, s. 7, s. 20-25, 24-25.
- Önay, Yılmaz, 1995, “Van Masalları Üzerine Bir Araştırma”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Van, s. 379, 423, 430, 446, 511,
- Özbek, Mehmet, 1994, *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Neşriyat, İstanbul. s. 218, 239.
- Özçelik, Mehmet, 2004, *Afyonkarahisar Masalları*, Fakülte Kitabevi, Isparta, s. 379-382
- Öztelli, Cahit, 1976, *Uyan Padişahım*, Millet Yayınları, İstanbul, s. 100, 103, 571-574, 624-625, 629-633, 635-638.
- Öztelli, Cahit, 1983, *Halk Türküleri Evlerin Önü*, Özgür Yayınları, İstanbul, s. 187, 337, 344, 688, 760.
- Özün, Nihad Mustafa, 1941, *Kanlı Kavak*, İstanbul, s. 51.
- Qaybalıyeva, Sakine, 2008, “İstanbul Irak Türkmenlerinin Gözünde ve Kalbinde”, *I.Uluslararası Türk Edebiyatı'nda İstanbul Sempozyumu*, İstanbul.
- Sakaoğlu, Saim, 1973, “Gümüşhane Masalları-Metin Toplama ve Tahlil”, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 5.
- Sakaoğlu, Saim, 1979, “Bilmecelerde Soru Kayması”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 359.
- Sakaoğlu, Saim, 1983, *Kıbrıs Türk Masalları*, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim, 1989, “Folklor ve Halk Edebiyatı Mahsulleri Arasındaki Münasabetler” *Doğumunun 50. Yazı Hayatının 30. Yılı Münasebetiyle Hocam Prof. Dr. Saim Sakaoğlu (Hayatı, Yayınları ve Yazılarından Seçmeler)*, Konya: Göksu Matbası, 51-57, 58.
- Sakaoğlu, Saim, 1989, “Türk Saz Şiirine Genel Bir Bakış”, *Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, Türk Dili, s. 160
- Sakaoğlu, Saim, 1994, *Efsaneler, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, s. 135.
- Sakaoğlu, Saim, 2002, *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 288-291, 332-333, 363-365, 423-427, 503, 504-506, 507, 508, 520.
- Sakaoğlu, Saim, 2007, “Masal Araştırmaları”, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Sayers, David Selim, 2005, “Tıflî Hikâyelerinin Türsel Gelişimi”, Yüksek Lisans Tezi, s. 1, 10, 11-14, 15-16, 20-21, 22-23, 24, 26, 28, 30.
- Seratlı, Tahir Galip, 2004, *Mizahın Üç Ustası Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa*, İstanbul, s. 166-167, 205-206, 212.

- Siyavuşgil, Sabri Esat, 1938, "İstanbul'da Karagöz ve Karagözde İstanbul", Eminönü Halkevi, İstanbul.
- Şerif Âşık, Mahzunî, 1995, *Dolunaya Tül Düştü*, Ankara, s. 28.
- Şimşek, Esmâ, 1987, "Arzu İle Kamber Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma", Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi, s. 76.
- Şimşek, Esmâ, 2001, *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması 2. Cilt. Metinler ve Sözlük*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 308.
- Şimşek, Esmâ, 2009, "Eğin Elagözlerinde Gurbet ve İstanbul" 7. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, 5-10 Ekim 2009, Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, Ankara, s. 323, 324, 339, 316, 307.
- Teker, Ozan Ali, 2003, *Sevinç ve Huzun Kardeşidir, Nesillere Selam Olsun* Ankara, s. 248.
- Tercüman, Çilem, 2013, *İstanbul'un 100 Deyimi*, Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Tezel, Naki, 1938, "İstanbul Masalları", *Halk Bilgisi Haberleri Dergisi*, İstanbul, s. 8.
- Topbaş, Osman Nuri, 1999, *Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı*, İstanbul Erkam Yayınları, s. 381-382.
- Tunara, Girizan, 1961, "İstanbul Masalları: Heymola", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı:145, Ağustos s. 2595-2626.
- Tunç, Talha, 2008, "Mânisa Masalları Üzerine Bir İnceleme", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, Yüksek Lisans Tezi, s. 247.
- Töre, Enver, 2016, "Geleneksel Türk Tiyatrosu", Kesit yayınları, s.93
- Uçar, Nedim, 2000, *Umutlar Sevmekle Başlar, Yeşil Vadiler Şiirler*, Eskişehir, s. 82.
- Uğurlu, Mısra, 2018, "Adana Mânî Söyleme Geleneği ve Adana'da Söylenen Mâniler (Derleme / İnceleme)", Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana, s. 488, 501.
- Yağmurdereli, Necip, 1963, *Manilerimiz*, Dizerkonca yayınevi, s. 6.
- Yavuz, Mehmet Şakir, 2006, "Muş Masalları Üzerine Bir Araştırma", Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 231.
- Yazıcıoğlu, Muharrem, 1979, *Göze*, Halk Ozanları Kültür Derneği, Ankara, s. 47.
- Yıldırım, Dursun, 1992, "Fıkra", *Türk Dünyası El Kitabı*, 3. C. - 2. B. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 332-340, 333.
- Yılmaz, Timur, 2011, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I, II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 11-21, 51-62, 381-402.

Yüce, Kemal, 1993, “Türk Halk Fıkralarının Tasnifi ve Bazı Yapı Özellikleri”, *Buca Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, s. 9.

Zelyurt, Rıza, 1989, “Halk Şiiri’nde Başkaldırı”, İstanbul, Sosyal Yayınları, s. 84.

4.2 Elektronik Kaynaklar

<http://biriz.biz/osmanli/osmanlihikâyeleri.htm> (01.06.2019)

<http://turku.sitesi.web.tr/> (01.04.2019)

<http://turkuler.com/nota/tumyoreler.asp?yoresi=%ddstanbul> (05.04.2019)

<https://fikraoku.com/İstanbuldayim-Fikrasini-Oku-312> (01.06.2019)

www.sihirlihikâye.com (01.06.2019)

<https://yeniokul.net> (02.03.2019)

<https://www.tulipandrose.net> (08.06.2019)